

ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS PHILOSOPHICA

ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS

FACULTAS PHILOSOPHICA

POLITOLOGICA 4

Univerzita Palackého v Olomouci
Olomouc 2005

1. vydání

© Pavel Marek, 2005

ISBN 80-244-1063-X
ISSN 1214-3251

OBSAH

1. Politologické studie

Jaroslava Kubátová:

Internetová gramotnost ve vztahu k požadavkům současné ekonomiky 9

Gaudenz Assenza and Dora Assenza:

The paradox of increasing timidity 25

Oldřich Bureš:

Outsourcing War: beyond Iraq 43

Lenka Špičanová:

Východní Timor na cestě k nezávislosti – analýza konfliktu z hlediska
jeho aktérů a příčin 65

Lucie Tunkrová

Formování koalic v Radě ministrů Evropské unie 95

Markéta Šústková:

Podivná tranzice: italské ústavně-institucionální reformy 109

Pavel Marek:

K typologii osobnosti v politice a politické straně 123

Dan Marek:

Československo, RVHP a Evropské společenství v období 1957–1980 135

Pavλίna Springerová:

Moravistické politické subjekty v krajských volbách 2004 151

2. Historické studie

Jiří Lach:

Českoslovenští historikové na sjezdech v Bruselu (1923) a Oslo (1928) 183

3. Mladí badatelé

Monika Meislová:

Analýza vztahu britského ministerského předsedy ke své straně od roku 1979 197

Roman Pacvoň:

Estonský stranický systém po parlamentních volbách v roce 2003 209

Petra Měšťánková:

Strana zelených na vzestupu? Analýza krajských voleb v r. 2004 223

4. Recenze

Pavla Dočekalová:

Kniha o nedemokratických režimech 253

5. Zprávy

Pavel Marek:

70 let prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. 261

Katedra politologie a evropských studií v roce 2004 273

1. Politologické studie

INTERNETOVÁ GRAMOTNOST VE VZTAHU K POŽADAVKŮM SOUČASNÉ EKONOMIKY

Jaroslava Kubátová

INTERNET LITERACY AND THE REQUIREMENTS OF A MODERN ECONOMY

ABSTRACT: The basic economic activity – work, is changing along with society. The changes of the economic system and the meaning of work have an essential impact on workers and influence their lives and their identity. This article characterises the shifts and changes of the work place and discusses the changing requirements placed on workers. Due to the fast growing importance of information and communication technologies (ICT) in the economy and the society, we quantify the share of the ICT sector in selected economies and analyse the use of ICT in the Czech Republic. Illustrated on the example of university graduates, we further examine the growing requirements placed on workers in the Czech economy. According to the principle of lifelong learning there are arguments to intensify the public support of computer and Internet literacy of citizens.

KEY WORDS: requirements on workers, information and communication technologies, lifelong learning, Internet literacy

---

Úvod

Podobně jako se mění celá současná společnost, mění se i základní ekonomická aktivita – práce. Změny ekonomického systému i podstaty práce dopadají na pracovníky a zásadně ovlivňují jejich životy i vnímání vlastní identity. V této stati charakterizujeme proměny pracovního prostředí a měnící se požadavky na pracovníky. Protože v ekonomice i ve společnosti prudce vzrůstá význam informačních a komunikačních technologií (ICT), kvantifikujeme míru zastoupení sektoru ICT ve vybraných ekonomikách a analyzujeme užívání ICT v pracovním procesu v ČR. V další části textu na příkladu absolventů vysokých škol zkoumáme, jak se v české ekonomice vyvíjejí požadavky na pracovníky. Přinášíme argumenty pro posílení veřejné podpory poči-

tačové a internetové gramotnosti občanů v rámci rozvoje celoživotního vzdělávání, neboť zejména využití internetu je jednou z efektivních cest k úspěšnému životu bez sociálních transferů.

1. Povaha práce v současné společnosti

Naše doba je charakterizována diskontinuitou s předchozí érou, neobvyklou dynamikou, globalizujícím rozsahem institucí a nespojitostí s tradičními kulturami. Pochopit její podstatu předpokládá vymanit se z existujících společenských koncepcí.¹ Také práce prochází v našem novém elektronickém věku pronikavými změnami. Všechny důležité otázky našeho profesního i soukromého života nějakým způsobem s prací (se zaměstnáním) souvisejí, a proto je nutné zabývat se jejím významem a novou podstatou. Teorie práce v novém elektronickém věku vyžaduje novou teorii společnosti nebo alespoň deskriptivní model klíčových aspektů společnosti a práce v nové době. V posledních desetiletích vznikala a vzniká řada teoretických konceptů současné společnosti, ale žádný z nich nezískal jednoznačnou podporu.²

Práce je proces, při němž jedinec koná činnost ve prospěch někoho jiného, aby si vydělal na živobytí.³ Práce zahrnuje lidské aktivity, často ve spojení s technologiemi, jejichž výstupem jsou statky (výrobky či služby), které mají společenskou a ekonomickou hodnotu. Práce je tedy produktivním výkonem, který je podáván v prostředí sociálních vztahů, a je základem celého ekonomického systému.⁴ Pracovní aktivity a průběh kariéry určují způsob života pracovníka a práce je považována za zdroj sociální identity. V evropském myšlení je práce tradičním morálním závazkem.⁵

Rozsáhlé využívání počítačů a komunikačních médií je nejvýznamnějším znakem nové práce. Počítačová komunikace a informační systémy, které vytvářejí pracovní prostor, zásadně působí na organizaci práce a na pracovní vztahy. Kromě *využívání počítačů*, které se mj. zásadně dotýká změn v procesu komunikace v organizaci, můžeme určit další tři výrazné jevy, které ovlivňují pracovní aktivity: *vytváření telekomunikačních sítí*, které umožňují propojení pracovišť napříč časem i prostorem, *digitalizace informací* a *vytváření informačních databází*, které společně dovolují shromažďování dat, jejich sdílení a výměnu.⁶ Elektronická média mění podstatu, formu a časový aspekt práce a mají také dopad na mezilidské vztahy v organizaci. Obecně tato média zkracují dobu mezi událostí a jejími důsledky. Přispívají také ke změnám v chápání moci a autority. Moc, která tradičně vycházela z přístupu k informacím a z kontroly jejich uvolňování, je oslabena sdílením digitalizovaných informací pracovníky. Elektronická média umožňují bezprostřední komunikaci a posilují participaci pracovníků na rozhodování. Vliv

¹ GIDDENS, Anthony: *Důsledky modernity*. Praha 2003, s. 23.

² VESELÝ, Arnošt: *Společnost vědění jako teoretický koncept*. Sociologický časopis, 40, 2004, č. 4, s. 433–446.

³ ORR, Julian, E.: *Talking about Machines: An Ethnography of a Modern Job*. Ithaca, NY 1996.

⁴ BARLEY, Stephen, R. - ORR, Julian, E.: *Introduction: the neglected workforce*. In: *Between Craft and Science: Technical Work in U.S. Settings*. Eds. Stephen R. BARLEY - Julian E. ORR. Ithaca, NY 1997, s. 1–19.

⁵ BECK, Ulrich: *The Brave New World of Work*. Cambridge 2000.

⁶ RICE, Ronald, E. - GATTIKER, Urs, E.: *New Media and Organizational Structuring*. In: *The New Handbook of Organizational Communication*. Eds. Frederic M. Jablin - Linda L. Putnam. Thousand Oaks 2001, s. 544–581.

formální hierarchie v organizaci na míru autority se tak snižuje ve prospěch neformální autority, vycházející z přímé komunikace pracovníků. Zavedení a architektura počítačových technologií však zůstává rozhodnutím vlastníků a nejvyššího managementu, kteří tak určí podobu organizace a vztahů uvnitř ní.

Vzhledem k technologickému rozvoji přestávají být prostor a čas omezujícími faktory produkce, projevují se však významné změny v ekonomické struktuře. Vyrůstá podíl produktů, které jsou relativně nenáročné na suroviny, ale zakládají se na rozsáhlém *know-how*. Měřítkem je tzv. výnos z vědění, tj. ta část z ceny produktu, která vyjadřuje hodnotu vědění vtěleného v produktu.⁷ Technologiemi podmíněné zvyšování produktivity práce snižuje poptávku po pracovní síle zejména v průmyslu a v zemědělství a v celém ekonomickém sektoru se zvyšuje počet profesí s vysokou složitostí práce.

Globální hyperkonkurence spolu s rostoucí individualizací spotřebitelské kultury vyžaduje nepřetržité inovace ve všech oblastech obchodu. Vývoj, skladování, distribuce a rozdělení odborných znalostí a porozumění kultuře se ukazují jako základní strategické prvky přežití organizací. Důsledkem je, že podnik může být přetvořen ze dne na den podle projektů, které mohou být na trhu ziskové. Firmy proto stále častěji využívají síťovou organizační strukturu s horizontální architekturou a vysoce autonomními a přizpůsobivými jednotkami.⁸ Tento proces je podporován strategickými nástroji řízení lidských zdrojů zaměřenými na udržení pružné pracovní síly. Vzdělání pracovníci musí být zaměstnatelní v široké oblasti tvůrčích a rozvojových úkolů. K vyrovnání konjunkturálních výkyvů, selhání trhu a provádění rutinní práce musí být k dispozici pracovníci s pružnou pracovní dobou, na částečný úvazek či na dočasný úvazek (*temporary workers*), což jsou většinou ženy, mladí lidé či příslušníci minorit. Jak od kmenových (stálých) zaměstnanců, tak od příležitostných pracovníků (*flex-time workers*), se očekává schopnost interní i externí mobility, je-li to zájmem společnosti. Lidé tak budou častěji bez zaměstnání, budou kratší či delší období nezaměstnaní, případně tuto dobu využijí k obnovení svých znalostí a schopností. Ve světě, kde je téměř každý producent schopen vyrobit určitý produkt téže kvality za zhruba stejnou cenu, je rozhodující předností výrobku invence a inovace, a to i z hlediska managementu, organizace výroby a marketingu. Zjednodušeně řečeno, spolu s produkty se prodávají i myšlenky. Tedy to, co je požadováno od klíčových zaměstnanců, je vysoká odbornost, iniciativa, kreativita, sociabilita, ale nejvíce autentičnost. Přidaná hodnota, potažmo zisk, musí vycházet právě z těchto oblastí *soft skills*. Skutečné talenty mezi vysoce odbornými zaměstnanci tak mají pro společnost strategický význam, protože je konkurence může stěží napodobit.

---

⁷ Software je výborným příkladem produktu vytvořeného z vědění, ale např. i tradiční produkty jako pračky, televizory, auta obsahují dlouhodobě zhruba stejné množství vstupních surovin, avšak jsou stále dokonalejší z hlediska funkčního a užitného. Toto zdokonalování je výsledkem využitého vědění a odráží se v ceně produktu, stejně jako využití dalších souvisejících služeb spjatých s tvorbou, prodejem a servisem produktu.

⁸ CASTELLS, Manuel: *The rise of the network society*. Oxford 1996.

2. Jedinec pod tlakem megatrendů

Informatizace, computerizace, internacionalizace světa, ale také sjednocování ekonomického prostředí, akcelerace a intenzifikace vývoje, elastizace, intelektualizace, mezinárodní migrace, stárnutí obyvatelstva vyspělých států, přelévání kapitálu ke skupině transnacionálních korporací, zvětšující se propast mezi bohatstvím a chudobou a další jevy se označují jako megatrendy a státy, podniky (organizace) i jednotlivci jsou vystaveni jejich silicímu tlaku.⁹

Důsledkem překotného vývoje rychle koroduje význam tradičních sociálních struktur a orientací (např. společenských tříd, vztahů mezi pohlavími, náboženské etiky, uznávaných vědeckých pravd, občanských ctností) určujících život jedince. Spíše než společenská nebo morální konformita se novým imperativem stává individuální odlišnost. Očekává se, že v současném „odtradičeném“ prostředí si jednotlivci sami vytvoří vlastní plán a přijmou vlastní rozhodnutí, jak budou utvářet svůj osobní, pracovní a veřejný život, a navíc jak vše skloubí v to, co hodnotí jako „good life“ (dobrý, spokojený, blažený život).¹⁰

Globalizace přináší růst mobility v nejširším slova smyslu, jak dosvědčuje např. dění na mezinárodních trzích, internet a migrační proces. Nejdůležitější vztah pro kapitál při rozvoji a prodeji myšlenek již není vztah k práci, ale vztah ke spotřebiteli.¹¹ To znamená, že celosvětově vzrůstá míra nejistoty zaměstnání jako důsledek rychlosti a vzájemné propojenosti pohybu kapitálu. Globalizace je rovněž velmi úzce spjata s významem informačních a komunikačních technologií při usnadnění téměř přímého přístupu k informacím bez ohledu na prostor a čas. Využití informací a znalostí ve všech sférách společenského života se stalo nejdynamičtějším rysem současné společnosti. To způsobuje, že učení se stává trvalým rysem života společnosti. Globalizace konfrontuje státy, organizace i jedince s nutností učení jako cesty ke zvládnutí rychle se měnícího a nestálého globálního i lokálního prostředí. Rozdíly mezi společenskými vrstvami jsou stále výrazněji podmíněny úrovní vzdělání a kvalifikace. Lze očekávat diferenciaci sociální struktury do tří částí. Horní segment (okolo 20 % práceschopného obyvatelstva) budou tvořit pracovníci disponující množstvím aktuálních vědomostí a mimořádných schopností, kteří budou globálně mobilní, na trhu práce po nich bude stálá poptávka a nebudou tedy mít nikdy problém s nalezením pracovního uplatnění. Střední segment bude tvořen 60 % práceschopného obyvatelstva, které bude vysoce profesionalizováno, bude postihováno rychlými změnami požadavků na kvalifikaci, bude tedy nuceno se permanentně rekvatifikovat, v opačném případě bude celým skupinám populace hrozit propad do spodního segmentu. Spodní segment bude tvořen zbývajícími 20 % práceschopné populace, která se s požadavky společnosti vědění nevyrovná a zůstane odkázána na sociální transfery.¹²

⁹ NĚMEČEK, Petr: *Trendy vývoje managementu*. In: Možné trendy rozvoje podniků. Ed. Petr NĚMEČEK. Brno 2004, s. 6-28.

¹⁰ GLASTRA, Folke, J. - HAKE, Barry, J. - SCHEDLER, Petra, E.: *Lifelong Learning as Transitional Learning*. Adult Education Quarterly, 54, 2004, č. 4, s. 291-307.

¹¹ BAUMAN, Zygmunt.: *The individualised society*. Cambridge 2001.

¹² WILLKE, Helmut: *Společnost vědění*. In: V jaké společnosti vlastně žijeme? Ed. Armin PONGS. Praha 2000, s. 243-262.

Lidé, kteří v důsledku společenského vývoje ztrácejí své tradiční společenské ukotvení a oporu v kulturních normách, jsou vystaveni *tyranii volby*.¹³ Tato tyranie vychází ze skutečnosti, že si nemohou být jisti předpoklady (podmínkami), nemohou určit následky svých životních rozhodnutí (voleb), ačkoliv vědí, že musí volit a nést osobní odpovědnost za výsledky. Tato povrchní podstata „životní politiky“ může vyústit v pocit nejistoty, který se týká otázek identity. Identita je obvykle chápána jako stálý sociálně-psychologický konstrukt, který umožňuje jedinci odpovědět na otázky „Kdo jsem?“ a „Kam kráčím?“. V současné době se toto pojetí identity stává problematickým.¹⁴ V úvahu přichází široká škála identit na místo identity vycházející tradičně ze sociální třídy, zaměstnání, pohlaví či náboženství. Navíc díky postmodernímu způsobu života mají tyto identity oproti dřívější „stálosti“ fragmentární povahu.¹⁵

Dnešní lidé se musí vypořádat s konfliktními požadavky na současné prokázání pružnosti a autenticity. Otázky „Kdo jsem?“ a „Kdo chci být?“ se tak mohou stát vracejícími se existencionálními problémy, protože společenské normy vyžadují s ambivalentní naléhavostí chtít více než člověk má a vytvářet více než člověk dokáže. Podobně vzniká nejistota v sociálních vztazích. Sociální vztahy jsou v dnešní společnosti založeny na reciprocitě „něco za něco“.¹⁶ Ale protože se naše situace může změnit ze dne na den, je znepokojující mít mnoho závazků k jiným lidem. Nejistota v životě tak stále narůstá.

Jiným důsledkem sociálních změn je vymizení „tradiční biografie“ se specifickými třídními a genderovými projevy. Tradičně se život vyvíjel tak, že dětství bylo časem učení, střední věk byl obdobím práce pro muže a péče o děti pro ženy a závěrečná část života byla dobou odchodu do důchodu. Nyní je tato standardní biografie nahrazena „volitelnou biografií“.¹⁷ Období učení, práce, nezaměstnanosti, péče o rodinu a odpočinku se střídají během celého života v mnoha cyklech. To má dva účinky. Prvním z nich je, že v určité části života musíme zkombinovat mnoho úkolů; zejména mladé rodiny jsou vystaveny tzv. „kombinačnímu tlaku“. V České republice deklaruje problémy se skloubením pracovních a rodinných povinností 41 % zaměstnaných lidí.¹⁸ Druhým účinkem je to, že individualizace životních stylů vede na agregátní úrovni společnosti k obtížím při koordinaci života a práce. Konflikty se objevují všude, kde se protnou různé způsoby života.

¹³ BECK, Ulrich: *Living your own life in a runaway world: Individualization, globalization and politics*. In: On the edge: Living with global capitalism. Eds. Will HUTTON - Anthony GIDDENS. London 2001, s. 164-174.

¹⁴ HALL, Stuart: *The question of cultural identity*. In: Modernity and its futures. Edd. Stuart HALL - David HELD - Tony McGREW. Cambridge 1992, s. 273-316.

¹⁵ NEKVAPILOVÁ, Ivana: *Sociální systémy a subsystémy v procesu formování profesní identity*. In: Lidské systémy (Human Systems). Sborník 36. vědecké konference o systémovém inženýrství SI 2004. Ed. Miloš VÍTEK. Hradec Králové 2004, s. 120.

¹⁶ BAUMAN, Zygmunt: *Life in fragments: Essays in postmodern morality*. Oxford 1995.

¹⁷ BECK, U.: *Living your own life in a runaway world: Individualization, globalization and politics*. In: On the edge: Living with global capitalism. Edd. Will HUTTON - Anthony GIDDENS. London 2001, s. 164-174.

¹⁸ www.cvvm.cz, tisková zpráva EU30526, 1. 12. 2004.

Nové způsoby práce vyžadují velkou flexibilitu a tím způsobují nejistotu na trhu práce.¹⁹ Nejistota a pocit ohrožení se šíří v celých státech, v ekonomice, a dopadá na jednotlivce. Národní hospodářství se nachází ve stavu nejistoty, nestálosti a ztráty hranic.²⁰ Ekonomická krize přitom vyvolává politickou krizi, protože politická reprezentace je občany považována za odpovědnou za fungování ekonomického systému a za zajištění prosperity.

3. Pracovníci a uživatelé ICT sektoru

Počítačová gramotnost a dostupnost ICT se všeobecně stává předpokladem společenského, ekonomického i individuálního rozvoje. S rostoucím významem informačních a komunikačních technologií ve světové ekonomice posiluje pozice pracovníků tohoto sektoru. V polovině 90. let minulého století byl v Evropské unii podíl ICT pracovníků²¹ na počtu všech zaměstnanců asi 2,7 % a byl shodný se stavem v USA. Ve druhé polovině 90. let byli vysoce kvalifikovaní ICT pracovníci nejrychleji rostoucí skupinou z vysoce kvalifikovaných zaměstnanců. Průměrné tempo růstu bylo v EU 2 %, v USA 2,6 %, a v roce 2001 dosáhl podíl vysoce kvalifikovaných ICT pracovníků v EU 3,2 %, v USA 3,4 %. Podíl ICT sektoru na zaměstnanosti činil v roce 2000 asi 6 % a to shodně v EU i USA, ale podíl tohoto sektoru na celkové přidané hodnotě vytvořené v národním hospodářství byl v USA 11 %, zatímco v EU jen 8 %. Tato data poukazují na přetrvávající náskok USA před EU v sektoru ICT. V ČR je podíl ICT sektoru na zaměstnanosti 4 %, podíl na přidané hodnotě je shodný s podílem v EU, tedy 8 %.²²

Počet všech uživatelů osobních počítačů a uživatelů internetu v ČR v roce 2003 podle věkových skupin je uveden v tabulce č. 1. Tabulka rovněž udává podíl uživatelů, kteří využívají uvedené technologie v zaměstnání. Počty uživatelů počítačů i internetu jsou nejčetnější v nejnižší věkové skupině a s rostoucím věkem klesají. V práci užívá počítač asi 40–45 tisíc zaměstnanců v každé z věkových kohort produktivního věku, tj. 25–54 let. Uživatelé internetu v zaměstnání v absolutním vyjádření převažují v mladších věkových skupinách 25–44 let.

¹⁹ BECK, Ulrich: *The Brave New World of Work*. Cambridge 2000, s. 5.

²⁰ BECK, U.: c.d., s. 73.

²¹ Mezinárodně platné vymezení ICT pracovníků, resp. vysoce kvalifikovaných ICT pracovníků a ICT pracovníků s nižší kvalifikací, neexistuje. Pro EU platí klasifikace ISCO-88, International Standard Classification of Occupations. Obecně mezi vysoce kvalifikované ICT pracovníky patří designéři počítačových systémů, analytici, programátoři, počítačovní technici a operátoři. ICT pracovníci s nižší kvalifikací jsou mechanici a opraváři.

²² *Information Economy. OECD Scoreboard 2003*. Dostupné z www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/information_economy_sti_scoreboard_2003, 21. 1. 2003.

Tabulka č. 1: Uživatelé počítačů a internetu v ČR²³

Věk let	Uživatelé osobních počítačů Osob	z toho v práci v %	Uživatelé internetu Osob	z toho v práci v %
15-24	1000000	13	840000	10
25-34	780000	62	590000	57
35-44	660000	69	470000	64
45-54	550000	80	360000	73
55-64	230000	65	150000	61
65+	40000	33	20000	36
Celkem	3260000	51	2430000	44

Tabulka č. 2 zobrazuje vývoj podílu zaměstnanců, kteří užívají uvedené technologie.

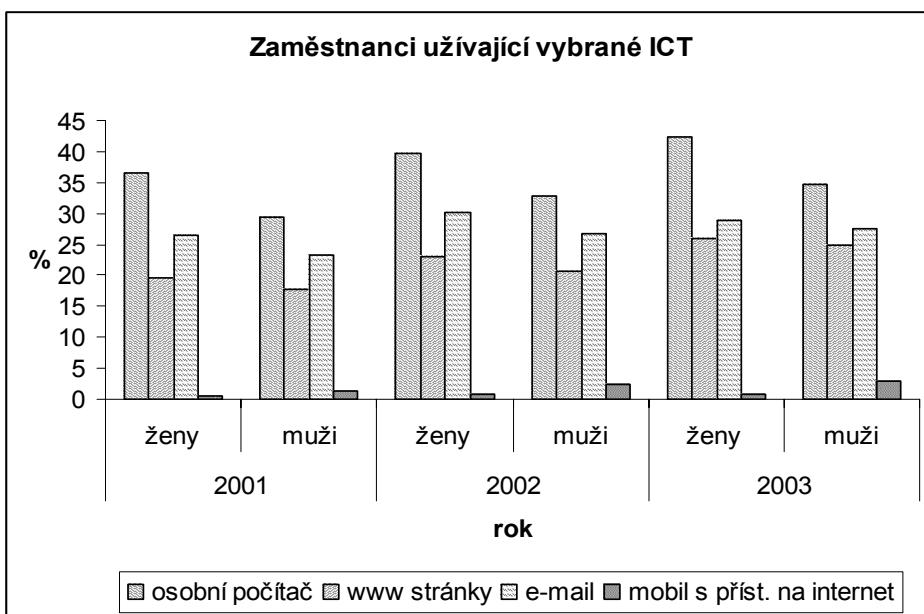
Tabulka č. 2: Zaměstnanci užívající vybrané ICT (v %)

Ukazatel	2001		2002		2003	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži
Osobní počítač	36,4	29,3	39,7	32,7	42,4	34,8
www stránky	19,5	17,7	23,1	20,7	26,0	25,0
e-mail	26,5	23,4	30,3	26,8	28,9	27,4
Mobilní telefon s přístupem na internet	0,5	1,4	0,9	2,3	0,9	2,9

Podíl uživatelů technologií ve všech případech s časem vzrůstá. Ačkoliv obecně jsou častějšími uživateli technologií muži, v zaměstnání jsou to s výjimkou mobilních telefonů s přístupem na internet ženy, které více užívají uvedené technologie. V roce 2003 pracovaly s počítačem více než dvě pětiny zaměstnankyň, téměř tři z deseti využívaly e-mail a více než čtvrtina navštěvovala webové stránky. Vývoj v letech 2001-2003 a rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi uživatelů zobrazuje graf 1:

²³ www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publtisk/1413-04, 21. 1. 2005, vlastní propočty, z téhož zdroje čerpána data v tabulkách č. 2, 3, 4.

Graf č. 1

Vyšší podíl uživatelek než uživatelů není tak překvapující, vezmeme-li v úvahu, že v ČR má ve věkové skupině 25–64 let střední vzdělání s maturitou okolo 40 % žen, ale jen asi 30 % mužů. Vysokoškolské vzdělání má asi 11 % žen a 13 % mužů. I mezinárodně vzrůstá podle aktuálního průzkumu společnosti Intel podíl žen využívajících informační a komunikační technologie, a v nižších věkových kategoriích je podíl uživatelek větší než podíl uživatelů. Tento segment žen je tak významný, že ve společnosti Intel získal zvláštní označení – TIF – Technology Involved Female.²⁴

Využití počítačů v zaměstnání se také liší podle velikosti podniku. Vývoj v letech 2001–2003 v ČR zachycuje tabulka č. 3 a zobrazuje graf č. 2.

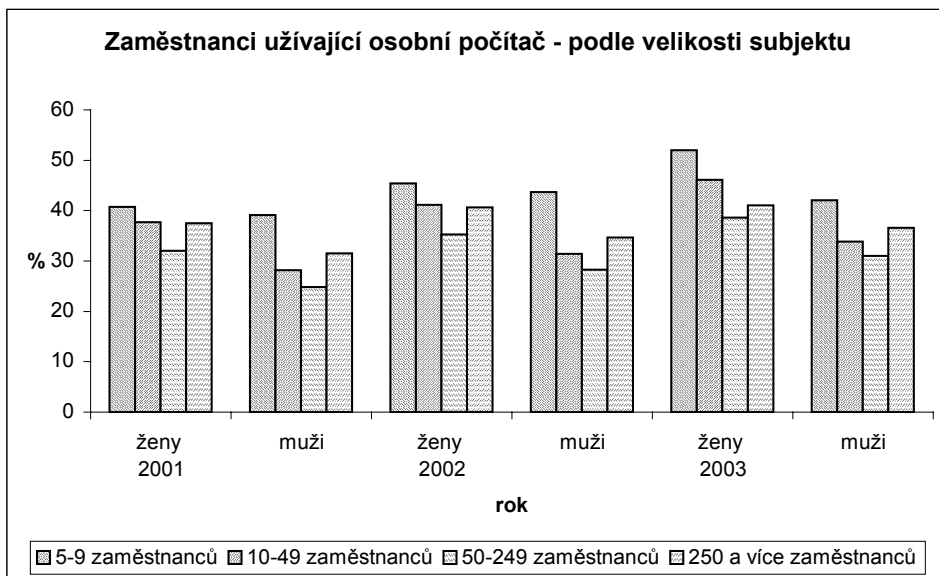
Tabulka č. 3: Zaměstnanci užívající osobní počítač – podle velikosti ekonomického subjektu

Ukazatel	2001		2002		2003	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži
5–9 zaměstnanců	40,7	39,1	45,4	43,7	52,0	42,1
10–49 zaměstnanců	37,7	28,2	41,1	31,4	46,1	33,9
50–249 zaměstnanců	32,0	24,8	35,3	28,3	38,6	31,0
250 a více zaměstnanců	37,5	31,5	40,6	34,7	41,0	36,6

²⁴ *Jste TIF? Moderní řízení*, 40, 2005, č. 1, s. 4.

V nejmenších firmách, které zaměstnávají 5–9 pracovníků bylo v celém sledovaném období využití počítačů nejvyšší a v roce 2003 v nich s počítači pracovala více než polovina žen a přes dvě pětiny mužů.

Graf č. 2

V dalších dvou kategoriích firem využití počítačů klesalo a tento jev je porušen až u největších firem, v nichž je více pracovníků, kteří užívají počítač. Údaje v tabulce č. 4 vypovídají o četnosti využívání internetu v závislosti na velikosti firmy. Zde již jednoznačně ve sledovaném období platilo, že čím je menší firma, tím větší podíl pracovníků pracuje s internetem.

Tabulka č. 4: Podíl zaměstnanců, kteří pracují s internetem, na počtu zaměstnanců užívajících osobní počítač - podle velikosti ekonomického subjektu

Ukazatel	2001		2002		2003	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži
5-9 zaměstnanců	24,6	26,2	30,0	31,6	31,0	38,0
10-49 zaměstnanců	22,2	19,7	27,4	23,4	31,7	28,4
50-249 zaměstnanců	19,2	16,9	23,0	20,3	28,4	24,3
250 a více zaměstnanců	17,3	15,7	20,0	17,8	21,4	21,4

Zjištění o čtenějším využívání ICT v malých firmách je velmi zajímavé ve vztahu k požadavkům zaměstnavatelů těchto firem na pracovníky, o tomto tématu pojednááme dále.

4. Požadavky zaměstnavatelů v ČR na pracovníky

V roce 2004 realizoval Národní ústav odborného vzdělávání šetření potřeb zaměstnavatelů ve vztahu k lidským zdrojům.²⁵ Bylo osloveno 700 organizací na území ČR, aktivně se průzkumu zúčastnilo 275 z nich, tj. 39 %. (Tento výsledek napovídá, že v Česku je prostor pro posílení komunikace a spolupráce mezi zaměstnavateli a školstvím.) Zde se zaměříme na výsledky studie zejména se zřetelem k absolventům vysokých škol a budeme sledovat, zda i oni jsou vystaveni silicím požadavkům na adaptabilitu a flexibilitu.

První část průzkumu zjišťovala, jaký význam přikládají zaměstnavatelé tzv. klíčovým kompetencím a odborným (profesním) dovednostem. Pro klíčové kompetence se užívají také další názvy: nadoborové, mezioborové či přenositelné. Svou podstatou jsou klíčové kompetence především kompetencemi osobnostními a projevují se jak ve vztahu k vlastní osobě tak v interakci s ostatními lidmi. V současnosti rozumíme pod pojmem klíčové kompetence takové schopnosti, které nejsou typické pro určitou profesi, ale mají univerzální využití. V našich podmínkách nebývají předmětem odborné přípravy a jsou rozvíjeny spíše v dalším vzdělávání, někdy záměrném, ale často nezáměrném, to znamená, že jsou získávány až při práci nebo z jiných zkušeností. Mezi klíčové kompetence se tradičně řadí komunikativnost a kooperativnost, schopnost řešit problémy, tvořivost, samostatnost, schopnost přijímat a nést odpovědnost, schopnost zdůvodňovat a hodnotit, schopnost uvažovat a učit se.²⁶

Bylo zjištěno, že zaměstnavatelé přisuzují jen mírně vyšší význam profesním dovednostem oproti přenositelným kompetencím. Konkrétní míra významu činila 52 % pro odborné dovednosti a 48 % pro přenositelné kompetence, pokud součet obou měř měl činit 100 %. Nejvyšší význam přenositelným kompetencím přitom přikládají menší firmy (do 25 zaměstnanců). Součástí této oblasti průzkumu byl i dotaz na význam hlubokých a úzkých profesních dovedností ve srovnání se širokými profesními dovednostmi. V celém souboru organizací mírně převážil důraz kladený na široké profesní dovednosti (na hodnotící škále od 1 = hluboké a úzké profesní dovednosti do 6 = široké profesní dovednosti byl průměr 4,1), přičemž opět u malých firem převážil význam kladený na širší dovednosti. Pro lepší představu uveďme, že ve struktuře národního hospodářství ČR je asi 215 000 organizací s 1-5 zaměstnanci, 55 000 firem s 6-19 zaměstnanci, 30 000 organizací s 20-249 zaměstnanci a necelé dva tisíce firem s 250 a více zaměstnanci.²⁷

²⁵ KALOUSKOVÁ, Pavla - ŠTASTNÁ, Pavlína - ÚLOVCOVÁ, Helena - VOJTĚCH, Jiří: *Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů pro vstup na trh práce*. Praha 2004.

²⁶ TURECKIOVÁ, Michaela: *Rízení a rozvoj lidí ve firmách*. Praha 2004, s. 37-38.

²⁷ www.czso.cz, odkaz statistické ročenky, 24. 1. 2005.

Za nejvýznamnější klíčové kompetence zaměstnavatelé u absolventů všech stupňů vzdělávání považují schopnost nést zodpovědnost a ochotu učit se. Od absolventů vysokých škol jsou pak beze zbytku požadovány také tyto klíčové kompetence: schopnost rozhodovat se, schopnost řešit problém a za velmi důležité jsou považovány zběhlost v zacházení s informacemi, zběhlost v používání výpočetní techniky, ústní a písemný projev, zběhlost v cizích jazycích, adaptabilita a flexibilita, schopnost týmové práce a schopnost vést. Přitom se u všech uvedených kompetencí projeví v čase rostoucí nároky zaměstnavatelů na absolventy vysokých škol.

Zaměstnavatelé se měli rovněž vyjádřit k tomu, které dovednosti a schopnosti by měla škola u studentů více rozvíjet. U všech vzdělanostních skupin zaměstnavatelé označili v tomto bodě schopnost řešit problém a nést zodpovědnost. U vysokoškolačků pak byly nejčastěji uváděny zběhlost v cizích jazycích, schopnost rozhodovat se, schopnost vést a zmiňovány byly i schopnost týmové práce, ústní a písemný projev a zběhlost v zacházení s informacemi. Pokud zaměstnavatelé měli volně uvést další důležité kompetence, které vyžadují od svých pracovníků, shodli se nejčastěji na komunikačních schopnostech. Jestliže byli zaměstnavatelé vyzváni, aby uvedli kompetence, jejichž význam v budoucnu poroste, uváděli zběhlost v cizích jazycích, zběhlost v používání výpočetní techniky, adaptabilitu a flexibilitu a ochotu učit se. Pokud jde o náplň a charakter vzdělávání, mělo by podle názoru zaměstnavatelů dojít k přenesení důrazu od memorování encyklopedických znalostí na získávání obecných vědomostí a všeobecného přehledu a na rozvoj schopností aktivního vyhledávání a zpracovávání aktuálně potřebných informací. Dále je třeba rozvíjet logické myšlení a schopnost prakticky aplikovat nabyté vědomosti. Z vyjádření respondentů rovněž vyplynulo, že si uvědomují nutnost sepětí výuky a praxe, tedy spolupráce zaměstnavatelské a školské sféry.

I přes řádově 10% nezaměstnanost se organizace v ČR potýkají s nedostatkem pracovníků v určitých profesích a oborech. Tento problém připustilo 58 % účastníků průzkumu. Největší nedostatek je ve strojírenství, a to hlavně profesí s vyšší odborností, dalšími obory s nedostatkem kvalitních pracovníků na českém trhu práce jsou např. elektrotechnika, telekomunikace a výpočetní technika. Tyto specializace spolu s IT obory jsou také zaměstnavateli vnímány jako nejperspektivnější oblasti vzdělávání.

5. Přínosy rozvoje počítačové a internetové gramotnosti

Celoživotní vzdělávání je prokazatelným předpokladem rozvoje lidského kapitálu a samozřejmou podmínkou společenského a ekonomického růstu. Zvládnutí práce s počítačem a internetem je spolu se znalostí cizích jazyků nutnou podmínkou profesního úspěchu. Tato skutečnost je zachycena i v příslušných českých vládních dokumentech. V návaznosti na strategické dokumenty EU, zejména na Lisabonskou strategii pro růst a zaměstnanost,²⁸ byl v roce 2002 vládou schválen Národní program rozvoje

---

²⁸ www.europa.eu.int/comm/lisbon_strategy/index_en.html, 20. 1. 2004.

vzdělávání v České republice (známý jako tzv. Bílá kniha),²⁹ v březnu 2003 vláda schválila Strategii rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku.³⁰ V průběhu roku 2004 zpracoval Národní vzdělávací fond program Realizace strategie rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku.³¹ Program Realizace strategie RLZ označuje jako své poslání „nastolení systémové změny v ČR, zaměřené na zvyšování konkurenceschopnosti prostřednictvím vytváření podmínek pro efektivní rozvoj lidských zdrojů“. K okamžitému řešení bylo vytyčeno pět priorit: organizační zajištění systému strategického řízení RLZ, terciární vzdělávání, systém dalšího profesního vzdělávání, rozvoj inovačního prostředí prostřednictvím RLZ a jazyková a ICT gramotnost pro všechny (zejména pro dospělé po ukončení počátečního vzdělávání). U každé z priorit je shrnut současný stav, pojmenovány hlavní nedostatky, navržena příslušná opatření a určena instituce zodpovědná za jejich realizaci. Nejsou však zmiňovány termíny naplnění.

Česká republika jako členská země EU deklaruje také úsilí o naplnění programu eEurope 2005. Projekt eEurope, který je součástí Lisabonské strategie, má pomoci občanům získat dovednosti potřebné v ekonomice založené na znalostech. Projekt vytyčuje záměr vybudovat do roku 2005 moderní on-line veřejné služby (e-government, e-vzdělávání, e-zdravotnictví, dynamické prostředí pro e-obchod) a proto zajistit širokou dostupnost širokopásmového přístupu k internetu za konkurenceschopné ceny a bezpečnou informační infrastrukturu.³²

Usnadnit a rozšířit přístup občanů k internetu by bylo efektivní aktivitou. Je známo, že nedostupnost ICT je mechanismem prohlubování sociálních nerovností (jev označovaný jako digital divide). Lidé, kteří mají možnost (a schopnost) užívat internet, se lépe orientují ve společnosti a aktivně řeší své životní situace, což snižuje jejich potřebu různých sociálních transferů. Podle studie Internetoví Češi na cestě za vlastní budoucností³³ se prokázalo, že lidé, kteří mají internet (výzkum tím pojímal respondenty, kteří měli přístup na internet z domova, v roce 2002 to bylo 21 % populace starší 15 let), se svými postoji a chováním odlišují od populace, která si internet do domácnosti nezavedla. Lidé s internetem jsou mladší a vzdělanější než ostatní populace. Více než tři čtvrtiny z nich tvoří osoby do 45 let, průměrný věk byl 35 let. Nejvíce zastoupenou skupinou jsou středoškoláci s maturitou a vysokoškoláci, přičemž polovina vysokoškoláků má doma internet. Často se jedná o osoby s vyšším pracovním postavením (řídící pracovníci a vyšší profesionálové) a s vyššími příjmy. Připojení k internetu z domova pochopitelně úzce souvisí s vyšší čistého příjmu respondenta. Polovina respondentů s měsíčním příjmem nad 20 tisíc Kč měla doma internet. Lze tedy usuzovat, že státem iniciované zlevnění internetového připojení by zvýšilo penetraci internetu v českých domácnostech.

Lidé s internetem více důvěřují politickému a ekonomickému systému v naší zemi, lépe se orientují ve společnosti a podporují modernizační změny, zaměřeni na eko-

²⁹ *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*. Praha 2001.

³⁰ *Strategie rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku*. Praha 2003.

³¹ <http://rlz.vlada.cz/?session=1519629541>, 31. 8. 2004.

³² *eEurope 2005: Informační společnost pro všechny*. Dostupné z www.micr.cz/eintegrace/eeurope.htm, 21. 1. 2005.

³³ BEDNÁŘÍK, Aleš: *Internetoví Češi na cestě za vlastní budoucností*. Praha 2003. Dostupné z www.ceses.cuni.cz/downloads/studie/sesit03-01-bednarik.pdf, 24. 1. 2005.

nomickou výkonnost, technickou vyspělost a upřednostňují rozhodování odborníků. Podporují rozvoj talentů a to i na úkor zbývající populace. Jedná se o lidi optimistické, sebevědomé, aktivní a inovativní. Projevuje se u nich značná míra individualismu, což na jedné straně ústí do prosazování vlastních názorů, na straně druhé plně přebírají odpovědnost za svou životní situaci a její vývoj. Jsou totiž silněji než ostatní lidé přesvědčeni, že každý může ovlivnit svůj úspěch, a že je i proto důležité plánovat vlastní budoucnost. Přitom samozřejmě předpokládají, že v budoucnu budou prohlubovat své vědomosti. Dbají na vyváženost pracovního a soukromého života a velký význam příkládají jak práci tak i rodině a přátelům. Je zřejmé, že tyto postoje odpovídají požadavkům, s nimiž se setkáváme v dnešní společnosti. Výzkum potvrdil, že lidé s internetem snadněji řeší negativní aspekty vývoje, zejména nezaměstnanost.

Závěr

Povaha práce v moderní společnosti se vlivem technologického vývoje zásadně mění. Zatímco v tradiční ekonomice 20. století byl kladen důraz na loajalitu pracovníků a pracovní poměry měly dlouhodobý charakter, zaměstnanci v ekonomice 21. století jsou zaměstnavateli vybíráni s ohledem na jejich adaptabilitu, vnímavost, a pružnost, přičemž vzájemná očekávání nepřekračují pevně stanovenou dobu smlouvy. Vnímání práce (profese, zaměstnání) jako složky osobní identity, morální povinnosti a zdroje obživy však přetrvává a vede k pocitu nejistoty a ohrožení. Pouze celoživotní učení napomůže vyrovnávat se s požadavky pracovního prostředí.

V evropské, severoamerické i v české ekonomice sílí pozice sektoru ICT. Schopnost užívat počítač a internet je stále samozřejmějším předpokladem zaměstnavatelů při výběru pracovníků. V České republice rovněž sílí požadavky zaměstnavatelů na pružnost a přizpůsobivost zaměstnanců a zejména u malých firem (kterých je v ČR co do počtu nejvíce) roste význam přenositelných dovedností a širších odborných znalostí pracovníků, tak aby odpovídaly dynamice činnosti firem. Zároveň je opodstatněné soudit, že možnost a schopnost užívat internet podporuje orientaci jedince ve společenském dění a jeho aktivní přístup k řešení vlastních životních situací.

Silná veřejná podpora systému celoživotního vzdělávání se zaměřením na ICT gramotnost stejně jako cenová dostupnost internetového připojení je v zájmu celé společnosti. V České republice má tato podpora zatím spíše psanou formu. Nadějí by mohl být připravovaný vládní dokument Strategie hospodářského růstu,³⁴ který by měl být schválen v polovině roku 2005.

---

³⁴ *Rodí se velká strategie*. Ekonom, 49, 2005, č. 1, s. 25–27.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

Tištěné prameny

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Praha 2001.

Strategie rozvoje lidských zdrojů pro Českou republiku. Praha 2003.

Internetové zdroje

eEurope 2005: Informační společnost pro všechny. Brusel 2002. Dostupné z www.micr.cz/eintegrace/eeurope.htm, 21.1. 2005.

<http://rlz.vlada.cz/?session=1519629541>, 31. 8. 2004.

www.cvvm.cz, 1.12. 2004.

www.czso.cz, 24. 1. 2005.

www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/publtisk/1413-04, 21. 1. 2005.

www.europa.eu.int/comm/lisbon_strategy/index_en.html, 20. 1. 2004.

www.micr.cz/eintegrace/eeurope.htm, 21.1. 2005.

www.ceses.cuni.cz/downloads/studie/sesit03-01-bednarik.pdf, 24.1. 2005.

www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/information_economy_sti_scoreboard_2003, 21. 1. 2003.

Periodický tisk

Moderní řízení, 2004, 2005

Ekonom, 2004, 2005

LITERATURA

BARLEY, Stephen, R. – ORR, Julian, E.: *Introduction: the neglected workforce*. In: *Between Craft and Science: Technical Work in U.S. Settings*. Edd. Stephen R. BARLEY – Julian E ORR. Ithaca, NY 1997, s. 1–19.

BAUMAN, Zygmunt: *Life in fragments: Essays in postmodern morality*. Oxford 1995.

BAUMAN, Zygmunt: *The individualised society*. Cambridge 2001.

BECK, Ulrich: *Living your own life in a runaway world: Individualization, globalization and politics*. In: *On the edge: Living with global capitalism*. Edd. Will HUTTON – Anthony GIDDENS. London 2001, s. 164–174.

BECK, Ulrich: *The Brave New World of Work*. Cambridge 2000.

BEDNÁŘÍK, Aleš: *Internetová Češi na cestě za vlastní budoucností*. Praha 2003.

CASTELLS, Manuel: *The rise of the network society*. Oxford 1996.

GIDDENS, Anthony: *Důsledky modernity*. Praha 2003.

GLASTRA, Folke, J. – HAKE, Barry, J. – SCHEDLER, Petra, E.: *Lifelong Learning as Transitional Learning*. *Adult Education Quarterly*, 54, 2004, č. 4, s. 291–307.

HALL, Stuart.: *The question of cultural identity. In: Modernity and its futures*. Eds. Stuart HALL – David HELD – Tony McGREW. Cambridge 1992, s. 273–316.

Information Economy. OECD Scoreboard 2003. Jste TIF? Moderní řízení, 40, 2005, č. 1, s. 4.

KALOUSKOVÁ, Pavla – ŠTASTNÁ, Pavlína – ÚLOVCOVÁ, Helena – VOJTĚCH, Jiří: *Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů pro vstup na trh práce*. Praha 2004.

NEKVAPILOVÁ, Ivana: *Sociální systémy a subsystémy v procesu formování profesní identity*. In: *Lidské systémy (Human Systems)*. Sborník 36. vědecké konference o systémovém inženýrství SI 2004. Ed. Miloš VÍTEK. Hradec Králové 2004, s. 118–120.

- NĚMEČEK, Petr: *Trendy vývoje managementu*. In: Možné trendy rozvoje podniků. Ed. Petr NĚMEČEK. Brno 2004, s. 6–28.
- ORR, Julian, E.: *Talking about Machines: An Ethnography of a Modern Job*. Ithaca, NY 1996.
- RICE, Ronald, E. – GATTIKER, Urs, E.: *New Media and Organizational Structuring*. In: The New Handbook of Organizational Communication. Edd. Frederic M. JABLIN, – Linda L. PUTNAM. Thousand Oaks 2001, s. 544–581.
- Rodí se velká strategie*. Ekonom, 49, 2005, č. 1, s. 25–27.
- TURECKIOVÁ, Michaela: *Řízení a rozvoj lidí ve firmách*. Praha 2004, s. 37–38.
- VESELÝ, Arnošt: *Společnost vědění jako teoretický koncept*. Sociologický časopis, 40, 2004, č. 4, s. 433–446.
- WILLKE, Helmut: *Společnost vědění*. In: V jaké společnosti vlastně žijeme? Ed. Armin PONGS. Praha 2000, s. 243–262.

Ing. Jaroslava Kubátová, Ph.D.
Katedra aplikované ekonomie
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC
e-mail: kubatovj@seznam.cz

THE PARADOX OF INCREASING TIMIDITY

Gaudenz Assenza and Dora Assenza

PARADOX NARŮSTAJÍCÍ OPATRNOSTI

ABSTRAKT: Článek přibližuje možnosti, jak podporovat soukromé investice v oblasti trvale udržitelné energie. Zkoumá podmínky úspěšného projektu, zvláště roli inovace politiky a vedení v přechodu k trvale udržitelnému energetickému systému. Příklady z historie financování projektů ukazují, že odvážné stavby, jako byla konstrukce Suezského průplavu, byly úspěšné v době, kdy ani vědecké, ani technologické možnosti nebyly zdaleka na tak vyspělé úrovni, jako jsou dnes. Avšak přes rapidní rozvoj technologie, vědy a obrovského nárůstu investičního kapitálu, jakoby narůstají obavy aplikovat znalosti a bohatství sice do vizionářských, ale proveditelných projektů. Tento fenomén nazýváme paradoxem narůstající opatrnosti. Konvenční ekonomická teorie argumentuje, že kapitálové investice jsou alokovány do oblastí, která přinášejí nejvyšší zisk. Toto tvrzení může být pravdivé v krátkém období, avšak ochuzuje společnost o zdroje budoucího zisku. Uplatňuje se ekonomická i environmentální racionalita pro podporu přechodu energetického systému díky narůstajícím technologickým a politickým možnostem, a to způsobem odvážným, než postupným, přírůstkovým. Přechod od fosilních paliv k trvale udržitelnému energetickému systému může být skutečně přístupem vícenásobným, se simultánní aplikací opatření v environmentální a průmyslové politice a financích.

ABSTRACT: This article discusses the lessons learned in promoting private investment in sustainable energy. The ingredients for successful projects are examined, in particular the role of policy innovation and leadership in the transition to a sustainable energy system. The history of project finance shows that bold endeavours such as the construction of the Suez Canal have succeeded at a time when scientific and technological capabilities were not nearly as advanced as they are today. Despite rapid progress in technology and science, as well as enormous increases in available investment capital, there seems to be an increasing timidity to apply this knowledge and wealth to visionary yet practicable projects. We call this phenomenon the “paradox of increasing timidity”. Conventional economic theory argues that investments are allocated to the most profitable uses. This may be correct in the short term while depriving society of sources of future profit. There is an economic as well as environmental rationale

for promoting the energy transition with a courageous, rather than an incremental approach due to increased capabilities and choices in terms of technology and policy. The change from fossil fuels to a sustainable energy system can be achieved using a multi-track approach, with a simultaneous application of measures in environmental policy, industrial policy, and finance.

KEY WORDS: Project finance, public finance, renewable energy, leadership, environmental policy

---

1. Introduction

In this article, we examine what it takes in terms of policy innovation and leadership to make the new private sector oriented environmental policy a reality. What is required to stimulate large scale private capital flows to sustainable energy – and sustainable development in general? Is a private sector-driven transition from fossil fuels to cleaner forms of energy possible? How can methods of private project finance be applied not only to develop infrastructure, but also to promote sustainable development?

Policy innovation is the first of three basic ways to mobilize private investment for sustainable energy.¹ Another driver is organizational innovation, which refers to the creation of new institutions as well as the promotion of reform and change within existing organizations.² The focus in this article is on the third category: project innovation. Despite its name, project finance is not only concerned with financial transactions but also with questions of design and implementation, including legal and political issues. In a broad sense, project finance can be defined as the art and science of designing successful projects and mobilizing capital for them.

Complementing this general definition, John Finnerty provides a focused and technical definition: Project finance means raising money for ‘an economically separable capital investment project in which the providers of the funds look primarily to the cash flow from the project as the source of funds to service their loans and provide ... a return on their equity invested in the project.’³

Finnerty notes that project financing is not a method to finance projects ‘that cannot be funded on a conventional basis’, and explains that it is not meant for non-commercial projects that are unable to repay debt or that cannot offer an ‘acceptable

---

¹ An example for policy innovation is emission trading. However, also traditional means like taxation can be used in innovative ways.

² An example for the creation of institutions is the Global Environment Facility, which provides grants for global environmental issues. An example of change in existing organizations is the long-standing discussion within the World Bank Group to ‘mainstream’ the environment into regular investment operations, rather than keeping the environment in a niche of ‘special projects’.

³ FINNERTY, John D.: *Project Financing: Asset-Based Financial Engineering*. New York, NY: John Wiley, 1996, p. 2.

rate of return to equity investors'. In practice, however, many projects include subsidies or other types of support to ensure profitability and attract private sector participation. If a project is slightly below the profitability threshold, a relatively small injection of concessional funds can raise the profit just sufficiently to offer an acceptable rate of return. If the project offers large net positive externalities, this stimulant can be a cost-effective way of using taxpayer funds.

There are two types of project finance: limited and non-recourse. In limited-recourse project finance, sponsors can be directly liable for repayment if the project runs into trouble. In non-recourse project finance, the cash flows and assets of the project are the only security. In both forms of project finance, two types of securities will be issued: (1) equity held by the sponsors and (2) debt securities which are paid back through income from the project. In technical jargon, these securities 'are designed to be self-liquidating from the revenues derived from project operations.'⁴ There are two main objectives in mobilizing private capital through project finance:⁵

■ The first objective is to bring forth efficiencies associated with private sector financing and management. The government generally cannot match the efficiency of the private sector.⁶ The private sector is more efficient in resource management, which enhances country efficiency over time.⁷

■ The second objective is to achieve savings relative to public financing, and thereby to lighten the pressure on public funds. In order to assess cost-effectiveness, it is necessary to compare the expense and income streams in the public budget in two scenarios: direct public financing and projects, which include some public support but are financed almost exclusively by the private sector.

Raising private money for projects, which serve the public interest, is referred to as private capital mobilization (PCM). One would expect that PCM projects represent a lesser burden on the budget as compared with direct public financing, because (a) they require lower contributions from the public budget, and (b) they generate profits and therefore increase tax revenues. If (b) is larger than (a), there is a net profit for society, which may be even bigger if externalities are taken into account.

However, if PCM projects fail or if public support is disproportionate to the benefits achieved, PCM type project finance arrangements can be inefficient, wasting taxpayer funds and reducing the willingness of private investors to provide funds for similar projects in the future. PCM through project finance is not always superior to direct public financing: for instance, a successful project that is directly financed by the state is cheaper than a failed project that includes private sector funding.

---

⁴ FINNERTY, J. D.: op. cit., p. 1.

⁵ This list is not comprehensive. There are other objectives such as the overall increase of funds channelled to a particular sector and the commercialization of environmental technologies.

⁶ The lower efficiency of the public sector has several reasons, including the lack of competition as a driver for efficiency growth, the lack of competitive remuneration to attract the most qualified people, and different cultures of work and career progression in the public and private sector.

⁷ For an in-depth analysis of private sector and government alternatives, see WOLF, Charles: *Markets or Governments: Choosing between Imperfect Alternatives*. Cambridge, MA: MIT Press 1988.

2. Types of project finance

2.1 Traditional project finance

Traditionally, project financing has been used to raise money for dams, mines, power plants, refineries, pipelines, railways, (toll) roads and highways, bridges, tunnels, ports, airports, public transport systems, solid waste management, and water supply and treatment. The involvement of the private sector in the provision and financing of infrastructure has become increasingly popular.⁸ Project finance techniques have also been used to fund the communications infrastructure for television, mobile telephones, and Internet traffic. Even national parks and customs services have sometimes involved project finance components.⁹

Commercial banks are important sources of project finance loans. They can flexibly finance projects in pre-commercial stages, during which there may be a need to speed up or delay funding.¹⁰ While large banks dominate the project finance industry, many other players provide funding, expertise, and other support to projects. Developers/promoters, advisers, multilateral institutions, government agencies, suppliers, contractors, and equity investors all play important roles. The success of project finance structures depends on the smooth collaboration of actors with diverse interests.

In their article on risk in project finance, Richard Klompjan and Marc Wouters describe typical contracts and the different roles of participants: 'contractors ... perform technical work under engineering, procurement, and construction (EPC) and operations and maintenance (O&M) contracts. Suppliers of raw materials and buyers of end products may enter into long-term contracts with the project and thereby make the project's cash flow more predictable. The EPC and the O&M contractors also may act as sponsors by providing equity financing. The objectives of the equity investors (the sponsors) are to make an acceptable return on their investment, to limit their exposure to the project, and to minimize the SPC's risk by transferring it to other parties.'¹¹

Many projects are financed on a purely private basis, with private sponsors raising private money. In such projects, the main role of the government is that of a regulator. However, in many infrastructure projects, government agencies are direct parties to project finance contracts; and in some concession structures, the government remains the ultimate owner of the project, deciding to whom to award the authority to build and operate a particular facility. As the owner, the government has the power to begin, change, reschedule, or end the project.¹² This creates a significant amount of risk for private investors.

⁸ WORLD BANK: *Infrastructure Finance*, 2001. In: <http://www.worldbank.org/wbi/infrafin/> (15 August 2002)

⁹ BEILOCK, Richard - NICOLIC, Alexandra: *Concessions for Early Development of International Tourism*. In: *Annals of Tourism Research*, 2002, vol. 29, no. 3, 852-856 (5), p. 855.

¹⁰ FORRESTER, J. Paul: *Project Finance Collateralized Debt Obligations: What? Why? Now?* *The Journal of Structured and Project Finance*, 2002, vol. 8, no. 3: 37-41, p. 3.

¹¹ KLOMPJAN, Richard - WOUTERS, Marc J. F.: *Default Risk in Project Finance*. *The Journal of Structured and Project Finance*, 2002, vol. 8, no. 3: 10-21, p. 1-2.

¹² YEO, Khim T. - TIONG, Robert L. K.: *Positive Management of Differences for Risk Reduction in BOT Projects*. *International Journal of Project Management*, 2000, vol. 18, no. 4: 257-65, p. 261.

Richard Beilock and Alexandra Nicolic note that public party involvement can have shortcomings such as 'resource and expertise limitations and rigidities in institutions which reduce responsiveness to market conditions.'¹³ On the other hand, participation of the government in a project can also lower costs and risks – for example, due to government involvement it can become easier to obtain licenses and favourable regulations. When the government has a good credit rating, the project can attract financing at lower interest rates and better conditions than a pure private sector project.¹⁴

2.2 Environmental project finance

Environmental project finance is an evolving field.¹⁵ Most knowledge is confined to a small but growing number of professionals who design and/or raise finance for projects in this area. Since there has been little systematic research in environmental project finance, the knowledge of these practitioners has not yet been made accessible. What exists in terms of documentation is partial and often applied only to one particular investment under consideration or implementation (see for example project reports of the Global Environment Facility). Worldwide, there are perhaps a few hundred or thousand such specialists, working for multilateral institutions, government or quasi-government agencies, the private sector, and NGOs. A small number of these specialists work on private sector-oriented projects.

The work of these professionals is quite unique: it neither fully belongs to the public sector nor to the private sector. Their task is to integrate public and private sector objectives and develop projects that are attractive both to the governments that sponsor them as well as to private sector participants. Professional excellence in environmental project finance means to achieve public sector objectives while understanding the decision-making of profit-maximizing investors and the operation of financial markets. This understanding is the basis for structuring projects in a way that attracts private investment.

If we compare environmental project finance with traditional project finance,¹⁶ we note several important commonalities and differences. Both areas focus on relatively

¹³ BEILOCK, R. - NICOLIC, A.: op. cit., p. 854.

¹⁴ KLOMPJAN, R. - WOUTERS, M. J. F.: op. cit., p. 4.

¹⁵ CHRISTOPHERSEN, Thomas R.: *Financing Investments in Sustainable Energy on a Project Basis: A Commercial Lender's Perspective*. Paper presented at the conference Attracting Private Investment in Sustainable Energy, 1997, Brussels, Belgium. ANDERSON, Rolf R. - SULLIVAN James B. (edd.): *Manual on Financing Energy Efficiency Projects*. In: World Energy Efficiency Association. August 1995 <http://www.weea.org/best/finance/manual/02.htm> (15. 1. 2002). WORLD BANK: *Making Development Sustainable*. Washington, DC: World Bank 1994.

¹⁶ See BENSMAN, Miriam: *Forging the Missing Link: Project Finance*. Institutional Investor, 1995, vol. 26, no. 10, p. 113-126. BULJEVICH, Esteban C. - PARK, Yoon S.: *Project Financing and the International Financial Markets*. Norwell, MA: Kluwer Academic Publishers 1999. BENOIT, Philippe: *Project Finance at the World Bank: An Overview of Policies and Instruments*. World Bank Technical Paper 312. Washington, DC: World Bank 1996. FABOZZI, Frank - NEVITT, Peter K.: *Project Financing*. 7th edition. London, UK: Euromoney Publications 2000. FINNERTY, J. D.: op. cit., IFC (International Finance Corporation): *Project Finance in Developing Countries*. IFC Lessons of Experience no. 7. Washington, DC: International Finance Corporation 1999. KENSINGER, John - MARTIN, John: *Project Finance: Raising Money the Old-Fashioned Way*. Journal of Applied Corporate Finance, 1988, vol. 3, no 4, p. 69-81. ROSEMAN, Elliot: *Best Practices for Encouraging*

long-term projects, which do not suit those actors in the financial community that are under pressure to deliver short-term results. Both types of project finance are highly structured, complicated, and relatively costly, due to the need for detailed preparation, due diligence, and ongoing monitoring and evaluation. Both tend to be relatively risky. The higher risk is compensated through the possibility of higher returns as compared with corporate loans.¹⁷ It is not rare that international project finance is priced at several hundred basis points over LIBOR.¹⁸

There is no fundamental difference between traditional project finance and environmental project finance. The former, however, is much more advanced in terms of know-how and mechanisms used. Several financing instruments, which have become commonplace in project finance, have not yet been used in the environmental sector, for example, project bonds.

Another difference is the perception of financial actors toward environmental project finance. Environmental projects are usually considered riskier than projects in 'mature' sectors. The riskiest projects, according to a widespread belief, are large-scale environmental projects, as there is virtually no track record to evaluate their feasibility and profitability.

Environmental projects are usually several scales smaller than traditional infrastructure projects. Financial requirements for high profile infrastructure projects rarely fall below \$100 million, whereas environmental project finance rarely reaches above \$100 million. Notwithstanding this status quo, large environmental projects offer potentially the highest rewards, because of the potential to achieve economies of scale and to accelerate the commercialization of environmental technologies. Joan Fages, President of the European Renewable Energies Federation, pointed out that the Ford Model T initially was more expensive than a Mercedes because it started out with a limited production run.¹⁹ Several environmental technologies may emulate the success of the Model T - but not without the right preconditions.

3. Mobilizing private capital for sustainable energy: Lessons of experience

3.1 Past innovation in project finance

If the objective is to mobilize private capital for sustainable energy, it may be worth looking back in history to generate lessons of experience from previous examples where the frontier of finance was moved into new territory. Project financing as a method of mobilizing private capital has been used for centuries, yet it can still be used in innovative ways at the beginning of the twenty-first century. In their article 'Project

---

Private Sector Investment and Competition in the Power Industry: Optional or Necessary? Journal of Structured and Project Finance, 1999, vol. 5, no. 3, p. 15-26. SMITH, Roy C. - WALTER, Ingo: *Global Financial Services*. New York, NY: Harper & Row 1990. [See particularly part 'Project Financing', p. 191-238]. WYNANT, Larry: *Essential Elements of Project Financing*. Harvard Business Review, 1980, vol. 58, no. 3, p. 165-73.

¹⁷ McKEON, Paul G.: *High-Yield Debt: Broadening the Scope of Project Finance*. Journal of Structured and Project Finance, 1999, vol. 5, no. 3: 62-9, p. 62.

¹⁸ LIBOR is the London Inter-Bank Borrowing Rate - one of the key interest rate indicators that influence all other interest rates.

¹⁹ FOUQUET, David: *Falling Short by About 5 %*. New Energy 2002, no. 6 (December), p. 6-8.

Finance: Raising Money the Old-Fashioned Way', John Kensinger and John Martin²⁰ give examples from the past and argue that project finance is still relevant today. One of the first known project finance arrangements is dated 1299, when 'the English Crown negotiated a loan from the Frescobaldi (a leading Italian merchant bank of that period) to develop the Devon silver mines.'²¹

From the seventeenth to the middle of the nineteenth century, project financing was implemented using the mechanism of concessions granted by governments to the private sector. Concessions are distinct from privatisation and contracting out, because the final responsibility of service provision remains with the public sector. In the case of concessions, the private sector finances, builds, operates, and in some cases also owns the project assets. In an alternative structure, the private sector transfers the ownership to the government without compensation after recouping the investment with 'acceptable' profits. These basic types of concessions are referred to as build-own-operate (BOO) and built-operate-transfer (BOT). Some other variations that have since been developed will be described further below.²²

Historically, concessions were used to attract investment for railways, tramways, highways, and canals. For example, the Victorian Railways and London's Underground were constructed with private capital under license from the government. Concessions were also used for the world's first public railway (the Stockton and Darlington, which opened in 1825), and the first subway (the Metropolitan Railway, which opened in 1863).²³ These historical examples show that major innovative and risky projects have been financed by private capital.²⁴ The key was a determined 'mobilizer' (fundraiser) with an idea of how to create a win-win situation for society and private financiers. A similar vision could guide governments today to mobilize private capital for the energy transition from fossil fuels to sustainable energy.²⁵

---

²⁰ KENSINGER, J. - MARTIN, J.: op. cit.

²¹ FINNERTY, J. D.: op. cit., p. 4.

²² For a discussion of BOT versus BOO models see: HOLLIHAN, John P.: *The Evolution and Future of BOT and Alternative Structures; Advantages and Disadvantages of BOT as a Project Finance Mechanism*. Paper presented at the Financial Times Conference on International Infrastructure Finance, October 1994, London, UK.

FINNERTY, J. D.: op. cit., p. 195-99 also discusses alternative public-private financing arrangements such as buy-build operate (BBO), lease-develop-operate (LDO), temporary privatization, and perpetual franchises.

²³ GRUBB, Simon R. T.: *The Private Finance Initiative-Public Private Partnership*. Proceedings Institute of Civil Engineers-Civil Engineering, 1998, vol. 126, no. 3, p. 133-140.

²⁴ Concessions can be carried out successfully in industrial and developing countries. In the Philippines, a BOT programme has mobilized private capital for power plants, mass transportation, road construction, water treatment and distribution systems, solid waste disposal, communication technology and other infrastructure services, see Intrados Consulting Group: *Design, Implementation and Financing of BOT Projects in the Energy and Transportation Sector: IPPs, Roads and Highways, Rapid Mass Transit Systems, Airports and Maritime Facilities*. Paper presented at the Seminar Series on Privatization, Infrastructure Development and Management, Millennium Seminar Series, March 13-24 and September 4-15, 2000, Washington, DC.

²⁵ The 'mobilizer' does not need to be a politician or a government agency. It could also be an influential person, group, or organization from business or civil society.

3.2 Lessons from fossil fuel project finance

Project finance has the potential to become a significant vehicle for future clean energy financing. In order to exploit this potential, it is necessary to transfer some of the experience gained in fossil fuel financing to sustainable energy. It could be worthwhile, for instance, to analyze projects that were carried out in difficult conditions, such as the Trans Alaska Pipeline System Project (1969–1977), a joint venture involving ten leading oil companies to construct a \$7.7 billion pipeline through tough terrain.²⁶ Another interesting project is the Hibernia Oil Field Project (since 1988), for which the Canadian government allocated more than \$2 billion worth of grants and loan guarantees. In exchange, the government negotiated the right to receive ten percent of project profits after all loans have been repaid.²⁷ Similar win-win contractual arrangements could be designed in the clean energy field. If applied to a technology like photovoltaics, a stimulus of \$2 billion like in the Hibernia Oil Field Project could bring prices down significantly, thus ensuring commercial viability – not only for one project, but for subsequent projects as well.²⁸

A European project that made history was BP's North Sea Forties project, which started in 1972. The project was so expensive that BP's balance sheet was not strong enough to provide security to lenders. BP therefore created a separate project company called Norex and arranged a syndicate of 66 banks to provide a loan worth \$945 million, which was secured against project cash flows and the asset value of the oil and gas reserves. Lawrence Murphy, Julie Brokaw, and Chris Boyle²⁹ describe the innovative risk allocation mechanism involved:

Norex paid the money to BP Development, which was responsible for developing the Forties Field. Norex's payment was an advance payment for future deliveries of oil. Additionally, BP Trading promised to purchase the oil at a prescribed price. These agreements with other BP entities served as a substitute for BP's guarantee on the debt repayment, effectively transferring some of the risk to the banks. The banks made a loan to Norex, which then made an advance payment to BP Development for future deliveries of oil. This oil was resold to BP Trading at an agreed-on price. The payments by BP Trading allowed Norex to repay the banks.

For energy efficiency and most renewable energy technologies, it will not be possible to use energy reserves as a security for investors, as renewable energy sources such as the sun and wind are free. However, it is possible to design structures, in which future deliveries/savings of electricity will provide a security to investors. In the 1990s, many innovations were made that could benefit sustainable energy markets. One such innovation is securitization in the form of project bond offerings and credit ratings for

---

²⁶ FINNERTY, J. D.: op. cit., p. 345–346.

²⁷ Ibid., p. 335–336.

²⁸ According to the organization Clean Edge, the cost for solar PV has decreased from \$6 to \$2.50 per peak watt within the last decade. Their forecast is that anticipated investment in solar modules, which will increase from current \$3.5 billion to \$27.5 billion, together with technology innovations will make PV competitive without subsidies in ten years: REFOCUS (The International Renewable Energy Magazine): *Renewables to Grow Ten-Fold Over Next Decade*. March/April 2003: 4, p. 4.

²⁹ MURPHY, Lawrence M. – BROKAW, Julie – BOYLE, Chris: *Transitioning to Private-Sector Financing: Characteristics of Success*. Technical Paper prepared under Task No. 7200.2050, March 2002. Golden, Colorado: National Renewable Energy Laboratory, p. 32.

those bonds by rating agencies. Securitization allows the bundling of many smaller projects while selling a bond based on the combined cash flow and collateral value of these projects. Securitization is a mechanism to channel large-scale funding to sectors that thrive on small scale implementation, for example, distributed energy systems.

4. Moving the frontier of finance

4.1 The paradox of increasing timidity

Pioneering projects have been undertaken for many centuries. Over time, the basic conditions for project finance have improved. First, the average income has increased for many people, which should make it easier to generate adequate cash flows from users. Second, the sums of private capital seeking investment today are vastly larger, which should make it easier to raise funds for ambitious projects. Third, the techniques of project finance and the means of allocating and mitigating risk have become more sophisticated compared to previous centuries. In light of these and other improving conditions, it is paradoxical that there is increasing timidity to implement bold and innovative schemes. In the past three decades, there have been many efforts to launch the energy transition, but none was sufficiently visionary, large, broad-based, and lasting. None of these efforts is comparable to previous initiatives to deploy new technologies that transformed the world.

The ‘paradox of increasing timidity’ may have a number of reasons:

■ Hypothesis 1: Politicians and business people in our age are less visionary, either because of internal factors (for example, traits in their character) or because of external circumstances, such as the propensity of modern political and economic systems to prevent the development and implementation of visions.

■ Hypothesis 2: Private investors, although generally wealthier and more sophisticated at hedging risks, have at the same time grown more risk averse, requiring major premiums for risky projects. Investors are reluctant to engage in what they see as unsafe experimentation.

■ Hypothesis 3: The availability of low-risk investments makes it unnecessary to place capital in high-risk projects. For investors with a greater appetite for returns and a stomach for risks, there are plenty of suitable investments, ranging from stock markets to highly leveraged hedge funds.

■ Hypothesis 4: There is a deep-seated bias (or empirically founded experience) in the financial community, which cautions against committing funds for environment-related sectors. For example, clean energy projects still suffer from the consequences of the failure of rural electrification projects in the 1970s and 1980s.³⁰

■ Hypothesis 5: There is a classic chicken-and-egg dilemma: ‘energy entrepreneurs need private financing to turn their new technology into marketable products, but private financiers often want marketable products and a well-rounded business plan before they risk any funds.’³¹

³⁰ MARTINOT, Eric: *Renewable Energy Investment by the World Bank*. Energy Policy, 2001, vol. 29, no. 9: 689–99, p. 691.

³¹ MURPHY, L. M. – BROKAW, J. – BOZLE, Ch.: op. cit., p. 2.

■ Hypothesis 6: The lobbies of the fossil fuel industry and related industries prevent competition from clean energy. There is no fair competition among energy technologies, as some technologies have powerful lobbies intent on keeping the industry afloat regardless of economic and sustainability issues.

■ Hypothesis 7: There is a lack of knowledge and experience in developing and financing large clean energy projects. Investors therefore stick to what they perceive as known, tried, and proven.

■ Hypothesis 8: Energy prices are still too low to make a large effort for alternative energies worthwhile.

This list is not comprehensive; there can be many other explanations for the paradox of increasing timidity. Further research is needed to assess which ones are most prevalent. Some hypotheses may be no longer plausible, for example, the claim that fossil fuel energy prices are not high enough to make investments in alternative energy sources worthwhile.

It seems reasonable to assume that the hypotheses are not mutually exclusive. An investigation into the paradox requires a multi-causal explanation. A suitable methodology would focus on barriers encountered and created by various actors (an actor-centred approach). Even from a relatively small number of cases one could find out which actors encountered or created particular barriers and drivers that were important.³²

All above explanations contain a grain of truth, describing contributing causes, which together, in their cumulative effect, explain the timid approach to clean energy promotion. For example, the lobby argument may not provide a complete account, but lobbying has surely been a factor in dissuading governments from adopting strong measures favouring sustainable energy – or even creating a level playing field among energy technologies. If lobbying by fossil fuel interests is identified as one of the key barriers, a new political impetus could follow two strategies: the first is that policy-makers ignore the lobby and enact new laws that favour competitive clean technologies – a difficult undertaking in many countries because of campaign financing laws and close links between business and politics; the second strategy could be to persuade the opposition to ‘join the cause’. This strategy may be successful, because the world of business itself is in a transition. An increasing number of firms and financial institutions now accept that something will have to be done about climate change. If industry at the same time accepts the notion that its own long term survival depends on a system, in which investments take into account externalities, there may be increasing support for innovative policies that will reward those who invest in clean technologies.

---

³² By way of illustration, let us consider an actor example given by MARTINOT, E.: *op. cit.*, p. 691: ‘Ministries of finance ... may be conservative, may not understand renewable energy, may be reluctant to provide guarantees, and may not trust new financial arrangements like credit lines.’ The very notion of mobilizing private capital or to engaging in large scale project finance partnerships may run counter to a culture that keeps to standard rules and procedures and tends to avoid risks and innovation.

The greatest mobilization of private funds for sustainable energy may come from the very industries that have been opposed to an energy transition, namely the oil industry and car manufacturers. A shift in attitude in these industries would have far-reaching consequences: It would move tectonic plates that for long seemed immovable.

4.2 Leadership, vision, and political will

If we look at the history of project finance, we realize that the main bottleneck in financing the energy transition is not the feasibility or profitability of such an undertaking. The main bottleneck appears to be a lack of leadership, vision, and political will. Political and economic institutions are slow to develop resolve, especially when there is no potent popular movement to press for change. In the absence of a popular movement, a key driver for change could be personification through one or several leaders who would phase in a series of measures that could hasten a change of heart among the business and investment community. In order to be effective, these measures would include a combination of ‘command and control’ mechanisms (e.g., fuel efficiency standards), ‘carrots’ (e.g., subsidies) and ‘sticks’ (e.g., carbon taxes). Many countries are already implementing such measures, but the strength of these measures has not been sufficient to trigger a transition from fossil fuels to cleaner forms of energy, especially when the direct and indirect subsidies on fossil fuels remain in place, helping to maintain the status quo.

There are two main complementary approaches to trigger the energy revolution. One is to adjust the policy framework so that it no longer one-sidedly supports the status quo. This will over time stimulate a process of change that is driven by firms and financial institutions of all sizes. In other words, the government focuses on law, while the change is driven by the private sector. The other, complementary approach is to organize large projects, which will create economies of scale for clean technologies.

The second approach can be illustrated using the example of the Suez Canal, a famous case in the history of project finance. In 1857, Ferdinand de Lesseps, a French engineer and diplomat in Egypt, negotiated a concession to construct and operate the canal and its ports for 99 years. He sold 400,000 shares at 500 francs each, raising 200 million gold francs from investors in Europe and the Ottoman Empire. Construction began in 1859 and was completed ten years later. In accordance with the initial plan, the Egyptian government nationalized the Suez Canal 99 years later, in 1956. Compensation was paid to shareholders in 1962.³³

If such major projects could be financed nearly 150 years ago, it is not plausible to argue that it is impossible to organize and raise funds for innovative projects today. In fact, a new report by the German Advisory Council on Global Change³⁴ concluded that a transition to a sustainable energy system is feasible and can be financed, although this

---

³³ NAPOLEON FOUNDATION: *The Suez Isthmus-The Joining of Two Seas*. April 1998, http://www.napoleon.org/en/special_dossier/suez/index.html (28. 3. 2003)

³⁴ Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen (WBGU).

finding is conditional on decisive measures to be taken in the next twenty years.³⁵ Due to financial and technical innovations, it could be possible to devise win-win structures, in which the state mobilizes private capital by offering support to those projects that are closest to commercial viability. If the projects are successful, the state could recoup the investment from a share of the profits (similar to the Hibernia Oil Field Project discussed above). The public sector gain could then be used to replenish the budget or to finance the next round of projects. Since little effort is placed today in devising such win-win scenarios, we do not know the practical details of such arrangements. Without detailed plans, however, there is little basis to judge whether the energy transition could be viable and what the net cost might be.

In the final analysis, the question comes down to issues of leadership, vision, and political will. One may argue that there is already a significant amount of political will, as even voters of mainstream parties want to see action on environmental issues. What may be lacking, primarily, is not a willingness to do something about environmental problems. Rather, there may be a shortage of leadership and vision.

The scarcity of leadership and vision appears to affect all sectors of society. Politicians are anxious to avoid proposals that are considered ahead of time or too far-reaching. Academics tend to shy away from developing what they regard as speculative schemes and instead prefer to analyze true and tried solutions, for which empirical data is available. NGOs focus mostly on small-scale environmental initiatives, often holding suspicions about large schemes and plans that involve 'Big Business'. And firms and financial institutions are too preoccupied with the short-term bottom line to devote serious resources and attention to the viability of visionary projects.

This was not the approach taken by Ferdinand de Lesseps. He constructed the Suez Canal without previous experience from similar large-scale projects and without a favourable policy environment. He was driven by a vision and he had the courage and the will to put his ideas into practice.

One hundred and fifty years later, it could be imprudent or naive to suggest that any investment should be driven purely by visions. Investment decisions should be supported by scientific methods. A computer-based analysis of viability (feasibility and profitability) should be at the core of any design to mobilize significant amounts of private capital to sustainable energy.³⁶ If the results of such an analysis were favourable, it could dispel some of the widespread scepticism of private investors towards clean energy technologies – a scepticism that is based on (real and imagined) perceptions of high failure rates.

In this context, it is worth emphasizing that the failure of smaller projects, which were undertaken with older technology in an imperfect policy environment, cannot

---

³⁵ WBGU (German Advisory Council on Global Change): *World in Transition: Towards Sustainable Energy Systems, Berlin, Germany*. In: German Advisory Council on Global Change/Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen (WBGU), 2003.

³⁶ The term large-scale can refer to billions of dollars for individual projects, but it could also mean a spread of the investment resources across different projects. Indeed, there may be an extra risk associated with very large projects, as documented by the high profile losses, restructuring, or bankruptcy proceedings in multi-billion dollar investments (Canary Wharf, EuroTunnel, Disneyland Paris, Globalstar, ICO, and Iridium).

be a reliable indicator for the performance of larger projects that could be undertaken with current technologies and new legal parameters. Many past projects were carried out in unfavourable circumstances, hampered by idealistic but perhaps not sufficiently competent sponsors, unfavourable tax and regulatory systems, undue political interference, and other barriers. The record of clean energy projects needs to be re-assessed in light of these circumstances. Considering the numerous barriers that obstructed these projects, they may have been more successful than is commonly assumed. As Murphy, Brokaw, and Boyle³⁷ note 'Clean energy projects have been successful in a number of areas, including those for electric power using established biomass gasification, photovoltaic, wind, and solar thermal technologies.' They argue that the main difficulty is to achieve scale-up:

Examples where project financing can be appropriate, but is generally hard to get, is for the first-of-a-kind, large-scale, pilot facilities such as those for manufacturing and processing of relatively new photovoltaic or biomass-to-ethanol technologies. In such situations, though the technology may be extensively developed up through successful small-scale pilot projects, scale-up itself may be viewed as risky by potential investors. This is primarily because the cost reductions that are anticipated with the larger scale facility may not materialize as predicted.

If scale-up for individual facilities is difficult or impossible to achieve, it can also be achieved through a bundling of smaller projects into financial products such as project bonds. Most technologies within the clean energy category lend themselves to the latter approach of scale-up. They are well-suited for a distributed, modular, localized energy system.

A lesson from the history of project finance is that past experience determines subsequent investment behaviour. In the late 19th and early 20th centuries, key concession projects got into financial difficulties and investors lost large amounts of money. An example was the failed bid by Ferdinand Lesseps to repeat his success with the Suez Canal by building a connection between the Pacific and the Atlantic Ocean in Panama. Engineering, sanitation, and organization were problem areas that plagued the building of the canal. The main problem was the difficulty of actually digging, cutting, and building the canal, and erecting the largest dam in use at the time. At the peak of construction there were close to 19,000 people working on the construction. The first workers started to appear in 1881, but the first ship did not pass through the canal until 15 August 1914. The early workers of the canal were plagued by yellow fever that took many lives. After six years of construction, the project went bankrupt in 1888 due to difficult terrain, climate, tropical diseases, shortage of labour, and flawed engineering. Such high profile failures discouraged financiers, and made it difficult subsequently to raise funds for large-scale investments. As a result, most infrastructure projects in the first part of the twentieth century were directly financed by governments.

If history can serve as a guide, it could take decades before investors overcome the aversion to financing clean energy projects acquired through early failures. Proactive steps may be needed to overcome the apprehensions and attract interest from private investors. It is worth examining the lessons from history. After World War II,

---

³⁷ MURPHY, L. M. - BROKAW, J. - BOYLE, Ch.: op. cit., p. 12-13.

increased aggregate demand resulted in a growing demand for products, services, and infrastructure. As many governments faced limited budgets, concessions were rediscovered as a means of financing infrastructure development. After several decades in hibernation, this system of financing resurfaced in the US as a means of financing bridges, tunnels, and highways. A critical element in the comeback was favourable regulation and tax policy, which triggered major institutional investment in infrastructure projects. Without these incentives, these projects may have never been realized and the mechanisms of concession may still be a subject of history, not an issue for present-day financial specialists.

4.3 Complexity, constraints, and uncertainty

‘Social science is often characterized as the study of choices subject to constraints’.³⁸ A similar definition could be given to developing and financing projects, which involves a great number of choices, subject to complexity, constraints, and uncertainty. The number of possible designs and applications of project finance is limited only by human imagination and experimentation. Before settling on a workable design, the sponsors and financiers have a large number of options in terms of structures, financing mechanisms, and security arrangements at their disposal. Complexity increases the more money is at stake, the more countries are targeted, and the more partners are involved.

Furthermore, each project is designed in a highly complex, multi-variate environment where literally hundreds of factors can potentially affect the profitability and feasibility of the investment.³⁹ The complex circumstances need not necessarily translate into a complex design of the project. According to the World Bank,⁴⁰ simple and flexible designs often fare better than highly complex ones:

Avoiding unnecessary complexity in project design ... and maintaining adequate flexibility during implementation are important. The perhaps excessive comprehensiveness of many of the first generation of environmental institution-building projects has made implementation a continuous challenge. Obstacles to efficient implementation include institutional conflicts, inadequate interagency cooperation, and ... difficulties in external donor coordination... However, the need for simpler projects has to be balanced with the intersectoral and multidisciplinary nature of many environmental interventions.⁴¹

---

³⁸ KEOHANE, Robert O. - LEVY, Marc A.: *Institutions for Environmental Aid: Pitfalls and Promise*. Cambridge, MA: MIT Press 1996.

³⁹ According to the WORLD BANK: op. cit., p. 8-9: ‘the implementation of environmental projects is affected by a set of factors similar to those in other Bank operations, such as the quality of project management, the ability of borrowers to fully comply with loan and credit agreements, the availability of counterpart funding, and the overall efficiency of procurement. However, when examined more closely, environmental projects are distinguishable in several important ways. Environmental projects can present significant challenges for implementation because they tend to involve many different sectors of the economy, areas of law, and governmental ministries. The type of environmental project also makes a difference to implementation. For example, pollution control and energy projects are experiencing fewer implementation difficulties than projects that seek to strengthen national environmental institutions or improve management of natural resources, particular forests.’

⁴⁰ WORLD BANK: op. cit., p. 9.

⁴¹ Ebenda, p. 32.

The call for simpler projects is easier said than done. Sponsors need to make choices regarding the basic type of the project, its characteristics, scale, location, financing, market strategy, and other parameters. The following example illustrates the complexity of the undertaking. Let us assume that an assessment of the global solar PV market concludes that the demand for financing PV is best met by an international investment fund, and that, based on a survey of financial institutions, an international fund promises to attract substantial amounts of private investment. Once the basic type of the investment vehicle is determined, the next step is to determine specifics of how the investment fund is to be structured. Decisions must be made regarding the type of fund (e.g., venture capital fund, private equity fund), the fund characteristics (e.g., whether it should be open or closed), the financial structure (debt versus equity), the allocation of risks and returns among participants, the exit mechanisms, the financing criteria, the countries of operation, and so on. Many choices need to be tailor-made to different legal and regulatory frameworks in the countries of operation.

In addition, organizational choices need to be made, for example, the relations between headquarters and country offices need to be defined, personnel requirements analyzed, and the management and governance structure determined. Murphy, Brokaw and Boyle note, that one of the key factors of success is the choice of personnel. 'Financiers need to trust and believe in the individuals that are managing the company. Indeed, the more comfortable financiers feel with the management team, the more likely they are to invest.'⁴²

When all or at least most of these issues are analyzed, financial institutions can be approached with financing proposals. The financiers will often require adjustments to the project design and suggest ways to deal with different project risks. The ensuing negotiation, if successful, leads to financial closure. After financial closure, unforeseen issues invariably come up that will require further alterations in the project design or changes in strategy, resulting in additional negotiations and adaptations - often constituting a lengthy and complicated process.

5. Conclusion

The intricacies of project financing are formidable, and can easily be misunderstood and, consequently, misused. While project financing structures share certain common features, by necessity, they require tailoring the package to the particular circumstances of the project. That is where both the benefits and the challenges lie.⁴³

During its historical development, project financing expanded its reach from basic transportation infrastructure to other sectors, including natural resource extraction, electric power production, and telecommunications. Project financing has also been used in many sizeable corporate projects such as financing large-scale, automated plants. The next frontier in the growth of project finance could well be environmental technologies, where advanced risk mitigation techniques could be applied to reduce

---

⁴² MURPHY, L. M. - BROKAW, J. - BOYLE, Ch: op. cit., p. 9.

⁴³ FINNERTY, J. D.: op. cit.

the concerns of private investors. Reaching this new frontier will require government assistance, but as the Private Finance Initiative (PFI) and similar programmes show, the burden to the taxpayer can be lower compared to direct public financing.

Environmental project finance requires a clear legal framework and public sector involvement with regard to incentives, standards, concessions, and monopolies. In light of resource constraints, the government should focus on near-commercial projects with large positive net externalities. This means that public sector support should be targeted at projects that offer the largest net benefits at the lowest cost for taxpayers. The lowest cost can be realized with those projects that are closest to the profitability threshold, as well as projects that are profitable, but do not get private funding because of some barriers.⁴⁴

So far, governments have often done the opposite. In the past, governments have mostly supported costly and polluting activities. Enormous sums of taxpayer funds have been allocated to projects with large negative externalities such as hydroelectric dams and coal mines. Direct and indirect taxpayer subsidies enabled the development of the fossil fuel infrastructure, including oil exploration, pipelines, refineries, and fossil fuel power plants.⁴⁵ Far from assisting environmental technologies, the current system of incentives is stacked against a cleaner environment, leading to taxpayer-funded pollution. According to a Greenpeace study, rich countries spend ten times more on subsidies to fossil fuels and nuclear power than on renewable energy.⁴⁶ For example, the UK government allocates £200 million annually to nuclear energy while renewables are given only £15 million a year.⁴⁷ The public sector has helped to build the industries that now lobby against effective measures to promote clean energy. Many companies fear that they would suffer losses from the transition to a sustainable energy system, and this fear prevents them from exploring possible opportunities from a new system.

The argument that public support for fossil fuels was or is justified on the basis of economic and social considerations is not plausible, given the fact that supporting alternative technologies would also generate jobs and growth, albeit different jobs and less polluting forms of growth. A key problem of launching or accelerating the energy transition is the question whether workers can be retrained, and how high the net adjustment cost of the transition would be. So far, there has been no large scale industrial restructuring toward environmental technologies. There is no experience and evidence whether it works. Still, there is experience with large scale restructuring as well as experience with cleaner technologies. Thus, launching the transition would not be an exercise in 'blindfolded experimentation'.

⁴⁴ Merely comparing expense and income streams cannot fully reveal the value of PCM efforts. A comprehensive analysis would need to take into account indirect benefits and costs – for example, increased domestic business activity, the inflow of foreign capital and know-how, and other benefits associated with particular projects. The primary value of PCM is not merely to save money in the public budget, but to create indirect benefits that are good for the economy and for the environment.

⁴⁵ KOSMO, Mark: *Money to Burn? The High Cost of Energy Subsidies*. Washington, DC: World Resources Institute 1987.

⁴⁶ REUTERS: *EU Coal, Diesel Subsidies Clash with Green Ideals*. 10 May 2002 <http://www.evworld.com/databases/shownews.cfm?pageid=news100502-08> (11. 3. 2003)

⁴⁷ KAPPLER, Ralph: *UK Axes Renewables Targets: A United Voice from the International renewables Industry Now Required*. Refocus (The International Renewable Energy Magazine), March/April 2003: 52-3. [no issue/vol. no] p. 53.

Murphy, Brokaw, and Boyle write that ‘Clean energy entrepreneurs face an added challenge of explaining or defining a market that is just emerging. Such is the case for “disruptive technologies,” which offer a different value proposition. Many of these new markets must be created and developed, while attempting to sell in to existing markets where the entrenched competition is fierce and may have an unfair market advantage, particularly in the short term.’⁴⁸

The history of project finance suggests that bold endeavours such as the Suez Canal have succeeded at a time when scientific, financial, and technological capabilities were not nearly as advanced as they are today. This suggests a rationale for promoting the energy transition with a bold, rather than an incremental approach. The success in such an undertaking depends on a multi-track approach, with simultaneous applications of measures in environmental policy, industrial policy, and finance.

Conventional economic theory argues that investments are allocated to the most profitable uses. This may be correct in the short term while depriving society of sources of future profit. There is an economic as well as environmental rationale for promoting the energy transition with a courageous, rather than an incremental approach due to increased capabilities and choices in terms of technology and policy.

If a bold policy reform is not (yet) possible, perhaps for lack of charismatic leaders or other constraints, a less ambitious alternative might be to level the playing field for technologies – either to remove support mechanisms and subsidies to fossil fuels or to provide equivalent support and subsidies to alternative energies.⁴⁹ The former approach would be much preferable to the latter, as it would save taxpayer funds. But both approaches would require a major shift of incentive structures. Without such a shift, it is unlikely that households, firms, and financial institutions will change their decision-making patterns, thus leaving in place the current gap between required and committed capital for sustainable development.

Doc. Gaudenz B. Assenza, M.P.A., D. Phil. (Oxon)
Katedra politologie a evropských studií
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC
e-mail: assenza@tiscali.cz

Ing. Dora Assenza, Ph.D.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého
Žižkovo nám. 5, 771 80 OLOMOUC
e-mail: dora.assenza@tiscali.cz

---

⁴⁸ MURPHY, L. M. – BROKAW, J. – BOYLE, Ch.: op. cit., p. 4.

⁴⁹ In Spain, the government promotes solar energy by paying 12 cents above the average price for every kilowatt-hour fed into the grid. This ensures the financial viability of solar power plants. The policy attracted private investment of €400 million for the construction of Europe’s first solar thermal power plant with 100 MW capacity, which will be able to supply 70,000 citizens with clean electricity: RENTZING, Sascha: *Green Light for Large-Scale Solar Power*. *New Energy* 2002, no. 6 (December), p. 40–42.

OUTSOURCING WAR: BEYOND IRAQ

Oldřich Bureš

PRIVATIZACE VÁLČENÍ: NEJEN V IRÁKU

ABSTRAKT: Tato studie představuje komplexní analýzu dvou úzce propojených fenoménů mezinárodní bezpečnosti v post-bipolárním světě: privatizace válčení a proliferace privátních vojenských firem. Hlavní pozornost je věnována pěti otázkám, které opakovaně zaznívaly při debatách ohledně masivního využití privátních vojenských firem během nedávného konfliktu v Iráku: 1) Kdo vlastně jsou privátní vojenské firmy? 2) Jak se vyvíjely v minulosti? 3) Jaké služby nabízejí? 4) Proč je jich v současné době tak mnoho? 5) Zda a komu jsou odpovědné za svou činnost? Autor argumentuje tím, že masivní využití služeb privátních vojenských firem v Iráku je pouhou špičkou ledovce a pokazuje na fakt, že některé aspekty privatizace válčení a mnohé aktivity soukromých vojenských firem působících mimo Irák stále ještě nebyly adekvátně analyzovány. Jedná se zejména o fenomén „substituce kriminality“, napojení privátních vojenských firem na komerční exploataci přírodních zdrojů, a o údajné vazby některých firem na pašeráky zbraní, kriminální gangy a teroristické organizace. Autor proto závěrem ukazuje na potřebu hlubšího a komplexnějšího studia fenoménů privatizace válčení a proliferace soukromých vojenských firem, které by umožnilo včasnou identifikaci všech jejich úskalí.

ABSTRACT: This article provides a comprehensive analysis of two closely interlinked phenomena of the post-cold war era: war outsourcing and proliferation of private military companies. More specifically, it attempts to shed some light on five important questions that have been repeatedly raised in the current debate about the pros and cons of using private military companies (PMCs) in Iraq: 1) Who are they? 2) Where did they come from? 3) What do they do? 4) Why are there so many? and 5) To whom are they accountable? The author argues that the massive use of various private military companies in Iraq is a mere tip of a big iceberg and points out that numerous perils of war outsourcing outside of Iraq still have not been satisfactorily analyzed, including the “crime displacement” phenomenon, links between PMCs and commercial exploitation of mineral resources, involvement of PMCs in global arms trafficking, and alleged linkages between PMCs, arms dealers and various criminal

and terrorist networks. The author concludes with a call for further research of the war outsourcing and PMCs proliferation phenomena in order to allow for early identification of all their perils.

KEY WORDS: war, outsourcing, private military companies.

---

1. Introduction

A number of recent investigations established that private security and military companies have penetrated Western warfare so deeply that they are now the second biggest contributor to coalition forces in Iraq after the Pentagon. While the official coalition figures listed the British as the second largest contingent with around 9 900 troops, they were outnumbered by some 20 000 private security workers on the ground. This has led one observer to conclude that “[t]he private sector is so firmly embedded in combat, occupation and peacekeeping duties that the phenomenon may have reached the point of no return: the US military would struggle to wage war without it”.¹ The massive use of various private military companies (PMCs) in Iraq is, however, the mere tip of a massive iceberg of war outsourcing that had already become common in the early 1990s. As consequence, PMCs of all sorts are now involved in an unprecedented number of conflicts all around the world. Nevertheless, more than any other conflict thus far, the war in Iraq has succeeded in sparking a heated debate about the potential shortcomings of war outsourcing.

2. Purpose and structure

The primary purpose of this article is to provide a comprehensive analysis of two closely interlinked phenomena of the post-cold war era: war outsourcing and the proliferation of private military companies. In particular, I attempt to shed some light on five important questions that have been repeatedly raised in the current debate about the pros and cons of using PMCs in Iraq: 1) Who are PMCs? 2) Where did PMCs come from? 3) What do PMCs do? 4) Why are there so many PMCs? 5) To whom are PMCs accountable? In addition, I explore some of the less publicized yet vitally important aspects of war outsourcing beyond Iraq, such as the “crime displacement” phenomenon; links between PMCs and commercial exploitation of mineral resources; involvement of PMCs in global arms trafficking; and alleged linkages between PMCs, arms dealers and various criminal and terrorist networks. I conclude by offering some tentative proposals for future research and analysis of the war outsourcing and use of PMC phenomena.

---

¹ TRAYNOR, Ian: *The Privatization of War*, Global Policy Forum, <<http://www.globalpolicy.org/security/peacekpg/training/1210privatization.htm>>, 2003.

3. Conceptual dilemmas: Who are PMCs?

Although both private individuals and private companies have been involved in the conduct of war for centuries, there is neither a universally accepted definition of mercenarism nor much of a consensus about the legal status of mercenaries in international humanitarian law. Nevertheless, three widely accepted criteria have traditionally been used for defining mercenaries:

1. They are foreign to the conflict;
2. they are motivated chiefly by the desire for private gain;
3. they participate directly in combat.

Long before the war in Iraq started, several experts pointed out that these criteria are rather vague. For example, Gerry Cleaver argued that while a “mercenary is surely someone who fights wars for money”, the same criterion could “also be applied to all professional soldiers and some moralist might argue that all professional soldiers should be considered mercenaries of a sort”.² In short, as Ingrid Detter put it, the biggest difficulty with these traditional criteria is “who will decide what motivates a man?”³

Many of the PMCs that emerged in the 1990s exhibit most, if not all, of the traditional definitional criteria. Many experts have, however, asserted that contemporary PMCs display several additional “modern” characteristics that distinguish them from their older predecessors. For example, Steven Brayton claims that most PMCs:

1. Present a distinctly corporate image;
2. openly defend and advertise their usefulness and professionalism;
3. use internationally accepted legal and financial instruments to secure their commercial arrangements;
4. support only internationally recognized governments.⁴

Other experts in the field champion the need for a separate category for so-called private security companies (PSCs). They claim that PSCs are entities that merely provide security guards for buildings and/or are engaged in neighborhood security schemes to counteract the “decent ordinary crimes” such as burglary, mugging, car-jacking etc.⁵

The Iraqi experience has, however, vividly illustrated that in a conflict area, the fine line between PMCs and PSCs often becomes blurred. As a consequence, most journalists and all U.S. government officials prefer to use the term “contractors” in reference of some of “the many folks in Iraq, serving America, other nations and

---

² CLEAVER, Gerry: *Subcontracting Military Power: The Privatisation of Security in Contemporary Sub-Saharan Africa*. Crime, Law and Social Change, 33, March 2000, no. 1-2, p. 132.

³ DETTER, Ingrid: *The Law of War*. Cambridge, Cambridge University Press 2000, p. 147.

⁴ BRAYTON, Steven: *Outsourcing War: Mercenaries and the Privatisation of Peacekeeping*. Journal of International Studies, 55, Spring 2002, no. 2, p. 305.

⁵ ANING, Emmanuel Kwesi: *Whither Africa's Security in the New Millennium: State- or Mercenary-Induced Stability?* Global Society, 15, April 2001, no. 2. CLEAVER, G.: op. cit. MUSAH, Abdel-Fatau: *Privatization of Security, Arms Proliferation and the Process of State Collapse in Africa*. Development and Change, 33, 2002, no. 5, p. 911-933. SHEARER, David: *Outsourcing War*. Foreign Policy, Fall 1998, p. 68-81.

especially themselves”.⁶ But to many independent observers the common-sense picture of a contractor is “apparently different from what they do in Iraq”.⁷ While most people tend to imagine a “contractor” as someone who is fixing or remodeling their basement, the four civilians whose bodies were mutilated in Fallujah were also described as “contractors”. Similarly, a number of private “contractors” who worked as translators and/or interrogators have been blamed for the abuses at Abu Ghraib,⁸ which many rightly consider to be the worst moments of the entire Iraqi occupation. In either case, as Frank Harris III succinctly stated, “if the C and M words are not one and the same, they are close cousins”.⁹

Given the fact that much of the contemporary debate concerning the use of PMCs, PSCs, and various other private contractors centers on whether they should be viewed as mercenaries, it is necessary to examine the various definitions of mercenaries currently in use by the international community. There have been a number of attempts to define mercenaries in international law. The most important legal documents in this regard are: the 1977 Organization of African Unity (OAU) *Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa*; Article 47 of the 1977 *Additional Protocol I of the Geneva Conventions*; and the 1989 *International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries*.

The OAU *Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa* defines a mercenary as anyone who is not a national of the state against which his actions are directed, is employed, enrolls or links himself willingly to a person, group or organization whose aim is:

- a) to overthrow by force of arms or by any other means, the government of that Member State of the Organization of African Unity;
- b) to undermine the independence, territorial integrity or normal working institutions of the said State;
- c) to block by any means the activities of any liberation movement recognized by the Organization of African Unity.

The convention also states that the “crime of mercenarism” is committed by any individual or group aiding, abetting or practicing mercenarism and it pledges all parties to convention to take all necessary means to eradicate mercenary activities in Africa.¹⁰

It has been widely agreed in the scholarly legal literature that OAU Member States defined mercenaries rather narrowly, specifically aiming at their own problems with their activities.¹¹ A study by the British Foreign and Commonwealth Office, for example, suggested that the OAU definition would not have included employees of Executive

---

⁶ HARRIS, Frank III: *Contractors or Mercenaries?* Hartford Courant (Connecticut), 2004, 09/08, Editorial: A9.

⁷ HARRIS, F. III: *ibid.*

⁸ ANTE, Spencer E. and CROCK, Stan: *The Other U.S. Military. Business Week*, 2004, 31/05, p. 76.

⁹ HARRIS, F. III: *op. cit.*

¹⁰ GELDENHUYS, Deon: *Non-State Deviants in World Affairs. Strategic Review for Southern Africa*, 24, November 2002, no. 2, p. 17.

¹¹ KWAKWA, Edward: *The Current Status of Mercenaries in the Law of Armed Conflict. Hastings International and Comparative Law Review*, 14, 1990, p. 84.

Outcomes (former South African PMC) in Sierra Leone or Angola, nor anyone else working for a recognized government.¹²

Article 47 of the Additional Protocol to the Geneva Conventions defines a mercenary as one who:

- a) is specifically recruited locally or abroad in order to fight in an armed conflict;
- b) does, in fact, take direct part in the hostilities;
- c) is motivated to take part in the hostilities essentially by the desire for private gain and, in fact, is promised, by or on behalf of a party to the conflict, material compensation substantially in excess of that promised or paid to combatants of similar ranks and functions in the armed forces of that party;
- d) is neither a national of a party to the conflict nor a resident of territory controlled by a party to the conflict;
- e) is not a member of the armed forces of a party to the conflict; and
- f) has not been sent by a state which is not a party to the conflict on official duty as a member of the armed forces.

It is important to note that this definition is cumulative, i.e. a mercenary is defined as someone to whom *all* of the above apply. As a consequence, while providing the most widely used legal definition of a mercenary, Article 47 is so narrow that, according to one international legal scholar, “hardly anyone, actually, will be so definable. Any mercenary who cannot exclude himself from this definition deserves to be shot – and his lawyer with him”¹³

The 1989 *International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries* builds on Article 47, but its definitional scope is much broader. Some legal scholars have actually argued that it covers “even mercenaries outside the framework of armed conflict”.¹⁴ The convention defines a mercenary as any person who:

- a) is specially recruited locally or abroad in order to fight in an armed conflict;
- b) is motivated to take part in the hostilities essentially by the desire for private gain and, in fact, is promised, by or on behalf of a party to the conflict, material compensation substantially in excess of that promised or paid to combatants of similar rank and functions in the armed forces of that party;
- c) is neither a national of a party to the conflict nor a resident of territory controlled by a party to the conflict;
- d) is not a member of the armed forces of a party to the conflict; and
- e) has not been sent by a State which is not a party to the conflict on official duty as a member of its armed forces.

In addition, it states that a mercenary is also any person who, in any other situation:

- a) is specially recruited locally or abroad for the purpose of participating in a concerted act of violence aimed at:
  - i. overthrowing a Government or otherwise undermining the constitutional order of a State; or
  - ii. Undermining the territorial integrity of a State;
- b) is motivated to take part therein essentially by the desire for significant private gain and is prompted by the promise or payment of material compensation;

---

¹² The Foreign and Commonwealth Office, *Private Military Companies: Options for Regulation*, HC577 (London: The Stationery Office, 12/02 2002), 4, p. 1-48.

¹³ BEST, Geoffrey cited in: KWAKWA, E.: op. cit., p. 73-74.

¹⁴ KWAKWA, E.: op. cit., p. 85.

- c) is neither a national nor a resident of the State against which such an act is directed;
- d) has not been sent by a State on official duty; and
- e) is not a member of the armed forces of the State on whose territory the act is undertaken.

This definitional broadening was meant to put an end to the on-going debate whether Article 47 applies only to interstate conflicts and to wars of national liberation, which would imply that intrastate conflicts remain outside its provisions.¹⁵ Given the fact that the vast majority of contemporary conflicts are intrastate,¹⁶ the 1989 UN convention does provide major definitional clarifications. Requiring 22 ratifications to become part of international law, the convention entered into force in October 2001, twelve years after it was signed.¹⁷ It is, however, binding only on those states which agreed to be party to it.¹⁸ As of September 2004, 25 states have ratified this treaty; none of the five permanent members of the UN Security Council have even signed it.¹⁹

4. Historical overview: Where did PMCs come from?

War outsourcing and use of mercenaries are by no means modern phenomena; they are as old as warfare itself. Historical examples are legion and quoted at length in the literature.²⁰ In the matter of fact, as Peter W. Singer put it, from a historical perspective, an important realization of military history is the amazing constancy of individual entrepreneurs and intricate joint stock ventures in every era:

“Our general assumption of warfare is that it is engaged in by public militaries fighting for the common cause. This is an idealization. Throughout history the participants in war were often for-profit private entities loyal to no one government. In fact, the monopoly of the state power over violence is the exception in world history, rather than the rule.”²¹

Mercenarism has, nonetheless, been more widespread in some historical periods than in others. The phenomenon of “soldiers of fortune” or “paid foreign forces” was, for example, especially prevalent in the medieval period in Europe, when mercenaries became crucially important for several key developments in early military revolutions.

¹⁵ CLEAVER, G.: op. cit., p. 132.

¹⁶ ERIKSSON, Mikael and WALLENSTEEN, Peter: *Armed Conflict, 1989-2003*. Journal of Peace Research, 41, September 2004, no. 5, p. 625.

¹⁷ United Nations, Statues of the International Convention Against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries, in Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General, United Nations, <<http://untreaty.un.org/ENGLISH/bible/englishinternetbible/partI/chapterXVIII/treaty6.asp>>, 25/08 2004.

¹⁸ KWAKWA, E.: op. cit., p. 85.

¹⁹ United Nations, Statues of the International Convention Against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries.

²⁰ ANING, E. K.: op. cit. BRAYTON, S.: op. cit. CLEAVER, G.: op. cit. FRANCIS, David J.: *Mercenary Intervention in Sierra Leone: Providing National Security or International Exploitation?* Third World Quarterly, 20, 1999, no. 2, p. 319-338. MUSAH, A.: op. cit. SINGER, Peter W.: *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Ithaca and London, Cornell University Press 2003.

²¹ Ibid., p. 19.

In particular, historians note that medieval European sovereigns relied on mercenaries to build the nucleus of their armies because they had more training than most civilian militias.²² Other military history experts linked the rise of contracted forces to “the inability of the feudal system to address the increasingly complex needs of a modernizing society”.²³ In short, according to Lawrence W. Serewicz, it was in the mercenary armies where military innovations were developed, and these innovations in turn led to an unprecedented transformation of Europe’s political and military landscape.²⁴

The rise of the nation-state in the aftermath of the signing of the Treaty of Westphalia in 1648 and the concomitant creation of national armies ultimately led to the virtual demise of mercenarism in Europe. The nation-states no longer needed to rely on mercenaries. In fact, “it became almost dishonorable to be seen as fighting merely for money rather than for one’s country and employing ‘foreigners’ in your army was deemed to be, at the very least, an underhand tactic”.²⁵ By the 1700s, a conviction became widespread in Europe that “if rulers went to war for personal profit they were little better than criminals”.²⁶ The demonization of mercenaries and their activities has persisted ever since. Nevertheless, the phenomenon of “soldiers of fortune” has never completely disappeared.²⁷ This was especially the case in areas outside the established order of the European state system.

The unprecedented transformation of Europe’s political and military landscape at the end of the medieval age also gave rise to the closely interlinked processes of colonization and European empire building. For a number of reasons, all European colonial powers employed troops recruited from their colonies, both during the acquisition of empire and in the World Wars of the last century. Gerry Cleaver has suggested that the use of colonial troops became so widespread because, “they were generally much cheaper than their European counterparts, often available in greater numbers, and better suited to tropical environments”. Moreover, “as a bonus, they often turned out to be excellent soldiers”.²⁸ Inevitably, due to the process of colonization and its subsequent deleterious legacies, Africa has gained the dubious status of being the most mercenary-prolific continent in the world. For example, for good or ill, the French Foreign Legion has played a prominent role in Africa’s colonial and post-colonial history ever since its creation in 1831. Similarly, U.S. mercenaries fought in the Boer War of 1899–1902.²⁹

Prior to the most recent expansion of private military companies in the last decade of the 20th century, mercenary activities in Africa assumed “a mythical proportion” in

---

²² Ibid., p. 22–29.

²³ AVANT, Deborah: *Think Again: Mercenaries*. Foreign Policy, 2004, July/August.

²⁴ SEREWICZ, Lawrence W.: *Globalization, Sovereignty and the Military Revolution: From Mercenaries to Private International Security Companies*. International Politics, 39, March 2002, no. 1, p. 77.

²⁵ CLEAVER, G.: op. cit., p. 134.

²⁶ SINGER, P. W.: op. cit., p. 31.

²⁷ Ibid., p. 28–40.

²⁸ CLEAVER, G.: op. cit, p. 134.

²⁹ FRANCIS, D. J.: op. cit., p. 320.

the 1960s and 1970s.³⁰ Even though the vast majority of these mercenary interventions were relatively minor episodes in the numerous proxy conflicts that were characteristic for the cold war era, they further reinforced the existing negative perceptions of mercenaries in the developing world. Several of the newly independent countries soon expressed their concerns that mercenaries were being used as agents of neo-colonization by the Western governments. In a number of cases, these concerns were not entirely unfounded. Many in Africa still remember, “how Bob Denard, Jean Schramme, Mike Hoare, and other foreign ex-servicemen from the colonial powers carried out destabilization missions in different parts of Africa in the 1960s and 1970s”.³¹ Denard’s activities in Congo, Egypt, Nigeria, Benin and Comoro Island eventually earned him the title “Africa’s most notorious dog of war”.³²

The causes of this unprecedented proliferation of mercenary interventions in Africa are perhaps best analyzed by looking at both the supply and the demand sides of the mercenary phenomenon. With regard to the former, Abdel-Fatau Musah suggests that:

“[M]ercenaries were attracted to African conflicts mainly by the pull of adventure and the promise of cash rewards, danger allowances and free vacations after a short stint at the front. They usually operated as lone wolves or were organized into small bands to frustrate (or assassinate) nationalists, to support factions in internal power struggles, and to overthrow regimes that were unfriendly to a foreign power”.³³

With regard to the latter, David J. Francis argues that, “[b]e-leaguered governments fighting for regime survival, deposed military leaders, and defeated presidents have often enlisted the service of mercenaries as the quickest means of preserving the status quo or attaining political power”.³⁴ As a classic example, Francis points out that in 1975, Bob Denard was enlisted by Ali Soilih, the former president of Comoro Islands, to topple Ahmed Abdallah, who had been proclaimed the country’s first president. Abdallah in turn enlisted the support of Denard to overthrow Soilih’s government but he was himself ousted and killed in a coup organized by Denard in 1989.³⁵

It is important to note that, although it was primarily individuals like Bob Denard or Mike Hoare who achieved a certain degree of notoriety, their activities were not isolated examples of foreign military interference in internal affairs of the decolonized countries. It is often overlooked that a number of African states also intervened, both covertly and overtly, in the affairs of the newly independent states of Sub-Saharan Africa.³⁶ That South Africa frequently resorted to using units such as the famous 32 Battalion in Angola is not surprising, given the nature and ideology of the Apartheid regime. A number of other African states had, however, also loaned their troops in support of their foreign political allies in the past. For example, Morocco lent troops

---

³⁰ Ibid., p. 320.

³¹ MUSAH, A.: op. cit., p. 912.

³² FRANCIS, D. J.: op. cit., p. 320.

³³ MUSAH, A.: op. cit., p. 912.

³⁴ FRANCIS, D. J.: op. cit., p. 320–321.

³⁵ FRANCIS, D. J.: op. cit., p. 321.

³⁶ CLEAVER, G.: op. cit., p. 135.

to President Mobutu of Zaire in the 1970s when his regime was under threat from Katangan rebels. In turn, Mobutu provided some of the better units of his otherwise disreputable army in support of the Habyarimana regime in Rwanda in the early 1990s. Cleaver has argued that these examples “help to counterbalance the impression that might be obtained from some of the literature, that up until the advent of private security companies, African states had relied solely on their own resources for the provision of security”.³⁷

5. What do PMCs do?

Cleaver has identified three general types of private military activity in the post-cold war era. The first type is the “classical” mercenary, “individuals recruited for their military expertise to fight in a specific conflict”.³⁸ These individuals are often well-trained veterans from major powers.³⁹ All of the cold war era “dogs of war” would generally fit in this category, but even today individual soldiers of fortune are being recruited to fight in the many contemporary African intra-state conflicts. For example, in March 2004, South African and Zimbabwean authorities arrested more than 60 heavily armed foreigners whom they subsequently accused of planning a coup to topple President Teodoro Obiang Nguema of Equatorial Guinea (who himself seized power in a similar coup in 1979).⁴⁰ There are, nevertheless, some major differences between the old and new “dogs of war”:

“Nowadays many mercenaries are employed for their technical knowledge rather than just for their prowess in combat. They are contracted to operate and maintain the more sophisticated weaponry now to be found on all the world’s battlefields, such as aircraft, helicopters and artillery.”⁴¹

It has also been noted in the literature that the provision of this type of expertise is often directly linked with contracts to supply the equipment.⁴²

Much of the military know-how subcontracting, as well as armaments supplying, falls under the second, and currently prevailing, type of mercenary activity – the private military companies. According to Abdel-Fatau Musah, PMCs are “corporate entities comprising military and intelligence entrepreneurs whose activities incorporate the provision of multi-purpose security-related products and services”.⁴³ Cleaver, in line with many other authors,⁴⁴ further divides the activities of PMCs into two separate categories. The first category is consists of those PMCs whose services include direct participation in combat. The best known example of this type was the now defunct South African PMC Executive Outcomes, which some used to describe as the “mod-

---

³⁷ Ibid., p. 135.

³⁸ Ibid., p. 136.

³⁹ BRAYTON, S.: op. cit., p. 306.

⁴⁰ John Reed, *Plot Thickens Around Alleged Soldiers of Fortune*, Financial Times (London), 2004, 12.03., p. 9.

⁴¹ CLEAVER, G.: op. cit., p. 136.

⁴² Ibid.

⁴³ MUSAH, A.: op. cit., p. 913.

⁴⁴ SINGER, P. W.: op. cit., p. 88-100.

ern world's first fully equipped private army".⁴⁵ In the second category are PMCs that offer "enhancement of the [military] capabilities of the employer state",⁴⁶ which essentially translates to the provision of everything except for direct combat operations. A major player in this area is the US-based PMC Military Professional Resources Incorporated (MPRI).

The third type of contemporary mercenary activity involves the supply of security for various key installations as well as for their servicing personnel. It is important to note that many PMC are now frequently employed to provide logistical support and maintenance facilities, not only for the militaries of individual states, but also for the United Nations and major international humanitarian NGOs.⁴⁷ This type of activity – a late-20th-century phenomenon – has often been overlooked in the pre-Iraq literature on PMCs. Nevertheless, as Cleaver has correctly pointed out, the outsourcing of the non-combat services became fashionable immediately after the end of the cold war:

"Many western militaries are moving toward the privatization of the 'non-teeth' or 'tail end' aspects of military operations, including logistics and base support. This is increasingly the case where forces are deployed abroad in humanitarian operations. This is part of a more general process of divesting the state of activities that are believed to be more properly in the province of private companies".⁴⁸

For illustrative purposes, the most common functions currently performed by PMCs are summarized in Table I.

In his recent article, Musah identified two other types of contemporary mercenary activity that ought to be distinguished from the typical activities of corporate PMCs: "commercialized national army units" and "floating indigenous mercenaries". As discussed above, the phenomenon of commercialized national army units is not entirely new in the African context. Nevertheless, Musah argues that since the end of the cold war, these units have been "frequently associated with the situation of regionalized internal conflicts, that is, conflicts fought out mainly within the borders of a single state, but with several countries supporting internal factions, principally for gain".⁴⁹ He gives the examples of the ongoing conflicts in the Democratic Republic of Congo, Liberia, and Sierra Leone:

"[O]n one side of the on-going war in the Democratic Republic of Congo are Zimbabwean army units, which are actually President Robert Mugabe's commercial army, propping up Kabila's war efforts in return for mineral deals for the president and his military/business associates. [...] On the other side of the divide, Ugandan and Rwandan army units are waging a predatory war to carve out territory and resources – diamonds and the strategic mud, coltan – for their leaders".⁵⁰

---

⁴⁵ BRAYTON, S.: op. cit., p. 306.

⁴⁶ CLEAVER, G.: op. cit., p. 136.

⁴⁷ Ibid. SINGER, P. W.: op. cit.

⁴⁸ CLEAVER, G.: op. cit., p. 136.

⁴⁹ MUSAH, A.: op. cit., p. 913.

⁵⁰ Ibid., p. 913-914.

TABLE I – Functions Commonly Performed by PMCs in the 1990s

Combat Support	Logistics, Procurement, Training, Miscellaneous	Security Services
Combat operations and leadership	War material and arms equipment procurement	Personal protection & VIP escort services
Counter-insurgency operations	Force development and training	Security for key installations and personnel
Force multipliers	Strategic planning	Surveillance services
Operation, maintenance of sophisticated weaponry	Research and threat analysis	Security for humanitarian aid delivery
Military intelligence and analysis	Logistical support and maintenance facilities	Crisis management advice (e.g. regarding kidnapping)
Artillery support	Demining	Computer cracking
Military engineering	Tax collections	Secure communications
Aviation services	Staff security training	Signal interception
Military advice and planning	Risk analysis	Security audits

Source: *Original research & Private Military Companies: Options for Regulation, The Foreign and Commonwealth Office 2002.*

The latter category of “floating indigenous mercenaries” also possesses a historical precedence: all European powers employed indigenous troops to keep order in their colonies. The post-cold war indigenous mercenary phenomenon is, however, intrinsically linked to another feature of contemporary intrastate conflicts – local warlordism. Local warlordism is widespread in several conflict clusters of Africa, where pools of ex-combatants and ex-soldiers offer their services as mercenaries for different operations: prosecution of factional wars, debt collection, settling of scores, forced protection, and other criminal activities. Musah argues that:

“As a rule, these indigenous mercenaries are drawn from different nationalities within the conflict clusters. They are often ex-combatants who desert their warlords because of disillusionment or desert national armies because of deplorable service conditions, or [are] demobilized soldiers who have not been properly reintegrated into society. Others start off as part of civil defense forces and vigilantes and later move on for adventure and better remuneration”.⁵¹

The phenomenon of floating indigenous mercenaries can also be observed outside of Africa. The Russian army has recruited ex-soldiers from the former Soviet republics to wage the war in Chechnya; in Colombia, militants from neighboring countries have been implicated in the cocaine and counter-insurgency wars. According to Musah,

---

⁵¹ Ibid., p. 914.

“[r]egardless of their origin, these new mercenaries share many of the characteristics of traditional mercenaries and constitute available tools for the perpetration of violence for profit”.⁵²

6. Why are there so many PMCs?

In his recent book entitled the *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized military Industry*, Singer suggested that “in looking back at the history of private actors in warfare, a few patterns become evident”.⁵³ The first is that demand for hired troops has been linked to whatever is the prevalent nature of warfare: “When quality mattered more than quantity, the activity and significance of mercenaries was typically higher”.⁵⁴ The second is the complementary relationship of mass military demobilization in one zone to new wars in other weaker zones, which are also likely to be “areas where the effects of quality would be felt more”.⁵⁵ The third pattern is that private military actors thrive in areas of weak governance:

“This may be when a large number of states are in close proximity but militarily unable to secure their own territory. Or, it may be when a large, ramshackle empire is under ineffectual central control and torn by political and ethnic divisions”.⁵⁶

The frequent linkages between private military organizations and other business ventures represent the fourth and last pattern identified by Singer: “In some periods, the lines between the two were indistinct, while in others there was clear differentiation. Whatever the form of the business alliance, synergies often resulted, enabling both military successes and greater profits”.⁵⁷

In many respects, the current proliferation of PMCs seems to confirm Singer’s findings. Similarly to the proliferation of mercenary armies in medieval Europe and cold-war-era Africa, the causes of the post-cold war era proliferation of mercenary activism are perhaps best analyzed by looking both at the demand and the supply sides of the PMCs phenomenon. With regard to demand, the post-cold war shift away from strategic confrontations of major powers in the developing world further revealed the inability of weak third world governments to counter internal violence and provide elementary public security to its citizens. This in turn created a ready market for private military and security forces. At the same time, Western countries have become increasingly reluctant to intervene militarily in violence-ridden and/or collapsing states because of their governments’ fears of sustaining casualties, entanglement in expanding conflicts, and the escalating costs involved in ill-defined peacekeeping. In short, the combination of Western disengagement and limited capabilities of many developing

---

⁵² Ibid.

⁵³ SINGER, P. W.: op. cit., p. 38.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid., p. 39.

states have created a security vacuum into which the private military companies have moved. As one PMC executive put it:

“The end of the Cold War has allowed conflicts long suppressed or manipulated by the superpowers to re-emerge. At the same time, most armies have got smaller and live footage on CNN of United States soldiers being killed in Somalia has had staggering effects on the willingness of governments to commit to foreign conflicts. We will the gap”.⁵⁸

The existence of the post-cold war security vacuum is equally important to understanding the increased PMC supply in the early 1990s. The end of the cold war saw rising expectations of a peace dividend, especially in the West, but also in what used to be the East. In both cases, the peace dividend was to be achieved primarily via the reduction of existing military forces. This otherwise commendable post-cold war military downsizing has, however, also brought about two less-benign consequences. First, it released a great deal of experienced soldiering manpower onto the private market. This has, in turn, facilitated the growth of PMCs, through the availability of this resource as well as through the ever-increasing use of private companies by Western militaries to provide logistical services. Second, it has also released a great deal of hardware for private use and international export:

“In the economically depressed states of Eastern Europe and the former USSR, the arms industries were often the most advanced and competitive segments of the economy. It is therefore understandable that these states should seek to maximize their foreign currency earnings through increased arms exports to the world’s trouble spots”.⁵⁹

In addition, roughly coinciding with the end of the cold war, military retrenchment in South Africa following the demise of apartheid in the first half of the 1990s created an additional pool of experienced military manpower available for private employment.

There are, of course, several other contending explanations of the recent proliferation of PMC activism in the less developed states. Musah, for example, contends that while the key facilitating factor in the modernization and proliferation of PMC activities in post-cold war Africa has been the “totalitarian liberalization in the realms of global economics and politics”, mercenaries – “and particularly the PMCs – would be redundant in the absence of active conflict”.⁶⁰ Thus, he suggests that “the pull factors for the new mercenarism need to be traced first to transformations within the African state itself”.⁶¹ Serewicz also linked the phenomenon of mercenaries to the crisis of state authority and sovereignty:

“One could argue that the existence of non-state violence acts as a measure of the strength of the state system. As the state system gained strength, non-state violence was tolerated less and used less often. Yet, we could argue that as nonstate violence re-emerges and states rely upon it more, sovereignty weakens. The mercenary has returned to a more prominent role in the international system”.⁶²

---

⁵⁸ Ibid., p. 50.

⁵⁹ CLEAVER, G.: op. cit., p. 137.

⁶⁰ MUSAH, A.: op. cit., p. 914.

⁶¹ Ibid., p. 915.

⁶² SEREWICZ, L. W.: op. cit., p. 82.

Singer pushed this argument a step further and suggested that the recent rise of PMCs is a reversal of the processes by which the modern state originally evolved: “To gain military power, regimes do not need to follow the old path of developing their economy or efficient state institutions to tax for the military forces. Rather, they must simply find a short-term revenue source, such as granting a mining concession, to pay a private actor”.⁶³

While acknowledging the importance of historical explanations for the emergence of weak state authority in many developing countries, a number of authors singled out the process of globalization as the primary explanatory variable for the currently widespread use of PMCs. According to Steven Brayton, global phenomena such as supranational governing regimes, transnational businesses, population movements, environmental degradation and the universalization of culture have challenged the cohesion of the nation-state in the post-cold war era. A growing number of states find it increasingly difficult to cope with the challenges of the contemporary global world and they often find themselves unable to protect the political, military, economic, social and cultural lives of their citizens. This has, in turn, led to the erosion of the state’s monopoly on the use of violence and, as a consequence, “organizing units unrelated to the nation-state, from terrorists, mercenaries, guerrillas and warlords to non-state militias and private military corporations, conduct war worldwide”.⁶⁴

Finally, some experts linked the post-cold war mercenary proliferation to another aspect of war outsourcing – the use of PMCs as a so-called “foreign policy proxy”. In 2002, an investigation by the International Consortium of Investigative Journalists found that many PMCs, despite their appearance of being freelancers, have cultivated “copious connections to intelligence services, multinational corporations, political figures and criminal syndicates in the United States, Western and Eastern Europe, Russia, Africa and the Middle East”, and work as proxies for national or corporate interests “whose involvement is buried under layers of secrecy”.⁶⁵ Prior to the war in Iraq, there had been several well documented, and many more alleged, cases of PMCs acting as a “foreign policy-proxy”. A documented example was MPRI’s “combat support” of the Croatian army 1995 offensive to recapture the Krajina region from Serbia that would not have been possible without the implicit consent of the U.S.⁶⁶ Alleged PMC action as a foreign policy proxy includes the involvement of Sandline International in the restoration of the ousted Kabbah government in Sierra Leone, which was initiated by Peter Penfold, UK’s High Commissioner in Sierra Leone and which allegedly had the tacit support of the British Foreign Office.⁶⁷ The most common explanation why PMCs have been used to perform such tasks is that Western governments, for budgetary reasons and political sensitivities, often cannot carry them out using more conventional means. In addition, especially if things should have gone wrong, the plausibility of deniability made contracting PMCs an even more attractive option.

⁶³ SINGER, P. W.: op. cit., p. 56.

⁶⁴ BRAYTON, S.: op. cit., p. 303.

⁶⁵ International Consortium of Investigative Journalists, *Making a Killing: The Business of War* (Center for Public Integrity, 2002), 1, p. 1-5.

⁶⁶ BRAYTON, S.: op. cit., p. 310.

⁶⁷ FRANCIS, D. J.: op. cit., p. 333; ANING, E. K.: op. cit., p. 166-167.

7. To whom are PMCs accountable?

The role of mercenaries/private military contractors was controversial long before the first American tank rolled into Iraq in 2003. But only in late April 2004, when a classified U.S. military report by Major General Antonio M. Taguba concluded that two interrogators-for-hire, in conjunction with U.S. military officers, “were either directly or indirectly responsible for the abuses at Abu Ghraib”, PMCs found themselves in the center of a big firestorm.⁶⁸ In particular, the Abu Ghraib scandal brought to the center of public attention one of the key unanswered questions of war outsourcing: *To whom are PMCs accountable?*

Many of the shortcomings of war outsourcing had been identified already in the late 1990s. The critics argued that once in a conflict area, PMCs are difficult to control and barely accountable. As discussed above, no international regulatory scheme exists at present to bring the operations of PMCs under the authority of international law. Thus, either the laws of the state where the PMC is based, or those where the PMC operates, must apply. The problem is that PMCs currently operate mostly in failed states, where absence of the rule of law tends to be the norm, making legal oversight from this source unlikely. As a consequence, PMCs are “relatively free of any form of legal control to prevent or punish abuses by the firms or their employees”.⁶⁹ It is therefore not surprising that the most common critique of war outsourcing is that PMCs commit major human rights abuses with impunity.

For the critics of PMCs, the abuses at Abu Ghraib were an exemplar of a major problem. They have reported in great detail on a number of other cases of gross human rights violations committed by various PMCs. For example, DynCorp, a US-based PMC that has recently won the contract worth tens of millions of dollars to train an Iraqi police force, previously also won the contracts to train the Bosnian police and, “was implicated in a grim sex slavery scandal, with its employees accused of rape and the buying and selling of girls as young as 12”.⁷⁰ Aning quotes the eye-witness account of Martha Carey of Medicins sans Frontieres in Freetown, Sierra Leone, “of the indiscriminate murder of innocent citizens by what she characterized as Executive Outcome’s ‘racist killers with no interest of the country (Sierra Leone)’”.⁷¹ Francis is equally critical of the much publicized EO intervention in Sierra Leone and asserts that:

“[A] high price paid for this ephemeral security is the incalculable loss of civilian lives. Mercenaries are not in the habit of taking prisoners of war, except for intelligence purposes. [...] Mercenaries loot, plunder and sometime kill indiscriminately, leaving in their wake chaos, death and destruction. Their poor human rights record contradicts EO’s PR gloss”.⁷²

---

⁶⁸ ANTE, S. E. and CROCK, S.: op. cit.

⁶⁹ SINGER, P. W.: op. cit., p. 239.

⁷⁰ TRAYNOR, I.: op. cit.

⁷¹ ANING, E. K.: op. cit., p. 167.

⁷² FRANCIS, D. J.: op. cit., p. 332.

On the other hand, some authors argue that the human rights record of PMCs in failed states “compares favorably with that of other armed groups in the countries”, including many of the African peacekeeping forces.⁷³ In Sierra Leone, according to Howe, “EO’s generally correct treatment of civilian populations and the speed of its success countered previous perceptions of mercenaries, and curtailed potential criticism”.⁷⁴ Deborah Avant claims that the charges of PMCs being accountable to no one are “an exaggeration”. She points out that many governments regulate PMCs “to greater or lesser degrees” and that “the fact that contractors can be fired makes them at least minimally accountable for their actions”.⁷⁵

The PMCs themselves claim that they are both accountable and responsible when it comes to observing international treaties and conventions. Sandline International, for example, has asserted for years that its own “operating principles ensure that the company only accepts projects which, in the view of its management, would improve the state of security, stability and general conditions in client countries”.⁷⁶ To this end, Sandline further claimed that it would only undertake projects which are for: 1) internationally recognized governments (preferably democratically elected); 2) international institutions such as the UN; or 3) genuine, internationally recognized and supported liberation movements; and emphasized that it would not become involved with embargoed regimes, terrorist organizations, drug cartels and international organized crime, illegal arms trading, nuclear, biological or chemical proliferation, contravention of human rights, or in “any activity which breaches the basic Law of Armed Conflict”.⁷⁷

Some experts suggest that one should not simply disregard the value of such self-imposed regulations:

“[T]o date, the major companies have argued for the need for good behavior, transparency and responsibility as the necessary currency to continue in business. [...] In terms of competition, a PMC can ill afford a venture that would undercut its reputation as a reliable and desirable partner”.⁷⁸

They acknowledge that problems may potentially arise with “rogue” PMCs but they are convinced that these will “slowly fade in significance as the post-cold war cohorts of footloose ex-soldiers ages”.⁷⁹ On the other hand, as David Shearer pointed out in his seminal article on war outsourcing in 1998, “although most military companies have only worked for legitimate governments, there is little to stop them from working for rebel movements in the future”.⁸⁰ As a matter of fact, there already is plenty of evidence proving that PMCs’ customers range across the moral spectrum from “ruthless

⁷³ HOWE, Herbert: *Private Security Forces and African Stability: The Case of Executive Outcomes*. *Journal of Modern African Studies*, 36, 1998, no. 2, p. 308.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 326.

⁷⁵ AVANT, D.: *op. cit.*, p. 22.

⁷⁶ Sandline International, “Overview,” Sandline International, <<http://www.sandline.com/site/index.html>>, 2004.

⁷⁷ Ebenda.

⁷⁸ TAULBEE, James Larry: *Mercenaries, Private Armies and Security Companies in Contemporary Policy*. *International Politics*, 37, December 2000, p. 447-448.

⁷⁹ *Ibid.*, p. 448.

⁸⁰ SHEARER, D.: *op. cit.*, p. 76.

dictators, morally depraved rebels and drug cartels” to “legitimate sovereign states, respected multinational corporations and humanitarian NGOs”.⁸¹

Last but not least, the Iraqi experience shows that the use of PMCs is problematic even when they are hired by legitimate governments. A whole range of intriguing questions, for example, can be raised about the future of this troubled country, where dozens of PMCs continue to recruit thousands of Iraqis, although it is still unknown how the new Iraqi government will manage to regulate and oversee their activities.⁸² This is alarming because many of the worst moments of the Iraqi occupation have involved PMCs outsourced by the Pentagon. From the abuses at Abu Ghraib prison to the mutilation of American civilian contractors at Falluja, a series of tragic events have vividly demonstrated that the potential dangers of continuing the current practice, where the use of PMCs is often more about avoiding congressional scrutiny than about achieving greater cost efficiency, are far greater than commonly believed. The Iraqi experience with PMCs provides plentiful evidence of the many shortcomings of ad hoc, ill-prepared, and suspiciously under-regulated war outsourcing.

8. Beyond Iraq

As of 2004, Iraq undoubtedly has the dubious privilege of being the most mercenary-prolific country in the world. The numerous PMCs currently present in this troubled country are, however, only the most visible part of a global \$100 billion industry with several hundred companies operating in more than 100 countries.⁸³ Moreover, while the massive use of PMCs in Iraq has sparked a much needed public debate about some of the previously identified shortcomings of war outsourcing, a number of important issues still have not been authoritatively investigated and scrutinized.

One of these problems is the so-called “crime displacement” phenomenon, which was identified in a recent study by International Alert (IA). The study suggested that war outsourcing and mercenary proliferation are best conceptualized as integral parts of a broader trend towards the privatization of security, “the net result of which is that security is no longer a public good provided by the state and therefore an entitlement of all citizens, but a luxury for those who can afford to pay for it at the exclusion of the poor and vulnerable who cannot”.⁸⁴ As a consequence, in many developing countries, privatization of security is widely seen as a Western influence with negative implications for poor and unprotected people:

“For example, in Northern Pakistan, armed Ghurkha guards from local security companies are commonly employed to protect properties, warehouses and hotels, but this means that any premises or houses without such protection are more likely to be burgled. [...] As each level of society is forced to pay for protection, so the burglars are forced to focus on poorer and poorer groups”.⁸⁵

---

⁸¹ SINGER, P. W.: op. cit., p. 9.

⁸² AVANT, D.: op. cit., p. 22-23.

⁸³ ANTE, S. E. and CROCK, S.: op. cit. SINGER, P. W.: op. cit., p. 78-79.

⁸⁴ VAUX, Tony et al.: *Humanitarian Action and Private Security Companies*. London, International Alert March 2002, p. 30.

⁸⁵ Ibid., p. 12-13.

In summary, the report vividly illustrates Singer's conclusion that "when privatized, security is often not about the collective good, but about private means and ends".⁸⁶

The need for engagement of PSCs by humanitarian NGOs is another unintended and understudied consequence of war outsourcing and security privatization highlighted by International Alert. IA warns that, although "the use of private security companies by aid agencies is an emerging trend", its consequences and implications are little understood.⁸⁷ The biggest risk is that PSCs often bring unknown agendas and dangers. In particular, the report suggested that they may have "local connections of an undesirable nature as well as links on a more global level to other outfits perhaps of an even more dubious nature".⁸⁸ PSCs offering security to aid agencies and other actors in war zones may also have a potential conflict of interest, "as they want to supply security for clients, but at the same time highlight the insecurity of others in order to sustain their business".⁸⁹ International Alert's research on Sudan, for example, has revealed that merchants were prepared to use military connections to make people starve in order to make them sell animals at extremely low prices.⁹⁰ Such examples underscore the urgent need for answers to a set of broader questions regarding the nature of the relationship between PMCs's activities and the global occurrence of conflicts. If it turns out that PMCs *require* longer and/or new wars to stay in business, they may well be part of the problem rather than providers of innovative solutions.

The growing interest in the study of so-called "resource wars" has shed some light on another controversial aspect of war outsourcing: the links between PMCs and the commercial exploitation of mineral resources such as diamonds, oil and precious hardwoods. Musah, a fierce critic of war outsourcing, has documented the extensive alliances that exist between PMCs and extracting companies in many contemporary conflict zones, describing them as "primarily profit-driven marriages of convenience that impact negatively on conflict dynamics and human security".⁹¹ Examples include the conflicts in the Democratic Republic of the Congo, Sierra Leone and Angola. Similarly, several other critics have pointed out the need to factor mineral concessions into the cost-effectiveness equation of war outsourcing. The case of EO's intervention in Sierra Leone is illustrative in this regard because it has been well documented that in July 1996, the Kabbah government awarded Branch Energy a 25-year lease for exploration of the Koidu diamond fields in Kono region.⁹² Thus, when one factors in the close business relationships between Branch Energy and EO, the cost-effectiveness argument in favor of EO's intervention in Sierra Leone becomes difficult indeed to sustain.

Another understudied phenomenon is the involvement of individual mercenaries and PMCs in global arms trafficking. According to a report by International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ), private arms dealers such as Victor Bout, Leonid Minin and Jacques Monsieur "have been at the forefront of the most extensive

---

⁸⁶ SINGER, P. W.: op. cit., p. 226.

⁸⁷ VAUX, T. et al.: op. cit., p. 16.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid., p. 11.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ MUSAH, A.: op. cit., p. 928.

⁹² MUSAH, A.: op. cit., p. 925. ANING, E. K.: op. cit., p. 163-168; FRANCIS, D. J.: op. cit., p. 323.

yard sale in history – a massive, unregulated sell-off of low-price surplus armaments into the most fragile, conflict ridden corners of the Earth”.⁹³ ICIJ estimates that about ten percent of the global arms trade is conducted illegally. While this may seem to be a relatively small amount of weapons, their impact has been enormous. For example, the report documented that it took just two helicopter gunships piloted by South African mercenaries to alter the balance of civil war in Sierra Leone in 1999 in favor of the government. Moreover, small arms have been the weapons of choice in 90 percent of the conflicts since 1990 and were responsible for almost 100 percent of all casualties.⁹⁴ ICIJ pointed out that, while some Western states have attempted to clamp down on criminal networks that have profited from arms smuggling and other of war profiteering, the lack of intelligence and law enforcement coordination at the international level has substantially hampered all such efforts thus far.⁹⁵

Perhaps the most alarming finding of the ICJ investigation concerns the existence of linkages between mercenaries, arms dealers and various terrorist networks. While it has been alleged that some PMCs have occasionally worked for international criminal syndicates in the past,⁹⁶ ICIJ investigations found that some arms dealers and entrepreneurs have been crossing between the secretive worlds of war commerce, organized crime and terrorism on regular bases.⁹⁷ This criss-crossing has mostly taken place in the so-called failed states, where “governments, guerilla groups and criminal organizations – sometimes interchangeable – battled it out for access to wealth, potential wealth or trafficking routes”.⁹⁸ The report cites Michael Westphal, the Deputy Assistant U.S. Defense Secretary for African Affairs, who warned that 40 out of 48 African states are too weak to prevent members of Al Qaeda or other terrorist organizations from transiting, stationing themselves, or raising funds and planning operations from their territories.⁹⁹ Pointing out that failed states are “breeding grounds not only for arms traffickers and organized crime, but also terrorists”, another U.S. State Department arms specialist suggested that there is a crying need for international law enforcement aimed at curbing global criminal networks:

“What are needed are U.N. inspections teams in ports and airports, with the authority to detain aircraft or ships, or arrest people – that requires a significant change in the international system. But that’s not going to happen anytime soon”.¹⁰⁰

In short, although virtually all PMCs claim that they work only for recognized governments, there is a growing body of strong evidence that, in practice, at least some PMCs have been willing to offer their services to anyone who pays, including international terrorist organizations.

---

⁹³ International Consortium of Investigative Journalists, *op. cit.*, p. 2.

⁹⁴ *Ibid.*, SINGER, P. W.: *op. cit.*, p. 54.

⁹⁵ International Consortium of Investigative Journalists, *op. cit.*, p. 4.

⁹⁶ SINGER, P. W.: *op. cit.*, p. 52.

⁹⁷ International Consortium of Investigative Journalists, *op. cit.*, p. 2.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 3.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 5.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 5-6.

9. Concluding remarks: What to do about PMCs?

The reaction of the international community to war outsourcing and the use of mercenaries has historically been mixed. At the moment, however, it is apparent that, for good or ill, PMCs are here to stay for many years to come. After all, even the most sophisticated army in the world is no longer capable of waging war without them. Thus, the big unanswered question of our time is, what to do about PMCs?

Available official analyses of the shortcomings of war outsourcing to PMCs suggest that one approach has become increasingly popular in many Western capitals in the late 1990s: If the problem cannot be eliminated, regulate it. A recent green paper by the British Foreign Office entitled *Private Military Companies: Options for Regulation*, for example, suggested that “reputable” PMCs could be hired for international peace-keeping duties. It proposed a number of options for regulation on a national basis that should enable state governments to “distinguish between reputable and disreputable private sector operators, to encourage and support the former while, as far as possible, eliminating the latter”.¹⁰¹ These options include:

1. A ban on military activity abroad;
2. a ban on recruitment for military activity abroad;
3. a licensing regime for military services;
4. registration and notification;
5. a general license for PMCs/PSCs;
6. self-regulation: a voluntary code of conduct.¹⁰²

The paper also indicated some of the possible risks and benefits of all of these options but it did not offer any specific policy recommendations and the Foreign Office repeatedly emphasized that the entire document was intended as “a stimulus to thought and debate”.¹⁰³

The Iraqi experience confirms that more thought, debate and analysis is indeed necessary. Given the frantic pace of war outsourcing in the last decade, there has unfortunately not been much opportunity to stop and think about the repercussions of war outsourcing to PMCs. At best, consequently, we are now merely becoming aware of the problems that are looming. At worst, we may eventually discover that, rather than offering a solution, PMCs and war outsourcing have actually become part of the problem. In either case, it is obvious that war outsourcing to PMCs carries perils as well as benefits. The problem is that, although it would certainly have been better to resolve the former *before* war-making was turned over to the private market, the first scholarly studies and expert analyses of the war outsourcing and PMC phenomena were written many years after the first corporate warriors left their footprints on a number of battlefields in the early 1990s. In the meantime, instead of searching for a comprehensive policy to address the shortcomings of the booming private military

---

¹⁰¹ The Foreign and Commonwealth Office, op. cit., p. 4.

¹⁰² Ibid., p. 45.

¹⁰³ Ibid., p. 22, 44.

industry, most policy-makers and academicians either issued blanket rejections or devised a plethora of ad hoc measures that often proved to be woefully inadequate.

For the time being, it therefore appears that the most sensible way forward is to gather more data and information, both on individual private military companies and on the phenomenon of war outsourcing itself. Further research is also necessary to examine the potential role of PMCs in other important conflict resolution areas, such as implementation of the complex tasks of contemporary peacekeeping operations. Last but not least, while always keeping in mind that “war is far too important to be left to private industry”,¹⁰⁴ the perspectives of PMCs need to be more included in the debate and the companies should be both encouraged and induced to behave like legitimate players with a contribution to make. This way, hopefully, stereotypes can be avoided, better analysis done and most perils of war outsourcing eliminated.

Mgr. Oldřich Bureš, M.A.
Katedra politologie a evropských studií
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC
e-mail: obures@alumni.nd.edu

---

¹⁰⁴ SINGER, P. W.: op. cit., p. 242.

VÝCHODNÍ TIMOR NA CESTĚ K NEZÁVISLOSTI - ANALÝZA KONFLIKTU Z HLEDISKA JEHO AKTÉRŮ A PŘÍČIN

Lenka Špičánová

EAST TIMOR ON THE ROAD TO INDEPENDENCE - A CONFLICT ANALYSIS

ABSTRACT: This article provides an analysis of the character and development of the conflict in East Timor from the perspective of conflict resolution theory. It covers the period from 1974, when the key East Timorese parties were formed, until 2002, when the conflict was terminated with the assistance of a UN peacekeeping mission. Beginning with an overview of relevant conflict resolution theory concepts, the article proceeds to discuss the multidimensional nature of the conflict in East Timor and the difficulties with its categorization according to the primary actors and the conflict causes. Power-political, ethnic-nationalistic, economic and military-strategic aspects of the conflict are explored as alternative causes of the conflict. The article also provides an analysis of the conflict's primary actors whose interests shaped the inter-state and intra-state characteristics of the conflict. The author concludes that the conflict in East Timor does not lend itself to an unambiguous classification within conflict resolution theory, primarily due to the changes of the *de facto* territorial status of East Timor and the type of actors involved.

KEY WORDS: East Timor, Indonesia, Peace Research, Conflict Resolution Theory, Decolonization, Human Rights.

Úvod

Konflikt na Východním Timoru byl v českém prostředí doposud zkoumán pouze z historického hlediska. Cílem tohoto článku je přispět ke komplexnějšímu uchopení daného tématu a analyzovat spor v rovině teorie řešení konfliktu. Pozornost je upřena zejména na multidimenzionální charakter konfliktu a problematiku jeho kategorizace

dle primárních aktérů a příčin. Časově se práce týká období od roku 1974, v jehož průběhu došlo ke zformování sporných stran, do roku 2002, kdy byl konflikt za asistence mírové mise OSN ukončen.

V rámci teoretické části článku je vymezen pojem politického konfliktu a rozebráno několik zásadních kritérií, podle nichž jsou konflikty nejčastěji klasifikovány (hladiny analýzy, předmět a příčiny konfliktu, typ aktérů, možnosti řešení konfliktu apod.). Následuje přiblížení historických kořenů východotimorského konfliktu a nastínění jeho vývoje. Důraz je kladen na mocensko-politické, etnicko-nacionální, ekonomické a vojensko-strategické aspekty sporu, na jejichž základě je konflikt analyzován a klasifikován. Práce se soustředí také na povahu hlavních aktérů, jež určuje mezistátní či vnitrostátní charakter konfliktu, a hodnotí v tomto směru možnosti jeho typologizace.

1. Definice a klasifikace konfliktů

Konflikt vyjadřuje heterogenitu zájmů a hodnot v lidské společnosti a je tudíž nevyhnutelným aspektem sociálních vztahů a změn. Koncept konfliktu má mnoho dimenzí a je možné k němu přistupovat z nejrůznějších hledisek. Jedno z nejširších a nejobecnějších pojetí definuje konflikt jako sociální situaci, kdy nejméně dvě strany (jednotlivci či skupiny) manifestují své zájmy a cíle, které považují za navzájem neslučitelné.¹ Politický konflikt je však nutné vymezit úžeji.

V podstatě každé centrum či institut, který se zabývá výzkumem politických konfliktů,² vychází z vlastní definice konfliktu, na jejímž základě formuluje hypotézy, vymezuje své cíle a předmět zkoumání. Uveďme jeden příklad za všechny. Heidelberský institut³ definuje politický konflikt jako „střet neslučitelných zájmů či rozdílných pozic v oblasti národních hodnot (území, nezávislost, autonomie, distribuce státní či mezinárodní moci, strategické zdroje apod.); konflikt musí mít určité trvání a intenzitu a musí probíhat minimálně mezi dvěma stranami (státy, skupinami států, organizacemi nebo organizovanými skupinami), které jsou rozhodnuté usilovat o prosazení svých zájmů a vyhrát svůj spor. Nejméně jedna ze stran musí být organizovaný stát“.⁴

Každá definice vyžaduje určitou míru zobecnění, aby byla aplikovatelná v širším kontextu, čímž nutně ztrácí schopnost postihnout hlubší specifika daného jevu. V rámci definice je proto nutné vymezit zkoumaný předmět konkrétněji na základě určitých charakteristických znaků. K tomuto účelu slouží klasifikace. Politické konflikty jsou

¹ Někdy jsou tyto zájmy skutečně neslučitelné, jindy si to aktéři konfliktu pouze myslí a v důsledku nedostatečné komunikace neodhalí možné řešení. KRIESBERG, Louis: *Constructive Conflicts: From Escalation to Resolution*. Boston, Rowman & Littlefield Publishers 1998, s. 2.

² První centra a instituty pro výzkum a řešení konfliktů začaly vznikat ve druhé polovině 50. let 20. století, a to zejména ve Skandinávii, Spojených státech a Kanadě. V první polovině 60. let se studium konfliktů propojilo s Výzkumem míru (*Peace Research*) a vznikl podobor Výzkum míru a konfliktů (*Conflict and Peace Research*, v anglosaské oblasti často nazýván jako *Conflict Resolution*). MIAL, Hugh - RAMSBOTHAM, Oliver - WOODHOUSE, Tom: *Contemporary Conflict Resolution: the Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*. Cambridge, Polity Press 1999, s. 42. WAISOVÁ, Šárka: *Úvod do mezinárodních vztahů*. Dobrá voda 2002, s. 78.

³ *Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung* (HIK). <http://www.hiik.de/> (3. 2. 2005)

⁴ *Conflict Barometer 2002*. HIK, s. 2. http://www.hiik.de/en/index_e.htm (8. 1. 2005)

nejčastěji děleny na vnitrostátní a mezistátní. Tato typologizace vyplývá z roviny, v níž se daný konflikt odehrává, a v níž je zkoumán. Hovoříme o tzv. hladinách analýzy, které úzce souvisí s aktéry konfliktu a slouží jako jedno z kritérií pro klasifikaci politických konfliktů. V mezinárodních vztazích jsou zpravidla rozlišovány čtyři základní hladiny analýzy: mezinárodní, subsystémová, státní a substátní (vnitrostátní).

Konflikt odehrávající se na úrovni mezinárodního systému mění distribuci moci, charakter a pravidla fungování tohoto systému. Mezi systémové konflikty můžeme zařadit první a druhou světovou válku i válku studenou. Subsystémová hladina náleží konfliktům regionálního charakteru, které zasahují do vztahů a rozložení sil v určité teritoriální jednotce větší než stát, ale menší než mezinárodní systém (např. konflikty na Středním východě, v jihovýchodní Evropě či v subsaharské Africe). Státní rovina je dějištěm mezistátních konfliktů, jejichž aktéry musí být nejméně dva státy. Existence vlád na obou stranách konfliktu však není jedinou podmínkou. Je třeba, aby státy byly primárními účastníky konfliktu čili, aby střet vyvolala neslučitelnost jejich zájmů a postojů. Někdy se totiž může jednat o konflikt vnitrostátní, do něhož určitým způsobem zasahuje další stát (např. vojenskou, ekonomickou, politickou či diplomatickou podporou jedné ze stran). Tento typ konfliktu je označován jako vnitrostátní konflikt se zahraniční účastí.⁵ Podstatou „čistého“ vnitrostátního konfliktu je spor mezi vládou a nevládní skupinou, která se proti vládní moci aktivně postaví (opoziční, autonomistická, separatistická, guerillová či jiná uskupení a organizace). Vnější politická, vojenská nebo ekonomická pomoc je v tomto případě minimální, nebo žádná.

Kromě aktérů a hladin analýzy existuje mnoho dalších měřítek, podle nichž jsou konflikty klasifikovány. Mezi nejčastější z nich patří hlavní předmět konfliktu, který zároveň bývá i prvotní příčinou střetu. Dle předmětu a příčin tedy můžeme rozlišovat konflikty teritoriální (spory o území a hranice), mocensko-politické (vátky za nezávislost či autonomii, boje o moc na státní, regionální nebo mezinárodní úrovni), ideologické (náboženské střety, demokracie versus komunismus, nacismus...) a ekonomické (konflikty o zdroje a strategické suroviny: voda, ropa, ryby apod.). Hranice mezi jednotlivými typy konfliktů se často překrývají, neboť většina konfliktů je multikauzálních (např. spory o území a zdroje nebo ideologicky motivované boje o moc).

Řada kategorizací spojuje několik kritérií dohromady. Např. Kalevi J. Holsti, přední kanadský odborník v oblasti řešení konfliktů a mezinárodních vztahů, člení konflikty do čtyř skupin podle typu aktérů a předmětu konfliktu:

- (1) války mezi státy (Indie a Čína – 1962) a ozbrojené intervence doprovázené vysokým počtem mrtvých (USA ve Vietnamu, SSSR v Afghánistánu);
- (2) dekolonizační národněosvobozenecké války (především africké a asijské státy v 60. a 70. letech 20. století);
- (3) vnitrostátní války s ideologickými cíli (Světlá stezka v Peru, maoisté v Nepálu);
- (4) vnitrostátní války zahrnující ozbrojený boj etnických, jazykových a/nebo náboženských skupin, často se separatistickými úmysly (Tamilové na Srí Lance).⁶

⁵ Vnitrostátní konflikt se zahraniční účastí (*intrastate conflict with foreign involvement*) může za určitých podmínek (např. přímá vojenská intervence) přerůst v konflikt mezistátní, regionální či dokonce mezinárodní. *Definitions*. UCDP. http://www.pcr.uu.se/database/definitions_all.htm (8. 2. 2005)

⁶ MIALL, H. – RAMSBOTHAM, O. – WOODHOUSE, T.: c. d., s. 31.

Pro srovnání Hugh Miall, Oliver Ramsbotham a Tom Woodhouse pracují ve své knize *Contemporary Conflict Resolution* s typologií vycházející z propojení totožných kritérií, která používá K. J. Holsti (aktéři a předmět konfliktu). Jejich specifikace konfliktů je však odlišná. Dělí konflikty na mezistátní (válka v Perské zálivu – 1991) a ne-mezistátní, v jejichž rámci vymezují tři druhy konfliktů: revolučně-ideologické (Alžírsko), secesionistické (Srí Lanka) a frakční (Libérie).⁷ Zařazení konfliktu do toho či onoho typu mnohdy záleží na jeho interpretaci. Například konflikt v Afghánistánu (1996) je možné označit jako revolučně-ideologický vzhledem ke snahám Talibanu vytvořit islámský stát; jako secesionistický dle boje Paštunů, Uzbeků, Tádžiků a dalších etnických skupin za svou identitu; jako frakční na základě soupeření jednotlivých vojenských diktátorů a frakcí mudžahedínů; a dokonce i jako mezistátní z pohledu teritoriálních nároků a rivality okolních států.⁸

V 70. letech minulého století se, v souvislosti s prohlubováním rozdílů mezi Severem a Jihem, dostala do popředí kategorizace konfliktů založená na síle jednotlivých aktérů. Dle tohoto kritéria jsou konflikty rozdělovány na symetrické a asymetrické. V symetrických konfliktech proti sobě stojí relativně vyrovnaní soupeři, zatímco v asymetrických konfliktech existuje mezi protivníky výrazná propast. Podstata konfliktu tedy neleží ani tak v neslučitelných zájmech jednotlivých stran, jako ve struktuře jejich vzájemného vztahu.⁹

Zajímavý pohled na typologii konfliktů přinesla také teorie her,¹⁰ která si všímá povahy sporného statku, možných řešení a taktiky, kterou aktéři konfliktu volí. Z tohoto hlediska teorie her hovoří o dvou základních skupinách konfliktů: konflikty s nulovým součtem (*zero-sum games*) a konflikty s nenulovým součtem (*non-zero-sum games*). V prvním případě mohou z konfliktu vyjít jen vítězové na jedné straně a poražení na straně druhé. Povaha sporného statku a/nebo taktika, kterou protivníci zvolili, vede nevyhnutelně k situaci, kdy jeden získá a druhý ztratí. Naproti tomu konflikt s nenulovým součtem je otevřen více řešením. Vychází ze skutečnosti, že soupeři mají kromě neslučitelných zájmů i zájmy společné. Pokud spolupracují, mohou získat oba, nebo přinejmenším jeden získá, ale druhý nic neztratí. Jako příklad takové situace je často uváděno tzv. vězňovo dilema (*prisoner's dilemma*).¹¹

⁷ Secesionistické konflikty jsou založené na silném vnímání společné identity určité skupiny (náboženské, etnické...) uvnitř státu (*identity/secession conflicts*). Frakční konflikty (*factional conflicts*) se týkají střetu zájmů a mocenského boje mezi politickými nebo kriminálními frakcemi v rámci jednoho státu. Podstatou frakčního konfliktu je tedy boj o kontrolu nad státem nebo jeho částí, základem revolučně-ideologického konfliktu je snaha změnit charakter státu a secesionistický konflikt ohrožuje integritu státu. MIALL, H. – RAMSBOTHAM, O. – WOODHOUSE, T.: c. d., s. 30–32.

⁸ Tamtéž, s. 228.

⁹ Tamtéž, s. 12.

¹⁰ Teorie her vychází z díla matematiků Johna von Neumana a Oskara Morgensterna *Theory of Games and Economic Behaviour* (1944). DEUTSCH, Morton – COLEMAN, Peter T. (edd.): *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*. Jossey-Bass 2000, s. 13.

¹¹ Podrobněji se teorií her zabývá: KRIESBERG, L.: c. d., s. 8–11. MIALL, H. – RAMSBOTHAM, O. – WOODHOUSE, T.: c. d., s. 5–9.

Uvedené klasifikace patří mezi ty nejzásadnější, přesto zůstávají pouhou ukázkou z jejich nepřehledného množství. Stejně jako u definice konfliktu, platí i zde, že všechna centra a instituty Výzkumu míru a konfliktů, a dokonce i většina jednotlivých odborníků v tomto oboru pracuje se svou vlastní kategorizací konfliktů. Je třeba zdůraznit, že každá z nich je do značné míry zjednodušující a není schopna postihnout všechny konflikty a jejich specifika. Volba určité klasifikace proto závisí na konkrétním výzkumném záměru.

2. Historické kořeny a průběh konfliktu na Východním Timoru

Od počátku 16. století až do poloviny 70. let 20. století, s výjimkou krátké japonské okupace během druhé světové války, kontrolovali území Východního Timoru Portugalci. Charakter portugalské správy¹² a šíření křesťanství a portugalštiny mezi domorodé obyvatelstvo s vlastní kulturou, zvyky a tradicemi daly vzniknout svébytnému společenství, které se zásadně lišilo od populace okolních ostrovů spravovaných Nizozemci. Po vzniku muslimské Indonésie v roce 1949 specifická Mauberů,¹³ vyznávajících katolické náboženství s prvky animismu, ještě vynikla. Silné povědomí společné identity, které si Východotimořané během staletí vytvořili, sehrálo významnou roli v období dekolonizace i v pozdější boji proti indonéským okupantům.¹⁴

2.1 Otevření cesty k nezávislosti a formování východotimorské politické reprezentace

Po celá 50. a 60. léta minulého století Portugalsko neprojevilo sebemenší aktivitu směrem k dekolonizaci svých zámořských území. Autoritativní režim Antónia de Oliveira Salazara vytrvale odmítal jakékoli emancipační tendence a připoutával zámoří k centru.¹⁵ Zásadní obrat v portugalské koloniální politice přinesla až Karafiátová revoluce, která v dubnu 1974 svrhla vládu Salazarova nástupce Marcella Caetana.¹⁶

¹² Portugalci stáli u zrodu kolonialismu jako představy o nadřazenosti Evropanů nad „zaostalými divochy“, které je potřeba „zcivilizovat“. Zároveň se však dokázali otevřít a do značné míry přizpůsobit „jinému“, čemuž odpovídal i jejich přístup k domorodému obyvatelstvu. Nebylo jejich zájmem vykořeňovat původní etnika. Uvědomovali si vlastní nízkou početnost, což znemožňovalo efektivní okupaci prostřednictvím masového bělošského osídlení. Proto již vůdci prvních výprav doporučovali svým vojákům ženit se s dcerami kmenových náčelníků. Od samého počátku tak docházelo k intenzivnímu míšení bělošského a domorodého žilvu. Etnická a kulturní různorodost zůstala zachována nejen na Timoru, ale na všech územích, která Portugalci spravovali. Ani metody portugalských misionářů neničily za každou cenu cizí náboženství a modly, ale snažily se sloučit evropské s neevropským a využít odlišné kultury a jazyky. Tyto skutečnosti naprosto odlišují Portugalce například od Britů (ale i Holanďanů), kteří si v koloniích zachovávali silný odstup a zdůrazňovali vlastní civilizační výlučnost. Z tohoto důvodu téměř nikdy s prostředím nesplyvali a také aktivně (často i násilnou cestou) připodobňovali původní obyvatelstvo svému vzoru.

¹³ Název „Maubere“ používali Portugalci pro označení zvlášť odbojných domorodých obyvatel Východního Timoru. Postupně se tento termín stal synonymem pro všechny Timořany z portugalské části ostrova.

¹⁴ Nejen náboženství, ale také oba jazyky nejvíce užívané na Východním Timoru, *tetum* (mluvený) a portugalština (úřední), jsou velmi vzdálené od malajštiny, která je základem *bahasa Indonesia* (úřední indonéský jazyk).

¹⁵ Ústavní zákon č. 2048 z 11. června 1951 definoval kolonie jako „zámořské provincie“, které jsou nedílnou součástí portugalského státu. KLÍMA, Jan: *Poslední koloniální válka*. Praha, Libri 2001, s. 31.

¹⁶ Dne 25. dubna 1975 nespokojené vojenské špičky v čele s generály Franciskem da Costou Gomešem a Antóniem Spinolou přinutily M. Caetana k rezignaci. Následovalo zvolení A. Spinoly prezidentem a postupná demokratizace politického života. A. Spinola upřednostňoval politiku postupné autonomie pro všechny portugalské kolonie,

Nová portugalská politická reprezentace přijala za své principy dekolonizace. Plně si uvědomovala, že Portugalsko již není schopné udržet ohromnou koloniální říši¹⁷ pohromadě a rozhodla se zbavit svých závazků co možná nejrychlejší a zároveň nejspořádanější cestou. Krvavé události v portugalských koloniích v Africe však brzy ukázaly, že průběh dekolonizace nebude zdaleka tak jednoduchý, jak si politici v Lisabonu představovali.

Situace na Východním Timoru byla odlišná. Zatímco v Africe docházelo k těžkým bojům, Východní Timor byl jedním z neklidnějších míst portugalského impéria a nevybízela k urychlení dekolonizačního procesu. Přestože byla v polovině května 1974 v Dili ustavena *Komise pro sebeurčení Timoru* a zákon 7/74, přijatý 27. července 1974, potvrdil „právo na sebeurčení se všemi důsledky“, včetně „přijetí nezávislosti zámořských území“,¹⁸ pozornost portugalské vlády byla plně upřena na Afriku.

Na začátku srpna 1974 předali portugalská diplomata generálnímu tajemníkovi OSN memorandum, které deklarovalo připravenost Portugalska spolupracovat při přechodu svých kolonií k nezávislosti. Brzy na to začala portugalská administrativa svá území vyklízet a na Východním Timoru začaly místo koloniální správy nastupovat tři nové politické organizace.

Během Salazarova a Caetanova režimu byly na Východním Timoru zakázány veškeré politické aktivity, a tudíž i vytváření politických stran.¹⁹ Přesto však v první polovině 70. let docházelo k postupné politizaci východotimorské společnosti a krystalizovalo spektrum jednotlivých skupin místní vzdělané elity. Jejich politický charakter vycházel z kritiky a odmítání některých aspektů portugalské nadvlády, týkajících se převážně vzdělávacího systému, korupce, kulturní a sociální problematiky. Nejednalo se tedy o úplné zavržení vazby k metropoli. Mocensko-politické změny v Portugalsku na jaře roku 1974 otevřely cestu k větší samostatnosti. Legalizace politických skupin urychlila jejich diferenciaci a vytvořila podmínky pro vzájemnou soutěž.

Nejsilnější postavení zpočátku zaujímal *Timorská demokratická unie* (União Democrática Timorese, UDT) vytvořená 11. května 1974 pod vedením Maria Carrascalãoa.²⁰ Disponovala podporou katolických a konzervativních venkovských kruhů, zejména majitelů kávovníkových plantáží a části tradičních kmenových náčelníků,

---

ale většina armádních důstojníků na základě čerstvých zkušeností z afrických národně osvobozeneckých bojů podporovala dekolonizaci vedoucí k nezávislosti. TAYLOR, John G.: *East Timor. The Price of the Freedom*. New York, Zed Books 1999, s. 25.

¹⁷ V roce 1974 byla celková rozloha portugalských kolonií dvaadvacetkrát větší než samotné Portugalsko a výdaje na jejich údržbu („per capita“) přesahovaly dokonce výdaje Spojených států na válku ve Vietnamu. SUTER, Keith D.: *The Conquest of East Timor*. Contemporary Review, 232, 1978, č. 1346, s. 134.

¹⁸ KLÍMA, Jan: *Východní Timor - Dějiny zapomenuté rezistence*. Historický obzor, 5, 1995, č. 9, s. 206.

¹⁹ Jedinou povolenou politickou silou byla *Jednotná národní strana*, později přejmenovaná na *Lidovou národní akci* (Acção Nacional Popular, ANP), jež byla plně poplatná režimu. *Timor Oriental Después de la Integración*. Jakarta, Ministerio de Relaciones Exteriores 1984, s. 23.

²⁰ Mario Viegas Carrascalão byl lesním inženýrem, jedním z největších timorských pěstitelů kávy a až do roku 1973 také jediným univerzitně vzdělaným Timořanem. Byl předsedou timorského Legislativního shromáždění, ustaveného Salazarovým režimem, a členem ANP. V čele UDT ho ještě v roce 1974 vystřídal Francisco Lopes da Cruz, ředitel jediných timorských novin („Hlas Timoru“). V roce 1975 byl M. Carrascalão členem indonéské delegace, vyslané do OSN, aby ospravedlnila indonéskou invazi a okupaci Timoru. V roce 1982 byl indonéskou vládou jmenován guvernérem Východního Timoru. PARDO, Juan: *El problema de Timor-Este*. Madrid, Iepala 1984, s. 23.

vysokých úředníků, čínských obchodníků a v neposlední řadě na Timoru usedlých Portugalců. Zpočátku požadovala rozvíjení autonomie v rámci dlouhodobého zachování federace s Portugalskem, aniž by vyloučila perspektivu dosažení nezávislosti. Zastávala tedy strategii „postupné autonomie pod portugalskou vlajkou“.²¹ V důsledku rezignace generála A. Spínoly v Portugalsku v září 1974, od jehož vlády přijímala podporu, a vlivem všeobecné radikalizace se UDT rozhodla prosazovat plnou nezávislost v horizontu tří až pěti let.

Hlavním soupeřem UDT byla levicová *Timorská sociálnědemokratická asociace* (Associação Social Democrata Timorese, ASDT), založená 20. května 1974. V jejím čele stál až do roku 1977 Francisco Xavier do Amaral.²² Ve svém počátečním prohlášení hájila ASDT právo na samostatnost ve smyslu „postupné autonomie směřující k nezávislosti“, striktně odmítla všechny formy kolonialismu a vyslovila přání navázat spolupráci a přátelské vztahy se sousedními státy.²³ Jejimi členy byli především nižší úředníci, učitelé, studenti a bývalí emigranti. Program ASDT byl postaven na administrativních, ekonomických, sociálních a politických reformách, které měly umožnit plnoprávnou účast Timořanů na politickém životě, zvýšit gramotnost, úroveň školství, zdravotnictví a zemědělské produkce. Rostoucí podpora obyvatelstva²⁴ byla jednou z příčin, proč se sílící ASDT 11. září 1974 přeorganizovala na *Revoluční frontu za nezávislý Východní Timor* (Frente Revolucionaria do Timor-Leste Independiente, FRETILIN).²⁵

Třetí významnou politickou silou se stalo *Timorské lidové demokratické sdružení* (Associação Popular Democrática de Timor, APODETI), vytvořené 27. května 1974. V jeho čele stál Arnaldo dos Reis Araujo.²⁶ APODETI obhajovalo spojení obou částí Timoru a jejich připojení k Indonésii se zárukami autonomie (původně tato skupina vystupovala pod přílehlavějším názvem *Asociace pro integraci Timoru a Indonésie*). Hlavním argumentem APODETI pro tento postoj byla jednak nutnost napravit nepřirozené rozdělení ostrova v důsledku koloniální nadvlády a dále pak ekonomická i politická zaostalost ostrova, která znemožňovala jeho samostatnou existenci. Podpora APODETI mezi obyvatelstvem byla omezena na nepočetnou islámskou menšinu²⁷ a spíše izolované, etnicky i sociálně různorodé skupinky v blízkosti hranice se Západním

²¹ KLÍMA, Jan: *Východní Timor - špatné svědomí mezinárodního společenství*. Mezinárodní vztahy, 1997, č. 1, s. 51.

²² F. X. Amaral vystudoval jezuitský seminář v Macau, poté pracoval jako celní úředník a později jako profesor historie a filozofie v Dili. Do čela ASDT nastoupil ve svých 37 letech, čímž se stal nejstarším členem základajícího výboru strany (průměrný věk ve výboru byl 27 let). Mezi další významné členy ASDT patřili Nicolau Lobato a José Ramos Horta. TAYLOR, J. G.: *East Timor*, s. 27.

²³ PARDO, J.: c. d., s. 7.

²⁴ Rok po svém založení měla ASDT (FRETILIN) již 80 000 členů a v září 1975 dokonce 200 000 členů. PARDO, J.: c. d., s. 7.

²⁵ FIALA, Petr - STRMISKA, Maximilián: *Východní Timor a postkoloniální nacionalismus*. Proglas, 1996, č. 9-10, s. 14.

²⁶ Araujo byl jedním z největších timorských vlastníků půdy. Během druhé světové války kolaboval s Japonci, za což byl později vězněn portugalskou koloniální správou na ostrově Atauro. *Timor Oriental*, s. 25.

²⁷ Muslimská komunita představovala v roce 1975 zhruba tisíc osob. JOLLIFFE, Jill: *East Timor: Nationalism and Colonialism*. St. Luis, University of Queensland Press, 1978, s. 82.

Timorem.²⁸ Jejich předáci často patřili k agentům indonéské tajné služby a přijímali finanční i vojenskou podporu od indonéské vlády.²⁹

Zanedbatelnou roli pak sehrály formace jako *Synové horských válečníků* (Klibur Oan Timur Aswain, KOTA), prosazující model „demokratické monarchie“ s králem voleným z řad kmenových náčelníků, *Dělnická strana* (Partido Trabalhista), která požadovala nezávislost Východního Timoru se zachováním blízkých vazeb na Portugalsko, nebo *Demokratická asociace pro integraci Východního Timoru do Austrálie* (Associação Democratica Integração Timor-Leste Australia, ADLITA).³⁰

2.2 V centru mocenských zájmů

Budoucnost Východního Timoru nezávisela pouze na schopnosti místních elit převzít moc či na ochotě Portugalců dovést svou kolonii k samostatnosti. Pokud by stačilo naplnění těchto dvou podmínek, Východní Timor by se pravděpodobně stal jedním z úspěšně se rozvíjejících států jihovýchodní Asie. K takovému vývoji ale vzhledem ke geopolitickému rozložení sil v regionu a celkové mezinárodní situaci nedošlo.

Na počátku 60. let minulého století začala projevovat zvýšený zájem o Východní Timor sousední Indonésie. V roce 1960 prohlásila OSN Východní Timor za nesuverénní území pod portugalskou správou, což Indonésie oficiálně respektovala. Indonéský ministr zahraničí Subandrio deklaroval, že „jeho vláda si nečiní žádné nároky na Portugalský Timor, severní Borneo, ani žádné jiné území, které nepatřilo k holandské Východní Indii“.³¹ Praktická politika indonéské vlády však byla odlišná, což dokazuje i zpráva OSN z roku 1962. Ta uvádí, že v březnu 1961 byla v Jakartě otevřena kancelář neznámého hnutí za nezávislost Portugalského Timoru, ačkoliv v této době ještě neexistovaly žádné organizované skupiny tohoto druhu. V dubnu 1961 ve vesnici Batugad vyhlásilo dokonce několik obyvatel „Spojenou republiku Timor“.³² Hnutí v této době ještě nemělo naději na úspěch, protože mu chyběla odezva doma. Jeho napojení na indonéské vládní a vojenské kruhy však bylo nesporné.³³

²⁸ Zatímco podpora ADT a ASDT mezi timorským obyvatelstvem rapidně rostla, APODETI po celý rok 1974 nepřesáhla hranici 300 členů. TAYLOR, J. G.: *East Timor*, s. 28.

²⁹ „Připojení k Indonésii považovala drtivá většina Východotimořanů za úplně poslední možnost. Mnohem raději by zachovali určité vazby na Portugalsko, neboť integrace s Indonésii by neznamenala dekolonizaci nýbrž rekolonizaci.“ DUNN, James: *The Timor Affair in International Perspective*. In: CAREY, Peter – BENTLEY, Carter G. (edd.): *East Timor at the Crossroads: The Forging of a Nation*. Honolulu, University of Hawaii Press 1995, s. 61.

³⁰ Ani jedna ze tří stran nezískala větší vliv, počet jejich členů se pohyboval řádově v pouhých desítkách a během dekolonizačního procesu nesehrály prakticky žádnou roli. KOHEN, Arnold – TAYLOR, John G.: *An Act of Genocide: Indonesia's Invasion of East Timor*. London 1979, s. 32.

³¹ TAYLOR, J. G.: *East Timor*, s. 20.

³² Portugalská správa proindonéské skupinky lehce rozprášila a jejich vůdce Maoclaa vyhnala za hranice. V dubnu 1963 vznikla v Jakartě nová vláda „Spojené republiky Timor“ a Maoclaa přesídlil do Londýna, aby zde získal mezinárodní podporu. KLÍMA, Jan: *Východní Timor – krvavá cesta k nezávislosti*. Dějiny a současnost, 21, 1999, č. 6, s. 48.

³³ Již od roku 1959 operovali na Východním Timoru 14 indonéských vojenských důstojníků, kteří organizovali skupinky místních protiportugalsky naladěných obyvatel s cílem narušit a svrhnout portugalskou koloniální správu. Ze západní, indonéské části ostrova byli zásobováni zbraněmi a o jejich činnosti věděl i indonéský konzul v Dili. TAYLOR, J. G.: *East Timor*, s. 22.

Po vojenském převratu v září 1965 a faktickém nástupu generála Suharta k moci³⁴ otázka Východního Timoru načas zmizela z okruhu zájmů indonéské politiky, která se potýkala s řadou vlastních problémů. Na konci roku 1969 se však objevila znovu, když Suhartova speciální operační jednotka (OPSUS) ve svých studiích dospěla k závěru, že nezávislý Východní Timor by jednoznačně znamenal bezpečnostní hrozbu pro celou východní Indonésii, a proto by bylo nejlepším řešením jeho přičlenění k Indonéské republice. Přestože indonéská vláda ještě v polovině roku 1974 oficiálně deklarovala respekt k právu na sebeurčení Východotimořanů, ve skutečnosti se již nerozhodovala, zda Východní Timor připojit či nikoli, ale jak tuto anexi nejlépe provést.

Indonéská výzvědná služba (BAKIN) vytvářela na Východním Timoru již od konce 60. let síť agentů, kteří měli sbírat informace, mapovat terén a získávat stoupence připojení k Indonésii.³⁵ V polovině roku 1974 BAKIN dokončila hlavní body přísně tajné operace, která měla zvrátit vývoj na Východním Timoru směřující k nezávislosti, destabilizovat situaci v zemi a ospravedlnit tak plánovanou invazi. Operace „Komodo“,³⁶ jak ji indonéští generálové nazvali, zpočátku upřednostňovala nevojenský způsob anexe za použití propagandy (zaměřené hlavně na diskreditaci FRETILIN a podporu APODETI), protiportugalské kampaně a podněcování anarchie. Pro případ neúspěchu byl připraven i plán vojenské invaze.³⁷

Úspěšná dekolonizace Portugalského Timoru nebyla ohrožena pouze vzrůstajícím nebezpečím ze strany Indonésie,³⁸ ale i postojem západních mocností v době studené války. Trumanova doktrína „zadržování komunismu“ a tzv. „dominový efekt“ byly stále aktuální. Dwight Eisenhower, americký prezident v letech 1953–1961, napsal těsně

³⁴ V noci 30. září 1965 došlo v Indonésii k pokusu o puč. Skupina levicových důstojníků unesla a zabilo šest indonéských generálů. Generál Suharto, velitel pozemních vojsk, převzal velení armádních jednotek, provedl během několika hodin úspěšný protitah a fakticky převzal moc do svých rukou. Z nepovedeného puče byli obviněni komunisté a následovala nelitostná čistka. Armáda rozdala zbraně a seznamy „podezřelých“ civilistům. Výsledkem byl jeden z největších a nejméně vysvětlených masových zločinů 20. století. Při krvavých represích zahynulo podle různých odhadů 150 tisíc až 1 milion komunistů a jejich sympatizantů, někde byly srovnány se zemí celé vesnice. Komunistická strana byla v podstatě zlikvidována a moc v zemi převzala armáda v čele s generálem Suhartem. NEHER, Clark D. – MARLAY, Ross: *Democracy and Development in Southeast Asia: the Winds of Change*. Oxford, Westview Press 1995, s. 79–80.

³⁵ BAKIN reprezentovala vysoce vlivnou skupinu uvnitř indonéské armády, jejímž cílem byla národní bezpečnost (včetně teritoriální expanze, která by ji zajistila), silný stát a korporativní společnost. V 70. letech si příslušníci BAKIN rozdělili všechny významné státní funkce a stali se prominenty uvnitř Suhartova kabinetu. V čele BAKIN stál generálporučík Ali Murtopo, generálplukovník Yoga Sugama, admirál Sudomo, a generálporučík Benny Murdani, který udržoval úzké kontakty se CIA. Tito Suhartovi muži měli obrovský vliv nejen v armádě, ale i v zahraniční politice, diplomacii, obraně, vnitřní bezpečnosti a ekonomice. TAYLOR, J. G.: *East Timor*, s. 30.

³⁶ Do operace Komodo byl mj. zapojen indonéský konzul v Dílí Elias Tomodok; guvernér Západního Timoru El Tari; Louis Taolin, který udržoval kontakty se členy APODETI a proindonéskými skupinami v západní části Východního Timoru; Liem Bian Kie, shánějící diplomatickou podporu ve Spojených státech a Západní Evropě; a Harry Tjan Silalahi, který měl stejný úkol v Austrálii a Portugalsku. Šířením propagandy byl pověřen podplukovník Alexander Dinuth, vyslaný do západotimorského Kupangu. TAYLOR, J. G.: *East Timor*, s. 31.

³⁷ Americké a australské výzvědné služby věděly o indonéské „Operasi Komodo“ minimálně na konci roku 1974. DUNN, J.: *The Timor Affair*, s. 62.

³⁸ Indonéská republika v této době nemilosrdně likvidovala možná ohniska nejednotnosti. V roce 1969 násilně připojila ke svému území Západní Irian, aniž by brala nejmenší ohled na práva Papuánců a požadavky jejich organizace OPM (*Organizace osvobození Papuy*). KLÍMA, Jan: *Dekolonizace portugalské koloniální říše*. Hradec Králové, Gaudeamus 2000, s. 164.

před porážkou Francie v Indočíně v dubnu 1954 britskému ministerskému předsedovi Winstonu Churchillovi: „Jestliže to Francouzi nedotáhnou do konce, jestliže přejde Indočína do rukou komunistů, a dojde-li proto k posunu poměru sil v celé Asii a v Pacifiku, mohlo by to mít katastrofální důsledky pro naše i vaše strategické postavení (...) Nevím, jak bychom pak ubránili před komunisty Thajsko, Barmu a Indonésii. To si nemůžeme dovolit. Přímou by pak byly ohroženy Malajsie, Austrálie a Nový Zéland. Byl by přerušen řetěz ostrovů táhnoucí se podél asijské pevniny. Japonsko by bylo zbaveno nekomunistických trhů a zdrojů potravin a surovin. Bylo by vystaveno takovému tlaku, že by časem uzavřelo kompromis s komunistickým světem, který by spojil lidské a přírodní zdroje Asie s japonským průmyslovým potenciálem.“³⁹

Podobně jako D. Eisenhower v roce 1954, uvažovali představitelé západních mocností i v 60. a 70. letech pod dojmem války ve Vietnamu. Roku 1965 podpořili tvrdý zákrok indonéské armády proti Komunistické straně Indonésie (PKI) a nástup generála Suharta k moci. V období bipolárního rozdělení světa nemohli připustit vznik dalšího „ohniska komunismu“ na Východním Timoru a nehodlali riskovat ani oslabení prozápadního Suhartova režimu. Přestože byl takový vývoj velmi nepravděpodobný a z velké části vykonstruovaný indonéskou vládou, západní mocnosti uvítaly indonéské řešení. V rámci zabránění šíření komunismu v jihovýchodní Asii, kde v polovině 70. let vítězily levicové režimy (Vietnam, Laos, Kambodža), souhlasily s připojením Východního Timoru k Indonésii a schválily i případnou vojenskou invazi.⁴⁰ Významnou roli v rozhodování o osudu Východního Timoru sehrály nejen mocensko-politické, ale i vojensko-strategické a ekonomické zájmy, které jsou analyzovány v kapitole 3.2.

2.3 Indonéská invaze a okupace

Portugalská vláda byla od svého nástupu k moci v dubnu 1974 natolik zaneprázdněna snahou konsolidovat situaci doma a v afrických koloniích, že záležitosti týkající se Východního Timoru odsunula na „druhou kolej“.⁴¹ Dekolonizační proces se omezil na pouhou výměnu guvernérů a ustanovení *Komise pro sebeurčení Timoru*, jejíž činnost nevykazovala téměř žádné výsledky. Oficiální dekolonizační strategie pro Východní Timor byla zformulována až na počátku roku 1975. Strategie spočívala na zachování vazeb mezi Východním Timorem a Portugalskem, dokud nebudou vytvořeny předpoklady pro úspěšný přechod k nezávislosti.⁴² Portugalská koloniální správa v čele s gu-

³⁹ KISSINGER, Henry: *Umění diplomacie*. Praha, Prostor 1999, s. 658.

⁴⁰ Tento „realistický“ postoj americké vlády dokládá řada dokumentů, jež byly zveřejněny v prosinci 2001: *East Timor Revisited*. Ford, Kissinger and the Indonesian Invasion, 1975–1976. National Security Archive Electronic Briefing Book No. 62, 6. prosince 2001. <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB62/> (19. 3. 2003)

⁴¹ Po „Karafiátové revoluci“, která svrhla diktátorský režim Marcella Caetana, se Portugalsko nacházelo ve složitém období demokratizačních změn, radikalizace levicových proudů, demonstrací a všudypřítomného zmatku, který vrcholil v létě 1975 (tzv. „horké léto 1975“). Kromě toho se potýkalo s rozpadem své obrovské koloniální říše. V afrických koloniích (Mosambik, Angola) se naplno rozhořel boj za nezávislost a těžké boje vážaly veškeré portugalské síly i pozornost.

⁴² V průběhu několika let měla portugalská administrativa zvýšit úroveň gramotnosti, podporovat demokratizační procesy a formování politických elit, zahájit programy ekonomického rozvoje a budování infrastruktury. TAYLOR, J. G.: *East Timor*, s. 38.

vernérem Lemosem Piresem však nedokázala zabránit rostoucímu napětí mezi UDT a FRETILIN, jež za výrazného přispění indonéské propagandy vyvrcholilo v srpnu 1975 občanskou válkou.⁴³

Do konce září se FRETILIN podařilo získat kontrolu nad celým územím Východního Timoru⁴⁴ a následující tři měsíce se za široké podpory místního obyvatelstva snažila konsolidovat situaci v zemi a vybudovat vlastní administrativní strukturu. Vítězství FRETILIN v občanské válce znamenalo pro Indonésii a její integrační plány značný neúspěch. Východní Timor směřoval k nezávislosti, což indonéská vláda odmítla připustit. Zesílila propagandistickou kampaň a indonéské jednotky, vystupující jako „antikomunistická fronta“ (složená z příslušníků UDT a APODETI), rozpoutaly krvavé střety s FRETILIN, aby vzbudily dojem pokračující občanské války a ospravedlnily tak plánovanou vojenskou invazi. Když 28. listopadu 1975 dobyla indonéská armáda Atabae, ležící východně od Dili, FRETILIN se rozhodla vyhlásit nezávislou „Demokratickou republiku Východní Timor“.⁴⁵

Ani Portugalsko, ani OSN akt deklarace nezávislosti neuznaly a nová vláda se tak ocitla v naprosté diplomatické izolaci.⁴⁶ Indonésie, která se na tento okamžik připravovala již několik měsíců, jednala rychle. V časných ranních hodinách 7. prosince 1975 dal prezident Suharto pokyn svým námořníkům a parašutistům, aby začali obsazovat Dili. Operace „Seroja“ byla zahájena.⁴⁷ Další vlna invaze proběhla 10. prosince 1975 ve druhém největším východotimorském městě Bacau a indonéské jednotky pak postupovaly do vnitrozemí za podpory námořního i vzdušného bombardování.

Bezprostředně po zahájení invaze přerušila portugalská vláda diplomatické styky s Indonésií a požádala Radu bezpečnosti OSN o posouzení agrese a o pomoc při dokončení dekolonizace. Valné shromáždění OSN přijalo 12. prosince 1975 rezoluci, ve které indonéský zásah odsoudilo a doporučilo Radě bezpečnosti, aby „*přijala neodkladná opatření k ochraně územní integrity Portugalského Timoru a nezczitelného práva tamního lidu na sebeurčení*“. Zároveň vyzvalo indonéskou vládu, aby „*neprodleně stáhla své ozbrojené síly z území Portugalského Timoru*“.⁴⁸

⁴³ Kromě systematického tlaku indonéské vlády na představitele UDT, aby nespoupracovali s „komunistickou“ FRETILIN, rozšířili v červenci 1975 indonéští agenti zprávy o připravovaném levicovém převratu FRETILIN. UDT reagovala obsazením všech klíčových míst a institucí v Dili 11. srpna 1975. FRETILIN zahájila protiútok a po těžkých bojích obsadila Dili 27. srpna 1975. Krátká, ale krvavá občanská válka stála život 2000–3000 lidí. SUTER, K. D.: c. d., s. 135. Srov. SIMONS, Geoff L.: *Indonesia: The Long Oppression*. New York, Palgrave Publishers 2000, s. 62.

⁴⁴ Představitelé portugalské administrativy uprchli na ostrov Atauro a přívrženci UDT a APODETI byli nuceni ustoupit na indonéskou část ostrova.

⁴⁵ TAYLOR, J. G.: *East Timor*, s. 63.

⁴⁶ Nezávislost Východního Timoru uznalo pouze několik, vesměs komunistických, států: Albánie, Angola, Benin, Cabo Verde, Kambodža, Kongo, Severní Korea, Čína, Guinea (Conakry), Guinea-Bissau, Laos, Mozambik, São Tomé a Príncipe, Tanzanie a Vietnam. PARDO, J.: c. d., s. 30.

⁴⁷ Jednalo se o jednu z největších operací v historii Indonéské republiky. Vylodění jednotek o síle 10 tisíc mužů, z nichž velkou část tvořila elitní komanda indonéské armády, bylo provázeno masivním bombardováním a leteckými útoky. SIMONS, G. L.: c. d., s. 63–64. LEE, Khoo Choy: *Fragile Nation: The Indonesian Crisis*. World Scientific Publishing Company 1999, s. 215–216.

⁴⁸ General Assembly Resolution 3485 (XXX), <http://www.un.org/documents/ga/res/30/ares30.htm> (10. 3. 2005). Rezoluce byla schválena 72 hlasy proti 10 (např. země ASEAN, Japonsko), 43 států se zdrželo hlasování (USA, Velká Británie, většina států západní Evropy atd.). V dalších sedmi rezolucích, které Valné shromáždění každoročně schválilo (1976–1982) Spojené státy vždy hlasovaly ve prospěch Indonésie (čili zamítavě), Velká Británie

Rada bezpečnosti rezoluci v tomto duchu schválila 22. prosince 1975,⁴⁹ nicméně indonéská vláda ji striktně odmítla.⁵⁰ Dne 22. dubna 1976 vydala RB OSN další rezoluci potvrzující právo Východotimořanů na sebeurčení a požadující stažení indonéské armády.⁵¹ Indonéská vláda se proto rozhodla učinit krok, jenž by její aktivity na Východním Timoru „legitimizoval“. Dne 31. května 1976 nechala v Dili svolat „Lidové shromáždění“, složené z pečlivě vybraných představitelů proindonéských politických stran (zejména APODETI), kteří za přítomnosti několika novinářů a zahraničních pozorovatelů podepsali petici žádající integraci Východního Timoru a Indonésie.⁵² Prezident Suharto pak 17. července 1976 vydal zákon o připojení Východního Timoru k Indonésii.⁵³

OSN anexi Východního Timoru nikdy neuznala a považovala ho nadále za území pod portugalskou správou. Usnesení OSN a řady dalších významných evropských i světových organizací však nepřinesla žádný výsledek a počínání Indonésie bylo v zásadě tolerováno. Spojené státy daly ještě před indonéskou invazí jasně najevo, že nebudou proti indonéskému řešení východotimorské otázky protestovat⁵⁴ a souhlas s připravovaným útokem vyslovila i britská a australská vláda.⁵⁵

Indonéská invaze zahájila pro obyvatele Východního Timoru dlouhé období útla-ku, masakrů a ponižení.⁵⁶ Mauberové se však s indonéskou okupací nikdy nesmířili. Stoupenci FRETILIN se hned po vpádu indonéských vojsk postavili drtivě přesile.

---

se vždy zdržela hlasování, Austrálie se zdržela v roce 1976 a 1977 a poté vždy hlasovala zamítavě. PARDO, J.: c. d., s. 89–93. UN General Assembly Votes on East Timor. <http://www.etan.org/etun/UNvotes.htm> (10. 3. 2005)

⁴⁹ Security Council Resolution 384. <http://www.un.org/documents/sc/res/1975/scres75.htm> (10. 3. 2005)

⁵⁰ Indonéský ministr zahraničí A. Malik argumentoval tím, že Indonésie neprovedla žádnou vojenskou invazi a nemá v současné době na Východním Timoru žádné vojáky, kromě „dobrovolníků“, kteří reagovali na výzvu „antikomunistické fronty“. Zároveň oznámil, že 18. prosince 1975 byla v Dili vytvořena prozatímní vláda, složená z příslušníků čtyř východotimorských politických stran (UDT, APODETI, KOTA, Partido Trabalhista) bojujících za obnovení klidu a pořádku. DUNN, J.: *East Timor: A Rough Passage to Independence*. University of Washington Press 2004, s. 318.

⁵¹ Security Council Resolution 389. <http://www.un.org/documents/sc/res/1976/scres76.htm> (10. 3. 2005)

⁵² Pobyt novinářů byl redukován na pouhé tři a půl hodiny a jejich pohyb byl značně omezen. Nesměli opustit budovu, kde se ceremoniál konal, ani mluvit s delegáty „Lidového shromáždění“. Představitelé prozatímní vlády odmítli odpovídat na jakékoli otázky. KOHEN, A. – TAYLOR, J. G.: c. d., s. 43–44 a 128–130. Srov. „Dne 31. května 1976 rozhodlo lidem zvolené Lidové shromáždění na otevřeném zasedání za přítomnosti členů diplomatického sboru, akreditovaných v Jakartě, a rovněž mezinárodního tisku požadovat formálně od vlády Indonésie, aby přijala rozhodnutí lidu tohoto území o integraci s Indonéskou republikou jako 27. provincie.“ *Východní Timor: Výstavba pro budoucnost. Problémy a Perspektivy*. Ministerstvo zahraničních věcí Indonéské republiky 1996, s. 19.

⁵³ Východní Timor se stal 27. provincií Indonéské republiky pod názvem Timor Timur v čele s guvernérem jmenovaným indonéskou vládou. CRIBB, Robert – BROWN, Colin: *Modern Indonesia: a History since 1945*. New York, Longman Publishing 1995, s. 133.

⁵⁴ Americký prezident Gerald Ford při své návštěvě Jakarty, 5.–6. prosince 1975, ujistil prezidenta Suharta, že USA plně „chápou postoj Indonésie v záležitosti Východního Timoru a nebudou v tomto směru na indonéskou vládu vyvíjet žádný tlak“. *Documents Show US Supported 1975 Invasion of East Timor*. <http://www.etan.org/et2002a/january/27-31/24docum.htm> (19. 3. 2003)

⁵⁵ V roce 1979 Austrálie dokonce uznala indonéskou anexi Východního Timoru de iure (viz kapitola 3.2).

⁵⁶ Jen první rok okupace si vyžádal 50 000–80 000 obětí v řadách východotimorského obyvatelstva. GEORGE, Alexander: *Genocide in East Timor*. *Contemporary Review*, 249, 1986, č. 1448, s. 119. Srov. DUNN, J.: *The Timor Affair*, s. 66.

Jich jednotky (FALINTIL) však byly postupně zatlačovány do hornatého vnitrozemí, neboť indonéská armáda měla naprostou převahu zbraní. Při svých operacích používala těžkou bojovou techniku, včetně speciálních amerických a britských letounů pro boj v těžko přístupném terénu, jež umožnily rozsáhlé bombardování.⁵⁷ Vesničané, zbaveni střechy nad hlavou a prostředků obživy, tak byli nuceni odcházet do armádou střežených „přesídleneckých táborů“.⁵⁸ Ani tam však nebyl dostatek potravin a mezi utečenci se rychle šířily malárie, tuberkulóza a jiné choroby. Hromadné popravy, mučení a znásilňování byly na denním pořádku.⁵⁹

Masivní operace indonéských jednotek, které měly „vyčistit“ Východní Timor a zbavit jeho obyvatelstvo jakýchkoli známek odporu, probíhaly až do počátku 80. let. Přestože se Indonésie postarala o téměř dokonalé informační embargo, bylo zjištěno, že boje s armádou, masakry a s nimi spojené hladomory a epidemie stály život třetinu obyvatel Východního Timoru, tj. přes 200 000 lidí.⁶⁰ K tak obrovskému číslu výrazně přispěly dodávky nejmodernějších zbraní, letadel a lodí, které do Indonésie proudily především ze Spojených států, Západního Německa, Francie a Velké Británie.⁶¹

Genocida, ekonomické zničení země a lhostejnost okolního světa však nevedly ke zlomení odporu. Naopak mnozí z těch, kteří byli zpočátku pro integraci s Indonésií, začali po trpké zkušenosti dávat přednost samostatnosti. Boj proti společnému nepříteli sjednotil východotimorský národ natolik, že i představitelé původně proindonéských politických sil (UDT a APODETI) podepsali v březnu 1986 dohodu, na jejímž základě byla v roce 1988 vytvořena *Národní rada mauberského hnutí odporu* (CNRM).⁶² CNRM reprezentovala všechny hlavní východotimorské politické síly, jejichž konečným cílem se stalo „osamostatnění a zavedení demokratického režimu západního typu na Východním Timoru“.⁶³ Indonésii se tak nepodařilo „zpacifikovat“ odbojnou provincii, i když k tomu měla díky podpoře světových mocností vytvořeny ideální podmínky.

Dočasné prolomení nezájmu o Východní Timor ze strany světové veřejnosti a mezinárodních organizací⁶⁴ znamenala návštěva papeže Jana Pavla II., který na ostrov

⁵⁷ Podrobně se problematikou dodávek amerických zbraní a výcviku indonéských vojáků v USA zabývá: CHOMSKY, Noam: *Perspektivy moci*. Praha, Karolinum 1998, s. 247–264. SIDELL, Scott: *The United States and Genocide in East Timor*. Journal of Contemporary Asia, 11, 1981, č. 1, s. 44–61.

⁵⁸ *Campos de concentração* byly zřizovány již od července 1976 a v roce 1980 jich bylo na území Východního Timoru nejméně 150. Sloužily k oddělení obyvatel od hnutí odporu a „převychování“ v duchu indonéské integrace. GEORGE, A.: c. d., s. 119.

⁵⁹ V říjnu 1979 oznámil Červený kříž, že situace na Východním Timoru je vzhledem k počtu obyvatel přinejmenším „stejně tak špatná jako byla v Biafře a potenciálně stejně tak vážná jako v Kambodži“. Odhadl zároveň, že počet obětí se od propuknutí občanské války v srpnu 1975 vyšplhal na 100 000. McDONALD, Hamish: *Suharto's Indonesia*. Blackburn, Fontana Books 1980, s. 214–215.

⁶⁰ Portugalský census v roce 1974 vykázal 650 000 obyvatel, indonéský census z roku 1980 udal jenom 450 000 osob, zatímco církevní statistika z roku 1980 zaznamenala pouhých 425 000 lidí. GEORGE, A.: c. d., s. 120.

⁶¹ Téměř 90 % indonéské výzbroje během invaze na Východní Timor a následné okupace pocházelo ze Spojených států. Jenom mezi lety 1976–1979 poskytly USA indonéské vládě vojenskou podporu ve výši 250 milionů dolarů. SIDELL, S.: c. d., s. 47.

⁶² Jednání mezi politickými stranami a strukturální změny v rámci hnutí odporu podrobně mapuje: GUSMÃO, Xanana: *Timor Leste: um Povo, uma Pátria*. Lisboa, Edições Colibri 1994, s. 95–115.

⁶³ KLÍMA, J.: *Východní Timor - dějiny*, s. 208.

⁶⁴ V roce 1983 OSN poprvé po sedmi letech nepřijala žádnou rezoluci odsuzující indonéskou okupaci a prosazující právo Východního Timoru na sebeurčení. Stejně tak se stalo i v roce 1984. V březnu 1985 dokonce Komise OSN pro lidská práva hlasovala o vyškrtnutí otázky Východního Timoru ze své agendy. RB schválila další rezoluci

přijel 12. října 1989 spolu s početným doprovodem novinářů. Při této příležitosti uspořádali Mauberové demonstrace, které měly co nejvíce medializovat jejich problém. Na univerzitách byla zahájena informační kampaň, na západní ambasády byly doručeny materiály upozorňující na hrozné životní podmínky východotimorského obyvatelstva. Indonésie však odpověděla dalšími represemi, zatýkáním a vražděním.

Jeden z mnoha masakrů se odehrál 12. listopadu 1991 na hřbitově Santa Cruz v Dili. Od těch ostatních se však lišil přítomností několika zahraničních novinářů, kteří brutální zákrok indonéských jednotek proti neozbrojeným Východotimořanům natočili.⁶⁵ Po odvysílání filmových záběrů následovala vlna mezinárodního nátlaku a Suharto byl donucen zahájit vyšetřování. Na jeho základě sice indonéská vláda zvýšila oficiální počet obětí, ale indonéská armáda byla nakonec zproštěna všech obvinění. Zájem o Východní Timor znovu utichl i přes opakované zprávy Amnesty International, které upozorňovaly na další zabíjení a svévolné jednání indonéských ozbrojených sil.⁶⁶

Roku 1992 se indonéským úřadům podařilo zatknout vůdce FALINTIL Xananu Gusmãa.⁶⁷ I přes ztrátu hlavního předáka udržely guerilly své pozice v horách a podnikaly výpady proti indonéským jednotkám. Významné centrum odboje se vytvořilo také kolem biskupa Carlose Felipe Ximeneze Bela, který již v únoru 1989 žádal generálního tajemníka OSN o uskutečnění referenda o budoucnosti Východního Timoru. Do popředí se v této době dostal i vedoucí představitel CNRM José Ramos Horta, který se snažil získat podporu v zahraničí. Představitelé hnutí odporu získávali stále více zkušeností a ozbrojený boj kombinovali s nenásilnými prostředky, které měly upoutat pozornost světových médií a vyvolat mezinárodní reakci. Jedním z nich bylo pronikání na zastupitelské úřady v *Jakartě*.⁶⁸

V polovině 90. let se situace na Východním Timoru do jisté míry uklidnila a hrozilo nebezpečí, že se okupace ostrova a boj za jeho nezávislost stane „zapomenutým konfliktem“.⁶⁹ Obavy z takového vývoje se staly rozhodujícím motivem pro nominaci

---

týkající se Východního Timoru až v květnu 1999 a Valné shromáždění v červnu 1999. GEORGE, A.: c. d., s. 121. UN General Assembly. Resolutions. <http://www.un.org/documents/resga.htm> (30. 1. 2005). UN Security Council. Resolutions. http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions.html (30. 1. 2005)

⁶⁵ Původně smuteční průvod k uctění památky studenta Sebastiãa Gomeze Rangela, kterého zastřelili indonéští vojáci na konci října, se změnil v poklidnou protiokupační demonstraci. Indonéská armáda obklíčila hřbitov a zahájila palbu. Výsledkem bylo více než 270 mrtvých a přinejmenším stejný počet zraněných osob. Indonéští představitelé přiznali „pouze“ 19 (později 50) mrtvých a 91 zraněných. SCHWARZ, Adam: *A Nation in Waiting: Indonesia in the 1990's*. St Leonards, Allen&Unwin 1994, s. 212–213.

⁶⁶ Amnesty International. Annual Reports. <http://www.amnesty.org/ailib/aireport/index.html> (11. 3. 2005)

⁶⁷ Původně doživotní trest nakonec prezident Suharto zmírnil na 20 let vězení. SCHWARZ, A.: c. d., s. 222.

⁶⁸ Průběh všech akcí byl většinou stejný – po několika dnech odmítla příslušná země udělit demonstrantům azyl, nabídlo se Portugalsko a krátce nato odletěli do Lisabonu. V roce 1994 se 29 timorským studentům podařilo přelést plot americké ambasády a zahájit hladovku za propuštění Xanany Gusmãa. Ve stejné době se v *Jakartě* konal summit představitelů států pacifické oblasti, z něhož se zrodila dohoda o největší obchodní zóně světa (APEC). Summitu se účastnil i americký prezident Bill Clinton a obsazení velvyslanectví se tak stalo diplomatickým problémem nejen pro Indonésii, ale i pro USA. Díky Clintonově přítomnosti studenti mohli odjet do Portugalska, které jim udělilo status politických uprchlíků. Podařilo se jim upozornit nejen na Východní Timor, ale i na porušování lidských práv v Indonésii. KUMERMANN, Daniel: *Čas úklidu na Východním Timoru*. Mezinárodní politika, 20, 1996, č. 11, s. 29.

⁶⁹ Těmito slovy vyjádřil znepokojení v roce 1995 Francis Sejersted, předseda výboru pro udělení Nobelovy ceny míru. SIMONS, G. L.: c. d., s. 67. Srov. BLAŽEVIČ, Igor: *Spíše pragmatický než zásadový postoj*. Respekt, 9, 1998, č. 37, s. 7.

biskupa C. F. Ximeneze Bela a J. R. Horthy na Nobelovu cenu míru, kterou tito dva významní východotimorští aktivisté k nelibosti indonéské vlády skutečně získali roku 1996. Udělení ceny nepochybně rozpoutalo diskusi a zviditelnilo snahy „bojovníků za mír“, nicméně zásadním způsobem řešení vleklého konfliktu neovlivnilo. Účinnějším prostředkem byla vytrvalá diplomatická aktivita Portugalska a pokračující odpor Mauberů, na jejichž podporu začaly aktivně vystupovat i další země, organizace i jednotlivci.⁷⁰ Rozhodujícím zlomem ve vývoji konfliktu se však stal pád diktátorského režimu indonéského prezidenta Suharta v květnu 1998.

2.4 Od referenda k vyhlášení nezávislosti

V březnu 1998 vypukly v Jakartě v souvislosti s asijskou ekonomickou krizí rozsáhlé studentské protesty proti indonéské vládě a zejména proti prezidentovi. Obrovský nárůst inflace a nezaměstnanosti spojený s vlnou sucha, lesních požárů a hrozbou hladu působil jako katalyzátor dlouho potlačovaného napětí. V květnu 1998 se v Jakartě odehrávaly největší násilnosti za posledních 30 let a demonstrace se rychle šířily do dalších měst.⁷¹ Hospodářská krize naplno odhalila zkorumpovanost Suhartova režimu, který již nebyl schopen udržet svou moc. Proti prezidentovi vystoupila i vlastní strana Golkar a většina armádních složek. Dne 21. května 1998 Suharto oznámil svou rezignaci a do své funkce jmenoval dosavadního viceprezidenta Jusufa Habibieho.⁷²

Suhartův nástupce zahájil demokratizační reformy a rozhodl se řešit i problém Východního Timoru. V červenci 1998 začal být uskutečňován prezidentův slib o stažení indonéských bojových jednotek.⁷³ V srpnu 1998 uzavřeli v New Yorku představitelé Indonésie a Portugalska dohodu, která otevřela cestu k dalšímu jednání o rozsáhlé autonomii pro Východní Timor.⁷⁴ Zásadním nedostatkem indonésko-portugalských

⁷⁰ V červenci 1997 nebyl prezident Suharto schopen odmítnout Nelsona Mandelu, když jihoafrický prezident při návštěvě Jakarty požádal o schůzku s uvězněným Xananou Gusmãem. V prosinci 1997 požádal Suharta pákistánský diplomat Jamsheed Marker, osobní zástupce generálního tajemníka OSN pro Východní Timor, aby Xananu Gusmãa osvobodil. Počátkem roku 1998 zahájili Brazilci internetovou kampaň za osvobození Východního Timoru a proti „diktatuře rodiny Suhartů, která zdecimovala více než 250 000 Timořanů“. KLÍMA, J.: *Východní Timor – krvavá*, s. 50.

⁷¹ Podle Amnesty International v ulicích Jakarty v květnu 1998 zahynulo více než 1000 lidí. Amnesty International Report 1999. <http://www.amnesty.org/ailib/aireport/ar99/asa21.htm> (11. 3. 2005)

⁷² Pád Suhartova režimu a jeho exponentů, včetně Suhartova zetě generála Prabowa, který velel speciálním komandům Kopassus zodpovědným za největší masakry na Východním Timoru, umožnil znovunastolení východotimorské otázky. RABASA, Angel: *Military and Democracy in Indonesia: Challenges, Politics, and Power*. RAND Corporation 2002, s. 38.

⁷³ Východní část ostrova opustilo 398 vojáků, ale podle západních diplomatů v oblasti zůstalo nejméně 10 000 příslušníků armády. Navíc bylo na Timor posláno 263 nových pracovníků z řad indonéské policie a vojenského zdravotnického personálu. Human Rights Watch World Report 1999. Indonesia and East Timor. <http://www.hrw.org/hrw/worldreport99/asia/indonesia.html> (14. 10. 2003)

⁷⁴ Podle dohody měla Indonésie nadále kontrolovat monetární politiku, bezpečnost, zahraniční vztahy a ropné zdroje. Místní samospráva a komunální politika měla přejít do rukou Timořanů. *Agreement between the Republic of Indonesia and the Portugese Republic on the Question of East Timor*. http://www.un.org/peace/etimor99/agreement/agreeFrame_Eng01.html (18. 11. 2003). *A Constitutional Framework for a Special Autonomy for East Timor*. http://www.un.org/peace/etimor99/agreement/agreeFrame_Eng02.html (18. 11. 2003)

jednání, konaných pod záštitou generálního tajemníka OSN Kofiho Annana, však byla nepřítomnost zástupců samotného Východního Timoru. Ti prohlásili autonomii za nepřijatelnou a nadále prosazovali uspořádání referenda. V lednu 1999 došlo k zásadnímu oznámení prezidenta Habibieho, že Indonésie je ochotna poskytnout Východnímu Timoru nezávislost, pokud se pro ni vysloví většina jeho obyvatel v referendu.⁷⁵ V únoru 1999 Habibie propustil Xananu Gusmãa do domácího vězení a slíbil vyřešit timorský problém do jednoho roku.

Čím reálnější se uskutečnění referenda stávalo, tím vzrůstala intenzita střetů mezi stoupenci a odpůrci nezávislosti. Již od února 1999 operovaly na Východním Timoru ozbrojené oddíly, podporované indonéskou armádou, s cílem vyprovokovat nepokoje.⁷⁶ Násilí eskalovalo zejména poté, co ministři zahraničí Portugalska a Indonésie podepsali 5. května 1999 v New Yorku historickou dohodu, která deklarovala právo obyvatel Východního Timoru na rozhodnutí, zda si přejí autonomii v rámci Indonésie. Pokud by v referendu, stanoveném na 8. srpna 1999, autonomii odmítli, byla jim slíbena nezávislost.⁷⁷ Většina východotimorských obyvatel referendum přivítala, jeho odpůrci však rozpoutali teror. J. R. Horta varoval, že pokud nebudou odzbrojeni milice a podstatně redukována přítomnost indonéské armády, krveprolití neustane: „*Náš země se může stát peklem horším, než je Kosovo.*“⁷⁸

Příprava i samotné referendum mělo dle květnové dohody proběhnout pod záštitou OSN a jeho bezpečnost měla zajistit Indonésie.⁷⁹ Na počátku června 1999 dorazili do Díli pracovníci mise UNAMET,⁸⁰ aby provedli registraci voličů, zajistili řádný průběh referenda a sečetli výsledky. Jejich příjezd částečně odlehčil atmosféru strachu ve městě, ale na venkově a v odlehlejších oblastech pokračovaly násilnosti. Milice, finančně a výzbrojí podporované indonéskou armádou, zahájily brutální zastrasovací kampaň a terorizovaly civilní obyvatelstvo. Nejvážnější situace byla ve vnitrozemí u hranice se západní částí ostrova.⁸¹ Pracovníci OSN opakovaně vyjadřovali znepokojení nad chováním milicí a indonéské armády, která poskytovala odpůrcům nezávislosti zbraně

⁷⁵ COLLISON, Kerry B.: *Indonesia: Disintegration of the last great colonial power?* Defense&Foreign Affairs Strategic Policy. Alexandria, 28, 2000, č. 10, s. 5.

⁷⁶ V dubnu propukly násilné střety v Díli, které si vyžádaly nejméně 60 obětí. Indonéské úřady se ani nepokusily zadržet podezřelé členy milice. Očití svědkové hovořili o přímém armádním a policejním vedení útoků. Další boje se odehrály např. ve městě Suai (150 mrtvých) a Liquisa (přes 50 mrtvých). Human Rights Watch World Report 2000. <http://www.hrw.org/wr2k/Asia-05.htm#TopOfPage> (11. 3. 2005)

⁷⁷ *Question of East Timor*. Report of the Secretary-General, A/53/951-S/1999/513. <http://www.un.org/Docs/sc/reports/1999/sgrep99.htm> (11. 3. 2005)

⁷⁸ KRYZÁNEK, Ladislav: *Východní Timor je po dohodě blíž k nezávislosti, ale i k anarchii*. MF Dnes, 6. května 1999. <http://mfdnes.newton.cz> (14. 10. 2003)

⁷⁹ *Agreement regarding the Modalities for the Popular Consultation of the East Timorese through a Direct Ballot*. http://www.un.org/peace/etimor99/agreement/agreeFrame_Eng03.html (18. 11. 2003)

⁸⁰ Dne 1. června 1999 přiletěl do Díli nově jmenovaný reprezentant generálního tajemníka OSN pro Východní Timor I. Martin, aby osobně dohlédl na zajištění regulérního průběhu referenda. Mise UNAMET, v jejímž čele stál, byla zahájena 11. června 1999 (skončila 25. října 1999). Její složení bylo následující: 210 pracovníků OSN, 422 dobrovolníků, 271 civilních policistů, 50 styčných důstojníků. United Nations Mission in East Timor (UNAMET). <http://www.un.org/peace/etimor99/etimor.htm> (18. 11. 2003)

⁸¹ Milice zde vyháněly obyvatele z vesnic, aby se nemohli zaregistrovat k volbám. Mnozí z nich byli násilně přepravěni za hranice. Dle průzkumu představitelů UNAMET a UNHCR byl počet takto přesídlených osob odhadován v červnu 1999 na 40 000. MARTIN, Ian: *Self-Determination in East Timor: The United Nations, the Ballot, and International Intervention*. London, Lynne Rienner Publishers 2001, s. 45.

i výcvik. Na území Východního Timoru navíc přicházely stále nové indonéské jednotky s těžkou výzbrojí. Na počátku července 1999 členové milicí dokonce vypálili úřadovny UNAMET v Dili a datum referenda muselo být dvakrát odloženo. Přes všechno zabíjení a výhrůžky byla většina Mauberů rozhodnuta odmítnout autonomii a zvolit nezávislost.

Historické referendum, v němž Východotimořané vůbec poprvé svobodně rozhodovali o své budoucnosti, se nakonec konalo 30. srpna 1999. Navzdory pokračujícím násilnostem se ho zúčastnilo 98 % z 451 792 registrovaných voličů, z nichž 94 388 (21,5 %) hlasovalo ve prospěch autonomie a 344 580 (78,5 %) proti autonomii čili pro nezávislý Východní Timor.⁸² Žádné oslavy se však nekonaly. Hlavní město ovládla panika a strach před krvavou občanskou válkou. *Spojená fronta pro autonomii Východního Timoru*, zastřešující organizace proindonéských milicí, krátce po referendu oznámila, že přerušuje spolupráci s OSN a milice zahájily systematický teror. Terčem útoků se stali i pracovníci mise UNAMET a situace se stala natolik neudržitelnou, že většina z nich musela být urychleně evakuována. Indonéská vláda tvrdila, že se snaží násilí utiřit a kontrolovat situaci, ale ve skutečnosti byla indonéská armáda a policie zapojena do koordinace taktiky „spálené země“.⁸³ Prezident J. Habibie sice vyhlásil na Východním Timoru stanné právo, ale zahraniční pozorovatelé označili výjimečný stav za formální krok, který k zastavení krveprolití nepovede a obvinili indonéskou armádu, že celou operaci již dříve podrobně naplánovala.⁸⁴

S rostoucím počtem obětí sílil i mezinárodní tlak na okamžitou intervenci mírových jednotek OSN. Značné úsilí vyvíjelo zejména Portugalsko a Austrálie, které nabízely účast svých vojáků a vedly intenzivní jednání také s indonéskou stranou. Rada bezpečnosti OSN několikrát upozornila indonéskou vládu, že nese plnou odpovědnost za vzniklou situaci a vyzvala ji, aby zajistila v oblasti pořádek. Stále však váhala zakročit vojensky, přestože se na Východním Timoru odehrávala humanitární katastrofa hrůznějších rozměrů než v Kosovu.⁸⁵ Až 10. září 1999 generální tajemník OSN K. Annan na tiskové konferenci v New Yorku prohlásil, že Indonésie není schopna zamezit násilí na Východním Timoru a musí bezodkladně přijmout mezinárodní síly.⁸⁶

⁸² Výsledky referenda oznámil generální tajemník OSN 4. září 1999. East Timor - UNTAET Background. <http://www.un.org/peace/etimor/UntaetB.htm> (11. 3. 2005)

⁸³ Výsledkem této taktiky bylo 70 % zničených budov a infrastruktury, deportace 250 000 lidí přes hranice na indonéskou část ostrova a tisíce mrtvých. JARDINE, Matthew: *Days of Infamy and Memory*. In these Times, 21. října 2002, s. 10. <http://www.etan.org/et2002a/january/06-12/21days.htm> (19. 3. 2003). Srov. SMITH, Michael G. - DEE, Moreen: *Peacekeeping in East Timor: The Path to Independence*. London, Lynne Rienner Publishers 2003, s. 44.

⁸⁴ Britský ministr zahraničí Robin Cook 6. září 1999 prohlásil: „*Situace na Východním Timoru se zhoršuje hodinu od hodiny. Tragédií je, že velká část indonéských bezpečnostních sil pomáhá guerille, místo toho, aby jí kladla odpor.*“ KRYZÁNEK, Ladislav: *Východní Timor: svět možná vyše mírové síly*. MF Dnes, 10. 1999, č. 208, s. 1, 8.

⁸⁵ V polovině září 1999 se počet obětí na Východním Timoru odhadoval na 1 000 osob, počet ohrožených hlodomem na desetitisíce a přes 400 000 lidí se ocitlo bez přístřeší. KLÍMA, Jan: *Východní Timor*. Praha, Libri 2003, s. 99. Amnesty International Report 2000. <http://web.amnesty.org/report2000/ar2000> (11. 3. 2005)

⁸⁶ Zároveň oznámil, že účast v mírových jednotkách nabídlo již množství zemí, v první řadě Portugalsko, Austrálie, Nový Zéland, Filipíny a Malajsie. The United Nations and East Timor: A Chronology. http://www.un.org/peace/etimor99/chrono/chrono_frame.html (18. 11. 2003)

Uskutečnění intervence však naráželo na řadu překážek. Asijské státy odmítly jednat bez svolení Rady bezpečnosti OSN, která zase nechtěla schválit vojenský zásah bez souhlasu Indonésie. Mezinárodní úsilí se tedy soustředilo na vyvíjení tlaku na indonéskou vládu. Spojené státy a Velká Británie zastavily dodávky zbraní,⁸⁷ které až doposud směřovaly do Indonésie a zamezily Indonésii přístup k hospodářské a humanitární pomoci. Stejný postup zvolila i Evropská unie, Světová banka a Mezinárodní měnový fond. Společný postup mezinárodních organizací a jednotlivých států nakonec přinutil indonéskou vládu, aby 12. září 1999 s rozmístěním mírových jednotek souhlasila. Tři dny nato přijala Rada bezpečnosti rezoluci 1264,⁸⁸ která na základě kapitoly VII Charty OSN povolila vyslání mezinárodních mírových sil na Východní Timor.⁸⁹

Jednotkám mise INTERFET se podařilo obnovit mír a bezpečnost na východotimorském území během jednoho měsíce a připravit tak podmínky pro ustavení přechodné správy OSN. Peacekeepingová mise UNTAET⁹⁰ formálně převzala kompetence Portugalska 25. října 1999 a pomohla dovést Východní Timor až k oficiálnímu vyhlášení nezávislosti 20. května 2002. Nejmladší stát světa přijal nové jméno, Timor-Leste, a stal se 191. členem OSN.

3. Charakter konfliktu na Východním Timoru

Konflikt na Východním Timoru lze bezpochyby považovat za konflikt multikauzální a poměrně těžce klasifikovatelný. Kritéria vhodná k jeho typologizaci se proměňovala v závislosti na historických událostech, mocensko-politických změnách i transformaci zájmů, priorit a taktiky jednotlivých aktérů. Zatímco v počáteční fázi konfliktu je možné označit snahy Východotimořanů jako dekolonizační boj za nezávislost, po indonéské okupaci a následném připojení Východního Timoru k Indonésii se již jednalo o vnitrostátní konflikt separatistické povahy. V období mezi těmito dvěma stadii, na podzim 1975, probíhala několik měsíců také občanská válka mezi východotimorskými politickými frakcemi. Každá z těchto charakteristik je sama o sobě dosti zjednodušená a neúplná. Ve skutečnosti měl konflikt na Východním Timoru komplikovanější ráz

⁸⁷ Clintonova administrativa zrušila vojenské kontakty s Indonésii a odmítla je obnovit, dokud Indonésie řádně nevyšetří a nepotrestá zločiny spáchané na Východním Timoru. Bushova administrativa však v roce 2002 obnovila s Indonésii vojenskou spolupráci (v rámci boje proti terorismu), aniž by indonéská vláda dostála svým závazkům. ROBERTS, Kathleen L.: *The United States and the World: Changing Approaches to Human Rights Diplomacy under the Bush Administration*. Berkeley Journal of International Law, 21, 2003, č. 631, s. 652–653. Srov. GERSHMAN, John: *Fighting Terrorism, Undermining Democracy in Indonesia*. Foreign Policy in Focus, září 2001. <http://www.fpipf.org> (22. 3. 2004). BERRIGAN, Frida: *Washington Is Ignoring Human Rights Abuses: The Indonesia Case*. Foreign Policy in Focus, 7. května 2002. <http://www.fpipf.org> (22. 3. 2004)

⁸⁸ Security Council Resolution 1264. <http://www.un.org/Docs/scres/1999/sc99.htm> (11. 3. 2005)

⁸⁹ Vedení mise INTERFET (The International Force in East Timor) bylo svěřeno Austrálii, která také vyslala více než polovinu z celkového počtu 8 000 vojáků (později až 11 000). Mezi dalších 22 zemí, které vyslaly své kontingenty, patřily Nový Zéland, Velká Británie, Kanada, Portugalsko, Filipíny, Thajsko, Singapur, Jižní Korea atd. Podrobně se působením INTERFET zabývá: DICKENS, David: *The United Nations in East Timor: Intervention at the Military Operational Level*. Contemporary Southeast Asia, 23, 2001, č. 2, s. 213–233. MARTIN, I.: c. d., s. 112–114. SMITH, M. G. – DEE, M.: c. d., s. 45–52.

⁹⁰ United Nations Transitional Administration in East Timor (UNTAET). <http://www.un.org/peace/etimor/etimor.htm> (18. 11. 2003)

a pohyboval se v různých dimenzích. Dvě následující části této kapitoly se zaměřují na etnicko-nacionální, ekonomický a vojensko-strategický rozměr konfliktu.

3.1 Etnický nacionalismus a právo na sebeurčení

Mezi primární aspekty východotimorského konfliktu patří etnický nacionalismus. Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, portugalská kultura, jazyk a křesťanství působily v původně animistickém prostředí Východního Timoru s etnicky rozmanitým domorodým obyvatelstvem více než čtyři století.⁹¹ Východní Timor se tak vyvíjel naprosto odlišně od ostatních indonéských ostrovů patřících k Nizozemské Východní Indii, kde již od 16. století dominoval islám.⁹² Ačkoli Východní Timor nikdy nebyl etnicky homogenní, zdejší obyvatelstvo si v důsledku těchto historických vlivů vytvořilo silné povědomí vzájemné sounáležitosti a společné identity, které se stalo základem pro emancipační úsilí a národněosvobozenecký boj během dekolonizačního procesu. Mauberové prokázali, že splňují podmínky nutné k uznání jejich národní svébytnosti a tudíž i legitimity jejich požadavku na sebeurčení.⁹³

Charta OSN stanoví v kapitole XI principy dekolonizačního úsilí mezinárodního společenství, včetně uznání práva na sebeurčení všech národů.⁹⁴ V roce 1960 přijalo Valné shromáždění OSN tzv. Deklaraci o dekolonizaci, která právo na sebeurčení po-

⁹¹ Obyvatelstvo Východního Timoru tvoří několik etnických skupin převážně malajsko-polynéského a papuánského původu. Mluví se zde 11–14 jazyky. Nejvíce je používán jazyk *tetum*, který se ustálil jako *lingua franca* během koloniálního období. TRAUBE, Elizabeth G.: *Mambai Perspectives on Colonialism and Decolonization*. In: CAREY, Peter – BENTLEY, Carter G. (edd.): *East Timor at the Crossroads: The Forging of a Nation*. Honolulu, University of Hawaii Press 1995, s. 43–44.

⁹² Islám začal na indonéské ostrovy pronikat již v 7. století skrze severní cíp Sumatry (Aceh) a během 13.–16. století se natrvalo usadil jako převládající náboženství na většině souostroví. V současné době vyznává islám zhruba 90% indonéské populace.

⁹³ Existuje množství definic, které se snaží pojem národ vymezit. V této práci není prostor na jejich podrobnější prozkoumání, nicméně lze konstatovat, že většina z nich se shoduje na několika zásadních znacích, které národ musí bezpodmínečně vykazovat: společný jazyk, minulost, tradice, kultura, někdy též náboženství a především vědomí svébytné jednoty. KREJČÍ, Oskar: *Mezinárodní politika*. Praha, Victoria Publishing 1997, s. 136. Miroslav Hroch charakterizuje národ jako „velkou sociální skupinu, jejíž příslušníci jsou spjatí kombinací několika druhů vztahů a vědomím trvalé sounáležitosti... Jazykové, kulturní, politické, náboženské, hospodářské, teritoriální, právní a jiné vztahy mohou být u různých národů rozdílně kombinovány a jsou vzájemně zástupné. Rozhodující je, že jsou tyto vztahy uvnitř skupiny intenzivnější než vztahy „vnější“...“ HROCH, Miroslav: *V národním zájmu*. Praha, NLN 1999, s. 10. Britský teoretik nacionalismu Anthony Smith shrnuje rysy národní identity následovně: 1. historické území, 2. společné mýty a historické vzpomínky, 3. společná kultura, 4. společná zákonně zajištěná práva a povinnosti pro všechny členy, 5. společná ekonomika. BARŠA, Pavel – STRMISKA, Maxmilián: *Národní stát a etnický konflikt*. Brno, CDK 1999, s. 32.

⁹⁴ V čl. 73 kapitoly XI je deklarováno právo tzv. nesamosprávných území (kolonií) na vlastní vládu a politický, ekonomický, sociální a kulturní rozvoj. Kapitola XII a XIII zřizuje Mezinárodní poručenský systém (International Trusteeship System) a Poručenskou radu (Trusteeship Council), aby monitorovaly tzv. poručenská území („Trust“ Territories), která zahrnovala bývalá mandátní území spravovaná Společností národů; území zabavená poraženým státům ve druhé světové válce; a území, která dobrovolně postoupily správě OSN koloniální mocnosti. Od založení OSN (1945) získalo nezávislost 80 kolonií. V současné době existuje 16 nesamosprávných území, v nichž žijí necelé dva miliony obyvatel. *Charter of the United Nations*. <http://www.un.org/aboutun/charter/> (19. 2. 2005). *The United Nations and Decolonization. History*. <http://www.un.org/Depts/dpi/decolonization/history.htm> (3. 3. 2005)

tvrdí a prosazuje rychlý a bezpodmínečný konec kolonialismu.⁹⁵ O dva roky později zřídilo Valné shromáždění Speciální výbor pro dekolonizaci, jenž měl dodržování této Deklarace sledovat.⁹⁶ Právo na sebeurčení zakotvuje i čl. 1 Mezinárodní dohody o občanských a politických právech a Mezinárodní dohody o sociálních, ekonomických a kulturních právech, které byly přijaty v roce 1966.⁹⁷

V souvislosti s uplatněním práva na sebeurčení a rozpadem mocných koloniálních říší proběhla v 60. a 70. letech 20. století zejména v Africe a Asii vlna nacionalistických a etnických konfliktů, které měly často velice krvavý průběh. V atmosféře studené války a bipolárního soupeření byl proces dekolonizace mnohdy pod vlivem světových mocností, které přímo či nepřímo zasahovaly do národněosvobozeneckých bojů a snažily se jejich vývoj usměrnit podle svých představ a momentálních zájmů. Východní Timor nebyl výjimkou. Mezinárodní situace v období, kdy Portugalsko přistoupilo k dekolonizaci svých území, nebyla příznivě nakloněna východotimorským snahám o nezávislost a právo na sebeurčení, které Východotimořanům přiznala řada rezolucí RB již v letech 1963–1972,⁹⁸ muselo ustoupit reálné velmocenské politice.

Nacionalistický a/nebo etnický charakter mělo i množství konfliktů, které propukly po skončení studené války.⁹⁹ Nejednalo se však o boj kolonií za nezávislost, ale zpravidla o konflikty uvnitř multietnických států, které se buď rozpadly (Sovětský svaz) a na jejich troskách se formovaly státy nové, nebo dlouhodobě čelily silným secesionistickým tendencím a etnickému napětí, jež v důsledku uvolnění bipolárních vazeb a mocensko-politických změn na začátku 90. let 20. století přerostly v násilné konflikty.

Etnicko-nacionální konflikty patří k nejčastějším typům konfliktů a vyznačují se zpravidla vysokým stupněm násilí páchaném na civilním obyvatelstvu. Často se jedná o konflikty vnitrostátní, které však mají tendenci přelévat se do okolních států (vlny uprchlíků apod.) a ohrožují tak regionální bezpečnost. Proto do nich bývají zapojeny i regionální a další mezinárodní organizace nebo světové mocnosti, které mají v postižené oblasti své zájmy.¹⁰⁰ Většina etnicko-nacionálních konfliktů má své kořeny hluboko

⁹⁵ Přesný název deklarace (viz citace) je běžně zkracován na *Declaration on Colonization*. Deklarace stanoví, že „podmaňování a vystavování lidí cizimu útlaku, dominanci a zneužívání představuje porušení základních lidských práv a Charty OSN a je překážkou světovému míru a spolupráci“. Dále proklamuje, že „všechny národy mají právo na sebeurčení a na základě tohoto práva si svobodně mohou zvolit svůj politický status a usilovat o svůj ekonomický, sociální a kulturní rozvoj“. *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*. General Assembly Resolution 1514 (XV). <http://www.un.org/Depts/dpi/decolonization/declaration.htm> (3. 3. 2005)

⁹⁶ Special Committee of 24 on Decolonization. http://www.un.org/Depts/dpi/decolonization/special_committee_main.htm (3. 3. 2005)

⁹⁷ International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR). <http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm> (3. 3. 2005). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR). http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htm (3. 3. 2005)

⁹⁸ Rezoluce 180 (1963), 183 (1963), 218 (1965), 312 (1972), 322 (1972). UN Security Council. Resolutions. http://www.un.org/Docs/sc/uncsc_resolutions.html (30. 1. 2005)

⁹⁹ Největší vlna etnických konfliktů proběhla na začátku 90. let 20. století. Mezi lety 1993–1999 jejich počet klesl téměř na polovinu (ze 115 na 59). GURR, Ted Robert: *Ethnic Warfare on the Wane*. Foreign Affairs, 79, 2000, č. 3, s. 53–54.

¹⁰⁰ Etnicko-nacionální konflikty se podrobně zabývá: BROWN, Michael E. – COTÉ, Owen R. – LYNN-JONES, Sean M. – MILLER, Steven E. (edd.): *Nationalism and Ethnic Conflict*. Cambridge, MIT Press 1997.

v historii a zvláště v Africe a Asii je smutným dědictvím evropské kolonizace, případně nezdařené dekolonizace.¹⁰¹

Konflikt na Východním Timoru si etnicko-nacionální dimenzi uchoval po celou dobu svého trvání, ale zatímco v roce 1975 hájily Východotimorčané své právo na sebeurčení z pozice obyvatel nesamosprávného území, v červnu 1976 se nedobrovolně stali součástí Indonéské republiky a jejich postavení se radikálně proměnilo. Ačkoli OSN anexi Východního Timoru nikdy neuznala, její výzvy ke stažení indonéských jednotek a protesty dalších mezinárodních organizací nepřinesly žádný výsledek. Východní Timor tak zůstal indonéskou provincií de facto až do roku 1999 a Mauberové bojovali za svou nezávislost jako „separatisté“, kteří ohrožují územní integritu čtvrté nejlidnatější země na světě.¹⁰²

Napětí mezi principem sebeurčení a územní integritou státu pocítila řada bývalých kolonií, které získaly nezávislost. Vysoká etnická pluralita většiny z nich v kombinaci s dalšími faktory (např. nevhodnou politikou vlády, ekonomickou, politickou či sociální diskriminací nebo násilným vytvářením jednotné „národní identity“) vedla k nárůstu separatistických hnutí. Indonésie se s tímto problémem potýká od počátku své existence a státní heslo „jednota v rozmanitosti“ se jeví jako čirá utopie.¹⁰³ Zvláště po pádu autoritativního režimu generála Suharta (1998), jenž celé souostroví udržoval pohromadě za vydatné pomoci armády a tvrdě likvidoval možná epicentra nejednotnosti, v zemi eskalovalo několik etnických, náboženských a secesionistických konfliktů. Východní Timor je zatím jediným z nich, který se podařilo vyřešit.

3.2 Ekonomický a vojensko-strategický rozměr konfliktu

Mocensko-politický rozměr konfliktu na Východním Timoru vyplýval zejména z mezinárodní situace v polovině 70. let minulého století. Zájem světových mocností na udržení stability v jihovýchodní Asii v období studené války vedl k jejich podpoře Suhartova prozápadně orientovaného režimu, včetně jeho plánů na anexi východotimorského území. Indonéské argumenty, že by vytvoření nezávislého Východního Timoru „vyvolalo zvýšení aktivity secesionistických hnutí v Indonésii“,¹⁰⁴ čímž by ohrozilo její jednotu a zvýšilo tak zranitelnost celého regionu, byly brány velice vážně ze strany sousední Austrálie, USA, Velké Británie a dalších států.¹⁰⁵

¹⁰¹ Podstatou etnicko-nacionálních konfliktů v jižní a jihovýchodní Asii se zabývá: GANGULY, Rajat – MACDUFF, Ian (edd.): *Ethnic Conflict and Secessionism in South and Southeast Asia. Causes, Dynamics, Solutions*. London, Sage Publications 2003, s. 12–15.

¹⁰² Z hlediska mezinárodního práva Východní Timor zůstal nesamosprávným územím pod administrativou Portugalska, protože právo na sebeurčení východotimorského obyvatelstva nebylo realizováno a neproběhla řádná dekolonizace. Kromě Austrálie, která tak učinila v roce 1979, neuznal žádný stát připojení Východního Timoru k Indonésii de iure. De facto však tuto skutečnost přijala většina světových mocností (USA, Velká Británie, Francie atd.). LLORET, Jaume Ferrer: *La aplicación del principio de autodeterminación de los pueblos: Sahara Occidental y Timor Oriental*. Alicante, Universidad de Alicante 2002, s. 103.

¹⁰³ Indonésie se vyznačuje obrovskou kulturní, jazykovou a etnickou různorodostí. Její obyvatelstvo (220 milionů) tvoří přibližně 300 etnických skupin mluvících více než 580 jazyky a dialekty.

¹⁰⁴ KOHEN, A. – TAYLOR, J. G.: c. d., s. 17.

¹⁰⁵ Např. státy ASEAN po celou dobu trvání konfliktu na Východním Timoru zastávaly politiku nevmešování. ROLLS, Mark: *Indonesia's East Timor Experience*. In: GANGULY, Rajat – MACDUFF, Ian (edd.): *Ethnic Conflict and Secessionism in South and Southeast Asia. Causes, Dynamics, Solutions*. London, Sage Publications 2003, s. 168.

Významnou roli v postojích velmocí sehrály také ekonomické zájmy. Východní Timor sice nikdy neoplýval nerostným bohatstvím a jedinou jeho významnější komoditou byla kvalitní káva a santalové dřevo, ale v 60. letech byla v mořích mezi Malými Sundami a Austrálií nalezena ložiska ropy. Austrálie zahájila s Indonésií jednání o vytyčení těžebních oblastí, jež byla ukončena v letech 1971–1972. Nevyřešená zbyla pouze oblast sousedící s jižním pobřežím Portugalského Timoru, tzv. Timor Gap, spadající do kompetence portugalské vlády. Caetanovým Portugalskem tehdy otrásala vnitropolitická krize a jednání se vyvíjela velmi pomalu. Australská vláda tak nabyla přesvědčení, že by se celý problém lépe řešil s Indonésií.¹⁰⁶

Tento přístup doporučil své vládě i tehdejší australský velvyslanec v Jakartě, Richard Woolcott. V srpnu 1975 odeslal do Canberry tajný telegram, v němž radil, aby Austrálie souhlasila s pravděpodobnou invazí, protože uzavření výhodné smlouvy o podílu na timorské ropě „bude mnohem snazší dosáhnout s Indonésií než s Portugalskem nebo s nezávislým Východním Timorem“. R. Woolcott australské vládě navrhoval zaujmout „spíše pragmatický než zásadový postoj“, neboť „právě o ten jde v zahraniční politice a v prosazování národního zájmu“.¹⁰⁷ Australská vláda skutečně pragmatický postoj zaujala a podpořila indonéskou invazi. V roce 1979 Austrálie jako jediný stát na světě uznala indonéskou svrchovanost nad Východním Timorem *de iure*.¹⁰⁸

Ekonomické motivy ovlivňovaly také zahraničněpolitická stanoviska Spojených států a Velké Británie. Týkaly se rovněž ropných nalezišť a celkově bohatých surovinových zdrojů indonéských ostrovů.¹⁰⁹ Spojené státy, stejně jako další západní i asijské země, nechtěly narušit dobré vztahy s perspektivní Indonésií, která představovala velmi zajímavého obchodního partnera, poskytovala široký prostor pro zahraniční investory, rozvoj průmyslu, obrovský trh s více než dvěma stovkami miliónů obyvatel a velmi levnou pracovní sílu. Pro Západ, který měl již tehdy obavy z islámského fundamentalismu, bylo také velice důležité, že nejlidnatější muslimský stát na světě udržuje extremismus na minimální úrovni.

Kromě politické a ekonomické důležitosti Indonésie, měl pro Spojené státy svůj význam i samotný Východní Timor. Z hlediska americké globální strategie bylo nutné, aby ostrov spravovala proamerická vláda a celá oblast byla stabilizovaná. Na sever od Timoru se totiž nacházejí mořské úžiny Ombai-Wetar, které jsou dostatečně hluboké pro nepozorovaný pohyb amerických nukleárních ponorek. Pokud by tato cesta mezi

¹⁰⁶ Austrálie uzavřela s Indonésií smlouvu týkající se oblasti Timor Gap v roce 1989. Dostala se tak do mezinárodně-právního sporu s Portugalskem, neboť indonéská anexe Východního Timoru (1975) nebyla ze strany OSN nikdy uznána a území Východního Timoru (včetně jeho pobřežních vod) zůstávalo stále formálně pod portugalskou správou. Podrobněji se tímto problémem zabývá: BELLO, Judith Hippler – BEKKER, Peter H. F.: *East Timor (Port. v. Austl.)*. American Journal of International Law, 90, 1996, č. 1, s. 94–98. Území, z něhož bude ropa využita, je ve smlouvě označeno jako „indonéská provincie Východní Timor“. Tato dohoda „je jedinou právní smlouvou na světě, která fakticky uznává právo Indonésie vládnout na Východním Timoru“. CHOMSKÝ, Noam: *Autodeterminación y Nuevo Orden. Los casos de Timor y Palestina*. Tafalla, Txalaparta 1998, s. 160.

¹⁰⁷ CHOMSKÝ, N.: *Autodeterminación*, s. 159–160 a 183.

¹⁰⁸ LLORET, J. F.: c. d., s. 103; COTTON, James: *East Timor, Australia and Regional Order: Intervention and Its Aftermath in Southeast Asia*. Routledge/Curzon 2004, s. 41. Srov. G. C. Gunn uvádí, že Austrálie uznala připojení Východního Timoru k Indonésií *de iure* v lednu 1978 a *de facto* v říjnu 1976. GUNN, Geoffrey C.: *East Timor and the United Nations. The Case for Intervention*. The Red Sea Press 1997, s. 58–59.

¹⁰⁹ Indonésie díky své poloze v podstatě „kontroluje“ ropné cesty mezi Blízkým východem a Japonskem.

Tichým a Indickým oceánem byla jakkoli narušena, hrozilo až osmidenní zpoždění případné vojenské operace, neboť by musela být použita náhradní trasa skrze Sundské průlivy či kolem Lomboku.¹¹⁰ Úžiny Ombai-Wetar byly tedy vysoce důležité v případě konfliktu Spojených států se Sovětským svazem.

Vojensko-strategické faktory po skončení studené války ustoupily do pozadí, nicméně stabilita jihovýchodní Asie a spojení Indonésie jako regionální mocnosti s rychle se rozvíjející ekonomikou svůj význam pro světové velmoci neztratily ani v 90. letech. Hospodářské vazby byly oslabeny pouze dočasně v souvislosti s asijskou ekonomickou krizí, která postihla většinu zemí jihovýchodní Asie v roce 1997 a 1998. Důsledky této krize však měly zásadní vliv na vývoj východotimorského konfliktu, neboť vedly ke svržení Suhartova režimu a Východotimořanům se tak znovu otevřela cesta k nezávislosti.

4. Analýza konfliktu na základě jeho aktérů a příčin

Konflikt na Východním Timoru prošel různými stádii intenzity a pohyboval se rovněž v několika dimenzích, jejichž charakter souvisí především s aktéry a příčinami sporu. V teoretické části tohoto článku je uvedeno několik základních kritérií, která slouží ke klasifikaci jednotlivých konfliktů, a hlavní aktéři a příčiny konfliktu k nim nepochybně patří. Dle typu aktérů se konflikty nejčastěji dělí na mezistátní a vnitrostátní. Zatímco v mezistátním konfliktu proti sobě stojí minimálně dva státy, vnitrostátní konflikt je sporem mezi vládou jednoho státu a nevládní skupinou uvnitř tohoto státu. Východní Timor z hlediska této klasifikace představuje dosti specifický a nejednoznačný případ.

Z předchozích kapitol vyplývá, že podstatou východotimorského konfliktu byl v prvé řadě spor mezi indonéskou vládou a FRETILIN. V této rovině reprezentuje aktéry konfliktu vláda státu a nevládní skupina. Potud jsou kritéria pro vnitrostátní konflikt splněna. Až do července 1976, kdy byl Východní Timor připojen k Indonésii, však byla FRETILIN politickou silou na území pod portugalskou správou, nikoli skupinou uvnitř státu, proti jehož vládě bojovala. V tomto smyslu se tedy o vnitrostátní konflikt nejednalo, protože soupeřem FRETILIN nebylo Portugalsko. Ze stejného důvodu nešlo ani o klasický dekolonizační boj za nezávislost, neboť FRETILIN své požadavky neprosazovala proti vůli mateřské koloniální mocnosti,¹¹¹ nýbrž sousední Indonésie. Vzhledem k tomu, že indonéskou anexi Východního Timoru uznala de iure pouze Austrálie, zůstalo východotimorské území formálně pod správou Portugalska až do října 1999, kdy portugalské kompetence převzala OSN (mise UNTAET). Shrneme-li uvedené skutečnosti, lze spor mezi indonéskou vládou a FRETILIN klasifikovat jako vnitrostátní konflikt de facto od 17. července 1976 do 25. října 1999. Tato dimenze východotimorského konfliktu je zásadní, nikoli však jediná.

Kromě hlavních aktérů, FRETILIN a Indonésie, byli přímými účastníky sporu také Portugalsko a další východotimorské politické strany (UDT a APODETI). Když portu-

¹¹⁰ LLORET, J. F.: c. d., s. 116.

¹¹¹ Portugalská vláda již v květnu 1974, kdy FRETILIN vznikla, souhlasila se zahájením dekolonizačního procesu a připouštěla i možnost nezávislosti.

galská vláda zformulovala v lednu 1975 oficiální dekolonizační strategii pro Východní Timor, zahrnující možnost nezávislosti, a iniciovala vznik koalice UDT a FRETILIN, jejíž program obsahoval požadavek samostatnosti a vylučoval integraci s Indonésií, dostala se do sporu s indonéskými zájmy a konflikt na Východním Timoru získal mezistátní rozměr. Portugalsko - indonéská dimenze konfliktu formálně zanikla až v říjnu 1999, kdy Portugalsko předalo správu nad Východním Timorem OSN. Mezistátní charakter měla z určitého hlediska i občanská válka mezi FRETILIN a „antikomunistickou frontou“ v srpnu a září 1975, neboť byla vyprovokována indonéskou vládou mj. za účelem diskreditace Portugalska a jeho koloniální administrativy. Primárně však byla součástí konfliktu mezi Indonésií a FRETILIN a posloužila k ospravedlnění indonéské invaze. Občanskou válku tedy nelze jednoznačně vymezit jako mezistátní nebo vnitrostátní konflikt.

Komplikovaný charakter východotimorského konfliktu podtrhuje i vyhlášení nezávislé „Demokratické republiky Východní Timor“ na konci listopadu 1975. FRETILIN se tímto krokem stala vládou nového státu, jehož existenci ovšem kromě několika málo zemí nikdo neuznal. Když v prosinci 1975 obsazovaly Východní Timor indonéské jednotky, formálně napadly portugalské území, které však kontrolovala FRETILIN s podporou drtivě většiny východotimorského obyvatelstva.

Na základě uvedené analýzy lze tedy konstatovat, že multidimenzionalita východotimorského konfliktu prakticky znemožňuje jeho jasné zařazení mezi vnitrostátní nebo mezistátní konflikty. Nejméně problematické zůstává vymezení sporu mezi indonéskou vládou a FRETILIN v období od července 1976 do října 1999, kdy se jednalo o vnitrostátní konflikt *de facto*.

Další zásadní kritérium pro klasifikaci konfliktu představují jeho příčiny, resp. hlavní předmět, o nějž je spor veden. V tomto smyslu můžeme konflikty dělit na teritoriální, mocensko-politické, ideologické, ekonomické atd. Většina konfliktů bývá multikauzálních a Východní Timor není výjimkou. Ve třetí kapitole je specifikován etnicko-nacionální, ekonomický a vojensko-strategický rozměr východotimorského konfliktu a v podkapitole 2.2 je nastíněna jeho mocensko-politická rovina.

Primární příčinou konfliktu byl bezpochyby etnický nacionalismus, který vedl FRETILIN a s ní i většinu obyvatel Východního Timoru k boji za nezávislost a odmítnutí integrace s Indonésií. Z tohoto hlediska by podle klasifikace K. J. Holstiho a v závislosti na čase východotimorský konflikt patřil buď mezi dekolonizační národněosvobozenecké války (1975), nebo mezi vnitrostátní války zahrnující ozbrojený boj etnických, jazykových a/nebo náboženských skupin se separatickými úmysly (1976-1999). H. Miall, O. Ramsbotham a T. Woodhouse by konflikt na Východním Timoru pravděpodobně zařadili do skupiny ne-mezistátních secesionistických konfliktů.

Etnicko-nacionální motiv se stal nejen hlavním spouštěcím mechanismem konfliktu, ale zůstal zachován po celou dobu jeho trvání až do konečného vyhlášení východotimorské nezávislosti. Kořeny etnického nacionalismu mají svůj původ v koloniálním období, skutečnou sílu však získaly až v průběhu chaotické dekolonizace a především během indonéské okupace. Brutální postup indonéské armády a diskriminační integrační politika indonéské vlády přesvědčily Východotimořany o nemožnosti jejich setrvání v rámci ostrovního státu. Indonéská invaze a anexe Východního Timoru tak

dosáhla naprosto opačného účinku. Vědomí společné identity Mauberů bylo upevněno a prohloubeno a nezávislost se stala jedinou alternativou a společným cílem všech východotimorských politických proudů.

Na základě převládající etnicko-nacionální roviny patří konflikt na Východním Timoru mezi politicko-mocenské konflikty. Jeho podstatou bylo soupeření o moc nad určitým územím mezi Indonésií a FRETILIN. Z tohoto pohledu se jednalo také o teritoriální konflikt, neboť Indonésie chtěla z Východního Timoru učinit svou provincii. Mocensko-politický aspekt měl však i rozměr mezinárodní. Konflikt na Východním Timoru probíhal v období studené války, což zásadně ovlivnilo jeho vývoj. Indonésie by nikdy nepřistoupila k invazi, pokud by tím ohrozila své vztahy se Spojenými státy, Austrálií a dalšími mocnostmi. Nicméně velmoci v atmosféře bipolárního rozdělení světa a šíření komunismu v jihovýchodní Asii Suhartovy plány podpořily. Marxisticky orientovaná FRETILIN, disponující majoritní podporou východotimorského obyvatelstva, vzbuzovala obavy a důvěryhodným partnerem pro západní státy nebylo ani Portugalsko, zmítané levicovými experimenty.¹¹² Indonéska tvrzení o komunistickém převratu a lavině nestability, která bude stržena, pokud Východní Timor získá nezávislost, tak našla potřebnou odezvu. Indonéska agrese i okupace byly tolerovány a rezoluce OSN a protesty portugalské vlády ignorovány.

Postoje světových mocností určovaly nejen mocensko-politické zájmy, ale rovněž zájmy ekonomické a vojensko-strategické. Indonésie představovala slibně rostoucí ekonomiku, obrovský trh, zásobárnu surovin a prostor pro rozsáhlé investice. Východní Timor, ač hospodářsky nevýznamný, se v době studené války nacházel v blízkosti strategických podmorských cest, což bylo vysoce důležité zejména pro Spojené státy. Ropná ložiska v Timorském moři a možnost uzavření výhodné smlouvy s indonéskou vládou o jejich rozdělení zase motivovaly Austrálii. Zatímco vojensko-strategické aspekty po ukončení studené války svou důležitost z velké části ztratily, ekonomické faktory sehrály významnou roli i v konečných fázích konfliktu. Pád Suhartova režimu byl úzce spojen s důsledky asijské ekonomické krize, která uvrhla Indonésii do chaosu hospodářského, sociálního i politického. Východní Timor, neustále bojující za svou nezávislost, se stal neúnosným břemenem a nová indonéska vláda poprvé připustila možnost jeho samostatnosti. Když v srpnu a září 1999 vypukly během referenda rozsáhlé nepokoje a proindonéské milice vraždily východotimorské obyvatelstvo, byl to opět především ekonomický tlak, který přiměl Indonésii k souhlasu se zásahem mezinárodních mírových jednotek.

Závěr

Povaha primárních aktérů určuje mezistátní či vnitrostátní charakter konfliktu. Východní Timor však v tomto směru nelze jednoznačně klasifikovat z důvodu proměny faktického statusu východotimorského území a typu sporných stran. Jako vnitrostátní konflikt de facto je možné označit pouze spor mezi indonéskou vládou a FRETILIN, a to v období od července 1976 do října 1999. FRETILIN v této době představovala

---

¹¹² Mocensko-politický rozměr konfliktu v této souvislosti obsahoval také ideologický prvek.

nevládní skupinu bojující proti indonéské vládě, ale suverenitu Indonésie nad územím Východního Timoru uznala de iure jenom Austrálie.

Shrňme-li hlavní příčiny a podstatu konfliktu na Východním Timoru, jednalo se v prvé řadě o neslučitelnost etnického nacionalismu, čili uplatňování práva na sebeurčení východotimorského národa, a indonéských mocensko-politických zájmů. FRETILIN, která reprezentovala drtivou většinu Východotimořanů, prosazovala vznik samostatného státu. Indonésie naopak zamýšlela připojit Východní Timor ke svému území a mezinárodní situace a priority světových velmocí v polovině 70. let minulého století byly k jejím plánům velice vstřícné. Podpora indonéské invazi a anexi Východního Timoru ze strany Spojených států, Austrálie a dalších zemí přispěla zásadním způsobem ke konečnému rozhodnutí indonéské vlády tento záměr uskutečnit. Vzhledem k tomu, že postoje mocností určovaly nejen politické, ale i ekonomické a vojensko-strategické motivy, měl konflikt na Východním Timoru jednoznačně multikauzální charakter. Přesto je možné konstatovat, že etnicko-nacionální a mocensko-politická rovina sporu byla zásadní a zůstala zachována i v době, kdy vojensko-strategický a ekonomický rozměr konfliktu ustoupil od pozadí. Boj za nezávislost a soupeření o moc nad východotimorským územím mezi indonéskou vládou a FRETILIN představovalo primární, nejdéle trvající a nejsilnější aspekt konfliktu. Z tohoto důvodu lze východotimorský konflikt zařadit do kategorie mocensko-politických konfliktů a v rámci jejich užší specifikace a s výše zmíněnými výhradami i mezi dekolonizační války za nezávislost (1975), resp. vnitrostátní secesionistické konflikty (1976–1999).

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

Internetové zdroje

A Constitutional Framework for a Special Autonomy for East Timor. http://www.un.org/peace/etimor99/agreement/agreeFrame_Eng02.html (18. 11. 2003)

Agreement between the Republic of Indonesia and the Portugese Republic on the Question of East Timor. http://www.un.org/peace/etimor99/agreement/agreeFrame_Eng01.html (18. 11. 2003)

Agreement regarding the Modalities for the Popular Consultation of the East Timorese through a Direct Ballot. http://www.un.org/peace/etimor99/agreement/agreeFrame_Eng03.html (18. 11. 2003)

Amnesty International. Annual Reports. <http://www.amnesty.org/ailib/aireport/index.html> (11. 3. 2005)

Documents Show US Supported 1975 Invasion of East Timor. <http://www.etan.org/et2002a/january/27-31/24docum.htm> (19. 3. 2003)

East Timor Revisited. Ford, Kissinger and the Indonesian Invasion, 1975-1976. National Security Archive Electronic Briefing Book No. 62, 6. prosince 2001. <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB62/> (19. 3. 2003)

Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung (HIIK). <http://www.hiik.de/> (3. 2. 2005)

Human Rights Watch World Reports. <http://hrw.org/reports/world/reports/> (11. 3. 2005)

Charter of the United Nations. <http://www.un.org/aboutun/charter/> (30. 1. 2005)

Konfliktbarometer. HIIK. http://www.hiik.de/de/index_d.htm (8. 1. 2005)

Special Committee of 24 on Decolonization. http://www.un.org/Depts/dpi/decolonization/special_committee_main.htm (3. 3. 2005)

The United Nations and Decolonization. History. <http://www.un.org/Depts/dpi/decolonization/history.htm> (3. 3. 2005)

The United Nations and East Timor: A Chronology. http://www.un.org/peace/etimor99/chrono/chrono_frame.html (18. 11. 2003)

United Nations Mission in East Timor (UNAMET). <http://www.un.org/peace/etimor99/etimor.htm> (18. 11. 2003)

United Nations Transitional Administration in East Timor (UNTAET). <http://www.un.org/peace/etimor/etimor.htm> (18. 11. 2003)

UN General Assembly. Resolutions. <http://www.un.org/documents/resga.htm> (3. 3. 2005)

UN Secretary-General. Reports. <http://www.un.org/News/oss/sg/pages/statements.html> (11. 3. 2005)

UN Security Council. Resolutions. http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions.html (10. 3. 2005)

Tisk

MF Dnes, 1999.
 The Washington Monthly, 2003.
 Respekt, 1998.

LITERATURA

BARŠA, Pavel – STRMISKA, Maxmilián: *Národní stát a etnický konflikt*. Brno, CDK 1999. 329 s.

BELLO, Judith Hippler – BEKKER, Peter H. F.: *East Timor (Port. v. Austl.)*. American Journal of International Law, 90, 1996, č. 1, s. 94–98.

BERRIGAN, Frida: *Washington Is Ignoring Human Rights Abuses: The Indonesia Case*. Foreign Policy in Focus, 7. května 2002. <http://www.fpif.org> (22. 3. 2004)

BROWN, Michael E. – COTÉ, Owen R. – LYNN-JONES, Sean M. – MILLER, Steven E. (edd.): *Nationalism and Ethnic Conflict*. Cambridge, MIT Press 1997. 434 s.

CAREY, Peter – BENTLEY, Carter G. (edd.): *East Timor at the Crossroads: The Forging of a Nation*. Honolulu, University of Hawaii Press 1995. 280 s.

COLLISON, Kerry B.: *Indonesia: Disintegration of the Last Great Colonial Power?* Defense Foreign Affairs Strategic Policy, 28, 2000, č. 10, s. 4–8.

COTTON, James: *East Timor, Australia and Regional Order: Intervention and Its Aftermath in Southeast Asia*. Routledge/Curzon 2004. 193 s.

CRIBB, Robert – BROWN, Colin: *Modern Indonesia: a History since 1945*. New York, Longman Publishing 1995. 192 s.

DICKENS, David: *The United Nations in East Timor: Intervention at the Military Operational Level*. Contemporary Southeast Asia, 23, 2001, č. 2, s. 213–233.

DUNN, James: *East Timor: A Rough Passage to Independence*. University of Washington Press 2004. 430 s.

FIALA, Petr – STRMISKA, Maxmilián: *Východní Timor a postkoloniální nacionalismus*. Proglas, 1996, č. 9–10, s. 13–17.

GANGULY, Rajat – MACDUFF, Ian (edd.): *Ethnic Conflict and Secessionism in South and Southeast Asia. Causes, Dynamics, Solutions*. London, Sage Publications 2003. 292 s.

GEORGE, Alexander: *Genocide in East Timor*. Contemporary Review, 249, 1986, č. 1448, s. 119–123.

GERSHMAN, John: *Fighting Terrorism, Undermining Democracy in Indonesia*. Foreign Policy in Focus, září 2001. <http://www.fpif.org> (22. 3. 2004)

- GUNN, Geoffrey C.: *East Timor and the United Nations. The Case for Intervention*. The Red Sea Press 1997. 241 s.
- GURR, Ted Robert: *Ethnic Warfare on the Wane*. Foreign Affairs, 79, 2000, č. 3, s. 52–64.
- GUSMÃO, Xanana: *Timor Leste: um Povo, uma Pátria*. Lisboa, Edições Colibri 1994. 357 s.
- HROCH, Miroslav: *V národním zájmu*. Praha, NLN 1999. 199 s.
- CHOMSKY, Noam: *Autodeterminación y Nuevo Orden. Los casos de Timor y Palestina*. Tafalla, Txalaparta 1998. 201 s.
- CHOMSKY, Noam: *Perspektivy moci*. Praha, Karolinum 1998. 323 s.
- JARDINE, Matthew: *Days of Infamy and Memory*. In These Times, 21. ledna 2002. <http://www.etan.org/et2002a/january/06-12/21days.htm> (19. 3. 2003)
- JOLLIFFE, Jill: *East Timor: Nationalism and Colonialism*. St. Luis, University of Queensland Press 1978. 362 s.
- LEE, Khoon Choy: *Fragile Nation: The Indonesian Crisis*. World Scientific Publishing Company 1999. 436 s.
- LLORET, Jaume Ferrer: *La aplicación del principio de autodeterminación de los pueblos: Sahara Occidental y Timor Oriental*. Alicante, Universidad de Alicante 2002. 253 s.
- KISSINGER, Henry: *Umění diplomacie*. Praha, Prostor 1999. 952 s.
- KLÍMA, Jan: *Dekolonizace portugalské koloniální říše*. Hradec Králové, Gaudeamus 2000. 412 s.
- KLÍMA, Jan: *Poslední koloniální válka*. Praha, Libri 2001. 211 s.
- KLÍMA, Jan: *Východní Timor*. Praha, Libri 2003. 114 s.
- KLÍMA, Jan: *Východní Timor - dějiny zapomenuté rezistence*. Historický obzor, 5, 1995, č. 9, s. 205–209.
- KLÍMA, Jan: *Východní Timor - krvavá cesta k nezávislosti*. Dějiny a současnost, 21, 1999, č. 6, s. 46–51.
- KLÍMA, Jan: *Východní Timor - špatné svědomí mezinárodního společenství*. Mezinárodní vztahy, 1997, č. 1, s. 47–58.
- KOHEN, Arnold – TAYLOR, John G.: *An Act of Genocide: Indonesia's Invasion of East Timor*. London 1979. 133 s.
- KREJČÍ, Oskar: *Mezinárodní politika*. Praha, Victoria Publishing 1997. 511 s.
- KRIESBERG, Louis: *Constructive Conflicts: From Escalation to Resolution*. Boston, Rowman & Littlefield Publishers 1998. 392 s.
- KUMERMANN, Daniel: *Čas úklidu na Východním Timoru*. Mezinárodní politika, 20, 1996, č. 11, s. 28–29.
- MARTIN, Ian: *Self-Determination in East Timor: The United Nations, the Ballot, and International Intervention*. London, Lynne Rienner Publishers 2001. 171 s.
- McDONALD, Hamish: *Suharto's Indonesia*. Blackburn, Fontana Books 1980. 277 s.
- MIALL, Hugh – RAMSBOTHAM, Oliver – WOODHOUSE, Tom: *Contemporary Conflict Resolution: the Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*. Cambridge, Polity Press 1999. 270 s.
- NEHER, Clark D. – MARLAY, Ross: *Democracy and Development in Southeast Asia: the Winds of Change*. Oxford, Westview Press 1995. 220 s.
- PARDO, Juan: *El problema de Timor-Este*. Madrid, Iepala 1984. 140 s.
- RABASA, Angel: *Military and Democracy in Indonesia: Challenges, Politics, and Power*. RAND Corporation 2002. 141 s.
- ROBERTS, Kathleen L.: *The United States and the World: Changing Approaches to Human Rights Diplomacy under the Bush Administration*. Berkeley Journal of International Law, 21, 2003, č. 631, s. 631–661.
- SCHWARZ, Adam: *A Nation in Waiting: Indonesia in the 1990's*. St Leonards, AllenUnwin 1994. 370 s.

- SIDELL, Scott: *The United States and Genocide in East Timor*. Journal of Contemporary Asia, 11, 1981, č. 1, s. 44–61.
- SIMONS, Geoff L.: *Indonesia: The Long Oppression*. New York, Palgrave Publishers 2000. 289 s.
- SMITH, Michael G. – DEE, Moreen: *Peacekeeping in East Timor: The Path to Independence*. London, Lynne Rienner Publishers 2003. 200 s.
- SUTER, Keith D.: *The Conquest of East Timor*. Contemporary Review, 232, 1978, č. 1346, s. 134–141.
- TAYLOR, John G.: *East Timor. The Price of the Freedom*. New York, Zed Books 1999. 248 s.
- Timor Oriental Después de la Integración*. Jakarta, Ministerio de Relaciones Exteriores 1984. 155 s.
- Východní Timor: Výstavba pro budoucnost. Problémy a Perspektivy*. Ministerstvo zahraničních věcí Indonéské republiky 1996. 48 s.
- WAISOVÁ, Šárka: *Úvod do mezinárodních vztahů*. Dobrá voda 2002. 159 s.

Mgr. et Mgr. Lenka Špičanová
Katedra politologie a evropských studií
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC
e-mail: lenka_spicanova@yahoo.com

FORMOVÁNÍ KOALIC V RADĚ MINISTRŮ EVROPSKÉ UNIE

Lucie Tunkrová

COALITION FORMATION IN THE EUROPEAN UNION COUNCIL OF MINISTERS

ABSTRACT: This paper focuses on the coalition behaviour of the European Union member states in the Council of Ministers. The negotiation process and the coalition behaviour have been considered crucial elements of integration theories. Every member state endeavours to bring the negotiations outcomes close to its national interest. One possible way of promoting the state interest is to look for coalition partners. Generally, there are no stable coalitions in the EU. The different sectors characterise various coalitional patterns and the diverse coalitions overlap depending on the area discussed. Hence the factual weight of the votes of individual member states fluctuates. Nevertheless, we can identify groups of countries that have a higher tendency to form correlate grouping than others. In case of smaller countries, i.e., countries with a smaller weight of their vote, the main concern is to build up blocking coalitions. However, the Nordic countries have a high tendency to construct coalitions, mainly in the fields of social policy, environmental policy, liberal external trade policy, and indirect taxation.

KEY WORDS: European Union, Council of Ministers, coalitions, Nordic countries, intergovernmental negotiations

---

Členské země Evropské unie (EU) jsou stále více ovlivněny procesem evropanizace, kterou lze definovat jako „proces, ve kterém se Evropa a zvláště EU stávají stále závažnějším a významnějším bodem politických vyjádření aktérů na úrovni národního státu“.¹

---

¹ HANF, Kenneth - SOETENDORP, Ben: *Small States and the Europeanization of Public Policy*. In: Adapting to European Integration. Small states and the European Union. Sestavili Kenneth HANF a Ben SOETENDORP. London a New York, Longman, 1998, s. 1.

Obečněji lze říci, že se jedná o „*pronikání evropské dimenze do úrovně národního státu*“.² Stále více rozhodnutí na národní či dokonce lokální úrovni ovlivňují transnárodní sítě a politici a státní úředníci se přímo či nepřímo účastní vývoje této rozvíjející se formy vládnutí, které poskytuje příležitosti nových řešení, ale také nebezpečí omezení svobody jednání. Pokud chtějí reagovat na aktuální potřeby a požadavky občanů, jsou nuceni „*se naučit pracovat v systému veřejného utváření politiky, jenž zahrnuje komplexní hry v mnoha arénách*“.³

Vliv evropanizace studuje různorodé subsystémy a procedury v EU jako jsou dopady na rozhodovací struktury a procesy, instituce a jejich stavbu, výkonnou moc a její individuální resorty,⁴ vzájemné ovlivňování domácí a evropské scény, její dopad na definici národních zájmů, zdroje k jejich dosažení a využívání vlivu a legitimacy rozhodnutí dosažených na evropské úrovni.⁵ Tento makro stupeň nazývá Jeremy Richardson „*kooperativním federalismem bez státu*“.⁶

Každý členský stát usiluje o to, aby se výsledky jednání na evropské úrovni co nejvíce přibližovaly jeho národnímu zájmu, který je ale formován v kontextu EU. Podle J. Richardsona se jedná o příklad vložených her (*nested games*), kdy jsou výsledky jednání v hlavním městě státu ovlivněny tím, co přinesla jednání v Bruselu, ale zároveň rozhodování v Bruselu závisí na výsledcích her uvnitř každého členského státu. Oba tyto procesy probíhají souběžně.⁷

Vlády členských zemí jsou nuceny se vypořádávat s vlivem evropanizace na své institucionální a administrativní struktury. Jejich političtí představitelé jsou nuceni se pohybovat v mnohem komplexnějším politickém prostředí. Nové členské země EU se po vstupu začínají podílet na další úrovni politického jednání, která jim dává možnost hledání dalších cest k prosazování národních zájmů, jenž je proto nutné efektivně definovat a vytvořit struktury, které umožní jejich implementaci. Jednou z možností prosazování státního zájmu je hledání koaličních partnerů.

Jednání a budování koalic bylo vždy považováno teoretiky evropských integračních procesů za klíčové. Funkcionalismus počítal s budováním transnárodních koalic podle technických sektorů, neofunkcionalismus s vytvářením koalic mezi elitami a *copinage technocratique*⁸ a podle transnárodních a systémových teoretiků měl k budování užitečných koalic vést osobní zájem.⁹

Tato stať se zabývá teoriemi koaličního chování členských zemí EU a následnou sondou do chování severovýchodních zemí jako potenciálních koaličních partnerů při jednáních v Radě ministrů EU.¹⁰ Studium koaličního chování členských zemí EU bylo

² DÜRR, Jakub – MAREK, Dan – ŠARADÍN, Pavel: *Europeizace české politické scény – politické strany a referendum o přistoupení k Evropské unii*. Mezinárodní vztahy, 39, 2004, č. 1, s. 28.

³ HANF, K. – SOETENDORP, B.: c.d., s. 1.

⁴ DÜRR, J. – MAREK, D. – ŠARADÍN, P.: c.d., s. 29.

⁵ HANF, K. – SOETENDORP, B.: c.d., s. 2.

⁶ Richardson, J., citován tamtéž.

⁷ HANF, K. – SOETENDORP, B.: c.d., s. 2-3.

⁸ *Copinage technocratique* označuje vazby mezi bruselskými úředníky, průmyslovými odborníky a státními úředníky.

⁹ WALLACE, Helen: *Negotiations and Coalition Formation in the European Community*. In: *Government and Opposition*, 20, 1985, č. 4, s. 454.

¹⁰ Tato stať je součástí doktorské práce autorky.

přesto po dlouhou dobu mimo širší zájem politologů. V devadesátých letech dvacátého století sice zájem o tuto problematiku vzrostl, ale z důvodu změny způsobu hlasování v primárním právu EU¹¹ a čtvrté a páté vlně rozšíření EU je nutné pohlížet na tuto problematiku z nového pohledu, a zabývat se otázkou, jak tyto faktory ovlivní vzorce budování koalic a míru jejich nutnosti v budoucím vývoji evropské integrace.

1. Rozhodovací proces EU

Rozhodovací proces EU má tři hlavní aktéry: Radu ministrů (RM), Evropský parlament (EP) a Evropskou komisi (EK). Každá tato instituce reprezentuje jiné zájmy a pohledy. EP zastupuje zájmy občanů členských zemí EU. Komise má představovat nadnárodní pohled a prosazovat celoevropské cíle. Rada ministrů reprezentuje postoje jednotlivých členských zemí. Dále výsledky rozhodovacího procesu ovlivňují i různé národní a transnárodní zájmové a nátlakové skupiny. Cílem této práce je soustředit se výhradně na Radu ministrů, kde lze nejlépe aplikovat teorie koaličního chování.

Tradiční teorie fungování RM mluvila o dvou fázích jednání: nejprve je národní zájem definován v domácím prostředí a posléze dále modifikován v mezivládních jednáních. Jednání bylo vnímáno jako dvouúrovňová hra,¹² kde domácí preference určovaly chování jednotlivých aktérů při mezivládních jednáních.¹³ Tato dvouúrovňová hra však nevystihuje celou realitu, neboť zcela opomíjí transnárodní vztahy¹⁴ a roli transnárodní byrokracie¹⁵. Definice národního zájmu jednotlivých zemí je proto mnohem komplexnější, neboť i během vzájemných interakcí s Komisí, předsednickou zemí a generálním tajemníkem RM může dojít k jeho úpravě nebo doplnění o transnárodní zájem.¹⁶

Pro utváření politiky a rozhodovací proces v EU neexistují standardní mechanismy, protože do těchto procesů vstupuje velká řada aktérů, kteří používají nejrůznější metody ovlivňování agendy EU. V RM jsou jednání nejčastěji vedena vládními zástupci, kteří neustále jednají mezi sebou a zároveň se svými národními vládami, případně zástupci dalších institucí EU. K jednáním přichází se žebříčkem zájmů a s vědomím, že jen u malého množství otázek dosáhnou vytyčeného maxima. Jsou si vědomi nutnosti uchovat si prostor k manévrování a dát možnost sobě i protihráčům dojít k vzájemně přijatelného kompromisu. Cílem je vyvarovat se hry s nulovým součtem, protože všichni účastníci jsou součástí stejného integračního programu, jehož úspěšné pokračování je v jejich zájmu. Konečná dohoda má dát všem partnerům schopnost vrátit se do svých zemích s možností oznámit vládě a veřejnosti, že jednání byla úspěšná. To lze pouze v případě, že výsledek jednání je pro každou stranu nějak výhodný.

¹¹ Primární právo EU tvoří zakládající smlouvy a smlouvy upravující znění zakládajících smluv.

¹² PUTNAM, R. D. – BAYNE, N.: *Hanging together : the seven-power summits*. Londýn 1984.

¹³ HOSLI, Madeleine: *Coalitions and Power: Effects of Qualified Majority Voting in the Council of the European Union*. Journal of Common Market Studies, 34, 1996, č. 2, s. 255.

¹⁴ Nye a Keohane, citováni v BEYERS, Jan – DIERICKK, Guido: *The Working Groups of the Council of the European Union: Supranational or Intergovernmental Negotiations?* Journal of Common Market Studies, 36, 1998, č. 3, s. 292.

¹⁵ Michael Atkinson a Robert Coehane, citováni v BEYERS, J. – DIERICKK, G.: c.d., s. 292.

¹⁶ Tamtéž.

Lze říci, že mezivládní jednání v EU probíhají třemi způsoby: boční úplaty (*side-payments*), vzájemně výhodný obchod (*log-rolling*) a balíkové dohody (*package deals*).¹⁷ Vliv na ně mají domácí preference a domácí politická situace. Nelze opomenout ani faktory, které souvisí s jednáním na všech úrovních, tedy osobní schopnosti a zkušenosti vyjednávačů, podobně jako vazby na další jednající strany – jinými slovy osobní kontakty a znalost jednacího stylu partnera. Klíčovým faktorem je ale relativní síla země v rámci EU.

Helen Wallace zmiňovala tři aspekty jednání v RM. Nejprve tvrdí, že termín *proces jednání* popisuje charakter jednání v EU mnohem výstižněji než termín *rozhodovací proces*. Za druhé zastává názor, že k dosažení výsledku na multilaterálních fórech je nezbytné utváření koalic. Za třetí podle ní více heterogenní Evropské společenství vyžadovalo další uzpůsobení koaličních vzorů.¹⁸ S růstem nestejnorodosti EU s dalšími vlnami rozšíření rostla potřeba dále upravit tyto koaliční modely.

Kromě toho je nutné rozlišovat jednání sektorová a jednání na nejvyšší úrovni. Při sektorových jednáních je pravděpodobné, že koalice států budou uvnitř jednotlivých odvětví do velké míry stabilní a budou vycházet z dlouhodobějších zájmů členských států. Naopak při historických jednáních na nejvyšší úrovni budou vyjednávači hledat balíkové dohody a budou ochotni ustoupit v té oblasti, kterou považují ze své národní perspektivy za méně důležitou.¹⁹ Koalice se tak budou tvořit napříč odvětvími a budou vykazovat mnohem nižší míru stability než sektorové koalice.

2. Typologie koalic

Vznikem a chováním koalic se zabývá na národní nebo obecnější úrovni řada autorů. Prvotním cílem těchto prací bylo vysvětlení způsobu utváření vládních koalic v parlamentních demokraciích. Až relativně nedávno začala být tato zjištění aplikována na úroveň EU a teorie koalic začala být uplatňována jako metoda zkoumání rozhodovacího procesu i na této nadnárodní úrovni.

Teorie koalic se v obecné rovině zabývají podmínkami pro spolupráci a koordinaci tří a více aktérů, kteří mají více či méně podobně zájmy/preference. Koalice je skupinou aktérů, která koordinuje své chování, aby dosáhla cílů, na kterých se dohodla.²⁰ Koalice mohou být široké nebo specifické, krátkodobé nebo trvalejší.²¹ Nejčastěji je cílem koalic zjednodušení jednání, protože se sníží počet jednajících.²² Jednání větší

¹⁷ První skupina odkazuje na kompenzace, které stát získá za podporu takového rozhodnutí, které mu přinese určitou ztrátu. Příkladem je vznik Kohezního fondu jako způsob získání souhlasu chudších zemí s dokončením jednotného trhu. Druhou skupinu tvoří aktivity zaměřené na „obchod s hlasy“, kdy aktér nehlasuje ve svůj prospěch výměnou za to, že ten druhý to udělá pro něj také. Poslední skupina, také známá jako vázání sporných otázek (*issue-linkage*) se vztahuje na situaci, kdy se najednou rozhoduje o několika záležitostech. V tomto případě výhoda v jedné oblasti vyváží nevýhodu v jiné oblasti. Aktér nemůže o obou hlasovat zvlášť a je tak snadněji dosaženo dohody. In: HOSLI, M.: c.d., s. 256.

¹⁸ WALLACE, H.: c.d., s. 454.

¹⁹ ELGSTRÖM, Ole – BJURULF, Bo – JOHANSSON, Jonas – SANNERSTEDT, Anders: *Coalitions in the European Union Negotiations*. Scandinavian Political Studies, 24, 2001, č. 2, s. 119.

²⁰ Bjørn Rasch, citován v ELGSTRÖM, O. – BJURULF, B. – JOHANSSON, J. – SANNERSTEDT, A.: c.d., s. 113.

²¹ Christophe Dupont, citován tamtéž.

²² Lars-Göran Stenelo a Hartman, citováni tamtéž.

nou probíhají ve dvou etapách. V první spolu jednají členové koalice, aby se dohodli na společných preferencích. Ve druhé jedná koalice jako celek s druhou koalici, která si také stanovila společné preference, nebo s individuálními aktéry.²³ Jen málokdy zůstávají preference po celou dobu jednání u všech členů koalice stejné a neměnné, takže obě fáze se do určité míry prolínají a jednání se tak komplikují.

Vysvětlení formování koalic, která se dále přenáší na úroveň EU, se dělí na dva primární přístupy. Prvním z nich jsou mocenské teorie, jež odhadují výsledek podle mocenské pozice hráče ve hře. Nejznámějším příkladem tohoto přístupu je Rikerova teorie minimální velikosti (*minimum size theory*), která čistě vychází z moci jako motoru jednání jednotlivých aktérů.²⁴ Navazuje na ni řada odvozených výkladů koaličního chování. Tento druh teorií nese název tematicky slepé (*policy-blind*)²⁵ nebo také číselné teorie (*numerical theories*).²⁶ V tomto případě většina přestává být většinou, jakmile jeden člen koalice opustí. Každá strana se snaží racionálně maximalizovat užitek a je motivována výhradně touhou po moci. Čím méně aktérů koalice má, tím výhodnější je pro každého jejího člena. V RM by takové jednání znamenalo utváření koalic, které zajistí buď těsnou kvalifikovanou většinu nebo blokuji menšinu.²⁷ V prostředí EU lze tento typ koalic považovat za výjimečný, což je dáno tradičním sledováním politiky konsensu v rozhodovacím procesu EU.

Druhou skupinou jsou teorie kombinující pozici síly s postoji k dané problematice. K moci/síle aktéra přidávají další proměnnou, postoj k problematice (*policy-oriented* nebo také *policy-based*).²⁸ V tomto případě strany usilují o ovlivnění veřejné politiky. Chtějí tedy utvářet koalice proto, aby mohly ovlivnit výslednou podobu jednotlivých politik. Tato řada teorií může mít jednu, ale také několik rozměrů. Mezi jednorozměrné se řadí teorie politického rozestupu (*policy distance theory*) Abrama de Swaana či teorie konfliktu zájmů (*conflict of interest theory*) Roberta Axelroda.²⁹ Podle A. de Swaana se hlavním určujícím faktorem utváření koalic stává sdílená ideologie. Podle R. Axelroda se vlády skládají jen ze stran, které si jsou vzájemně blízké. Tyto teorie lze v kontextu EU převést na předpoklad, že koalice budou utvářet státy podle toho, zda se jedná o vládu pravicově nebo levicově zaměřenou, nebo podle toho, zda jsou zastánci mezivládního nebo nadnárodního přístupu.³⁰

Mimo tento ideologický rozměr koalic sem patří zájmové koalice. V porovnání s první podskupinou jsou méně stabilní a zaměřují se výhradně na získání partnerů pro daný projednávaný *dossier*. Zabývá se tedy podskupinami jednotlivých politik a lze očekávat o něco nižší stabilitu koalic než v případě ideologických koalic, které sledují

²³ Howard Raifa, citován tamtéž.

²⁴ HOSLI, M. O. - VAN DEEMEN, A. M. A.: *Effects of enlargement in the Council of the EU*. In: Institutional challenges in the European Union. Edd. HOSLI, Adrian M. A. van DEEMEN a Mika WINDGREN. Londýn a New York, Routledge, 2002, s. 66.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Termín lze přeložit jako „početní teorie“. Záleží totiž na počtu stran nebo jejich procentní síle a podle toho je sestavena koalice. In: ELGSTRÖM, O. a kol.: c.d., s. 116.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ HOSLI, M. O. - VAN DEEMEN, A. M. A.: c.d., s. 66.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ ELGSTRÖM, O. a kol.: c.d., s. 116.

koalice na úrovni politik. V tomto případě se snižuje vnitřní koherence i u sektorových koalic.

Další možnou podskupinou „postojových“ koalic jsou koalice budované na základě určitých společných kulturních vazeb. Ty stojí na faktorech jako je podobný jazyk, zeměpisná příbuznost, společné kulturní vazby, atd.³¹ Do této skupiny by patřila konfliktní linie sever-jih a případně by mohly na tomto základě utvořit koalice mezi zeměmi střední a východní Evropy.

Na základě dříve provedených výzkumů lze tvrdit, že členské země neutváří stálé koalice, ale své partnery mění podle projednávané otázky. Z toho plyne, že druhá skupina koaličních teorií lépe vystihuje koaliční prostředí na úrovni EU než teorie minimální velikosti. Státy zde totiž většinou neusilují o vytvoření koalice za účelem dosažení moci v EU, ale vidí je jako prostředek k dosažení určitého cíle v dané problematice – a tím prosazení svého zájmu nebo ideologie. V rámci druhé skupiny je ale velmi těžké určit, který typ koalic, zda ideologické, zájmové či kulturní, je nejpřijatelnější, protože se velmi prolínají. V případě geograficky blízkých zemí se může jednat o ideologickou, ale i kulturní koalici, případně kombinaci obou faktorů. Ideologické a kulturní koalice jsou ale náchylné ke změnám v čase.

3. Změny koaličního chování

Rozšíření počtu členů EU z šesti v roce 1958 na dvacet v roce 2004 výrazně ovlivňovalo možnost manévrování. Vnitřní heterogenita EU výrazně vzrostla geograficky, politicky, historicky, ekonomicky a kulturně. Je tak mnohem těžší najít řešení, které by všem přinášelo výhodná řešení. Z obav z této situace tak došlo především v průběhu 90. let 20. století k několika institucionálním změnám. Z pohledu jednání v RM se jedná především o rozšíření hlasování kvalifikovanou většinou (HKV). Tím státy usilovaly o zabránění situace, kdy jeden či skupinka několika států brání přijetí legislativy, se kterou většina členů souhlasí. Bránily se tím zablokování rozhodovacího procesu EU. To ale neznamená, že by došlo k odmítnutí dlouholeté praxe hledání kompromisu, který vždy charakterizoval jednání v EU. Tento faktor je přímo spojen s principem, že žádný stát by neměl být svým členstvím v EU poškozován na úkor druhých a že každý by měl mít z dojednaného výsledku přímé či nepřímé výhody.

Z těchto změn plyne, že jestli bylo vytváření koalic inherentní jednacím procesu EU po celou dobu integračního procesu, jeho nutnost ještě více vzrostla v posledních deseti letech. Rozšíření hlasování kvalifikovanou většinou vyžaduje, aby státy hledaly partnery s podobným postojem a společně usilovaly o prosazení či završení daného problému. Také rozšíření o nové země a následná přepočítání vážených hlasů v RM povedou k posílení tohoto fenoménu. K podobnému názoru došli i Ole Elgström, a kol., kteří tvrdí, že *„koalice budou stále důležitějším tématem politiky EU. Za prvé, rozšíření hlasování kvalifikovanou většinou ... logicky vede k podpoře koaličního chování, kdy se jednotlivé členské země snaží dosáhnout hlasovacího rozmezí v Radě ministrů. Poslední mezivládní konference rozšířily hlasování kvalifikovanou většinou do téměř všech oblastí*

---

³¹ Tamtéž, s. 120.

evropské politiky. *Za druhé, očekávané rozšíření* (proběhlo v květnu 2004 o 10 nových členských zemí)³² bude v rámci EU pravděpodobně diferencovat a polarizovat postoje k jednotlivým politikám. EU s 21 nebo 27 členy určitě posílí intenzitu debaty v otázkách distribuce a redistribuce... Rostoucí míra konfliktu povede k větší tendenci utvářet koalice“.³³

Nárůst zájmu o teorie koalic v EU byl do velké míry způsoben právě důsledky rozšíření hlasování kvalifikovanou většinou. Autoři to na základě teorií utváření vládních koalic v parlamentních demokraciích považovali za nutnost růstu míry formování koalic.³⁴ Teoretický předpoklad, že HKV nutí aktéry formovat koalice, podpořil dotazník Švédské hospodářské komory z jara 1998 zasláný švédským zástupcům v expertních výborech, pracovních skupinách a výborech RM.³⁵ Autoři dotazníku zjistili, že ve výborech, kde se hlasuje na základě kvalifikované většiny, se formovaly koalice v 65 procentech případů, zatímco ve výborech hlasujících jednomyslně, se tvořily jen v 39 procentech případů.³⁶ HKV lze vnímat jako element podporující utváření koalic. Zároveň se ale ukázalo, že ani hlasování jednomyslné neznemožňuje utváření koalic, i když je méně časté. Jestliže vezmeme v potaz, že dotazník byl vyplněn v roce 1998, tedy ještě než vstoupila v platnost Amsterdamská smlouva a Smlouva z Nice, které dále rozšířily hlasování kvalifikovanou většinou, tak můžeme očekávat, že v současné době je toto procento ještě vyšší.³⁷

Dotazník také ukázal, že čím vyšší je míra konfliktu při jednání, tím větší jsou koaliční tendence. Ve skupinách, kde je jasně zdůrazňován národní zájem, odpovědělo 61 procent respondentů, že dochází k formování koalic. V opačném případě se tak dělo jen v jedné třetině případů.³⁸ Jak se rozšiřuje počet oblastí, kde je zaváděno hlasování kvalifikovanou většinou a jak se zvyšuje míra konfliktu v důsledku procesu rozšiřování členské základny EU, tak se bude zvyšovat i tendence koaličního chování.³⁹

Lze tedy usoudit, že otázka koalic bude v rostoucí EU, která má po posledním rozšíření v roce 2004 další čtyři kandidáty na vstup, Rumunsko, Bulharsko, Chorvatsko a Turecko a podle Evropské komise počítá v budoucnosti s rozšířením na celý Balkánský poloostrov, stále důležitější a pro další vývoj evropské integrace bude nutné sledovat tuto problematiku podrobněji než tomu bylo doposud.

---

³² Poznámka autorky.

³³ Přeložila autorka. In: ELGSTRÖM, O. a kol.: c.d., s. 111.

³⁴ Asi nejvíce k výzkumu na tomto poli přispěly Madeleine Hosli a Helen Wallace.

³⁵ Dotazník byl zaslán 421 lidem a míra návratnosti dotazníků byla 65 % (275 odpovědí). Více informací o formě dotazníku a celém výzkumu viz ELGSTRÖM, O. - BJURULF, B. - JOHANSSON, J. - SANNERSTEDT, A.: c.d., s. 113.

³⁶ ELGSTRÖM, O. a kol.: c.d., s. 115.

³⁷ V rámci své disertační práce hodlá autorka zjistit na základě podobného dotazníkového průzkumu zjistit, jaká je současná situace – s přihlédnutím k dalšímu rozšíření HKV a vstupu nových členských zemí.

³⁸ ELGSTRÖM, a kol.: c.d., s. 115.

³⁹ Tamtéž.

4. Modely formování koalic

Jestliže literatura na formování koalic v RM byla po dlouhou dobu jen omezená, většina autorů se poté shodovala na tom, že lze na tuto instituci – stejně jako na jiné instituce EU – aplikovat vybrané aspekty zjištění o formování koalic v evropských národních státech.⁴⁰ Toho lze využít, i když vezmeme v potaz odlišnosti RM od národního prostředí. RM totiž není vládou, koalice často nejsou pro vnějšího pozorovatele patrné a neexistují tu tradiční konfliktní linie.⁴¹ H. Wallace definuje tři druhy případů, kdy země utváří koalice v RM. Tou první je maximalizace výnosů v sektorových otázkách, druhou maximalizace zisků v širší škále propojených oblastí a třetím je podminění prostředí jednání.⁴²

Účel spojení ovlivňuje, zda se jedná o koalici krátkodobou nebo zda bude mít delšího trvání. Navíc se její trvání může měnit podle politiky, která je právě diskutována. Některé země mohou utvářet stabilní koalice v jedné oblasti, ale ve druhé mohou mít odlišné pohledy a spojit síly s jiným partnerem a ve třetí mohou koalice utvářet střídavě, podle aktuální situace. Například v 70. a 80. letech utvářelo Dánsko koalici s Německem v otázkách obchodu, s Francií v oblasti zemědělství⁴³ a s Velkou Británií v institucionálních otázkách⁴⁴.

Goeffrey Garrett prokázal, že při vyjednávacím procesu vedoucím k Jednotnému evropskému aktu měly Velká Británie a Dánsko podobné preference v oblasti velkoplošné deregulace vnitřního trhu, zatímco jižní země a Irsko podporovaly politiku opětného zavedení regulace na úrovni Společenství. Pozice Francie, Německa a Beneluxu byla mezi těmito skupinami. G. Garrett dále tvrdí, že jižní koalice podporovala hlasování prostou většinou, tedy každá země jeden hlas, zatímco Velká Británie a Dánsko preferovaly jednomyslnost. Francie, Německo a Benelux opět zastávaly střední cestu, hlasování o otázkách vnitřního trhu kvalifikovanou většinou, což bylo nakonec ve Smlouvě přijato.⁴⁵

P. Silárszky a R. Levínský upozorňují, že v RM je mezi některými zeměmi patrná hlubší spolupráce než mezi jinými – jedná se o stálou a předpověditelnou kooperaci mezi dvěma či dokonce více zeměmi.⁴⁶ Philippe de Schoutheete to definuje a analyzuje jako koncept subsystémů. V evropské dvanáctce to podle něj byla skupina Středomoří (Portugalsko, Španělsko, Řecko), druhou osa Berlín – Paříž a třetí země Beneluxu, které tvořily jádro ES. Země „jádra“ spolupracují nejvíce uvnitř své skupiny, potom s druhým subsystémem jádra a nejméně se subsystémem Středomoří. Například Nizozemí bude častěji spolupracovat s Belgií než s Francií, ale více s Francií než se Španělskem.

---

⁴⁰ HOSLI, M.: *Coalitions*, s. 257.

⁴¹ WALLACE, H.: c.d., s. 463.

⁴² Tamtéž.

⁴³ WALLACE, H.: c.d., s. 467.

⁴⁴ Příkladem spolupráce Velké Británie a Dánska byly podobné zájmy při revizi smluv Jednotným evropským aktem a Maastrichtskou smlouvou. Obě země dostaly například výjimku pro aplikaci Schengenského systému. Zároveň se promítla jejich spolupráce i v odmítnutí zavedení společné měny, eura. Obě mají v těchto oblastech trvalé výjimky.

⁴⁵ Garrett, citován v HOSLI, M.: *Coalitions*, s. 258.

⁴⁶ SILÁRSZKY, Peter – LEVÍNSKÝ, René: *Coalition Formation and Eastward Expansion of the European Union*. Prague Economic Papers, 1/2001, s. 4.

Itálie podle něj stojí mezi jádrem a zeměmi jihu a utváří relativně stejně časté koalice s oběma skupinami.⁴⁷ Tyto subsystemy identifikuje i Mika Widgrén.⁴⁸

P. Silárszky a R. Levínský později rozšiřují poznatky P. de Schoutheete o tři další země EU, Finsko, Rakousko a Švédsko. Podle nich se tímto rozšířením v EU utvořila nová podskupina, koalice severovýchodních zemí (Dánsko, Finsko, Švédsko) a nové rozšíření o země střední a východní Evropy dodá subsystem středoevropských zemí (Česká republika, Maďarsko, Polsko, Slovensko a Slovinsko). Estonsko se podle nich přiřadí k severovýchodní skupině, Kypr ke středomořské.⁴⁹ Také M. Widgrén usuzuje, že severovýchodní země tvoří subsystem, neboť již před vstupem Finska a Švédska spolu formálně spolupracovaly.⁵⁰

Z důvodu kontinuální změny zástupců národních vlád v RM a neznalosti oblastí, o kterých se bude v budoucnosti jednat, je efektivní měřit výhody členů koalic na základě pravděpodobnosti, která sice nemodeluje chování aktérů, ale na druhou stranu měří potenciál jednotlivých „hráčů“ měnit výsledky. Jakmile se ukazuje, že některé aliance se utváří častěji než jiné, lze použít mocnítele moci (*power indices*).⁵¹

Axel Moberg zastává názor, že dosavadní směr výzkumu hlasovacím mechanismů v EU šel špatným směrem.⁵² Většina analýz je založena na Penrosově měřítku volební síly a využívá Banzhafův nebo Shapley-Skubikův mocnítel moci (*power indices*). Cílem těchto studií bylo změřit relativní váhu jednotlivých zemí a jejich koalic a vyhodnotit různé možnosti volebních pravidel dle jejich rovnosti, procesu hledání většiny a efektivity rozhodovacího procesu. Podle A. Moberga je tento přístup modelu vítězné koalice chybný, neboť bere v potaz pouze takové situace, kdy přičlenění nebo odchod z koalice u dané země rozhodne, zda se koalice stane vítěznou či ne. Tato pravděpodobnost se měří obvykle na základě celkového podílu všech možných situací, kdy by k tomu mohlo dojít.

Většina studií vycházela z toho, že všechny teoreticky možné koalice států jsou rovnocenně pravděpodobné. Podle A. Moberga to neodpovídá realitě EU, neboť státy usilují o naplnění svého národního zájmu ve spolupráci s podobně naladěnými zeměmi, ať už mají takovou pilotní roli či ne. Tvrdí, že se to mnohem více týká jejich schopnosti zablokovat některá rozhodnutí.⁵³

Tradičním modelem formování koalic v Radě ministrů byla geografická poloha. Hovořilo se o zemích Beneluxu, o koalici zemí Středomoří, apod. Postupem času se ale začalo ukazovat, že některá tato rozdělení dnes již ztrácí na významu, především koalici

⁴⁷ De Schoutheete, citováno v SILÁRSZKY, P. - LEVÍNSKÝ, R.: c.d., s. 4.

⁴⁸ WIDGRÉN, M.: *A Voting*, s. 343.

⁴⁹ SILÁRSZKY, P. - LEVÍNSKÝ, R.: c.d., s. 4.

⁵⁰ WIDGRÉN, Mika: *A Nordic Coalition's Influence on the EC Council of Ministers*. In: *European Economic Integration: A Nordic Perspective*. Sestavili J. Fagerberg a L. Lundberg. Avebury, Aldershot, 1993, s. 343.

⁵¹ Guillermo Owen, citován v SILÁRSZKY, P. - LEVÍNSKÝ, R.: c.d., s. 2. Mocnítele moci lze aplikovat na politické instituce i volby, například parlamenty (Manfréd Holler, 1982), americký senát (Lloyd Stowell Shapley a Martin Shubik, 1954), Radu bezpečnosti OSN (Laakso, 1977), americké prezidentské volby G. (Owen 1982), váhu hlasů členů ES (M. Widgrén 1994) či váhu hlasů akcionářů velkých britských společností (Denis Leech 1999).

⁵² MOBERG, Alex: *The Nice Treaty and Voting Rules in the Council*. *Journal of Common Market Studies*, 40, 2002, č. 2, s. 260-261.

⁵³ MOBERG, A.: c.d., s. 261.

ce zemí Beneluxu a osa Paříž-Bonn. Důvodem je předně výrazné rozšíření kompetencí EU a přelévání integrace do oblasti vysoké politiky. Zdá se, že „s celkovým rozšířením kompetencí Unie v jednotlivých oblastech jejího působení a s odlišnými sektorovými zájmy jejích členských zemí, ztrácejí zeměpisné aliance v rámci Unie svůj význam“.⁵⁴ Význam obecnější geografické linie sever-jih však nelze opomíjet ani dnes. Nedávný výzkum ukázal, že toto rozdělení rozhodně platilo pro EU-15, když se jednalo o otázkách, které vyžadují tržní nebo regulovaný přístup. Země jihu a severu EU měly odlišné postoje k míře státního intervencionalismu. Ani v této otázce ale koalice nejsou vysoce stabilní. Z tohoto důvodu nevznikají na půdě RM ustálené většiny.⁵⁵ Podle Neilla Nugenta nejsou koalice v EU stabilní, protože národní vlády raději „spojí síly v odlišných kombinacích pro odlišné otázky“.⁵⁶

Některé preference se navíc mění s ideologickým zaměřením národní vlády. Zde se jedná především o dělení levice-pravice, kdy národní vláda může mít jiné postoje a tíhnout ke spolupráci s jinými zeměmi než opoziční strany. Jelikož RM se skládá se zástupců národních vlád, tak změna vlády může výrazně ovlivnit to, jaké partnery její zástupci osloví. I tady lze ale na základě minulých výzkumů přepokládat, že národní vlády většinou nebudou výrazněji měnit své koaliční partnery – zejména pokud se jedná o země, které mají v porovnání s ostatními členskými zeměmi relativně vysokou inklinaci k formování koalic. U mnoha vládních zástupců totiž dochází k socializaci na evropské úrovni a osvědčená spolupráce s partnery bude mít tendenci pokračovat.

Existují však další typy koalic. Bart Kerrmans vyzdvihoval význam koalice nejsilnější čtyřky v mezinárodně obchodních vztazích, Německo, Nizozemí, Dánsko a Velká Británie, David Spence zase aliance postavené na dlouhodobých zájmech a zeměpisných kritériích (již zmíněný sever proti jihu) nebo na vztahu malých proti velkým a na finančních zájmech (čistí příjemci versus čistí přispěvatelé).⁵⁷ Dalšími zmiňovanými koalicemi mohou být starší členové versus nováčci či periferie proti centru a zastánci mezivládního přístupu versus propagátoři nadnárodního principu.

Podle Wolfganga Wesselse jsou regionální či socio-ekonomické koalice jako stále blokující menšiny realističtější a uspokojivější než scénáře flexibilních koalic utvářených na linii sektorových zájmů. Na druhou stranu ale dodává, že rozšíření EU až na 27 členských zemí může vést k tendenci utvářet stabilnější koalice.⁵⁸ Philippe Schmitter upozorňuje, že nové rozhodovací procedury vzešlé z Nice mohou vytvořit konfliktní linii mezi třemi skupinami členských zemí: malé, středně velké a velké.⁵⁹ Historické kořeny spolupráce, stupeň ekonomické vyspělosti či mezinárodní postavení mohou být dalšími výraznými proměnnými při sestavování koalic.

Severské země mají relativně vysokou tendenci formovat koalice. M. Widgrén došel k závěru, že navzdory relativně malé velikosti severských zemí, může mít jejich koalice

⁵⁴ HOSLI, M.: *Coalitions*, s. 259.

⁵⁵ THOMSON, Robert – BOEREFIJN, Jovanka – STOKMAN, Frans: *Autor alignments in European Union decision making*. *European Journal of Political Research*, 43, 2004, s. 257.

⁵⁶ Vlastní překlad autorky. N. Nugent, citován v ELGSTRÖM, O. a kol.: c.d., s. 117.

⁵⁷ Všichni citováni v BEYERS, J. – DIERICKK, G.: c.d., s. 294.

⁵⁸ WESSELS, W.: *Nice results: The Millenium IGC in the EU's Evolution*. *Journal of common market studies*, 39, 2001, č. 2, s. 206.

⁵⁹ Philippe Schmitter, citován ve WESSELS, W.: c.d., s. 206.

v RM značný vliv na rozhodovací proces, pokud budou chtít blokovat některé rozhodnutí,⁶⁰ a to i pokud se v EU-15 proti nim postaví tři největší země. To platí nejen pro severskou koalici, ale všechny menší koalice, což svědčí o tom, že moc není v ES/EU koncentrována a že ani největší země nemohou prosadit svůj zájem bez spolupráce menších zemí, jako jsou například severské země.⁶¹

Výzkum Švédské hospodářské komory ukázal, že podle 82 % švédských respondentů se velmi často nebo docela často objevily koalice na základě dělení sever-jih a tento závěr se objevil rovnoměrně často ve všech typech zkoumaných výborů.⁶² Také se objevilo potvrzení zeměpisné blízkosti, neboť Švédsko nejvíce spolupracovalo se severskými sousedy (Dánsko a Finsko) a Velkou Británií (72 %, respektive 70 % a 63 %). Kolem jedné třetiny respondentů zmínilo také Německo a Nizozemí. Nejnižší uvedený počet koalic byl s Portugalskem, Španělskem, Řeckem, Itálií a Lucemburskem.⁶³ Všechna data tohoto průzkumu identifikovala linii sever-jih.

Podobného výsledku dosáhla i rozsáhlá výzkumná studie Bengta Jacobssona a kol. z roku 1999. Podle této studie většina švédských úředníků hledala modelové vzory u zástupců Dánska, Británie a Finska, následovalo Nizozemí a Norsko. Podobně dopadlo i Dánsko, Finsko a Norsko – vzory hledají u severských sousedů. Jen Finsko má větší tendenci než jeho sousedé hledat inspiraci i u orgánů EU.⁶⁴ Mimo geografickou blízkost je z toho ale jasně patrné i kulturní vysvětlení koalic.

Model koaliční spolupráce severských zemí nepotvrdil teorie násobení moci (první skupina koaličních teorií). Spolupráce s Británií je sice na předních místech, ale zde se také jedná o historické a obchodní vazby, a fakt, že angličtina je v těchto zemích prvním cizím jazykem. Naproti tomu Německo se pohybuje v nižších mezích a Itálie, Španělsko a Francie až na samotném dně. První skupinu koaličních teorií nelze aplikovat ani proto, že tyto tři země a Velká Británie⁶⁵ netvořily v době citovaných výzkumů ani blokující menšinu. O. Elgström a kol. dále uvádějí, že se na ně nevztahuje ani vysvětlení ideologických koalic, jelikož v těchto zemích jsou tradičně nejsilnější sociálně demokratické strany, ale ty byly u vlády i v jižních zemích, a spolupráce se mezi nimi nezvýšila. Navíc v prvních letech členství Finska a Švédska v EU byla v Dánsku i Velké Británii u moci nesocialistická vláda.⁶⁶

Je možné, že tato spolupráce vychází se společných zájmů severských zemí a zemí na severu EU obecně v oblastech jako je životní prostředí, sociální politika, zahraniční pomoc, apod. Švédští úředníci zmiňovali častou spolupráci v oblastech jako je průmysl, životní prostředí a zahraniční politika.

---

⁶⁰ WIDGRÉN, M.: c.d., s. 334–335.

⁶¹ WIDGRÉN, M.: c.d., s. 347.

⁶² Druhou nejčastěji zmiňovanou koalici bylo dělení na základě zastánci nadnárodního versus mezivládního přístupu (32 %), třetí bohaté versus chudé země (22%), hned následovala malé versus velké země (20 %) a nejméně uváděnými byly koalice na základě dělení starší a nové členské země (10 %). In: ELGSTRÖM, O. a kol.: c.d., s. 122.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Per Læg Reid, citován v ELGSTRÖM, O. a kol.: c.d., s. 123, 127.

⁶⁵ Norsko není členskou zemí EU.

⁶⁶ ELGSTRÖM, O. a kol.: c.d., s. 124.

M. Hosli tvrdí, že po čtvrtém rozšíření v roce 1995 o Finsko, Rakousko a Švédsko, budou alespoň v krátké budoucnosti vytvářet severské země koalice či aliance a budou mít podobné preference v otázkách jako je sociální politika či politika životního prostředí nebo nepřímé zdanění. Dále upozorňuje na to, že jejich historie spolupráce v rámci Severské rady jim umožní koordinovat své pozice před jednáním v Radě. Dodává, že „*koaliční chování ve formálních hlasovacích procedurách může také zvýšit jejich kolektivní vliv*“.⁶⁷ I u zemí, které mají tak dlouhodobou historii spolupráce na regionální úrovni, nelze očekávat, že budou mít společné postoje ke všem sektorovým politikám EU. Navíc ani nelze počítat s tím, že by mohly spoléhat jen na vlastní vliv. V určitých oblastech se proto spíše nejdříve domluví na spolupráci a potom začnou hledat spojence. Pro životní prostředí u Německa či Beneluxu, v oblasti nepřímých daní u Velké Británie. Jen tak se jim totiž může podařit své postoje prosadit nebo naopak zabránit legislativě, která je s jejich postojem v rozporu.

Závěr

Rada ministrů je hlavním rozhodovacím orgánem Evropské unie. Postupné vlny rozšiřování a zavádění hlasování kvalifikovanou většinou zdůraznily potřebu formování koalic mezi členskými zeměmi EU. Koalice se chovají jako jeden subjekt a jejich tvorba tak zmenšuje počet účastníků jednání, čímž je zjednodušuje a zvyšuje možnost shody. Vnitřní soudržnost koalic je ale základním předpokladem takového tvrzení. V případě EU se relativně vysokou mírou vnitřní koherence koalic vyznačují především sektorová jednání.

Odlišná váha hlasů jednotlivých členských zemí je vnímána jako hlavní ale ne jediný určující faktor utváření koalic. Při sektorových jednáních jsou hlavním motorem formování koalic sdílené zájmy. Kulturní vazby či geografická blízkost mají také výrazný vliv na konečnou podobu koalice. Tyto proměnné jsou vzájemně propojeny a konečné seskupení států je výsledkem jejich reciproční interakce. Podstatný vliv má také povaha diskutované oblasti, protože všechny výše zmíněné faktory budou posíleny, pokud se jedná o oblast, kde platí hlasování kvalifikovanou většinou a/nebo kde se projevuje vyšší míra konfliktu/neshod mezi členskými zeměmi. Z tohoto důvodu by se budoucí empirický výzkum koaličního chování měl zaměřit především na oblasti jako jsou rozpočet EU, zemědělská politika, volný pohyb služeb, apod.

Obecně ale v EU neexistují stálé koalice zemí. Pro jednotlivá odvětví existují odlišná koaliční uspořádání a rozličné koalice se vzájemně překrývají podle diskutovaných oblastí. Reálná váha hlasů jednotlivých členských zemí se proto mění. Přesto lze identifikovat skupiny zemí, které mají vyšší tendenci formovat vzájemná seskupení více než jiné.

V případě menších zemí, tedy zemí s menší vahou hlasu, je hlavní otázka možnost budování blokujících koalic. Severské země mají podle řady autorů vysokou tendenci utvářet koalice, a to zejména v oblastech jako je sociální politika, politika životního prostředí liberální vnější obchodní politiku EU, či nepřímé zdanění. Identifikace minu-

---

⁶⁷ HOSLI, M.: *Coalitions*, s. 260.

lých či současných koalic je však mnohem jednodušší než odhad budoucích. Bude tedy zajímavé sledovat vývoj koaličního fenoménu po posledním rozšíření v roce 2004.

LITERATURA

- BEYERS, Jan – DIERICKK, Guido: *The Working Groups of the Council of the European Union: Supranational or Intergovernmental Negotiations?* Journal of Common Market Studies, 36, 1998, č. 3, s. 289–317.
- DÜRR, Jakub – MAREK, Dan – ŠARADÍN, Pavel: *Europeizace české politické scény – politické strany a referendum o přistoupení k Evropské unii*. Mezinárodní vztahy, 39, 2004, č. 1, s. 27–49.
- ELGSTRÖM, Ole – BJURULF, Bo – JOHANSSON, Jonas – Sannerstedt, Anders: *Coalitions in the European Union Negotiations*. Scandinavian Political Studies, 24, 2001, č. 2, s. 111–128.
- HANF, Kenneth – SOETENDORP, Ben: *Small States and the Europeanization of Public Policy*. In: *Adapting to European Integration. Small states and the European Union*. Edd. Kenneth HANF a Ben SOETENDORP. London a New York, Longman 1998.
- HOLLER, Manfred J.: *Forming Coalitions and Measuring Voting Power*. Political studies, 30, 1982, s. 262–271.
- HOSLI, Madeleine, O.: *Coalitions and Power: Effects of Qualified Majority Voting in the Council of the European Union*. Journal of Common Market Studies, 34, 1996, č. 2, s. 255–273.
- HOSLI, Madeleine: *Power, Connected Coalitions, and Efficiency: Challenges to the Council of the European Union*. International Political Science Review, 20, 1999, č. 4, s. 371–391.
- HOSLI, Madeleine O. – VAN DEEMEN, Adrian M.A.: *Effects of enlargement in the Council of the EU*. In: *Institutional challenges in the European Union*. Sestavili Madeleine HOSLI, Adrian M.A. van DEEMEN a Mika WINDGREN. Londýn a New York, Routledge 2002.
- LEECH, Dennis: *Minority Control: An Analysis of British Companies using Voting Power Indices*. Warwick Economic Research Paper 529, 1999.
- MOBERG, Alex: *The Nice Treaty and Voting Rules in the Council*. Journal of Common Market Studies, 40, 2002, č. 2, s. 259–282.
- OWEN, Guillermo: *Modification of the Banzhaf-Coleman Index for Games with A Priori Unions*. In: *Power, Voting and Voting Power*. Ed. Manfred HOLLER. Würzburg – Wien, Physica-Verlag 1982, s. 232–238.
- PUTNAM, Robert D. – BAYNE, Nicholas: *Hanging together: the seven-power summits*. Londýn 1984.
- SAETER, Martin: *The Nordic Countries and European Integration*. In: *The Nordic Countries and the ES*. Edd. Teija TIILIKAINEN a Ib Damgaard PETERSEN. Kodaň 1993.
- SHAPLEY, Lloyd Stowell – SHUBIK, Martin: *A Method for Evaluating the Distribution of Power in a Committee system*. American Political Science Review, 48, 1954, s. 787–79.
- SILÁRSZKY, Peter – LEVÍNSKÝ, René: *Coalition Formation and Eastward Expansion of the European Union*. Prague Economic Papers, 1/2001.
- THOMSON, Robert – BOEREFIJN, Jovanka – STOKMAN, Frans: *Actor alignments in European Union decision making*. European Journal of Political Research, 43, 2004, č. 2, s. 237–261.
- WALLACE, Helen: *Negotiations and Coalition Formation in the European Community*. In: *Government and Opposition*, 20, 1985, č. 4, s. 453–472.
- WESSELS, Wplfgang: *Nice results: The Millenium IGC in the EU's Evolution*. Journal of common market studies, 39, 2001, č. 2, s. 197–219.
- WIDGRÉN, Mika: *A Nordic Coalition's Influence on the EC Council of Ministers*. In: *European Economic Integration: A Nordic Perspective*. Sestavili Jan FAGERBERG a Lars LUNDBERG. Avebury, Aldershot 1993.

WIDGRÉN, Mika: *Voting Power in the EC Decision-Making and the Consequences of Two Different Enlargements*. *European Economic Review*, 38, 1994, s. 1153–1170.

WINDGRÉN, Mika: *A Voting Power Analysis of Supranational and National Influence in the EU*. Discussion Paper, Centre for Economic Policy Research, Londýn 1996.

Mgr. Lucie Tunkrová, M.A.

Katedra politologie a evropských studií

Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC

e-mail: lucietunkr@yahoo.com

**PODIVNÁ TRANZICE:
ITALSKÉ ÚSTAVNĚ-INSTITUCIONÁLNÍ REFORMY**

Markéta Šustková

**THE STRANGE TRANSITION:
ITALIAN CONSTITUTIONAL AND INSTITUTIONAL REFORMS**

ABSTRACT: Since the first half of the 1990's the Italian political system has been undergoing the specific process of political transition fitting into a special category of political transitions that is from one type of democratic political regime to another type of democratic political regime. Desired transitional outcome is expected to be qualitatively better political institutions, more adequate, efficient and better formulated democratic political framework. This article is based on hypothesis that the process of Italian transition is in the first place the problem of reforming the Italian political institutions and especially the Italian Constitution. The organic Constitutional reform however has not been implemented yet. In Italy institutional and constitutional reforms have been discussed for more than two decades. There have been three special committees appointed by the Parliament to formulate the concrete legislative proposals that would be based on the wide consensus of all political parties represented in the Parliament at that time. The last one led by Massimo D'Alema raised the highest expectations and similarly as its predecessors failed in 1998 as a result of the lack of agreement and mutual vetoes of the political parties. Largely unsuccessful reforming efforts in Italy can be considered results of the lack of the political consensus, unclear and changing aim of the reforms and "institutional opportunism" of political parties and their leaders concentrated more on own immediate and short-term political advantages.

KEY WORDS: transition, Italian politics, Italian Constitution, institutional and Constitutional reform

---

Otázka ústavních a institucionálních reforem je jedním z hlavních témat, která jsou diskutována v politickém životě Itálie a z různých úhlů a perspektiv analyzována v řadě vědeckých prací (nejen) italských politologů již po dvě desetiletí. Posledních deset let je však charakterizováno novým zaujetím pro tuto problematiku, jež se stala zásadní v období akutní krize systému italské tzv. První republiky na počátku devadesátých let a následné tranzice, která byla a je požadavkem na změny a reformy politických a ústavních institucí systému vedena.

Studie vychází ze dvou vzájemně provázaných předpokladů vyplývajících z povahy italské tranzice. Prvním předpokladem je, že italská tranzice je v první řadě problémem reformy politických institucí a především reformy italské ústavy. Druhý předpoklad je pak opřen o skutečnost, že v případě italské tranzice je obtížné hovořit o její ukončenosti a uzavření celého procesu, neboť reforma ústavy, která by jej ukončila, dosud přijata nebyla. Jedná se přitom o zásadní otázky, jako jsou forma vlády (má-li být prezidentská, parlamentní či poloprezidentská), forma státu (unitární vs. federativní), jež jsou předmětem dlouhotrvajících reformních pokusů a množství protichůdných návrhů, které jsou neustále a bezúspěšně předkládány. Je možné konstatovat, že nadále zůstávají platná slova předního italského politologa Gianfranca Pasquina, která napsal již v roce 1995: „Není vůbec jisté, že italský politický systém již vstoupil do Druhé republiky. Jisté však je, že První republika jako celek již neožije. Její ústava ve smyslu formálního bude změněna, její ústava ve smyslu materiálním by již změněna, není nutně vylepšena. Její protagonisté jsou odlišní, i když ne zcela noví, jak o sobě prohlašují.“¹

Tato studie je stručným nástinem konkrétního převážně neúspěšného ústavně-institucionálního reformního snažení a nejvýznamnějších pokusů italských vlád tzv. Druhé republiky o provedení reformy, které mohou přiblížit a dokumentovat povahu a průběh procesu italské tranzice.

Komplexní teoretické uchopení reformních procesů a množství pokusů o reformy, které v Itálii od počátku devadesátých let proběhly a stále probíhají, není z badatelského pohledu jednoduchou záležitostí. Teorie změny politických režimů se stává tématem politologického výzkumu v sedmdesátých letech minulého století a tranzitologie,² jak bývá zkoumání v této oblasti nazýváno, se ve svých počátcích zabývala procesy zániku demokratických politických režimů a vznikem různých typů režimů autoritářských. Později se zájem odborníků soustředil na takové procesy, jež „by měly vést k vytvoření demokracie, tedy procesy, jejichž proklamovaným cílem je ukončení nedemokratické vlády a nastolení funkční demokracie“.³ Současné teoretické bádání mnoha odborníků, jež se zabývá přechody k demokracii, se pak nejčastěji zaměřuje na transformační procesy, k nimž došlo a dochází v zemích střední a východní Evropy,⁴ nejnověji pak v regionu Střední Asie.

¹ PASQUINO, Gianfranco: *Un sistema politico che cambia. Transizione e restaurazione?* In: *La politica italiana. Dizionario critico 1945-1995*. Ed. Gianfranco PASQUINO. Roma - Bari 1995, s. 5.

² Termín tranzitologie užívají a objasňují ve své práci Vladimíra Dvořáková a Jiří Kunc. Viz DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra - KUNC, Jiří: *O přechodech k demokracii*. Praha 1994, s. 7.

³ ŘÍCHOVÁ, Blanka: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha 2000, s. 241.

⁴ Tamtéž.

Na druhé straně je poměrně velmi malá pozornost věnována právě teoretickým aspektům přechodů, které probíhají v souvislosti s proměnami již demokratických politických a stranických systémů, tedy „přechodům od demokracie k demokracii“.⁵ Tyto „zvláštní tranzice“, jak je označuje G. Pasquino,⁶ které se rozvíjejí uvnitř demokratických režimů, jsou tak klasickou teorií přechodů opomíjeny. To, co oba typy přechodů, tedy přechody z různých forem nedemokratických režimů k režimům demokratickým a přechody od demokracie k demokracii, spojuje, je snaha o kvalitativní proměnu systému a dosažení lepších výsledků, tedy fungujících demokratických institucí. Přes tuto podobnost lze souhlasit se skeptickým názorem G. Pasquina, podle nějž je nepravděpodobné, že by poznatky získané při studiu přechodů z režimů autoritářských či totalitních k režimům demokratickým mohly významně napomoci při chápání, objasňování a určování dynamiky přechodů, k nimž dochází uvnitř režimů, jež zůstávají demokratickými.⁷

Problematické tzv. přechodů od demokracie k demokracii je pak věnována pozornost v rámci (sub)disciplíny označované jako ústavní a institucionální inženýrství. Klaus von Beyme hovoří o ústavním a institucionálním inženýrství jako o konceptu, který vzešel „ze vzkříšeného a osviceného institucionalismu“, přičemž byl vyvinut k „popisu přechodů od demokracie k demokracii v období, kdy se konsolidovaná demokracie ocitá v krizi“.⁸ Na prvních místech je v této souvislosti uváděn příklad italského přechodu od tzv. První k tzv. Druhé republice a také vznik francouzské 5. republiky. Osvicený neoinstitucionalismus osmdesátých let tak slovy K. von Beymeho „vrátil problematiku institucí zpátky do politické vědy“.⁹

K. von Beyme rovněž určil čtyři demokratické instituce, jichž se ústavní a institucionální inženýrství v západní Evropě týká:

1. reforma ústavy jako celku;
2. objevování poloprezidentského systému;
3. snaha o hledání nových volebních pravidel, která by dala vzniknout efektivním většinám;
4. používání plebiscitních nástrojů k překonání krize reprezentativního systému.¹⁰

Jak uvádí Jiří Kunc, podobným způsobem postupoval i Arend Lijphart, pro nějž je však rozhodnutí v rámci této specifické tranzice omezeno jen na dvě volby – mezi systémem prezidentským a parlamentním a mezi většinovou a poměrnou soustavou.¹¹

K. von Beyme dále upozorňuje, že ústavní inženýrství v rámci přechodů od demokracie k demokracii bylo a je poměrně vzácným projevem. Je spojováno s případy fede-

⁵ KUNC, Jiří: *Stranické systémy v rekonstrukci*. Praha 2000, s. 13.

⁶ PASQUINO, Gianfranco: *Teorie della transizione e analisi del sistema politico: il caso italiano*. Rivista italiana di scienza politica, 31, 2001, č. 2, s. 313.

⁷ PASQUINO: *Teorie della transizione*, s. 314–315.

⁸ BEYME von, Klaus: *Institutional Engineering and Transition to Democracy*. In: *Democratic Consolidation in Eastern Europe. Volume I Institutional Engineering*. Ed. Jan ZIELONKA. Oxford 2001, s. 4, 23–24. Též viz KUNC, J.: c. d., s. 13–14. Termín ústavní inženýrství je neodmyslitelně spjat se jménem Giovanni Sartoriho, viz SARTORI, Giovanni: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha 2001, s. 196–202.

⁹ Tamtéž, s. 3.

¹⁰ BEYME von, K.: c. d., s. 5. Viz také KUNC, J.: c. d., s. 13.

¹¹ KUNC, J.: c. d., s. 13.

ralizace ústav, k nimž bylo přistoupeno v Belgii či v Kanadě, nebo při přizpůsobování monarchii modernímu parlamentarismu (příklad Švédska v letech 1971 a 1973). Podle K. von Beymeho je možné uvést pouze jediný ukázkový příklad přechodu z jednoho typu režimu (parlamentního) k jinému (poloprezidentskému), jenž proběhl ve Francii v roce 1958. „Ve většině dalších případů došlo k institucionálnímu inženýrství bez toho, aby byl nahrazen celý ústavní systém.“¹²

G. Pasquino ve své knize věnované specifickým rysům italského přechodu od tzv. První republiky k tzv. Druhé republice definuje pojem politické (institucionální a ústavní tranzice) jako „interval, který plyne mezi jedním a druhým režimem“.¹³ Na počátku tohoto intervalu stojí příčiny, které vedou ke krizi a k zahájení tranzice, přičemž její výsledek, má-li být považován za „uspokojivý“, by měl v závěru přinést odstranění negativních aspektů původního režimu a tedy „vznik lepších institucí“. V případě Itálie jde o interval, který představuje tranzici od „režimu, jenž byl demokratický, k režimu, který by měl být demokratický“.¹⁴ Je o něm možné říci, že byly definovány příčiny jeho krize, byly indikovány i možné časové momenty a popsány rozhodující okamžiky jeho zahájení (G. Pasquino hovoří o „detonátorech“, které tranzici odstartovaly) a bezprostředního průběhu. To, co však chybí, je uspokojivý výsledek, tedy uspokojivé dokončení tranzice v podobě vytvoření kvalitativně lepších politických institucí.

Počátek italské tranzice je podle G. Pasquina možné spojovat s dvěma daty. Prvním je rok 1991, který označuje za vhodný, neboť „došlo k porušení rovnováhy politických uskupení“, přičemž byl občany poslán „institucionálně výbušný vzkaz“ žádající změnu volebního zákona. Referendum o změně proporcionalního volebního zákona z dubna roku 1993 je následně druhým a již „nezvratným a neodvratitelným“ počátkem přechodu. Pokud se zaměříme na další konkrétní spouštěcí mechanismy, které politicko-institucionální tranzici odstartovaly, je to akce „čisté ruce“ vedená nekompromisně částí italské justice proti partitokracii a její následky doprovázené nástupem a úspěchy strany Ligy Severu, jež přináší nová témata s novou razancí. K uvedeným událostem se také řadí externí faktor, kterým byl konec studené války a zhroucení komunismu s dopady na transformaci Italské komunistické strany, a tím na celou stranicko-politickou soustavu s otevřením možnosti do té doby vyloučené vládní alternace.¹⁵

Tato studie se ztotožňuje s tvrzením G. Pasquina, že z hlediska povahy krize, počátků a následného průběhu přechodu vedeného pokusy o institucionální a ústavní změny lze usuzovat, že italská tranzice je prvé řadě problémem reformy institucí, proměny volebních pravidel, uspořádání státu a tedy reformy italské ústavy z roku 1948. Dlouhé trvání tohoto procesu, jeho neuzavřenost a nedokončenost pak spočívá v nemožnosti a neschopnosti „dosáhnout reformního cíle, v kontradiktornosti velkého množství návrhů a konfliktnosti předkládaných řešení“.¹⁶

Jaké jsou tedy změny reprezentující italský rozchod s minulostí? Ve velmi zjednodušené verzi lze tyto posuny vymezit několika okruhy: 1. proměna stran a stranického

¹² BEYME von, K.: c. d., s. 6.

¹³ PASQUINO, Gianfranco: *La transizione a parole*. Bologna 2000, s. 202.

¹⁴ PASQUINO, G.: *Teorie della transizione*, s. 316.

¹⁵ PASQUINO, G.: *La transizione a parole*, s. 204–206.

¹⁶ PASQUINO, G.: *Teorie della transizione*, s. 313–318.

systému, 2. změny volebních pravidel 3. proměna politických a parlamentních elit¹⁷ a 4. změny koaliční logiky v návaznosti na odlišná volební pravidla.¹⁸

Krise politických stran a zhroucení původního partitokratického systému je nejdramatičtějším a zároveň nejviditelnějším aspektem proměny. Následky akce „čisté ruce“ přinesly rozklad tradičních politických stran, které symbolizovaly předcházející období. To se týkalo v první řadě křesťanské demokracie jakožto „pilíře“ systému a v podstatě všech jejích spojenců z období centristických koaličních vzorů. Tyto strany zmizely a byly nahrazeny velkým počtem nových subjektů nebo subjektů recyklovaných a přechodných, z nichž některé měly jen krátké trvání a dále podléhaly kontrakcím a přeskupování sil. Nové a staronové stranické subjekty začaly vytvářet volební a vládní koalice, jejichž povaha je odlišná od předcházejících vzorců.

Od uvedení nových volebních pravidel v roce 1993 se konaly troje parlamentní volby – v letech 1994, 1996 a 2001. Volby v březnu 1994 znamenaly vítězství koalice vedené Silviem Berlusconiem. Aby mohla sloučit dvě ve svých postojích protichůdné strany (federalistickou Ligu Severu a prounitární, centralistickou Národní alianci), byla vystavěna na logice „variabilní geometrie“¹⁹ – na Severu země S. Berlusconi vytvořil koalici Pól svobod (Polo delle Libertà) s Ligou Severu a na Jihu Pól pro dobrou vládu (Polo del Buon governo) s Národní aliancí. Součástí koalice se kromě dalších ještě menších subjektů stal i Křesťanskodemokratický střed (CCD Centro Cristiano Democratico) jedna ze tří stran, které byly výsledkem rozpadu DC na začátku roku 1994. Heterogenost této koalice potvrdila krátká životnost Berlusconiho první vlády, jež končí po pouhých osmi měsících v prosinci 1994, přičemž v jejím pádu a rozpadu koalice sehrává klíčovou roli Liga Severu. V období od ledna 1995 do voleb v roce 1996 vládla technická vláda pod předsednictvím Lamberta Diniho. Neúspěch středu a levice v těchto volbách byl zapříčiněn především neschopností rychlé reakce na nová volební pravidla, která vedla k samostatnému postupu a vzniku třetího pólu reprezentovaného nástupnickými formacemi DC – Lidovou stranou (PPI Partito Popolare Italiano) a Paktem Maria Segniho s názvem Pakt pro Itálii (Patto per l'Italia). Jádro levicové koalice Progressisti tvořila Strana demokratické levice (PDS) a zahrnuje i Komunistickou obnovu (RC Rifondazione Comunista), ale také více středové subjekty jako Demokratická aliance (AD Alleanza Democratica). Dohromady se zde sdružilo osm nepřilíš koherentních partnerů.²⁰

¹⁷ Mira propojení části těchto elit s minulostí však zůstává jedním z hlavních bodů diskuse o realitě proměny a uskutečnění přechodu k italské Druhé republice. Mezi autory, kteří v této souvislosti zastávají odmítavé pozice patří Vittorio Bufacchi a Simon Burgess: „Deset let poté, co skandály v rámci akce čisté ruce uštedřily tvrdý úder staré politické elitě, Itálie stále zůstává rozdělena mezi pokrokařské politické síly, které bojují za spravedlnost, a síly reakcionářské, nostalgické po pochybných politických praktikách, jež charakterizovaly politický systém do roku 1992. Pokrokařské síly chtějí rozvíjet změny podnícené korupčními skandály z roku 1992, zatímco reakcionáři zamýšlejí vrátit čas a chovat se, jako by k akci čisté ruce nikdy nedošlo. Naneštěstí se zdá, že reakcionáři mají v tomto střetu převahu.“ BUFACCHI, Vittorio – BURGESS, Simon: *L'Italia contesa. Dieci anni di lotta politica da Mani pulite a Berlusconi*. Roma 2004, s. 11.

¹⁸ D'ALIMONTE, Roberto – BARTOLINI, Stefano: „Electoral Transition“ and Party System Change in Italy. In: *Crisis and Transition in Italian Politics*. Edd. Martin BULL a Martin RHODES. London 1997, s. 110.

¹⁹ BARTOLINI, Stefano – CHIARAMONTE, Alessandro – D'ALIMONTE, Roberto: *The Italian Party System between Parties and Coalitions*. West European Politics, 27, č. 1, 2004, s. 2.

²⁰ NEWELL, James – BULL, Martin: *Party Organizations and Alliances in Italy in the 1990s: A Revolution of Sorts*. In: *Crisis and Transition in Italian Politics*. Edd. Martin BULL a Martin RHODES. London 1997, s. 93.

V následujících volbách v dubnu 1996 vítězí středolevá koalice Olivovník vedená Romanem Prodim zahrnující vícero komponentů umístěných na levici i ve středu. Hlavní složky představovala PDS spolu s PPI, Lista Dini a Zelení. Rifondazione Comunista se nestala součástí Olivovníku, nicméně společný postup ve volbách byl významným faktorem, jenž umožnil Olivovníku vítězství. Získává 45 % hlasů a 284 křesel v poslanecké sněmovně, kde však závisí na podpoře Komunistické obnovy. Naopak samostatný postup Ligy Severu ve volbách, v nichž tentokrát reprezentuje „třetí pól“, sehrál důležitou roli v porážce středopravé koalice S. Berlusconiho. Zde se kromě FI a Národní aliance sdružila také Křesťanskodemokratická unie (CDU Cristiani Democratici Uniti), formace pocházející z rozpadu PPI vedená Roccem Buttiglioniem, a vytvořila federaci s CCD. Středolevá koalice byla u vlády do roku 2001, přičemž však procházela významnými změnami (úpravy vztahů v rámci koalice byly vynuceny krizí Prodiho vlády v říjnu 1998, další změna nastává se vznikem druhé D'Alemovy vlády v prosinci 1999). Vláda Olivovníku vystřídala během své existence tři premiéry (Romano Prodi květen 1998–říjen 1998, Massimo D'Alema říjen 1998–prosinec 1999, prosinec 1999–květen 2000, Giuliano Amato květen 2000–červen 2001).

V květnových volbách v roce 2001 vítězí obnovená středopravá koalice vedená S. Berlusconiem a skládající se z FI, AN, LN, a CCD-CDU²¹ s názvem Dům svobod (CdL Casa delle Libertà). Olivovník je poražen, neboť se po roztržce z roku 1998, která způsobila pád Prodiho vlády, již nemohl spolehnout na Rifondazione Comunista. Poškodil jej také samostatný postup Di Pietrovy Itálie hodnot (Italia dei Valori).²² Na druhé straně S. Berlusconi dokázal v koalici Casa delle Libertà obnovit spojení FI, AN a LN. Zásadní změna postoje Ligy Severu vůči staronové alianci se S. Berlusconiem, která následovala po mnoha hořkostech, osobních výpadech a urážkách provázejících jejich rozchod v roce 1994, ponejvíce pramenila z Bossiho prozření, že bez FI je budoucnost Ligy Severu s velkou pravděpodobností omezena na pouhou existenci jako *partito nordista* bez valného vlivu na celonárodní úrovni.

Podrobné analýzy výsledků voleb²³ umožnily zhodnocení vlivu volební reformy na restrukturalizaci stranického systému. Na základě těchto rozborů je možné konstatovat, že se systém, což potvrzují zejména volby z května 2001, stále více bipolarizuje, i když pouze v termínech velkých koalic. Uvnitř koalic strany jakožto samostatné subjekty výrazně neztrácejí na významu, přestože lze sledovat vývoj, jenž jde směrem upevnování systému stabilnějších politických aliancí. Vzhledem k přetrvávajícím limitům bipolarizující tendence, v první řadě faktu, že trend k bipolarizaci se bezpodmínečně nepromítl v úrovni vládní stability a přetrvává vysoká stranická fragmentace, jej ještě nelze považovat za konsolidovaný.²⁴

²¹ CCD-CDU později vytváří, po spojení s dalšími menšími subjekty, UDC Unione dei Democratici Cristiani e Democratici di Centro.

²² PASQUINO, Gianfranco: *Un'elezione non come le altre*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 18.

²³ Podrobné systematické analýzy proměny stranického systému lze nalézt v pracích výzkumné skupiny, která vznikla po uvedení nových volebních pravidel na konci roku 1993 ve Florencii pod vedením dvou citovaných autorů – Stefana Bartoliniho a Roberta D'Alimonta. Dosud byly publikovány tři svazky věnované parlamentním volbám počínaje těmi v roce 1994.

²⁴ BARTOLINI, Stefano – CHIARAMONTE, Alessandro – D'ALIMONTE, Roberto: *The Italian Party System between Parties and Coalitions*. West European Politics, 27, 2004, č. 1, s. 1–19.

Povaha a směr vývoje italského stranického systému se v souvislosti s uskutečňováním ústavních a institucionálních reforem jeví jako výrazně důležitá. Tranzice je, jak již bylo výše zmíněno, v první řadě vedena snahou o prosazení reforem, jež budou mít za následek vznik institucí, které budou vyhovovat lépe než ty předcházející. Po překonání akutního krizového období, kdy sehrály zásadní roli faktory, jež byly svou povahou vůči politickým silám existujícím v dané politickém momentu externí – hnutí prosazující institucionální reformy (strategie referend), veřejné mínění podporující změny volebních pravidel či akci „čisté ruce“, samotná aktivistická role *magistratury* v odhalování korupčních skandálů – tyto faktory postupně ztrácejí svou sílu a náboj, přičemž se může jevit, že se již zcela vyčerpaly. Příkladem může být neúspěšný průběh dvou referend z dubna 1999 a května 2000 usilujících o změnu volebních pravidel, konkrétně o zrušení 25 % poměrné části. Podobně lze vnímat také diskreditaci části *magistratury*, ztrátu širokého společenského konsensu a odklon veřejnosti od jejího konání. Za této situace to znamená, že „jakákoliv budoucí fáze volebních/institucionálních/ústavních reforem bude výsledkem dohod a negociací mezi současnými politickými aktéry, kteří si udrželi kontrolu nad politickou agendou“.²⁵

První dílčí pokusy o přípravu ústavně-institucionální reformy spadají již do počátku osmdesátých let, tedy před období akutní krize s následkem zhroucení stranického systému a jsou datovány rokem 1982 (září–říjen), kdy z podnětu parlamentních komisí pro institucionální záležitosti (jedné v poslanecké sněmovně, druhé v senátu) fungovaly dva výbory (*comitati di studio*) – první pod vedením poslance Rolanda Rize a druhý senátora Francesca Paola Bonifacia. Výbory se zaměřily na vypracování návrhů týkajících se parlamentu, poslanecké imunity, justice, vlády, veřejné správy, prezidenta republiky, ústavního soudu, institutů přímé demokracie a lokálních autonomií. Závěry prací obou výborů byly na konci října 1982 předány předsedům obou sněmoven, aniž by bylo přistoupeno k jakýmkoliv dalším krokům.

Následovaly tři bikamerální komise, jež představují další neúspěšné snahy o provedení ústavních a institucionálních reforem. Přestože ve všech případech komise (byť s obtížemi) dokázaly vypracovat určité návrhy, k jejich projednávání v parlamentu buď nedošlo, nebo bylo neúspěšné, a výsledky jejich práce posloužily pouze k obohacení parlamentních archivů. V případě prvního neúspěchu tzv. komise Bozzi ještě v první polovině osmdesátých let šlo o ukázkový produkt povahy systému První republiky, determinovaný neschopností a nevlí politiků stran. Návrhy z komise vzešlé byly okamžitě odloženy, přestože některé z nich byly odborníky hodnoceny vcelku pozitivně. O deset let později v případě druhé komise tzv. komise De Mita – Iotti se přímým důvodem jejího pádu staly turbulence v období vyhocení krize systému a předčasné rozpuštění parlamentu v dubnu 1994.

První bikamerální komise zvaná Bozzi podle svého předsedy poslance PLI Alda Bozziho byla na poli institucionálních reforem činná v období od listopadu 1983 do ledna 1985. Závěrečná zpráva komise (tzv. zpráva většinová), na níž se shodli členové komise patřící k DC, PSI, PRI a PLI, byla předložena 29. ledna 1985 a předpokládala revizi 44 článků ústavy v oblasti I. části ústavy, tj. základních práv a svobod, formy stá-

²⁵ D'ALIMONTE, R. – BARTOLINI, S.: c. d., s. 111.

tu, formy vlády a uspořádání soudnictví.²⁶ Komise Bozzi spadá do období první vlády Bettina Craxiho (srpen 1983 – srpen 1986), která byla zároveň třetí vládou v rámci tzv. *pentapartito*. Průběh a konflikty této politické koaliční fáze pak představují určující faktory pro fungování komise i její závěry. Největší slabostí práce komise Bozzi byla její evidentní „stranickost“ – tedy průhledná podřízenost egoistickým zájmům jednotlivých stran, což bylo patrné právě v postoji Craxiho socialistů.²⁷ Třebaže B. Craxi spojuje svůj nástup s deklarací nutnosti provedení velkých ústavních a institucionálních změn – tzv. *Grande riforma*, staví se jednoznačně proti jakémukoliv konkrétnímu pokusu o jejich provedení. Za jeho proreformními postoji se skrývala dlouhodobá strategie, která měla vést k posílení vlastní strany proti zakonzervované „polární katolicko-komunistické hegemonii“.²⁸

Druhý pokus o širokou ústavní reformu byl zahájen v srpnu 1992, kdy byla způsobilou, který odrážel rozložení sil v parlamentu, vytvořena další bikamerální komise složená z 30 poslanců a 30 senátorů.²⁹ Jejím prvním předsedou se stal Ciriaco De Mita (DC), který se poté, co proti němu bylo zahájeno soudní vyšetřování, vzdal v únoru 1993 funkce a byl nahrazen Nilde Iotti z PDS. 11. ledna 1994 komise představila předsednictví obou sněmoven projekt ústavní revize, který se týkal hlavy I, II, III, IV a V druhé části ústavy.³⁰ Hlavními problémy, kterým měla komise v daném momentu čelit, byla otázka volebního zákona a požadavky teritoriální reformy.³¹ Ovšem ani v jednom z hlavních bodů nebyly strany schopny nalézt společný postoj a závěry komise De Mita – Iotti, které se v parlamentu setkaly s nezájmem politických sil, byly následně pohřbeny pod troskami hroutícího se stranického systému.³²

²⁶ *Le riforme istituzionali* – Schede di sintesi: La Commissione parlamentare per le riforme istituzionali (Commissione Bozzi) costituita nella IX legislatura. Elektronická verze: http://www.camera.it/_dati/leg13/lavori/rifcost/dossier/prec03.htm

²⁷ PASQUINO, Gianfranco: *Il sistema politico italiano. Autorità, istituzioni, società*. Bologna 2002, s. 182–183.

²⁸ KUNC, J.: c. d., s. 105.

²⁹ Komise pracovala od září 1992 do ledna 1994 v období XI. legislature, během níž se vystřídaly dvě vlády tzv. čtyřstrany (quadrupartito DC, PSI, PSDI a PLI) – první pod vedením Giuliana Amata a druhá Carla Azeglia Ciampiho.

³⁰ *Le riforme istituzionali* – Schede di sintesi: La Commissione parlamentare per le riforme istituzionali costituita nella XI legislatura (Commissione De Mita – Iotti). Elektronická verze: http://www.camera.it/_dati/leg13/lavori/rifcost/dossier/prec07.htm

³¹ Komise byla vytvořena po dubnových volbách v roce 1992, které se staly symbolem eroze starého systému. Transformace PCI v PDS narušila obavy a strach ohledně její antisystémové orientace a zpochybnila křesťanskodemokratickou sebe prezentaci jako „hráze proti komunismu“. DC nedokázala zabránit uvolnění markantní části voličů, která byla znechucena se stávající způsobem vládnutí a začala hledat nové alternativy. Volby znamenaly neúspěch tradičních stran – na rozdíl od roku 1987 DC zaznamenala procentuální úbytek – 4,6 % hlasů, PCI/PDS zbavená svého nejlevicovějšího křídla v podobě Komunistické obnovy dokonce – 10,5 % hlasů. Volby naopak přinesly překvapivou podporu (na úkor DC a v jejich tradičních severních oblastech) pro Ligu Severu, jež vzešla z regionalistických pozic a poprvé zaznamenala úspěch na celonárodní úrovni. Zisk 8,7 % a 55 křesel v poslanecké sněmovně ji vynesl na místo čtvrté nejsilnější politické strany. Úspěch Ligy Severu v těchto volbách vyplýval z její schopnosti kumulovat protestní hlasy proti partitokratickému systému zkorumpovaných stran, jenž svým daňovým nastavením diktovaným v Římě vysává zdroje vytvořené italským Severem, aby byl schopný udržet svůj vliv na zaostalém Jihu. Řešení, které má ukončit zneužívání Severu, bylo Ligou Severu spatřováno v posílení regionální autonomie a především v přijetí federalistického modelu. K nastolení federalistického diskurzu Ligou Severu se ostatní strany postavily v zásadě odmítavě.

³² LUPONE, Giuseppe: *Le riforme costituzionali*. Dai Comitati Riz – Bonifacio 1982 alla Bicamerale D'Alema 1998. Napoli 1998, s. 139.

Období XII. legislature v rozmezí let 1994–1996 zahrnující první Berlusconiho vládu a po jejím pádu vládu Lamberta Diniho³³ bylo příliš krátké a plné konfliktů na to, aby se mohlo k rozsáhlejší reformě přistoupit.

Největší očekávání, která však záhy opět vyprchala, byla spojena s vytvořením poslední bikamerální komise vedené M. D'Alemou (v letech 1997–1998), neboť návrhy z ní vzešlé měly vyústit v reformy, které by znamenaly završení italské tranzice.³⁴ Komise měla vypracovat návrh ústavní reformy týkající se čtyř hlavních témat: formy státu, formy vlády, typu parlamentu a systému ústavních garancí (*sistema delle garanzie* – v podstatě reforma justice). Reforma se tedy měla dotknout celé druhé části ústavy pojednávající o institucích (hlava I–VI), zatímco její první část měla zůstat nedotčena. Po strastiplném průchodu oběma sněmovnami projekt *Bicamerale* nakonec ztroskotal, protože S. Berlusconi v červnu 1998 oznámil, že jeho strana jej již nepodpoří. Zklamání z pádu *Bicamerale* zvané D'Alema odstartovalo novou fázi diskusí o důvodech neúspěchu provádění institucionálních a ústavních reforem v Itálii, přičemž hlavní příčiny reformní neschopnosti jsou spatřovány v několika skutečnostech:

1. Všeobecný nedostatek politické vůle k reformám. Podle G. Sartoriho se Itálie ocitla před nutností provést reformy, jež vznikla z vývoje situace spojené s krizí starého systému. Neexistovalo zde však konkrétní reformní hnutí, které by mělo komplexní strategii a konkrétní cíl změnit fungování státu. Měnící se plány a návrhy reforem slouží k upevňování volebních pozic stran a vycházejí tedy z „lichých politických důvodů“.³⁵ G. Pasquino považuje tento prvek za součást charakteru italské tranzice ve smyslu její koncové „neurčitosti“, kdy „relevantní političtí aktéři, ať u vlády, či v opozici, přesně neví, které cíle sledovat“.³⁶ Uvažují, pokud, jak dodává autor, není užití tohoto slovesa příliš lichotivé, „v krátkodobém horizontu s téměř exkluzivním zaměřením na své zvláštní zájmy, které jsou různé a konfliktní. Žádný z nich neřeší konkrétní otázku systémových zájmů, které je nutné následovat, přestože všichni deklarují vůli systém restrukturalizovat.“³⁷ G. Pasquino proto hovoří o projevech „institucionálního oportunismu“, který provází italské snahy o reformu, kdy se o směru reforem, výběru témat a formulaci řešení rozhoduje nikoliv s ohledem na cíl, jímž má být zlepšení fungování politicko-institucionálního systému, ale v závislosti na okamžitých specifických stranických a osobních politických zájmech.³⁸ V konkrétním případě jednání a pádu poslední bikamerální komise se institucionální oportunismus projevil za situace, kdy

³³ Co se týká Diniho převážně udržovací „technické“ vlády, její legitimita nebyla k navržení a zahájení jakékoliv reformy zásadního významu považována za dostačující.

³⁴ Za vrchol fáze institucionálního inženýrství zahájené reformou volebního zákona z roku 1993 ji považuje Leonardo Morlino. Viz MORLINO, Leonardo: *Constitutional Design and Problems of Implementation in Southern and Eastern Europe*. In: *Democratic Consolidation in Eastern Europe. Volume I Institutional Engineering*. Ed. Jan ZIELONKA. Oxford 2001, s. 48–49.

³⁵ SARTORI, Giovanni: *Una occasione mancata? Intervista sulla riforma costituzionale*. Roma – Bari 1998, s. 12.

³⁶ PASQUINO, G.: *Un sistema politico*, s. 7.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ PASQUINO, Gianfranco: *L'opportunità istituzionale (bis)*. Il Mulino, 49, 2000, s. 667. Viz též PASQUINO, Gianfranco: *Una transizione da spacchettare e ridisegnare*. Il Mulino, 52, 2003, č. 410, s. 1038.

obě koalice i jednotliví straniční aktéři přistoupili k reformám právě z pohledu vlastních velmi krátkodobých výhod a snahy „nepodstupovat riziko“.³⁹

2. Situaci, která se v Itálii vytvořila, však G. Sartori nepovažuje za dostatečně naléhavou či vhodnou pro to, aby byla vypracována „dobrá reforma“ – reforma, která by fungovala. „Možnosti úspěšného provedení ústavní reformy se odvíjejí od stupně propojení těch, kteří ji mají provést, se starým systémem.“⁴⁰ V případě dvou největších neúspěšných pokusů o ústavní reformy, jež předcházely bikamerální komisi M. D’Alemy, bylo toto napojení ještě příliš silné. *Bicamerale* vzniká již za odlišných okolností decimace systému starého, nicméně krize původního strukturního rámce nebyla dostatečně hluboká na to, aby dala vzniknout zásadní potřebě prosazení funkční změny pravidel.⁴¹

Hodnocení G. Sartoriho opět zapadá do širší charakteristiky italského přechodu vypracované G. Pasquinem, tj. *transizione* jako proces obsahující v sobě předpoklad značné časové náročnosti. Stav, k němuž Itálie dospěla a v němž se začalo rozhodovat o reformách, nebyl „následkem systémového traumatu, ani kolapsu předcházejícího režimu. Naopak s obtížemi se odvíjí od režimu starého a s účastí některých starých komponentů tohoto režimu. Tranzice eroduje starý režim bez toho, alespoň jak se zdá, aby způsobila jeho celkové zhroucení.“⁴²

Svou skepsi ohledně výsledků „oslavované“ tranzice od První ke Druhé italské republice, kterou nazývají „iluzí“ ve smyslu, že neznamenal zrod „nové politické éry v Itálii a „osvobození“ od starých neduhů takzvané První republiky, vyjádřili i Vittorio Bufacchi a Simon Burgess.⁴³ Podle nich je předčasné se domnívat, že události, k nimž došlo v 90. letech, dokázaly zemi zbavit „zneužívání moci partitokracií“, jež poznamenalo První republiku.

3. Podle G. Sartoriho by reformy dále měly být výsledkem práce odborníků, nikoliv shromáždění, přičemž dobrá reforma nemůže být plodem práce parlamentu, který ještě vykazuje spojitost s minulostí.⁴⁴

³⁹ PASQUINO, Gianfranco: *Critica della sinistra*. Roma - Bari 2001. Elektronická verze: <http://www.laterza.it/libri-online/pasquino/main.htm>

⁴⁰ SARTORI, G.: *Una occasione mancata*, s. 13.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² PASQUINO, G.: *Un sistema politico che cambia*, s. 10.

⁴³ BUFACCHI, V. - BURGESS, S.: c. d., s. 11.

⁴⁴ „Neexistuje skoro žádný případ dobré reformy, která by byla napsána tzv. asembleou [...]. Ústavy 17. století byly vytvořeny intelektuálními elitami těch dob a toto platí i pro podstatnou část těch ze století osmnáctého. Přidejte k tomu, že v této epoše existovala jasná a sdílená představa o tom, co mají ústavy dělat: jejich záměrem bylo upravit a ohraničit výkon moci. Tečka a dost. I v našem století ústavy, které dávají smysl, byly upravovány význačnými znalci práva: ústava Výmarské republiky Prusseem (který byl ovlivněn největším sociologem epochy Maxem Weberem), indická ústava Sirem Ivorem Jenningsem, ta 5. francouzské republiky Debrém. Naopak ústavy pocházející od shromáždění jsou ty Latinské Ameriky: skoro všechny katastrofální, skoro všechny neustále předělávány. Skutečností je, že shromáždění neznají ústavní problematiku a jsou potřísněny volebními a taktickými zájmy. Pokud se zasahuje do trestního nebo občanského zákoníku, nebude se tím určitě zabývat parlament: ustaví se komise právníků a parlament pak schvaluje. Tak teď proč by naráz čtyřista až pětset osob, které přicházejí a odcházejí, nepřipravené a nekompetentní, mělo být schopno připravit dobře ústavu? [...]. Pokud pak naše ústava (z roku 1948, pozn. autorky) nedopadla tak špatně, bylo to proto, že cíl byl jasný všem (zabránit v budoucnosti vítězi voleb, aby získal příliš) a protože se vycházelo z nulové situace [...]. Přitěžující okolností je dnes padesát let zakořenění parlamentaristické tradice a selhání ve sdíleném cíli. Nárůst arogance nepočítám [...].“ SARTORI, G.: *Una occasione mancata*, s. 14–16.

Ustavení bikamerální komise D'Alema bylo, co se týká způsobu provádění reformem, posledním pokusem o uskutečnění organické ústavní reformy v Itálii touto cestou, tedy cestou snahy o široký konsensus a dohodu politických stran, jehož výsledek měl být v závěru potvrzen v referendu. Neúspěch *Bicamerale* pak znamenal vyloučení této možnosti (alespoň na určitou dosud trvající dobu) a převládnutí přesvědčení o nutnosti pokračovat v reformách jinými způsoby. V případě reformy italské ústavy se nabízejí dva.

Prvním je zvolení ústavodárného shromáždění, které přistoupí k úplnému přepisu ústavy – vytvoří ústavu novou. I tomuto řešení však musí předcházet změna ústavy, jež by ústavodárné shromáždění umožnila svolat. O možnosti se vedly vážné diskuse zatím dvakrát – v období před vytvořením třetí bikamerální komise a také okamžitě po jejím pádu, nicméně v obou případech byla tato cesta jako řešení otázky ústavní reformy vyloučena. Důvodem byly v první řadě obavy, že případný neúspěch jednání ústavodárného shromáždění by mohl vážně poškodit legitimitu stávající ústavy z roku 1948.

Druhým je pak modifikace ústavy provedená na základě článku 138 ústavy, jenž předpokládá dvojí hlasování v každé komoře parlamentu v rozmezí nejméně tří měsíců, přičemž návrh může být za určitých podmínek předložen v referendu. Vzhledem k zavržení první možnosti zbývá pouze využití právě článku 138 ústavy, což zároveň otevřelo polemiku na téma provádění zásadních ústavních reformem tak zvanými údery většiny (*a colpi di maggioranza*), které jsou v parlamentu prosazeny v daném momentu existující (těsnou) většinou, pročež jsou některými odborníky a politiky zatracovány pro svou neslučitelnost s dosud probíhající praxí,⁴⁵ tj. s praxí, jež byla do konce 90. let postavena na všeobecné akceptaci nutnosti dohodového přístupu při provádění ústavní reformy.

Ve stylu *a colpi di maggioranza* byla v roce 2001 provedena dosud největší změna italské ústavy. Jednalo se o přepis celé hlavy V druhé části ústavy týkající se vztahů mezi státem, regiony a lokálními jednotkami, tedy distribuce moci mezi jednotlivými úrovněmi vlády. Reforma byla vypracována a v parlamentu prosazena v období vlády středolevé koalice, referendum se však konalo až po květnových volbách 2001, v nichž zvítězila Berlusconiho středopravá koalice Dům svobod.

Přijetí reformy velmi těsnou většinou, podle kritiků „bez skutečné a vlastní parlamentní debaty“⁴⁶ na samém konci funkčního období parlamentu a její předložení v referendu vzbudilo rozsáhlé polemiky. Argumenty dělí linie související s debatou o většinové demokracii a rozvíjející se bipolarizací stranického systému a názory odborníků a politologů se v tomto směru značně liší. Podle některých autorů, kteří

⁴⁵ CAMMELLI, Marco: *Riforme istituzionali e regole*. Il Mulino, 50, 2001, č. 394. M. Cammelli upozorňuje na nutné rozlišení mezi ústavní modifikací zásadního významu, která mění základní principy a pravidla, a změnami sekundárního významu, u nichž je využití článku 138 bez kontroverzí. Problém však nastal právě při hodnocení ústavního významu reformy provedené středolevou koalicí. Podrobněji k debatě probíhající v létě 2001 viz například: BIN, Roberto: *Riforme costituzionali „a colpi di maggioranza“: perché no?* Quaderni costituzionali, 21, 2001, č. 2, s. 341–343. Také BULL, Martin: *Parliamentary Democracy in Italy*. Parliamentary Affairs, 57, 2004, č. 3, s. 554–555.

⁴⁶ MANGIAMELI, Stelio: *Federalismo e riforme costituzionali: lo stato dell'arte*. Elektronická verze: <http://www.associazionedeicostituzionalisti.it/dibattiti/riforma/mangiameli.html>

nesouhlasí s takovým postupem, byla rozhodnutím středolevé koalice porušena „neutralizační funkce“ ústavy, přičemž zastávají názor, že ústavní reforma je tak závažným rozhodnutím, že by měla být výsledkem širokého konsenzuálního rozhodnutí, tak jak k ní bylo v minulosti přistupováno. V opačném případě by ústava podle názoru odpůrců mohla být vystavena stálému tlaku a dalšímu přizpůsobování v synchronii s oscilujícími změnami vládních většin.⁴⁷ Faktem zůstává, že ústavní reforma byla v konečné fázi přijata až na základě konfirmativního (suspensivního) referenda, bez jehož pozitivního výsledku by nikdy nemohla vstoupit v platnost. Institut referenda o ústavní změně je tak schopný účinně zabránit konečnému prosazení většinově nechtěné změny, nedokáže však zamezit možnému rozpoutání mnoha kol, byť nedokončených, ústavních revizí.⁴⁸

Téma rozhodování o ústavních reformách *a colpi di maggioranza* se s obrovskou intenzitou znovu vynořilo v souvislosti s plánovaným uskutečňováním další významné a v mnoha bodech velmi kritizované ústavní reformy, ovšem nyní v podání vládnoucí Berlusconiho středopravé koalice. Parlamentní jednání o této ústavní reformě, jež by v případě přijetí znamenala nejrozsáhlejší zásah do republikové ústavy Itálie, je prováděno „totálním obstrukcionismem“⁴⁹ opozice, která je připravena, pokud reforma projde parlamentem, mobilizovat síly v referendu. Osud tohoto návrhu ústavní reformy je tak více než nejistý.

Reforma italské ústavy a ústavně-institucionálního rámce, která by znamenala nové systémové nastavení pravidel, přinesla lepší strukturu a fungování politického systému a tudíž představovala završení procesu italské tranzice, zůstává skutečným, dlouhodobým a trvalým problémem italské politiky. Jako hlavní překážky dosažení reformního cíle se jeví jeho rozmělnění, nedostatek konsensu a politické vůle mezi existujícími politickými silami pohybujícími se v podmínkách nedokonalého bipolarismu, které charakterizuje jejich institucionálně oportunní přístup k reformám. Nicméně na předpokladu, že italský přechod následující po krizi bude časově nepředvídatelný, ale v každém případě velmi dlouhý, se od počátku shodovala většina odborníků. Jak v roce v 1996 v závěru knihy věnované příčinám krize První republiky poznamenali Maurizio Cotta a Pierangelo Isernia „[tyto úvahy] vzbuzují podezření a úzkost [...] a pro nás Italy je to obava vpravdě trochu znepokojivá, že ještě za dvacet let tady budeme pátrat po povaze italské krize a o možných výsledcích její tranzice.“⁵⁰ Po dalších devíti letech se jeví, že Itálie je na cestě k naplnění jejich předpovědi.

⁴⁷ SCACCIA, Gino: *Revisione di maggioranza e „qualità“ della Costituzione*. Elektronická verze: <http://www.associazionedeicostituzionalisti.it/dibattiti/riforma/scaccia.html>.

⁴⁸ Mnoho konfliktních směrů a počet návrhů změn ústavy potvrzují úvahy Stelia Mangiameliho, který již před přijetím reformy z roku 2001 v referendu vyjádřil své obavy ohledně v té době diskutovaných reforem. Podle S. Mangiameliho zde existuje riziko, že se rozpoutají hrátky ústavních revizí, jež mohou v závěru velmi uškodit „[...] ani ne tak legitimitě ústavy, jako důstojnosti Itálie.“ MANGIAMELI, S.: c. d.

⁴⁹ Angl. *filibustering*, praxe užívaná jednotlivci či skupinami v parlamentu k pozdržení prací odvoláváním se na přesné dodržování jednotlivých zásad jednání stanovených řádem. Projevuje se zejména prezentací velkých počtů pozměňujících návrhů a úprav k projednávaným zákonům. Itálie zažila návrat k *ostruzionismo* či *ostruzionismo totale* v souvislosti s projednávanými ústavními reformami. Podrobněji viz FUSARO, Carlo: *La Rivoluzione costituzionale. Alle origini del regime post-partitico*. Messina 1993, s. 324.

⁵⁰ COTTA, Maurizio – ISERNIA, Pierangelo: *Conclusioni*. In: *Il gigante dai piedi di argilla. Le ragioni della crisi della prima repubblica: partiti e politiche dagli anni 80 a Mani Pulite*. Edd. Maurizio COTTA a Pierangelo ISERNIA. Bologna 1996, s. 410.

LITERATURA

- BARTOLINI, Stefano – CHIARAMONTE, Alessandro – D'ALIMONTE, Roberto: *The Italian Party System Between Parties and Coalitions*. West European Politics, 27, 2004, č. 1, s. 1–19.
- BEYME von, Klaus: *Institutional Engineering and Transition to Democracy*. In: Democratic Consolidation in Eastern Europe. Volume I Institutional Engineering. Ed. Jan ZIELONKA. Oxford 2001, s. 3–24.
- BIN, Roberto: *Riforme costituzionali „a colpi di maggioranza“: perché no?* Quaderni costituzionali, 21, 2001, č. 2, s. 341–343.
- BUFACCHI, Vittorio – BURGESS, Simon: *L'italia contesa. Dieci anni di lotta politica da Mani pulite a Berlusconi*. Roma, Carocci Editore 2004.
- BULL, Martin: *Parliamentary Democracy in Italy*. Parliamentary Affairs, 57, 2004, č. 3, s. 550–567.
- CAMMELLI, Marco: *Riforme istituzionali e regole*. Il Mulino, 50, 2001, č. 394, s. 226–236.
- COTTA, Maurizio – ISERNIA, Pierangelo: *Conclusioni*. In: Il gigante dai piedi di argilla. Le ragioni della crisi della prima repubblica: partiti e politiche dagli anni 80 a Mani pulite. Ed. Maurizio COTTA a Pierangelo ISERNIA, Bologna, Il Mulino 1996, s. 409–440.
- D'ALIMONTE, Roberto – BARTOLINI, Stefano: „*Electoral Transition“ and Party System Change in Italy*. In: Crisis and Transition in Italian Politics. Edd. Martin BULL a Martin RHODES. London 1997, s. 110–134.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra – KUNC, Jiří: *O přechodech k demokracii*. Praha 1994.
- FUSARO, Carlo: *La Rivoluzione costituzionale. Alle origini del regime post-partitico*. Messina, Rubbettino 1993.
- KUNC, Jiří: *Stranické systémy v re/konstrukci*. Praha, SLON 2000.
- LUPONE, Giuseppe: *Le riforme costituzionali. Dai Comitati Riz – Bonifacio 1982 alla Bicamerale D'Alema 1998*. Napoli, Edizioni Scientifiche Italiane 1998.
- Le riforme istituzionali - Schede di sintesi: La Commissione parlamentare per le riforme istituzionali costituita nella XI legislatura (Commissione De Mita - Iotti)*. Elektronická verze: http://www.camera.it/_dati/leg13/lavori/rifcost/dossier/prec07.htm
- Le riforme istituzionali - Schede di sintesi: La Commissione parlamentare per le riforme istituzionali (Commissione Bozzi) costituita nella IX legislatura*. Elektronická verze: http://www.camera.it/_dati/leg13/lavori/rifcost/dossier/prec03.htm
- MANGIAMELI, Stelio: *Federalismo e riforme costituzionali: lo stato dell'arte*. Elektronická verze: <http://www.associazionedeicostituzionalisti.it/dibattiti/riforma/mangiameli.html>
- MORLINO, Leonardo: *Constitutional Design and Problems of Implementation in Southern and Eastern Europe*. In: Democratic Consolidation in Eastern Europe. Volume I Institutional Engineering. Ed. Jan ZIELONKA. Oxford, Oxford University Press 2001, s. 48–108.
- NEWELL, James – BULL, Martin: *Party Organizations and Alliances in Italy in the 1990s: A Revolution of Sorts*. In: Crisis and Transition in Italian Politics. Edd. Martin BULL a Martin RHODES. London 1997, s. 81–109.
- PASQUINO, Gianfranco: *Un sistema politico che cambia. Transizione e restaurazione?* In: La politica italiana. Dizionario critico 1945–1995. Ed. Gianfranco PASQUINO. Roma – Bari, Laterza 1995, s. 5–15.
- PASQUINO, Gianfranco: *La transizione a parole*. Bologna, Il Mulino 2000.
- PASQUINO, Gianfranco: *Teorie della transizione e analisi del sistema politico: il caso italiano*. Rivista italiana di scienza politica, 31, 2001, č. 2, s. 313–327.
- PASQUINO, Gianfranco: *Critica della Sinistra*. Bari – Roma, Laterza 2001. Elektronická verze: <http://www.laterza.it/libri-online/pasquino/main.htm>

- PASQUINO, Gianfranco: *Il sistema politico italiano. Autorità, istituzioni, società*. Bologna, Bononia University Press 2002.
- PASQUINO, Gianfranco: *Un'elezione non come le altre*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Le elezioni del 13 maggio e il sistema politico italiano. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna, Il Mulino 2002, s. 11-21.
- PASQUINO, Gianfranco: *Una transizione da spaccettare e ridisegnare*. Il Mulino, 52, 2003, č. 410, s. 1030-1039.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha, Portál 2000.
- SARTORI, Giovanni: *Una occasione mancata? Intervista sulla riforma costituzionale*. Roma - Bari, Laterza 1998.
- SARTORI, Giovanni: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha, SLON 2001.
- SCACCIA, Gino: *Revisione di maggioranza e „qualità“ della Costituzione*. Elektronická verze: <http://www.associazionedeicostituzionalisti.it/dibattiti/riforma/scaccia.html>

Mgr. Markéta Šůstková, Ph.D.
Katedra politologie a evropských studií
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC

K TYPOLOGII OSOBNOSTI V POLITICE A POLITICKÉ STRANĚ

Pavel Marek

ON THE TYPOLOGY OF PERSONALITY AND ITS ROLE IN POLITICS AND POLITICAL PARTIES

ABSTRACT: It is widely acknowledged that eminent personalities play an important role in politics and political parties since they hold a pivotal position in elementary political procedures. Therefore, many experts (e. g., Weber, Michels et al.) tried to outline a general typology of such a personality. Czech scholars contributed their share, too, namely J. Mertl, J. Malíř and J. Harna. The latter classified politicians into six categories based on their previous profession. However, he omitted priests (clergymen) who undoubtedly had played an important role in Czech public life between 1861 and 1948. A typology of their personality did not emerge before 1932: in that year, A. Fuchs produced his nine-class classification. Two major types of politician priests seemed to be prominent in the Czech political environment at the turn of the 20th century: (1) a conservative priest, and (2) a modernist clergyman. These two categories are exemplified on two important public men of those times – František Kordač and Karel Dostál-Lutinov.

KEY WORDS: policy, personality, typology, catholicism, political party, church.

Téma zkoumající chování osobnosti v politické sféře je nepochybně nosné, neboť jak v demokratických, tak totalitních systémech představuje poměr mezi masou a je-dincem, vztah mezi lidem a jeho vůdcem, resp. vládnoucí elitou jednu ze stěžních rovin společensko-politických vztahů, která zmíněné systémy charakterizuje a vtiskuje jim osobité a mnohdy neopakovatelné rysy. V širším kontextu toto téma pochopitelně zapadá do oblasti hledání významu a role osobnosti v dějinách.¹

---

¹ Stať byla zpracována v rámci plnění grantového úkolu GAČR „Český katolicismus na počátku první republiky (1917–1924)“, č. 409/02/1140.

Reflexe starší i novější literatury vztahující se k této problematice, která využívá zejména poznatků psychologie a sociologie, nás vede k závěru, že v komplexním postžení a zhodnocení významu osobnosti v kontextu vývoje politického stranictví stále ještě existují jisté mezery. Nemáme tu na mysli pouze absenci většího množství vědeckých monografií věnovaných výrazným osobnostem české a slovenské politiky a politických stran minulosti dávnější i nedávné,² ale chybí také ve větší míře pojednání pokoušející se o teoretické zobecnění a kolektivní biografie typu práce Thomase Weisera o sociálně demokratických a komunistických funkcionářích v letech 1918–1938, vydaná Collegiem Carolinem v Mnichově v roce 1998.³

V první části příspěvku se pokusíme shrnout poznatky o typologii osobnosti v politice a politické straně, na něž pak naváže několik poznámek týkajících se protagonistů politického katolicismu na české politické scéně na přelomu 19. a 20. století.

Pokud nahlédneme do nečetné české nebo přeložené politologické literatury⁴ vztahující se k našemu problému, zjišťujeme, že osobnost, její postavení a role v politice a ve straně je v obecné rovině reflektována a oceňována. Teoretikové jedinci připisují nejen stranotvorný charakter, ale v některých typologiích politických systémů figurují také osobnostní podsystémy, v nichž charismatický vůdce je zakladatelem, tvůrcem činitelem a současně pojtkem politické strany i prostředníkem mezi ní a masou lidu.

Význam vůdčí osobnosti pro politickou stranu ocenil např. už Max Weber (1864–1920), který blíže definoval charisma politika. Jeho podstatu spatřuje v iracionální důvěře masy vůči jedinci, který disponuje mimořádnými schopnosti, nebo si veřejnost alespoň myslí, že je jimi obdařen. Tato afektivní oddanost vůči milovanému vůdci vyvolává víru v jeho schopnost přivést stranu k rozkvětu a přerůstá do stavu odevzdání se do jeho vůle, neboť tu máme co do činění se zvláštním omilostněním a hrdinstvím. V tomto prostředí je politický program pro stranickou masu sekundární záležitostí. M. Weber však vidí i negativa tohoto politického typu, která spočívají v dočasnosti stavu, hovoří o výjimečné situaci, a také v silné demagogii, která provází vztah charismatického vůdce vůči mase členské základny strany.

Jiný klasik politologie, švýcarský sociolog Robert Michels (1876–1936), ve své typologii politického vůdce rozšiřuje Weberův pohled na postavy pohybující se na politické scéně a vedle charismatického typu vyděluje další dva typy politiků, a to „muže vědy“, vůdce sledujícího ve svém počínání především racionální a věcné cíle a postupy, a tzv. „smíšený typ“, jenž je mixází „muže vědy“ a „muže silného citového života“, tedy charismatické osobnosti, aniž by však blíže její vlastnosti popsal.⁵

² Výčet osobností, jimž by měla být věnována širší pozornost, je příliš velký na to, abychom se o něj vůbec pokoušeli.

³ WEISER, Thomas: *Arbeiterführer in der Tschechoslowakei. Eine Kollektivbiographie sozialdemokratischer und kommunistischer Parteifunktionäre 1918–1938*. München, R. Oldenbourg Verlag 1998. 299 S. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Band 72.

⁴ Ze starší literatury uveďme alespoň: MICHELS, Robert: *Strany a vůdcové*. K sociologii politického stranictví. Praha, Orbis 1931. 354 s. Sociologická knihovna, větší řada, sv. 3. MERTL, Jan: *Politické strany*. Jejich základy a typy v dnešním světě. Praha, Orbis 1931. 268 s. Sociologická knihovna, větší řada, sv. 4. BLÁHA, Inocenc Arnošt: *Sociologie sedláka a dělníka*. Příspěvek k sociologii společenských vrstev. Praha, Orbis 1925. 194 s. Sociologická knihovna, menší řada, sv. 1. BORSKÝ, Lev: *Vůdcové lidstva a jeho svůdci*. Základy biopolitiky. 2. vyd. Praha, O. Skýpala 1935. 220 s. Ed. Cesta.

⁵ MICHELS, R.: c.d., s. 224–226.

Weberova charakteristika vůdce strany nepochybně platí jak pro období honoračních, tak masových politických stran. Současný přístup k problematice honoračních politických stran, které jsou typickým jevem geneze stranicko-politického systému a počáteční fáze formování politického stranictví projevujícího se politickou diferenciací společnosti, umožnil nejen definovat honorační politickou stranu pro středoevropské prostředí, ale vyústil ve formulaci typu „honoračního politika“. Tento fenomén v českém prostředí nejlépe propracoval brněnský historik Jiří Malíř.⁶

J. Malíř označuje za honoračního politika v podstatě schopného, vzdělaného a hmotně zajištěného manažera, který v důsledku nerozvinutosti politické strany je nucen suplovat řadu jejích funkcí. Tak např. musí umět ke své straně připoutat různé politické a nepolitické spolky, regionální tisk, ale i jednotlivé aktivisty, kteří jsou schopni pomáhat mu při výkonu stranické a zejména poslanecké funkce. Typickým rysem honoračního politika je proto mnohostrannost vazeb, jež vznikají především v důsledku jeho rodinného a příbuzenského zázemí, případně z profesních a zájmových vztahů.⁷

Vznik masových politických stran postavení osobnosti v politické straně nepochybně posouvá. Jestliže až dosud byl klíčovou postavou poslanec, k němuž směřovaly všechny vazby a kontakty, nyní v důsledku procesu byrokratizace strany se stává klíčovou postavou muž v aparátu strany, resp. působením tzv. zákona malého počtu přechází moc ve straně do rukou několika málo jedinců, kteří ovládají nejen stranické struktury, ale i masy ke straně tíhnoucí a stranu volící.

Transformace a modifikace politického stranictví, způsobená přechodem od fáze honorační politiky k modernímu stranicko-politickému systému, vytvořila předpoklady pro novou typologii politika a politického vůdce. Pro české poměry se jeví jako nejzdařilejší klasifikace pražského historika Josefa Harny, která vznikla na základě typologie Jana Mertla (1904–1976).⁸ Její platnost můžeme vztáhnout i na éru honorační politiky.

J. Harna široké spektrum postav pohybujících se na politické scéně utřídil v podstatě do šesti skupin:

1. Nejpočetnější vrstvu představují tzv. politizující advokáti. Pokud budeme hledat příklady, k tomuto typu najdeme dostatečné množství vyhraněných osobností, jakými byli otec a syn Adolf (1855–1931) a Jaroslav (1884–1973) Stránští, Václav Choc (1860–1942), sociální demokraté Alfréd Meisner (1871–1950) a Lev Winter (1876–1935), komunisté Bohumír Šmeral (1880–1941) a Theodor Bartošek (1877–1954), národní demokrat Karel Kramář (1860–1937), Karel Baxa (1863–1938), Václav

⁶ MALÍŘ, Jiří: *K typu honoračního politika*. Neformální osobní vazby a politická kariéra v 19. století. In: *Osobnost v politické straně*. Ed. Pavel MAREK. Olomouc, UP 2000, s. 11–32. TÝŽ: *Počátky politických stran a jejich systém(y) v českých zemích*. In: MAREK, Pavel a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc 2000, s. 9–23. – V obou statích je uvedena další tuzemská i zahraniční literatura.

⁷ MALÍŘ, J.: *K typu*, s. 22–23.

⁸ V této části se opíráme o své poznámky vzniklé 19. 10. 1999 v Olomouci na konferenci o osobnosti v politické straně, uspořádané katedrou politologie a evropských studií, při referátu Josefa Harny „Typologie vůdčích osobností politických stran v období první Československé republiky“. Autor svůj text redakci sborníku „*Osobnost v politické straně*“ k otištění neposkytl.

- Bouček (1869–1940), z německého politického spektra např. sociální demokrat Ludwig Czech (1870–1942), z rusínského Edmund Bačinský (1880–1947). Do této skupiny patří i řada slovenských politiků jako Emil Stodola (1862–1945), Matuš Dula (1846–1926), Milan Ivanka (1876–1950), Juraj Janoška (1882–1945), Ivan Dérer (1884–1973), Marek Gažik (1887–1947), Vladimír Clementis (1902–1952) atd.
2. Poměrně výrazně se na politické scéně uplatňovali žurnalisté – mladočesky orientovaní bratři Eduard (1827–1907) a Julius (1831–1896) Grégrové, Lev Borský (1883–1944), Rudolf Bechyně (1881–1948), Vlastimil Tusar (1880–1924), Jiří Stříbrný (1880–1955), národní demokrat Viktor Dyk (1877–1931), sociální demokrat Josef Stivín (1879–1941), agrárník Josef Vraný (1874–1937), komunista Jan Šverma (1901–1944), ze slovenských politiků by se dal uvést Milan Hodža (1878–1944), který před 1. světovou válkou redigoval řadu periodik, jako např. Slovenské listy, Slovenský denník nebo Slovenský týždenník, i když stejně tak dobře jej můžeme zařadit i do následující skupiny vědců.
  3. Naopak třetí typ politiků – tzv. odborníci – kam J. Harna řadí univerzitní profesory a akademické pracovníky, není vzhledem k jisté výlučnosti této profese, příliš početný, avšak na druhé straně jde o výrazné osobnosti typy. Jmenujme na prvním místě T. G. Masaryka (1850–1937), ale patří sem i Albin Bráf (1851–1912), botanik Karel Domin (1882–1953, člen Národního sjednocení), agrárník Vladislav Brdlík (1879–1964), pokrokař Inocenc Arnošt Bláha (1879–1960), ze slovenských např. Vojtech Tuka (1880–1946), z německých Franz Spina (1868–1938), Robert Mayr-Harting (1874–1948), Rudolf Jung (1882–1945) aj.
  4. Také čtvrtá skupina nebyla příliš široká – jednalo se o podnikatele a bankéře – jako příklad poslouží postavy Aloise Rašina (1867–1923) nebo Františka Hodače (1883–1943), z německého politického spektra Hermann Brass (1855–1938).
  5. Za první ČSR se na politické scéně snad nejvýrazněji prosazoval typ tzv. stranického organizátora. Tento pojem skrývá osobnosti, jež sehrávaly klíčovou roli ve stranických aparátech a jejich ovládnutí je vyneslo nejen do čela stranických, ale i státních struktur. Jan namátkou lze z celé plejády postav jmenovat Antonína Švehlu (1873–1933), Rudolfa Berana (1887–1954) a Jana Malypetra (1873–1947) – vůdčí postavy agrárního hnutí, ze slovenských politiků by se dali takto charakterizovat Andrej Hlinka (1864–1938) a Jozef Tiso (1887–1947), mimořádné postavení v lidové straně měl Jan Šrámek (1870–1956), Klement Gottwald (1896–1953) reprezentoval spolehlivou převodovou páku příkazů Moskvy do KSČ, Emil Franke (1880–1939) byl dlouholetým předsedou poslaneckého klubu a místopředsedou národních socialistů, mezi německými politiky by zmíněný typ mohl zastupovat např. sociální demokrat Wenzel Jaksch (1896–1966).
  6. A konečně šestou skupinu podle Harnovy typologie představuje odborový funkcionář, jedná se o politiky působící zejména v socialistických stranách – jako příklady poslouží osobnosti sociálních demokratů Antonína Němce (1858–1926) a Antonína Hampla (1875–1942) nebo komunisty Antonína Zápotockého (1884–1957). Uvedená typologie je pochopitelně jednou z možností a variant, jak se pokusit o jisté utřídění postav politického dění – v Harnově případě z víceméně profesního

pohledu – s cílem nacházet společné skupinové rysy a vlastnosti. Ve shodě s názorem olomouckého historika Miloše Trapla jsme přesvědčeni o tom, že tuto typologii by bylo třeba ještě doplnit a rozšířit minimálně o jednu kategorii, kterou byl kněz/duchovní-politik.

Kněží se v politických stranách objevují od počátků moderního politického stranictví na našem území, tj. v českém prostředí od 60. let 19. století, přičemž výrazný impuls pro jejich zapojení do politického života představují snahy o založení politické organizace na konfesijním principu, které souvisely nejen s procesy politické diferenciacce české společnosti, výrazně akcelerujícími od 90. let 19. století, ale také s vnějšími impulsy, za něž považujeme zejména vydání encykliky Lva XIII. *Rerum novarum* (1891). Reflexe situace po vydání papežského okružního listu ukazuje, že tento dokument do značné míry aktivizoval kněžstvo a inspiroval je, zejména mladou generaci, k cílevědomějším úsilím v sociální oblasti, ale vyvolal také mnohdy skrývanou nepřívou reakci v kruzích konzervativně naladěné, především vyšší, církevní hierarchie. V každém případě však reakce na encykliku ovlivnila formování českého politického katolicismu a poznamenala jeho rozštěpení na katolicko-národní a křesťansko-sociální proud, v nichž figurují na čelných místech desítky zajímavých postav duchovních, kteří svou pastorační působnost umocňují nebo naopak ochuzují politickou práci. Jen namátkou jsme se pokusili spočítat ty kněze-organizátory, stranické funkcionáře a publicisty, působící před 1. světovou válkou a po ní, kteří podle našeho soudu výrazně zasahovali do politického dění a zasloužili by si literární zpracování svého životního díla, a dospěli jsme k číslu asi 40 před konstituováním ČSR a asi 20 v meziválečném období.⁹

Bylo by však mylné se domnívat, že reflexe zapojení kněží do veřejného a politického života, spojená s pokusem o vytvoření jisté typologie osobnosti, je až produktem současnosti. V roce 1932 vyšel v pražském německém listu *Prager Presse*¹⁰ jeden z podnětných článků známého katolického (konvertity) publicisty a esejisty dr. Alfreda Fuchse (1892–1941), který se v souvislosti s analýzou aktivit tehdejšího arcibiskupa Františka Kordače zamýšlel nad působením duchovenstva v moderní české společnosti. Výsledkem autorovy úvahy bylo vytvoření typologie českého kněze, kterou se pokusíme v základních rysech reprodukovat. A. Fuchs vnímal existenci devíti vyhraněných typů katolických duchovních.

1. Kněží období národního obrození českého národa. Romantického typu Josefa Dobrovského (1753–1829), Antonína Jaroslava Puchmajera (1769–1820), Antonína Marka (1785–1877), Boleslava Jablonského (1813–1881), Františka Sušila (1804–1868), Václava Kosmáka (1843–1898) atd.¹¹
2. Kněží osmačtyřicátníci. Generace duchovních, která se zcela ztotožnila s dobovými ideami a byla odlišná od kněží národního obrození. Do této skupiny patří

⁹ Srov. KOUŘIL, Miloš: *Katoličtí kněží v politice Československa v meziválečném období*. In: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918–1938. Edd. Ivana KOUČKÁ a David PAPAŽÍK. Olomouc 1999, s. 31–41.

¹⁰ Národní archiv v Praze (dále NA), fond MZV-VA – František Kordač, A. Fuchs: *Erzbischof Kordač – 80 Jahre*. Prager Presse 10. 1. 1932.

¹¹ Srov. PUTNA, Martin C.: *Česká katolická literatura 1848–1918*. Praha, Torst 1998, s. 135.

- kněz-reformista František Náhlovský (1807–1853) a okruh obdobně naladěných duchovních, jeho kritik křížovník Augustin Smetana (1814–1851), jenž se nakonec s katolickou církví rozešel, známý utopický socialista František Matouš Klácel (1808–1882), z části Karel Alois Vinařický (1803–1869) aj.¹²
3. Zcela osobitý typ kněze A. Fuchsovi představoval kaplan Václav Beneš-Třebízský (1849–1884), literát, který se ve svém historickém lyrismu pohyboval mezi husitskými tradicemi a katolickou lidovou vírou a chtěl mezi nimi a také oběma tábory štěpící se české společnosti (na katolíky a ostatní – národní liberály) zprostředkovávat.
  4. Čtvrtou skupinu reprezentovali stoupenci české Katolické modeny. Katolická moderna jako umělecké, sociální a zejména církevně opravné hnutí zahrnovala jak literáty typu Karla Dostál-Lutinova (1871–1923), Sigismunda Boušky (1867–1942), Jindřicha Šimona Baara (1869–1925), tak reformně naladěné kněze, jakými byli František Jan Kroiher (1871–1948), Emil Dlouhý-Pokorný (1867–1936), Josef Svozil (1873–1949), Josef Kuška (1873–1953), bratři Olivové atd.¹³ A. Fuchsovi se toto seskupení jeví jako liberální proud s literárně estetickými ambicemi.
  5. Pátou vrstvou mezi českými kněžími A. Fuchsovi představoval militantní služebník bojující církve. V této oblasti autor našel především královéhradeckého biskupa Eduarda Jana Nepomuckého Brynychy (1846–1902), ale stejně dobře tento obraz naplňují redaktor Vlasti Tomáš Škrdl (1853–1913), brněnský prelát a profesor semináře Josef Pospíšil (1845–1926) nebo královéhradecký František Reyl (1865–1935).
  6. Další okruh reprezentuje typ obětavého učenice. Vzor představoval biskup Antonín Podlaha (1865–1932).
  7. Typ světaznalého duchovního angažovaného ve veřejném životě i uvnitř církve. Prototypem a obrazem tohoto kněze byl A. Fuchsovi strahovský opat-premonstrát Method Jan Zavoral (1862–1942), literární kritik, překladatel, homiletik, politik-senátor Národního shromáždění ČSR za ČSL počátkem 20. let 20. století.
  8. Zcela zvláštní postavení ve skupině kněží čistého srdce zaujímá známý „tatiček“ Antonín Cyril Stojan (1851–1923), olomoucký arcibiskup, hlava cyrilometodějství a unionismu, osobitý politik-poslanec říšské rady a zemského sněmu, reprezentant moravského katolicismu.
  9. A konečně devátým typem je pro A. Fuchse kněz-apologeta, jehož identifikuje v arcibiskupu Františku Kordačovi (1852–1934).

¹² Tamtéž, s. 145–147.

¹³ Srov. MAREK, Pavel – SOLDÁN, Ladislav: *Karel Dostál-Lutinov. Bez mýtů, předsudků a iluzí*. Třebíč, Arca JiMfa 1998 471 s. MAREK, Pavel: *Apologetové nebo kacíři? Studie a materiály k dějinám české Katolické moderny*. Rosice u Brna, Gloria 1999. 197 s. MAREK, Pavel – ČERVENÝ, Vladimír – LACH, Jiří: *Od Katolické moderny k českému církevnímu rozkolu. Nástin života a díla Emila Dlouhého-Pokorného*. Rosice, Gloria 2000. 315 s. MAREK, Pavel: *České schisma*. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917–1924. Olomouc-Rosice 2000. 333 s. MAREK, Pavel – TRAPL, Miloš: *Mons. František Světlík (1875–1949)*. Nástin života a díla katolického politika a novináře. Olomouc-Rosice, Gloria 2001. 131 s. „*Jsem disgustován*“. Vzájemná korespondence Sigismunda Ludvíka Boušky a Karla Dostála-Lutinova. Ed. Pavel MAREK. Olomouc 2002. 728 s. Shrnutí a soupis literatury: MAREK, Pavel: *Český katolicismus 1890–1914*. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století. Olomouc 2002. 649 s.

Fuchsovy postřehy se pro nás staly podnětem k pokusu o vytvoření typologie českých kněží na přelomu 19. a 20. století. Zdá se, že se setkáváme zejména se dvěma typy kněží vstupujícími do politické arény.

1. První typ bychom mohli označit za (bojovně naladěného) fundamentalistu konzervativního zaměření. Do této skupiny spadají podle našeho soudu např. Tomáš Škrdle, Eduard J. N. Brynych, Josef Pospíšil, František Kordač, František Reyl, František Vaněček (1859–1937), František Šulc. Jedná se o osobnosti jednoznačně oddané církvi, většinou příslušníky vyšší církevní hierarchie, kteří v apologii církve a ve střetu s liberálním světem soudobé společnosti stojí na pozici tradicionalismu, ultramontanismu, a odmítají pozitivně reagovat na podněty a výzvy nové doby ve smyslu alespoň částečného přizpůsobení a inovace. Jejich cílem je podle známého Brynychova hesla „kniha proti knize, noviny proti novinám, spolek proti spolku“ udržení pozic na základě konfrontačního přístupu.
2. Druhý typ představují sociálně orientovaní modernisté. Jedná se o širokou škálu kněží, kteří vstupují do pastorační práce převážně v 90. letech 19. století. Také tito většinou kaplané jsou plně oddáni církvi, chtějí jí sloužit a pracovat pro dobro lidí. Současně si však uvědomují, že industriální společnost, novověk, staví katolíky do nové situace a na novou dobu je nutno reagovat. Zdá se jim, že katolická církev v českém prostředí nese zátěž austrokatolicismu, je příliš těsně spjatá se státem, což má negativní důsledky a dopady nejen na pastorační práci, ale také na postavení kněží a celé církve. Chtějí změnu, umírněnou reformu, nové metody práce, nové přístupy k řešení vnitrocírkevních problémů i k otázce soužití církve a laicizující se společnosti. Do této generace nesporně patří dosud ne plně zhodnocený Jan Šrámek (1870–1956), dnes neznámý Emil Dlouhý-Pokorný, František Světlík (1875–1949), Karel Dostál-Lutinov, František Jan Kroiher, Prokop Holý (1868–?), Prokop Šup (1866–1921), Josef Kuška, František Jukl, zdá se i Milo Záruba (?–1922), ze starší generace Ignát Wurm (1852–1911), zčásti František Valoušek (1863–1932), Method Zavoral aj.¹⁴

Naskýtá se pochopitelně také možnost aplikovat Harnovu typologii na kněžské prostředí a nepochybně existuje kněz-žurnalista, kněz-vzdělanec a literát, kněz-funkcionář v katolických odborech a stranických satelitech, kněz-charismatická osobnost. Domníváme se však, že shora uvedené dělení na dva typy je pro české prostředí ve vymezeném časovém období příznačné, neboť je ukotveno v širších souvislostech vývoje katolicismu.

Pokud se vrátíme k Fuchsově typologii kněze, resp. k jeho poslední (deváté) příčce škály, František Kordač představoval pro Fuchse v kontextu vývoje moderního českého katolicismu zcela mimořádnou postavu do té míry, že jej podnítila k formulaci zvláštní typologické skupiny – v této souvislosti hovoří přímo o novém typu českého duchovního – teologa, filozofa, myslitele. Arcibiskupova velikost byla dána tím, že se nebál

¹⁴ Vedle těchto dvou relativně vyhraněných typů figuruje těžko zařaditelná osobnost pozdějšího olomouckého arcibiskupa, poslance Antonína Cyrila Stojana, která se pohybuje na hraně mezi zmíněnými skupinami a již podle našeho soudu výstižně označil Alfred Fuchs za kněze čistého srdce. Soudíme, že teprve politologická analýza, oproštěná od nekritického přístupu dobové historiografie, ukáže objektivní pozitivní profil Stojana-politika, respektive nepolitického politika.

postavit na odpor církvi dobově nepříznivým tendencím liberalismu, náboženského indiferentismu a materialistického monismu, přičemž jim dovedl čelit nikoliv pouze běžnými prostředky tehdejšího žurnalistiky, ale jako filozoficky školený apologeta schopný aplikovat ideje a postupy scholastické filozofie, vystupoval na veřejnosti jako akademický kazatel, učitel katolických intelektuálů, vůdce katolické mládeže. F. Kordač byl tvůrčí postavou schopnou aktualizovat teologii pro potřeby doby, protože se mohl opřít jak o důkladné vzdělání, tak osobní vlohy a charakterové vlastnosti, mezi nimiž dominovala vědecky orientovaná pravověrnost, řečnické nadání, schopnost diskuse, neústupnost. Podle A. Fuchse prokázal své schopnosti v letech po 1. světové válce, kdy byl povolán chránit katolické učení v českých zemích ohrožené dobovými hesly. Byl to on, který obnovil v kněžstvu disciplínu. Ve svých pastýřských listech precizoval poměr katolíků ke státu, sociální otázce, k manželství, ke škole – formou, která vždy odpovídala vysokému filozofickému niveau. Jako poslanec Revolučního Národního shromáždění se pokoušel tuto úroveň přenést a rozšířit i na parlamentní fórum. Jeho pastýřské listy o sociální otázce vzbudily pozornost v celém katolickém světě a Řím je sledoval se sympatiemi.¹⁵

Fuchsovo vysoké hodnocení Kordačovy postavy je pochopitelně ovlivněno jak profilem pisatelovy osobnosti, tak okolnostmi jeho projevu. Současně však chceme vyslovit přesvědčení, že v Kordačově případě je vrchovatě naplněno naše shora vyslovené přesvědčení o existenci velkých dluhů české historiografie vůči výrazným postavám moderní české politiky a českého politického stranictví: tato osobnost by se měla stát předmětem hlubšího zkoumání s cílem nalézt jí pravdivé místo v dějinách římskokatolické církve, českého i německého politického katolicismu a také českých dějin na přelomu 19. a 20. století. F. Kordače současně vnímáme jako modelovou postavu pro charakteristiku prvního typu kněze-politika, jehož jsme označili za konzervativně naladěného fundamentalistu. Tento kněz také ukazuje, že typologie osobností jsou pouze pomocným kriteriem při hodnocení a mohou být i zavádějící: realita ve většině případů překonává přece jen umělé schéma.

F. Kordač¹⁶ pocházel z lidového prostředí a po studiích na římské Gregoriánské univerzitě, zakončených doktorátem z teologie a filozofie, působil v letech 1879–1885 jako kaplan v Liberci. V centru německé severočeské oblasti se projevoval jako nacionálně umírněný Čech, usilující o dosažení porozumění a smíru mezi oběma základními etniky obývajícími české země. V roce 1885 byl povolán jako profesor do kněžského semináře v Litoměřicích, kde se při práci s bohoslovci velmi osvědčil a tak v letech 1890–1905 zastával funkci rektora. Když se v roce 1905 uvolnilo místo profesora křesťanské filozofie a fundamentální teologie na pražské bohoslovecké fakultě, přihlásil se do konkursu a také v něm uspěl.¹⁷

¹⁵ NA v Praze, fond MZV-VA – František Kordač, FUCHS, A.: *Erzbischof Kordač – 80 Jahre*. Prager Presse 10. 1. 1932.

¹⁶ Nar. 11. 1. 1852 v Seleticích, okr. Nymburk, zemřel 26. 4. 1934 v Praze. Ke Kordačově osobnosti srov. MAREK, Pavel: *Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač*. Olomouc 2005. 638 s. Tam je také uveden soupis další literatura.

¹⁷ Katolická teologická fakulta v Praze, archiv, personální spisy F. Kordače, neuspořádáno.

Přechod do Prahy F. Kordačovi umožnil navázat na aktivity veřejného působení na severu Čech,¹⁸ které značně rozšířil a prohloubil. Za klíčový považujeme rok 1906, kdy vstupuje do politické sféry¹⁹ a současně se začal angažovat na půdě několika významných spolků.²⁰ V červnu 1906 se stal účastníkem ustavujícího sjezdu Strany katolického lidu v Čechách, kterou pravděpodobně vnímal jako ideální politickou strukturu reflektující rozložení politických sil v českém katolickém politickém táboře.²¹ Proto se počátkem roku 1910 postavil proti silám rozkládající stranu, byl jedním se spoluvůdčů tzv. Memoranda,²² a sehrál ústřední roli ve smířovacích jednáních probíhajících od podzimu 1910 s cílem vytvořit příznivé předpoklady pro úspěch katolíků ve volbách na říšskou radu v roce 1911. Když tato akce ztroskotala, F. Kordač v červenci 1911 vystoupil v tisku se zásadním prohlášením, které vnímáme jako předložení koncepce fungování katolického tábora na základě dělby práce mezi politickými a nepolitickými strukturami. Vyslovil se pro konstituování jedné katolické politické strany s upraveným křesťansko-sociálním programem do té míry, aby mohl být akceptován také konzervativně orientovanými složkami katolického spektra. Přestože se mu nepodařilo zabránit rozkladu Strany katolického lidu a vzniku nových politických stran, od počátku roku 1912 se F. Kordač stal ústřední a klíčovou postavou procesu obnovy jednoty katolického politického tábora,²³ který vyústil v dubnu 1916 nejprve ve vytvoření Spo-

¹⁸ Zdá se, že poprvé na sebe F. Kordač výrazně upozornil v srpnu 1899, kdy na katolickém sjezdu v Turnově reagoval na projev Emila Dlouhého-Pokorného pronesený na ustavujícím sjezdu Křesťansko-sociální strany lidové. E. Dlouhý-Pokorný protestoval proti tomu, aby biskupové omezovali kněze v jejich veřejné činnosti. Uznával, že ve sféře pastorační činnosti má episkopát vůdčí postavení, avšak kněží jsou současně i občany a měli by mít právo na svůj vlastní názor v otázkách politického a veřejného dosahu. Požadoval stanovení mezi kanonické poslušnosti. Kordač s tímto postojem polemizoval a tvrdil, že duchovní musí svého biskupského otce bezpodmínečně poslouchat a mít zejména úctu k autoritě. *Dva projevy*. Vlast, 15, 1898/9, č. 12, s. 1223–1224. *Krajinský katolický sjezd*. Lidový list, 3, 1899, č. 34, 1. 9., s. 1–2. Srov. MAREK, P.: *Apologetové nebo kacíři*, s. 94–106.

¹⁹ Se staročeskými vůdci byl však ve styku již v 80. letech 19. století a pracoval v jejich intencích v severních Čechách. Kontakty pěstoval také s katolickou šlechtou kolem bratří Schönbornů, s níž se stýkal na půdě Katolicko-politické jednoty pro království České.

²⁰ F. Kordač se významně angažoval zejména mezi vysokoškolskou mládeží. Stal se patronem právě založené České ligy akademické (1906), na jejíž půdě přednesl řadu přednášek, dal podnět k ustavení akademické Mariánské družiny a organizoval první sociální kurs (1912), pro nějž získal jako referenty J. Šrámka, F. Reyla a F. Šulce, tehdejší přední katolické aktivisty a organizátory křesťansko-sociálního hnutí. V témž roce se stal členem Zemské rady katolické v Čechách, v roce 1907 převzal vedení Jednoty českého katolického učitelstva v království Českém se sídlem v Hradci Králové. Od roku 1907 také předsedal Piově spolku, jenž měla ambice stát se katolickým tiskovým ústředím v Čechách. Vstoupil rovněž do Sdružení katolické inteligence a od roku 1912 v něm zastával funkci druhého místopředsedy. Srov. MAREK, P.: *Český katolicismus 1890–1914*, s. 200–243.

²¹ Strana katolického lidu vznikla fúzí tří katolických politických stran v Čechách a svým modelem fakticky kopírovala německé Centrum, které integrovalo všechny protichůdné katolické frakce a vystupovalo jako jediný reprezentant politického katolicismu. To se také pozitivně odrazilo v jeho postavení a úspěších na politické scéně. V českém prostředí naopak četné politické a osobní diference mezi katolickými elitami vyústily v rozštěpení katolického politického tábora, přičemž politické strany na sebe útočily a dezorientovaly katolickou veřejnost. To pochopitelně český politický katolicismus oslabovalo. Vytvoření Strany katolického lidu bylo tedy vnímáno jako akt překonání rozporů a sjednocení všech sil. Srov. MAREK, Pavel: *The Party of the Catholic People in Bohemia 1906–1910: A contribution to the History of Czech Political Catholicism*. Acta UPO, Politologica 1, Olomouc 2003, s. 73–82.

²² *Ze satisfakce Memorandistům*. Týden, 2, 1914, č. 42, 25. 7., s. 5. *Memorandum*. Našinec, 48, 1912, č. 36, 14. 2., s. 1.

²³ KORDAČ, František: *Otevřený list českému duchovenstvu a přátelům katolického lidu v Čechách*. Čech, 37, 1912, č. 27, 28. 1., s. 17–18.

jené katolické strany a po konstituování ČSR v založení Československé strany lidové (1919). Mezníky tohoto procesu byl organizačně politický vzestup významu F. Kordače v křesťansko-sociální straně: na sjezdu strany v roce 1912 byl zvolen do funkce třetího místopředsedy,²⁴ v roce 1914 se stal úřadujícím místopředsedou strany a v roce 1916 vedl Spojenou katolickou stranu.²⁵ F. Kordač se významně podílel na urovnání sporů kolem tajemníka strany E. Jungra²⁶ a vydávání novin, což přispělo k likvidaci Myslivcovy Křesťansko-sociální strany lidové (1913) a navození úzké spolupráce s Kinského konzervativní stranou lidovou a katolicko národní stranou. Už v květnu 1914 byly F. Kordačem vytvořeny předpoklady pro fúzi všech katolických politických stran. I když se vizi tehdy nepodařilo naplnit, o dva roky později skončila akce přece jen úspěchem.²⁷ V této souvislosti je nutno zdůraznit, že Kordačova angažovanost v politické sféře, směřující k překonání zmatků a diferencí a dosažení jednoty politických sil, měla širší motivaci a vycházela z vize, kterou tento kněz svým životem sledoval a naplňoval, jako kaplan i český primas: všemi starými i novými prostředky vytvářet předpoklady pro oživení katolicismu a náboženského života a působit jím na široké masy obyvatelstva, vychovávat je a mobilizovat, aby katolický tábor byl schopen čelit nepříznivým trendům expandující laické liberální společnosti.

Tato motivace je zřejmá i v Kordačově vztahu k Česká Katolické moderně,²⁸ proti níž se jednoznačně postavil a pravděpodobně přispěl svými posudky i k rozpuštění Jednoty českého katolického duchovenstva v roce 1907. Modernistický proud vnímal jako projev liberalismu, který rozkládá jednotu katolického tábora a vnáší některé negativní prvky (např. volba biskupů, volání po úpravě celibátu aj.) přispívající k odklonu kněží od jejich pastorační práce. Reformu církve F. Kordač apriori neodmítal, ale domníval se, že jí musí předcházet reforma vnitřní, duchovní obnova každého kněze ve smyslu uvědomení si role kněze v jeho pozemském bytí, a navíc musí být iniciována a řízena kompetentními činiteli (papežem, vysokou církevní hierarchií). V tomto smyslu je

²⁴ Už na tomto 4. sjezdu strany patřil mezi vážné kandidáty na funkci předsedy, který měl nahradit vytlačeného P. Rudolfa Horského. Měl za sebou nejvlivnější regionální stranické organizace z východních Čech, včetně východočeských vůdců F. Šulce a F. Reyla, v jeho prospěch psal ústřední katolický list Čech a pro F. Kordače se vyslovili i představitelé vysoké církevní hierarchie. Nakonec byla dána přednost rolníkovi-statkáři F. Šabatovi, jako reprezentantu silné zemědělské katolické frakce a laikovi, zřejmě aby strana mohla čelit agitaci agrárníků.

²⁵ Zřejmě z tohoto titulu se F. Kordač stal členem Národního výboru a Revolučního Národního shromáždění, v němž působil až do jmenování pražským arcibiskupem v září 1919 (na poslanecký mandát rezignoval 26. 10. 1919). Spojenou katolickou stranu vedl do počátku ledna 1919 a mezi protagonisty sjednocení stran v Čechách a na Moravě do ČSL nefiguruje. Důvody zatím nejsou známy a vysvětlení poukazy na jeho loajalitu vůči Rakousku do posledních chvil nepovažujeme do dost průkazné. Ke konstituování ČSL srov. např. TRAPL, Miloš: *Česká katolické strany do roku 1938*. In: MAREK, P. a kol.: *Přehled politického stranictví*, s. 151–153. Tam je i další literatura.

²⁶ JUNGR, Emanuel: *Panu prof. Msgre Dr. Kordačovi v Praze*. XX. Věk, 1, 1912, č. 55, 7. 3., s. 3. KORDAČ, František: *Prohlášení*. Čech, 37, 1912, č. 65, 6. 3., s. 4. Ibid. Nový věk, 5, 1912, č. 33, 8. 3., s. 1–2.

²⁷ Srov. MAREK, Pavel: *Der tschechische politische Katholizismus in den Jahren 1890–1914*. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung (Wien), 111, 2003, Heft 3–4, s. 445–469.

²⁸ Literatura k této problematice je dnes už poměrně široká a je uvedena v citované práci P. Marka *Český katolicismus 1890–1914*. Srov. také HANUŠ, Jiří: *Mezi tradicí a reformou. Rozhovory o moravském katolicismu ve 20. století*. Brno, CDK 2002, s. 7–39: *Problémy a boje Katolické moderny*, rozhovor s Pavlem Markem.

nutno chápat také Kordačův postup v letech církevní krize v českých zemích v letech 1917–1924, kdy byl papežem Benediktem XV. vybrán za pražského arcibiskupa s hlavním cílem konsolidace poměrů. V širším chápání tento úkol sledoval i při hledání cest konsolidace vztahů mezi ČSR a Vatikánem po roce 1918, jehož projevem byly Kordačovy vstupy do Marmaggiho aféry (1925) a jednání o Modus vivendi (1928).

Zatímco F. Kordač byl svým rozhledem nepochybně mužem evropského formátu a snad nejvýznamnějším pražským arcibiskupem ve 20. století, druhá modelová postava, Karel Dostál-Lutinov, reprezentující v naší typologii modernisticky orientovaného kněze, byl venkovským kaplanem a později farářem v relativně malém moravském městě.²⁹ Patřil do generace kněží, kteří byli výrazně ovlivněni ideami křesťanského socialismu a křesťanské demokracie – ty vedle domácích kořenů proudily do českého prostředí ze zahraničí, z Rakouska, Německa, Itálie, západní Evropy.³⁰ Mimořádný dopad na tento okruh kněží měly papežské encykliky *Rerum novarum* (1891) a *Graves de communi* (1901) a jisté podněty nacházeli v evropském a americkém katolickém modernismu, představeném v negativní a ucelené formě encyklikou *Pascendi dominici gregis* (1907). Chtěli svou pastorační činnost o tyto nové podněty obohatit, zlepšit ji a zdokonalit tak, aby oslovovala člověka moderní doby. K. Dostál působil především jako redaktor, publicista a organizátor. Modernistům propůjčil stránky *Nového života* a dalších časopisů, které zakládal, financoval a řídil (*Rozvoj*, *Rozkvět*, *Mane*, *Bílý prapor*), stal se organizátorem a nevolenou hlavou skupiny modernistů, koncipoval a formuloval program české Katolické moderny. Jako břitký kritik se pouštěl do žurnalistických bojů jak s předními reprezentanty tehdejší církve (olomoucký arcibiskup T. Kohn), tak představiteli liberálního tábora (T. G. Masaryk, J. S. Machar, K. Juda). Ideje modernismu vnášel nejen do umělecké sféry, ale propojoval je s politickým křesťansko-sociálním hnutím, v Čechách s okruhem křesťanských demokratů kolem E. Dlouhého-Pokorného a na Moravě se skupinou vedenou J. Šrámkem. Zásadně odmítal názor, že by cíle českých modernistů církev poškozovaly a modernismus byl předstupněm ateismu.

Komparace Kordačova a Dostálova přístupu k problému potřeby římskokatolické církve reagovat na nové reality, který jsme vyhodnotili jako zásadní podnět k typologické diferenciaci, nás vede k závěru, že v daném případě se sice jednalo o difference taktického rázu, výběru odlišných prostředků, neboť obě skupiny sledovaly shodný cíl

²⁹ Karel Dostál se narodil 22. 9. 1871 v Prostějově a zde také 29. 11. 1923 předčasně zemřel. Po absolvování olomoucké teologické fakulty (1890) působil jako kaplan v severomoravském Wiesenbergu (dnes Loučná nad Desnou) a potom v letech 1896–1904 v Novém Jičíně. Od roku 1904 až do smrti byl městským farářem ve svém rodišti. Od mládí psal verše, společně se Sigismundem Bouškou byl zakladatelem literární skupiny Katolická moderna a stal se redaktorem její umělecké tribuny, časopisu „Nový život“. Kolem roku 1900 došlo k transformaci literárního sdružení, které se stalo základem seskupení kněží usilujících o prosazení vnitřních organizačních změn v římskokatolické církvi, které měly vést k adekvátnější reakci českého katolicismu na jevy vyvolané nástupem industriální společnosti. K Dostálově osobnosti srov. MAREK, P. – SOLDÁN, L.: *Karel Dostál-Lutinov*.

³⁰ Srov. k tomu vyznání kněze Františka Světlíka jako jednoho z výrazných mluvčích této generace. MAREK, P. – TRAPL, M.: *Mons. František Světlík*, s. 19–21.

apologie a povznesení církve, ale základní dělítko spočívalo v míře vnitřního konzervatismu kněží, v jejich postoji k problému evoluce, ve sváru mezi tradicí a společenským pokrokem. Nelze pochybovat o tom, že s uvedeným problémem se římskokatolická církev vyrovnávala řadu let a tento proces procházel řadou peripetií.

Prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.
Katedra politologie a evropských studií
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Křížkovského 12, 771 80 OLMOUC
e-mail: marekpa@tiscali.cz

ČESKOSLOVENSKO, RVHP A EVROPSKÉ SPOLEČENSTVÍ V OBDOBÍ 1957–1980

Dan Marek

CZECHOSLOVAKIA, COMECON AND THE EUROPEAN COMMUNITY, 1957–1980

ABSTRACTS: The article aims to analyze the political and economic relations between the Council of Mutual Economic Assistance (COMECON), with a special focus on Czechoslovakia, and the European Community (EC) in the period from 1957 to 1980. The author argues that the gradual deepening of integration in Western Europe led most countries, including those from the socialist block, to accept the EC project as both economic and political reality. Czechoslovakia and other Comecon members had been rejecting to acknowledge the existence of the EC *de jure* since its inception, but had to reflect its existence in their trading policies toward Western Europe. The EC had acted as a magnet to the satellites of Moscow. The trade with Western Europe had been very beneficial to them as it generated much demanded hard currency revenues. Czechoslovakia and other Comecon countries differed in their interests to cooperate with the Community. More developed countries were significantly cursed by the protectionist measures applied by the Community in the trade with the planned economies, and therefore promoted softening of the ideologically motivated policy of non-recognition dictated by Moscow.

KEY WORDS: Czechoslovakia, European Community, COMECON, ideology, policy of non-recognition, economic cooperation

---

Práce analyzuje vývoj vztahů mezi bývalým Československem, Radou vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) a Evropským společenstvím (ES) v období mezi léty 1957 až 1980. Postupné prohlubování integrace v rámci ES v období po roce 1957 vedlo k tomu, že pro mnoho zemí světa, včetně zemí socialistického tábora, se ES stalo nejen ekonomickou, ale také politickou realitou. A to i přesto, že integrace ne-

vedla k vytvoření ES jako úplné politické unie s jednotnou zahraniční, bezpečnostní a obrannou politikou. Důkazem pro toto tvrzení je fakt, že Československo a další země RVHP, přestože odmítaly uznat existenci ES *de iure*, musely brát ve zkoumaném období existenci ES v potaz při vytváření svých zahraničně-obchodních politik. Obchod se zeměmi ES byl pro země RVHP mnohem výhodnější než obchod v rámci Rady, protože jednotlivým zemím přinášel tolik potřebné devizy. Míra zájmu o spolupráci s ES se však mezi zeměmi RVHP značně lišila. Rozvinutější země jako Československo byly mnohem více postiženy diskriminačními opatřeními ES než méně rozvinuté země RVHP, poněvadž do ES exportovaly mnohem větší kvantity finálních výrobků, na které se nejvíce vztahovala protidovozní opatření ES. Tyto země tak měly mnohem větší zájem na uznání existence ES *de facto* i *de iure*. Jejich zájem o intenzivnější spolupráci s Bruslem nadále limitoval ideologický postoj Moskvy, která uznání Společenství v tomto období striktně odmítala.

1. První sovětská reakce: ES jako nepřítel míru

Rozdílný obsah a charakter integračního procesu na Východě a Západě předurčil úroveň vzájemných vztahů mezi ES a RVHP. ES představovalo nadnárodní organizaci založenou na základě ústavního práva. Jeho instituce mají jasně stanovený právní rámec, který přímo zavazuje firmy i jednotlivce členských států. Evropský parlament (EP) reprezentuje demokratický charakter organizace¹ a evropská legislativa je nadřazena legislativě národní. RVHP tento ústavní rámec postrádala. O žádném z jejích orgánů nerozhodovali přímo voliči v členských zemích. Doporučení, vztahující se k otázkám ekonomické, technické či vědecké spolupráce, která byly výstupem práce Rady, neměla charakter zákona. RVHP také postrádala demokratické rozložení rozhodovacích pravomocí, které by, jak tomu bylo v ES, poskytlo možnost menším státům prosadit své názory. Činnost organizace byla navíc z velké části diktována ideologií. Princip společného rozhodování byl nahrazen vůdčí rolí Moskvy ve všech důležitých otázkách činnosti Rady, včetně definování vztahu vůči ES. Československo a další členské země tak od samotného vzniku ES postrádaly možnost navázat se Společenstvím takové vztahy, které by reflektovaly jejich skutečné ekonomické zájmy. Stanoviska Moskvy tak určovala povahu vztahů RVHP vůči ES až do roku 1988, kdy státy RVHP oficiálně uznaly existenci ES.

Přestože vznik ES neměl na státy východního bloku přímý ekonomický dopad, Moskva formulovala svůj oficiální postoj vůči Společenství velmi ostře. Formulace typu „ubohý pokus o překonání rozporů kapitalismu“, „nebezpečí pro světový mír“ či „prodloužená paže NATO“² reprezentovaly na přelomu 50. a 60. let oficiální postoj Moskvy k existenci a aktivitám Společenství. Tento postoj vycházel ze sovětských politických a ekonomických zájmů vůči členským zemím ES. Hlavním sovětským cílem v evropské politice bylo udržení a potvrzení sovětské sféry zájmů. Sověti si byli vědomi faktu, že čím více bude sporů a třenic mezi západoevropskými zeměmi, tím bude prosazení jejich zájmů snazší. Silná organizace těchto zemí, založená na nadnárodním

¹ Přímé volby do EP se konají pravidelně od roku 1979.

² KLOCKE, Helmut: *Comecon Relations with the EEC*. Aussenpolitik, 22, 1971, č. 3, s. 443.

principu, těmto představám nevyhovovala. Moskva považovala ES za hrozbu pro svou hegemonii nad zeměmi RVHP jak z politických, tak ekonomických důvodů. Měla obavy, že Společenství mohlo působit jako magnet pro země, které sdílely podobné kulturní hodnoty a jejichž politická tradice byla donedávna obdobná jako v zemích ES. Vytvoření jednotného trhu mělo politicky sjednotit Evropu, což v očích Sovětů znamenalo porušení dosavadního strategického *status quo*: sjednocená Evropa se svým spojencem Spojenými státy by získala značnou ekonomickou převahu, což mohlo vést k porušení mocenské rovnováhy mezi Východem a Západem. Další obava Sovětů pramenila z toho, že „evropští členové RVHP, v případě uznání [ES] na základě podmínek Společenství, kdy politické uznání je spojeno s bilaterálními obchodními smlouvami mezi ES a jednotlivými evropskými členy RVHP, mohli získat více prostoru pro ekonomická rozhodnutí, která by byla nezávislá na SSSR a RVHP“.³

Československo vnímalo vznik ES jako impuls pro další integraci v rámci RVHP. Úspěch ekonomické integrace v západní Evropě, který se dostatečně projevil v prvních letech po podpisu Římské smlouvy, přivedl československé představitele k názoru, že „Východ by měl odpovědět na integraci také integrací“.⁴ Rápidní rozvoj ES a tlak ze strany Prahy, Varšavy a Budapešti přiměl N. S. Chruščova, aby v roce 1962 vystoupil s návrhy na posílení spolupráce uvnitř Rady, které byly publikovány v textu „32 tezí o imperialistické integraci“. Tento text „označil ES za ekonomickou realitu a reflektoval rostoucí nespokojenost v sovětských a východoevropských kruzích s ideologickým přístupem dřívějších ideologických prohlášení o ES“.⁵ Chruščovovy návrhy směřovaly k vytvoření jednotného plánu pro celou oblast RVHP a zvýšení produkce v socialistickém bloku. Z jeho návrhů bylo zřejmé, že hlavní slovo při vytváření tohoto plánu by měla Moskva. Hlavním odpůrcem zmíněných návrhů se stalo Rumunsko, které se obávalo jejich dopadů na své zaostalé hospodářství a přesunu rozhodování do Moskvy. Bukurešť upřednostňovala své vlastní plány na intenzivní industrializaci bez ohledu na zájmy ostatních členů Rady a vzhledem k principu jednomyslného rozhodování v RVHP tak mohla Chruščovovy návrhy vetovat. Československo s rumunským postojem nesouhlasilo, protože mělo zájem o expanzi svého průmyslu a získání většího podílu na trzích RVHP. Zároveň však nebylo ochotno „se vzdát kontroly nad rozhodnutími, které by měly vliv na národní hospodářství, ve prospěch nadnárodního, pravděpodobně Sověty kontrolovaného, orgánu“.⁶ Moskva rumunské veto akceptovala zejména proto, že „sovětská ekonomika neměla urgentní potřebu pro integraci. Tato záležitost měla pro Sověty spíše politický charakter a politická cena za prosazení tohoto návrhu by evidentně převážila potencionální zisky“.⁷

³ NEUMANN, Ian - RADOY, Stephen: *The Soviet Union and CMEA's Road Towards Recognition of the EC*. Coexistence, 26, 1989, č. 1, s. 124.

⁴ FELD, Werner: *The Utility of the EEC Experience for Eastern Europe*. Journal of Common Market Studies, 8, 1970, č. 3, s. 238.

⁵ MARSH, Peter: *The Development of Relations between the EEC and the CMEA* In: SCHLAIM, Avi - YANNOPOULOS, George (edd.): *The EEC and Eastern Europe*. Cambridge, CUP 1978, s. 27.

⁶ CAMPBELL, John: *Europe, East and West* In: *The American Assembly* (Columbia University): *The United States and Eastern Europe*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall 1967, s. 134.

⁷ PINDER, John: *Economic Integration versus National Sovereignty: Differences between Eastern and Western Europe*. Government and Opposition, 24, 1989, č. 3, s. 313.

2. Směrem k pragmatické spolupráci

Uvolnění napětí mezi Východem a Západem, které nastalo po skončení Kubánské krize v listopadu 1962, vytvořilo příhodný rámec pro zintenzívnění obchodních vztahů mezi RVHP a ES. Členské země RVHP si začaly naléhavěji uvědomovat své zaostávání za ekonomickým vývojem západoevropských zemí. Československá ekonomika procházela na počátku 60. let krizí, která se v roce 1963 projevila poklesem hrubého domácího produktu. S cílem překonat stagnaci, technickou zaostalost průmyslu a úpadek životní úrovně obyvatel začala skupina reformních komunistů pod vedením ekonoma Oty Šika připravovat na tehdejší dobu radikální ekonomickou reformu, která vycházela z decentralizace ekonomického rozhodování, racionalizace výroby a posílení obchodních vazeb se Západem. Situace uvnitř Rady, která byla ve stejné době charakterizována nedostatkem vůle k akceptování nadnárodního přístupu v integraci východoevropských ekonomik a jejich problémy s restrukturalizací, vedla Moskvu k přesvědčení, že *ad hoc* obchodní dohody se zeměmi ES mohou být jistým řešením problémů Československa a dalších zemí RVHP za podmínky, že „neporuší hlavní linii oficiální sovětské zahraniční politiky, například uznáním ES“.⁸ Realizace tohoto nového přístupu našla pozitivní odezvu v západní Evropě, kde se začal projevoval zvýšený zájem tamních firem o expanzi na trhy RVHP. Tyto nové trendy se odrazily na „objemu vzájemného obchodu mezi ES a RVHP, který se v období 1958–1967 ztrojnásobil“.⁹ Československá vláda zintenzívnění kontaktů se zeměmi ES vítala, protože se obdobně jako ostatní členové Rady potýkala s nedostatkem tvrdé měny, kterou potřebovala na nákup technologicky vyspělých zařízení na Západě. Praha si byla dobře vědoma faktu, že rozdíly v ekonomické úrovni jednotlivých zemí RVHP jsou tak hluboké, že neumožňují vytvoření jednotné organizace členských zemí RVHP pro obchod s ES: „Je zřejmé, že méně rozvinuté země, u nichž převažuje export surovin, by byly mnohem méně postiženy diskriminačními opatřeními ES než rozvinuté země RVHP, které jsou schopné do kapitalistických zemí exportovat mnohem větší kvantity finálních výrobků, na které se nejvíce vztahují protidovozní opatření ES.“¹⁰

Obchod se zeměmi ES přinášel socialistickým státům tolik potřebné devizy. Českoslovenští ekonomové si uvědomovali, že ekonomiku nelze reformovat a racionalizovat bez zahraničních úvěrů ze Západu. Snahám o jejich získání napomáhal fakt, že „západní průmysloví exportéři měli zájem o zvýšení svého podílu na východoevropském trhu.... a státy východního bloku považovali na rozdíl od některých rozvojových zemí za spolehlivé partnery“.¹¹ Zahájení ekonomické reformy v Československu zřetelně ukázalo slabiny spolupráce v RVHP. Československo se stejně jako některé další země obávalo, že stávající formy a metody činnosti Rady by mohly omezit manévrovací prostor pro uskutečnění ekonomické reformy. Rozpory mezi domácí ekonomickou

⁸ BINNS, Christopher: *The Development of the Soviet Policy Response to the EEC*. Co-existence, 14, 1977, č. 2, s. 254.

⁹ FELD: c. d., 1970, s. 238.

¹⁰ APETAUER, Gustav: *O aktuálních otázkách ekonomického rozvoje členských států RVHP*. Plánované hospodářství, 18, 1965, č. 1, s. 75.

¹¹ GROSS, Herman: *East-West Trade Policy and Economic Cooperation* In: COLLIER, David – GLASER, Kurt (edd.): *Western Policy and Eastern Europe*. Chicago, Henry Regnery Company 1966, s. 191.

reformou a aktivitami RVHP vedly Prahu k tvrdé kritice Rady, která byla označována za brzdu ekonomických reforem v zemi. Českoslovenští představitelé svým partnerům v Radě naznačili, že RVHP by se měla směřovat k integraci trhů členských zemí s konvertibilními měnami a přesunem rozhodovacích pravomocí ze státní úrovně na úroveň podniků. V případě, že se tak nestane a RVHP nebude reagovat na ekonomické potřeby země, budou domácí firmy hledat rovnocenné partnery na Západě. Praha se tak na konci 60. let stala největším kritikem činnosti RVHP. Snaha o zvýšení exportu do západní Evropy ukázala nejen problém nedostatku zahraničních úvěrů k zajištění modernizace průmyslu a zvýšení jeho exportní kapacity, ale také na problémy, vyplývající z nekonvertibility československé měny. Československý ministr financí S. Sucharda v dubnu 1968 zveřejnil rezoluci, která označila „slabost československé koruny v mezinárodním měřítku za situaci, která je nevýhodná pro československou ekonomiku a způsobuje jí mnoho politických a ekonomických škod“.¹² Řešením této situace měl být přechod ke konvertibilní koruně během pěti let a začlenění země do mezinárodních měnových institucí. Konvertibilita koruny byla úzce spojena s otázkou členství v mezinárodních institucích jako GATT, kde Československo, které patřilo k zakládajícím členům této organizace, později obnovilo své členství. Členství v GATT znamenalo snížení tarifů, cel a zvýšení kvót a posílilo možnosti československého exportu na trhy ES. V roce 1970 československý export do zemí ES dosáhl trojnásobku svého objemu z roku 1958 (viz Tabulka 1 níže). Skrze společnou účast v GATT mezi Československem, Polskem, Maďarskem a Rumunskem na jedné straně a zeměmi ES, reprezentovanými Evropskou komisí, na straně druhé došlo k posílení vzájemných kontaktů. V této době také většina zemí RVHP „navázala neoficiální vztahy s Evropskou komisí přes své vládní představitele“.¹³ Pozitivní postoj československých vládních kruhů k ES se odrazil i v komentářích v tisku, který Společenství „již spíše označoval jako ekonomickou realitu, se kterou je třeba jednat na každodenní bázi, než za imperialistické spiknutí“.¹⁴ Na druhé straně Společenství svou otevřenost vůči ekonomické spolupráci se státy socialistického bloku potvrdilo i v oficiálním prohlášení: „V přesvědčení, že mírová koexistence, nejen v politice, ale i v ekonomickém životě, je záhodná, musí Společenství potvrdit, že se cítí zavázáno k hledání [...] prostředků koexistence a spolupráce s východní Evropou a ze všeho nejvíce se SSSR.“¹⁵

Tlak na změny v RVHP ze strany Československa nevycházel jen z ekonomických potřeb země, ale úzce souvisel s novými politickými a sociálními trendy, které vyvrcholily na jaře 1968. Ekonomická reforma, jež vycházela z „kompromisu mezi reformními aspiracemi a centralizovaným plánováním, byla od samého počátku odmítána, či dokonce sabotována, konzervativními kádry“.¹⁶ Tento konflikt mezi reformními a konzervativními komunisty, jež se odehrával na pozadí procesu destalinizace

¹² Citace z projevu ministra Stanislava Suchardy. In: SCHAEFER, Henry: *Comecon and the Politics of Integration*. New York, Praeger Publishers 1972, s. 11.

¹³ HERMES, Peter: *Trends of Trade with Comecon Countries*. Aussenpolitik, 26, 1975, č. 2, s. 377.

¹⁴ VAN HAM, Peter: *The EC, Eastern Europe and European Unity*. London, Pinter 1993, s. 65.

¹⁵ Office for the Official Publications of the EC: *The Third General Report on the Activities of the EC*. Luxembourg, 1969, s. 21.

¹⁶ FEJTO, Francois: *A History of the People's Democracies: Eastern Europe Since Stalin*. New York, Praeger Publishers 1971, s. 147.

a uvolňování napětí v sovětsko-amerických vztazích, vedl k postupnému politickému uvolňování a liberalizaci veřejného života. Symbolem reformních snah se stala myšlenka „socialismu s lidskou tváří“. Odvolání Antonína Novotného, zastávce totalitního politického systému stalinského typu, z postu prvního tajemníka strany v lednu 1968 a jeho nahrazení prореformním Alexandrem Dubčekem, potvrdilo vítězství reformistů a otevřelo cestu politickým, ekonomickým a sociálním změnám. Jednou z nich bylo i jisté přehodnocení zahraniční ekonomické politiky, která vycházela z obnovení meziválečných ekonomických vztahů se západoevropskými zeměmi. Spolupráce se Západem byla upřednostňována před spoluprací v rámci RVHP. Československá vláda začala vyjednávat se Spolkovou republikou Německo, Vatikánem, Spojenými státy americkými a dalšími zeměmi o poskytnutí úvěrů. Spojené státy žádost o půjčku ve výši 500 milionů dolarů odmítly z obavy, že „tak otevřená forma pomoci by mohla ohrozit Dubčekovo vedení.“¹⁷ Sověti tyto kroky sledovali s obavami ze ztráty své hegemonie nad nejrozvinutější zemí socialistického tábora. Od samotného nástupu A. Dubčeka do nejvyšší stranické funkce na něj a jeho stoupence vyvíjeli nátlak „na zmírnění reformem a varovali ho před překročením mezí, které stanovil, po konzultacích s Kremlem, nejliberálnější z komunistických vůdců János Kádár pro liberalizaci v Maďarsku“.¹⁸ Dne 21. srpna 1968, po selhání sovětských snah o udržení efektivní kontroly nad vývojem v zemi politickými prostředky, obsadila sovětská armáda ve spolupráci s dalšími armádami Varšavské smlouvy Československo.¹⁹

Tabulka 1: Obchod Československa s ES, 1958 a 1970 (v mil. ECU)

	1958	1970
EXPORT	143	478
IMPORT	136	565

Zdroj: Eurostat

3. Vliv Pražského jara na vztahy mezi RVHP a ES

Sovětská okupace násilně ukončila reformní proces v zemi a do vedení státu byli dosazeni promoskevní politikové. Praha byla podrobena ostré kritice ze strany členů RVHP a československý typ protržní ekonomické reformy byl odmítnut. Českoslovenští představitelé v RVHP ustoupili od předchozí kritiky organizace a veškerou vinu svalovali na Dubčekovo vedení, které podle nich usilovalo o „opuštění RVHP a integraci s imperialisty.“²⁰ Změna jejich postoje k reformě RVHP reflektovala nastupující tvrdou normalizační linii nového komunistického vedení, které budoucnost československé ekonomiky spojovalo s co nejužší spoluprací se SSSR a RVHP.

¹⁷ BAYLIS, Thomas: *The West and Eastern Europe: Economic Statecraft and Political Change*. Westport, Praeger 1994, s. 52.

¹⁸ BAYLIS: c.d., s. 152.

¹⁹ Spolu se Sověty se na invazi do Československa podílely armády Polska, Maďarska, NDR a Bulharska.

²⁰ In: SCHAEFER: c.d., 1972, s. 80.

Vyřešení československé krize sice upevnilo sovětskou nadvládu nad státy střední a východní Evropy, ale nebylo dlouhodobým řešením vztahů mezi Moskvou a jejími satelity. V důsledku československých událostí začala Moskva připravovat novou strategii pro svou spolupráci se zeměmi socialistického bloku, která měla „zajistit transformaci těchto zemí do koherentní regionální skupiny fungující v souladu [...] se sovětskými ekonomickými a politickými zájmy. K vyřešení tohoto problému musel SSSR uznat specifické zájmy východoevropských zemí v domácí a zahraniční politice a zahrnout je do nové sovětské zahraniční politiky založené na oživení RVHP a podpoře konstruktivního usmíření mezi Východem a Západem“.²¹ Citlivější přístup Moskvy k zájmům ostatních členů RVHP se projevil již na zasedání RVHP v lednu 1969, kde Sověti, vědomi si odlišných názorů jednotlivých zemí na formy budoucí spolupráce v rámci Rady, vystoupili s velmi umírněnými stanovisky, které potvrdily zachování *status quo*: principu mezivládní spolupráce v RVHP. Ani další iniciativa RVHP, tzv. Komplexní program, který byl schválen v červenci 1971, nepřinesl v tomto ohledu žádnou změnu. Došlo sice k posílení ekonomických vztahů mezi členskými zeměmi, ale bez jakýchkoliv zmínek o integraci národních trhů či centrálním plánovacím orgánem. Potvrzením své vůdčí role v RVHP si Moskva upevnila svou pozici výhradního vyjednávače socialistického bloku s ES, jehož vliv v západní Evropě postupně narůstal. „Ačkoliv [tato její role] neměla formální a právní podklad, byla velmi významná, protože Sovětský svaz zamýšlel vystoupit proti tzv. společné obchodní politice ES vůči socialistickým zemím.“²² Pro Moskvu měly význam zejména tři události, které ovlivnily její nový přístup ke Společenství. Za prvé to byla potřeba uspokojit ekonomické potřeby zemí socialistického bloku, které viděly v užší ekonomické spolupráci se Západem jednu z možností k získání nové dynamiky pro své stagnující ekonomiky. Příklad československé krize byl pro ně v tomto ohledu varující. Moskva si byla vědoma faktu, že může nepřímo benefitovat ze zvýšení importu technologicky vyspělých západních zařízení do jejích satelitů. Od zintenzivnění obchodních vztahů mezi RVHP a ES také očekávala „snížení svého materiálního exportu do východní Evropy s cílem zvýšit své příjmy v tvrdé měně“²³ prodejem surovin na Západě. Druhým motivem bylo rozhodnutí Rady ministrů ES z roku 1969, že počínaje lednem 1973 nebudou moci jednotlivé členské státy uzavírat smlouvy s třetími zeměmi na národní úrovni a tyto kompetence převezme Evropská komise. Navíc od ledna 1970 musely členské země uzavření obchodních dohod se státy východního bloku konzultovat s Komisí. Tyto dohody musely být Komisí schváleny na základě nařízení Rady ministrů a jejich platnost byla omezena do roku 1973. Strategie vytváření a posilování rozporů skrze diferencovaný přístup v obchodních vztazích mezi SSSR a jednotlivými státy ES, který Sověti často uplatňovali, tak byla ohrožena. Třetím faktorem se stalo rozšíření ES o Velkou Británii, Irsko a Dánsko,²⁴ které posílilo vyjednávací pozice ES vůči SSSR. V oblasti

²¹ MARSH: c.d.,1978, s. 31.

²² VAN HAM, c.d.,1993, s. 72.

²³ BAUMER, Max. - JACOBSEN, Hans: *International Organizations and East-West Economic Relations* In: SCHLAIM, Avi - YANNOPOULOS, George (edd.): *The EEC and Eastern Europe*. Cambridge, CUP 1978, s. 230.

²⁴ Dalším kandidátem na vstup do ES bylo Norsko, které vyjednávalo o podmínkách svého začlenění souběžně s V. Británií, Irskem a Dánskem. Norští voliči však odmítli smlouvu o přistoupení země do ES poměrem 53,5 % proti 46,5 % v referendu, které se konalo v září 1972.

politické vzbuzovalo sovětské obavy zejména členství V. Británie v ES pro „antiso-
větskou politiku tehdejší konzervativní vlády a její úvahy o vojenské integraci ES“.²⁵
Sověti se neobávali negativních ekonomických důsledků rozšíření zejména vzhledem
ke struktuře svého vývozu do ES, který z více než 90 % představovaly suroviny a paliva,
které vstupovaly na trhy ES bez jakýchkoliv omezení. Naopak Československo a další
malé země RVHP se svými obavami z ekonomických důsledků rozšíření netajily. S.Tí-
kal k tomuto problému poznamenal: „Rozšíření ES může znamenat citelné omezení
vývozních možností zemí RVHP na Západ, pokud jde o zemědělské produkty, zatímco
u zpracovaných průmyslových výrobků jim způsobí nejspíše jen potíže s uhájením
dosavadních pozic na západoevropských trzích a může zpomalit i rozšiřování těchto
pozic v budoucnosti.[...] V každém případě však rozšíření ES klade ještě naléhavěji
otázku optimalizace struktury RVHP.[...] Zdá se nám, že ignorovat ES, zejména za
této nové situace by bylo krátkozraké.“²⁶

4. ES a jeho společná obchodní politika: konec bilateralismu

Do ledna 1973 probíhal obchod mezi ES a státy socialistického bloku na základě
bilaterálních rámcových dohod, které uzavíraly jednotlivé členské země ES se státy
RVHP. Nízký objem vzájemného obchodu vyplýval zejména z podřízení zahraničního
obchodu socialistických zemí centrálnímu plánování. V důsledku tohoto systému byl
export považován pouze za způsob získání tvrdé měny²⁷ na nákup zboží, kterého se
na domácím trhu nedostávalo. Zboží, které země RVHP nabízely svým západním
partnerům, často „neodpovídalo požadavkům ES, USA a dalších západoevropských
zemí nebo mu chyběl efektivní marketing“.²⁸ Další brzdou obchodu mezi oběma usku-
peními byl fakt, že většina západoevropských zemí omezovala obchodní výměnu se
státy RVHP dovozními kvótami, jejichž snížení mohly země RVHP dosáhnout pouze
na reciproční bázi. Přes tyto překážky se objem vzájemného obchodu postupně zvy-
šoval.

Jak členským zemím RVHP, tak státům ES dosavadní model založený na bilaterál-
ních vztazích vyhovoval. RVHP potvrdila svůj závazek k ponechání pravomocí v oblasti
obchodní politiky s třetími zeměmi jednotlivým národním vládám v roce 1969, kdy
vzhledem k nejednotnosti postojů členských zemí v této záležitosti, byly odmítnuty
návrhy na vytvoření společné obchodní politiky RVHP. Západoevropské země viděly
stávající model jako ideální pro svou expanzi na trhy RVHP a snažily se socialistic-
kým zemím nabídnout takové úvěry a obchodní dohody, které by poskytly co nejvíce
výhod jejich národním firmám. Zájem ze strany zemí ES o obchod se socialistickými
státy byl ještě zesílen recesí v západní Evropě a zvýšeným zájmem Spojených států
a Japonska o obchodní kontakty se socialistickými zeměmi. Období *détente* ve vztazích

²⁵ BINNS: c.d., 1977, s. 257.

²⁶ TÍKAL, Svatopluk: *Problémy rozvíjení hospodářských vztahů mezi Východem a Západem a možné důsledky rozšíření ES*. Mezinárodní vztahy, 9, 1973, č. 5, s. 35.

²⁷ Měny států RVHP nebyly volně směnitelné, což bylo často označováno za další příčinu nízké obchodní výměny těchto zemí se Západem.

²⁸ BAILEY, Roy: *The EC in the World*. London, Hutchinson 1973, s. 135.

mezi Východem a Západem vytvořilo Washingtonu příhodný rámec pro obchodní expanzi na trhy RVHP. Spojené státy sice v roce 1968 kritizovaly Moskvu za invazi do Československa, ale již v roce 1969 politické zájmy ustoupily zájmům ekonomickým. Kongres v témže roce schválil nový exportní zákon, který byl výsledkem „tlaku obchodních zájmů, které se obávaly svého znevýhodnění v soutěži se Západoevropany na východoevropských trzích. Tato nová legislativa aktivně podporovala expanzi obchodu s Východem a omezovala kontrolu exportu zboží, které představovalo *významný příspěvek pro zvýšení vojenského potenciálu* (ne jako dříve *vojenské a ekonomické posílení*) zemí, které mohou ohrozit bezpečnost USA“.²⁹ Tato nová opatření byla spojena s postupným snižováním počtu zboží, jehož export byl kontrolován v rámci COCOM. Výsledkem těchto aktivit byl dynamický nárůst obchodu mezi USA a zeměmi RVHP, který „se od roku 1971 zvýšil sedmkrát a export Spojených států do této oblasti dosáhl v roce 1973 hodnoty okolo 2,5 miliardy dolarů“.³⁰ Ještě aktivněji než Washington si v obchodu se socialistickými státy počínalo Tokyo, které se „v roce 1974 stalo druhým nejvýznamnějším obchodním partnerem SSSR mezi kapitalistickými zeměmi“.³¹

Konkurence ze strany USA a Japonska na východoevropských trzích se stala jedním z rozhodujících faktorů, které utvrdily západoevropské země v názoru, že čelit této konkurenci mohou jen společnou obchodní politikou. Dosažení konsensu v této otázce mezi členskými zeměmi ES však bylo velmi obtížné. Evropská komise se pokoušela převzít pravomoc nad obchodními aktivitami členských zemí již v 60. letech. Prvním krokem v tomto směru byl návrh Komise na přijetí tzv. klauzule ES, která umožňovala upravit bilaterální dohody se zeměmi RVHP tak, aby odpovídaly zásadám společné obchodní politiky ES. Klauzule se týkala všech bilaterálních obchodních dohod se socialistickým blokem a její platnost potvrdila v roce 1960 Rada ministrů. Země RVHP s tímto opatřením souhlasily, ale zdůraznily, že jejich postoj k uznání existence ES zůstává nezměněn. V listopadu 1961 Rada ministrů přijala rozhodnutí, že „obchodní dohody mezi členskými zeměmi a třetími státy nesmí překročit konec přechodného období“.³² Členové obou uskupení dávali najevo svůj nesouhlas s předáním pravomocí v této oblasti do rukou Evropské komise, jak vyplývalo z článku 113 Římské smlouvy:

„Po uplynutí přechodného období se společná obchodní politika zakládá na jednotných zásadách, zejména pokud jde o úpravy celních sazeb, uzavírání celních a obchodních dohod, sjednocování liberalizačních opatření, vývozní politiku a obchodní ochranná opatření, jako jsou např. opatření pro případ dumpingu a subvencování. Komise předkládá Radě [ministrů] návrhy k provádění společné obchodní politiky.“³³

Výsledkem negativního postoje ze strany členských zemí ES bylo rozhodnutí Rady ministrů o posunutí termínu pro vytvoření společné obchodní politiky vůči socialistickým zemím z 31. prosince 1969 na 31. prosince 1972.³⁴ Jelikož většina bilaterálních

²⁹ BAYLIS: c.d., 1994, s. 53.

³⁰ MARSH: c.d., 1978, s. 40.

³¹ Ibid., s. 41.

³² Official Journal of the EC (následně jen OJ), č. 71, 4. listopadu 1961.

³³ EU: *Smlouva o Evropské unii*. Praha, Viktoria Publishing 1993, s. 108.

³⁴ OJ - Decision No.69/494, č. 326, 29. prosince 1969.

dohod se zeměmi východního bloku měla vypršet na konci roku 1974, bylo schváleno ještě jedno prodloužení do 31. prosince 1974.³⁵ Výjimkou zde byly dohody uzavřené mezi třemi novými členy ES (V. Británií, Irskem a Dánskem) a zeměmi RVHP, které měly zůstat v platnosti do konce prosince 1975. Odložení tohoto projektu bylo komunistickými ekonomy v Československu a dalších zemích RVHP vnímáno a interpretováno jako vítězství socialistického tábora: „Tato politika nemohla být realizována, protože v důsledku rozvoje světové socialistické soustavy, zásadové a aktivní zahraniční politiky SSSR a ostatních socialistických zemí změnilo se v šedesátých letech postavení socialistických sil ve světě.“³⁶

V druhé polovině roku 1973 a na počátku následujícího roku zintenzívnila Komise své aktivity směřující k dohodě mezi členy ES o naplnění článku 113 Římské smlouvy. Urgentnost jednotného postupu ve vnějších ekonomických vztazích ES byla patrná z návrhu, který Komise zaslala Radě ministrů v říjnu 1973: „Je důležité, aby Společenství bylo v příštích letech schopné použít efektivní intervenci a koordinační nástroje, které mu umožní obstát v konkurenci s dalšími obchodními partnery obzvláště na trzích východoevropských zemí.“³⁷ Nátlak ze strany Komise na jednotlivé členské země přinesl úspěch v květnu 1974, kdy Rada ministrů potvrdila svou vůli „vyjednávat s jednotlivými zeměmi RVHP“.³⁸

5. Brežněvův projev a jeho implikace

Změnu sovětského postoje vůči ES potvrdil ve svém projevu v březnu 1972 šéf sovětských komunistů Leonid Brežněv:

*„Sovětský svaz v žádném případě neignoruje současnou situaci v západní Evropě, včetně existence takových ekonomických uskupení kapitalistických zemí jako je evropský společný trh. Pozorně sledujeme aktivity Společenství a jeho vývoj. Naše vztahy se členy tohoto uskupení přirozeně závisí na rozsahu, v jakém tyto země uznávají realitu, která existuje v socialistické části Evropy, zvláště pak zájmy členských zemí RVHP.“*³⁹

Tento projev se stal průlomem ve vztazích mezi oběma uskupeními, přestože neznamenal oficiální uznání existence Společenství na základě mezinárodního práva. Sověti tak dali zřetelně najevo, že mají zájem vstoupit do dialogu s ES a postavit vzájemné vztahy na kvalitativně novou úroveň. Prvním konkrétním krokem v tomto směru byla návštěva generálního tajemníka RVHP Fadějeva u dánského ministra zahraničí Norgaarda v srpnu 1973, v době dánského předsednictví ES. Fadějev, aby potvrdil stále platný odmítavý postoj Moskvy k uznání ES *de iure*, navštívil předsedu Rady ministrů a nikoliv Komisi⁴⁰ a navíc přijel do Kodaně jako „turista“. Svému dánskému partnerovi

³⁵ OJ – Decision No. 74/34, č. 30, 4. února 1974.

³⁶ ŠTĚPÁNEK, Jiří: *Integrace ES a RVHP*. Mezinárodní vztahy, 7, 1971, č. 1, s. 72.

³⁷ Citace in: MARSH: c.d., 1978, s. 45.

³⁸ EC Bulletin, č. 5, 1974.

³⁹ Citace in: WEIDENFELD, Werner: *The European Community and Eastern Europe*. Aussenpolitik, 24, 1987, č. 2, s. 136.

⁴⁰ Podle již zmíněného článku 113 Římské smlouvy má Komise pravomoc uzavírat obchodní dohody s třetími zeměmi.

navrhl setkání delegací ES a RVHP v Moskvě. Fadějev své návrhy potvrdil písemně v září 1975, kdy zaslal oficiální pozvánku na moskevskou schůzku prezidentovi Komise Ortolimu. Tato schůzka, která se uskutečnila v únoru 1975, nesplnila očekávání ani jedné ze zúčastněných stran. Moskva si od setkání mezi delegacemi ES a RVHP na nejvyšší úrovni slibovala potvrzení její role hlavního vyjednavče RVHP. Schůzka měla podpořit postoj Moskvy, který vycházel z premisy, že partnerem pro jednání s ES je RVHP, nikoliv její jednotliví členové. Stanovisko Společenství k této záležitosti bylo diametrálně odlišné. Brusel zastával názor, že „neexistence právního základu RVHP, který by jí umožnil právně zavázat jednotlivé členské země, mu neumožňuje uzavřít obchodní dohodu s RVHP, ale jen s jednotlivými členskými zeměmi“.⁴¹ Komise vyslala do Moskvy místo prezidenta Ortoliho vedoucího svého Generálního ředitelství pro vnější vztahy (DG I) Wellensteina. Jeho delegace měla pouze mandát k projednání méně významných záležitostí v oblasti dopravy, statistiky, technických standardů či životního prostředí. Samotná schůzka byla pro delegaci ES zklamáním, protože se ukázalo, že „RVHP nebyla připravena diskutovat konkrétní otázky společného zájmu. Co Moskva nabízela byl především turistický program a, zdánlivě jakoby mimochodem, podepsání společného komuniké, které bylo připraveno Moskvou před příjezdem delegace ES. Ačkoliv byla RVHP včas informována o zaměření expertů, kteří měli být součástí delegace ES, nenabídla v Moskvě žádné partnery do diskuse nad mnohými specializovanými tématy“.⁴²

Brusel od Moskvy očekával zejména diskusi nad svým modelovým návrhem pro budoucí obchodní dohody mezi ES a jednotlivými zeměmi RVHP, který zaslala Komise všem zemím RVHP v listopadu 1974. Její návrh vycházel z následujících bodů:

- a) ochoty Společenství uzavřít dlouhodobé nepreferenční obchodní dohody s jednotlivými členskými zeměmi RVHP;*
- b) přijetí rámcových, obecných podmínek k zajištění harmonického rozvoje vzájemného obchodu;*
- c) vzájemné udělení preferenčního statutu (MFN);*
- d) vytvoření rámce, který by při respektování rovnoprávných podmínek umožnil řešení vedoucí k liberalizaci dovozů;*
- e) principy a mechanismy společné zemědělské politiky ES nebudou předmětem vyjednávání;*
- f) vytvoření společných výborů pro dohled nad implementací dohod.“⁴³*

Státy RVHP na tento návrh nereagovaly, protože odporoval zájmu Moskvy o dosažení obchodní dohody na úrovni ES-RVHP. Přestože Brusel doufal, že některé ze zemí RVHP využijí této nabídky a požádají Komisi o zahájení jednání o nové dohodě, která by zlepšila jejich obchodní postavení vis-à-vis ES, většina socialistickým zemí se neodvážila samostatně iniciativy a podpořila sovětské stanovisko. Další příčinou nezájmu socialistických zemí o tuto nabídku byl fakt, že Moskva a její satelity v této době ještě stále doufaly, že se Bruselu nepodaří realizovat společnou obchodní politiku vzhledem k váhavému postoji některých členských zemí ES. V zemích socialis-

⁴¹ WEIDENFELD: c.d., 1987, s. 137.

⁴² EHRHARDT, Carl: *EEC and CMEA Tediously Nearing Each Other*. Aussenpolitik, 28, 1977, č. 2, s. 168.

⁴³ EP Document č.425/74, s. 2.

tického tábora také převládlo přesvědčení o nepostradatelnosti obchodní spolupráce s východním blokem pro ES a jeho vlastní hluboké vnitřní krizi: „Rozhodující je, že vedoucí země ES (alespoň zatím) odmítají svolit k zahrnutí a podřízení kooperačních dohod se socialistickými zeměmi pod ustanovení společné obchodní politiky ES. [...] Rozvoji obchodní a ekonomické kooperace se socialistickými zeměmi přikládá velkou důležitost Francie, NSR, Itálie, a v poslední době opět i Velká Británie. [...] Krizové jevy v hospodářství Západu, vzrůstající potíže se zabezpečováním surovinových a energetických zdrojů, dávají spolu s rychle rostoucím obrovským odbytovým trhem socialistických zemí hospodářské a obchodní kooperaci se socialistickými zeměmi zároveň novou hodnotu. Kapitalistické země mají přitom zájem o spolupráci zejména v oblasti energetických zdrojů a surovin, což souvisí s tím, že jsou postiženy energetickou a surovinovou krizí kapitalismu.“⁴⁴ Nevstřícný postoj zemí RVHP k návrhům ES přiměl Radu ministrů k přijetí rozhodnutí,⁴⁵ které zavazovalo členské země začlenit do svých obchodních smluv se socialistickými zeměmi opatření jako např. kvóty na dovážené zboží nebo anti-dumpingová opatření. Kvóty aplikované ES na dovoz ze zemí RVHP vyplývaly z dohod v rámci GATT a „bylo jich více než u kterékoli jiné skupiny zemí“.⁴⁶ Tato množstevní omezení měla značný vliv na objem exportu v odvětvích, které byly jednotlivými zeměmi ES považovány za citlivé. Československo patřilo mezi ty státy RVHP, jež byly restrikcemi zasaženy nejvíce, protože ve struktuře československého exportu do zemí ES významnou část tvořily ocelářské, textilní, sklářské, chemické a potravinářské výrobky, které v převážné většině podléhaly dovozním omezením. Kvóty tak působily negativně na možnou rozsáhlejší reorientaci československého vývozu do západní Evropy. Na druhé straně zůstaly kvóty u některých komodit nevyužity, což „bylo často na Západě považováno za důkaz pro tvrzení, že kvantitativní omezení mají větší politický než ekonomický význam“.⁴⁷ O pravomoci v této oblasti se dělila Rada ministrů, která každoročně schvalovala jednotlivé národní seznamy kvantitativních omezení v ES, s Komisí, jež měla pravomoc tyto seznamy pozměnit. V případě nesouhlasu zemí RVHP s jednáním o začleněním těchto opatření do bilaterálních obchodních smluv, rozhodovalo Společenství o jejich přijetí jednostranně.

6. ES a jeho vyjednávací pozice vůči RVHP

Realizace autonomní obchodní politiky ES vůči zemím socialistického bloku se stala jedním z klíčovým faktorů, který vedl RVHP v únoru 1976 k vypracování vlastního návrhu, kterým se v budoucnosti měly řídit vztahy mezi oběma organizacemi. Moskva a její satelity v navrhované smlouvě poprvé v historii vzájemných vztahů byly ochotny potvrdit existenci ES podle mezinárodního práva, což potvrzoval obsah prvního článku

⁴⁴ REGNER, Václav - REZEK, Richard - ŠLAJCHRT, Jan: *K perspektivám evropské integrace*. Mezinárodní vztahy, 11, 1975, č. 2, s. 50.

⁴⁵ OJ - Decision č. 75/210, 25. dubna 1975.

⁴⁶ NELLO, Susan: *The New Europe: Changing Economic Relations between East and West*. New York, Harvester 1991, s. 33.

⁴⁷ Ibid., s. 34.

textu: „Tato dohoda zakládá oficiální vztahy mezi RVHP a ES.“⁴⁸ Text dohody také obsahoval další významné návrhy jako radikální odstranění tarifních a netarifních bariér ve vzájemném obchodě (včetně obchodu se zemědělskými produkty), poskytnutí výhodných úvěrů a udělení preferenčního statutu zemím RVHP. Součástí návrhu bylo vytvoření společného výboru obou organizací, který měl „dohlížet nad implementací principů jak u dohody mezi ES a RVHP, tak u dohod mezi ES a jednotlivými členy RVHP, což by RVHP poskytlo pravomoci nad vnější obchodní politikou jejích členů.“⁴⁹ Tyto návrhy byly v protikladu se snahami ES o navázání bilaterálních dohod s jednotlivými členy RVHP a tento postoj Společenství potvrdilo ve svém zamítavém stanovisku k návrhu RVHP v listopadu 1976. Negativní stanovisko ES neodradilo Moskvu od dalších pokusů o dosažení dohody na úrovni ES-RVHP.

Přesvědčení Moskvy o neodvratnosti pokroku ve vzájemných vztazích mezi RVHP a ES vedlo Sověty v únoru 1977 k rozhodnutí vstoupit do bilaterálních jednání s ES o rybolovu. Bezprostředním popudem k zahájení rozhovorů bylo rozhodnutí ES týkající se rozšíření ekonomických zón členských zemí v Severním moři a na Atlantickém pobřeží na 200 námořních mil. SSSR prováděl v této zóně rozsáhlé rybolovné aktivity a změna společné politiky rybolovu ES, jež vstoupila v platnost v lednu 1977, pro něj měla značné ekonomické dopady. Zájem o reciproční dohodu mělo i Společenství, kde zejména Spolková republika Německo a Velká Británie usilovaly o možnost rybolovu v Barentsově moři. Rybolov je součástí společné zemědělské politiky ES (SZP) a vyjednávací kompetence v této oblasti přináležejí Komisi. Z pohledu ES se „jakékoliv *de facto* uznání vyjednávací kompetence Komise v těchto jednáních [...] by bylo důležitým krokem směrem k uznání ES *de iure*“.⁵⁰ Sověti si vyžádali jako svého partnera pro jednání předsedu Rady ministrů Davida Owena, ale zároveň akceptovali účast zástupců Komise ve vyjednávacím týmu ES a souhlasili s návrhem ES, že jednání budou probíhat na jeho půdě v Bruselu. Tento jejich postoj Společenství vnímalo jako „uznání nadnárodního charakteru *de facto*“.⁵¹ Během dalšího kola jednání však Sověti odmítli uznat vyjednávací statut ES z obavy, že by to mohlo být interpretováno jako uznání ES. Společenství zase odmítlo garantovat SSSR konkrétní objemy rybolovných kvót před projednáním obecného rámce vzájemné dohody. Ze strany ES to ovšem byla pouhá záminka. Skutečným důvodem pro přerušení jednání byly důvody politické, a to zejména sovětské odmítnutí oficiálně uznat existenci ES. Přestože tato jednání nedospěla k žádným konkrétním dohodám, byla představiteli Společenství „považována za pokrok, protože Sovětský svaz poprvé od zahájení evropské spolupráce v roce 1958 vstoupil do bilaterálních jednání s ES“.⁵²

⁴⁸ Citace in: WEIDENFELD: c.d., 1987, s. 137.

⁴⁹ MASLEN, John: *The European Community's Relations with the State-Trading Countries of Europe 1984-86*. Yearbook of European Law, 1986, č. 6, s. 337.

⁵⁰ NEUMANN, Ian - RADOY, Stephen: c.d., 1989, s. 132.

⁵¹ Ibid., s. 133.

⁵² Ibid., s. 133.

Vstřícnější přístup ze strany RVHP se projevil i během jednání mezi RVHP a ES, které proběhlo v září 1977 v Bruselu. Delegace RVHP vedená rumunským místopředsedou vlády Marinescem se setkala s předsedou Rady ministrů, belgickým ministrem zahraničí Simonetem, a Wilhelmem Haferkampem, komisařem pro vnější vztahy, a navrhla začít nová jednání. Společenství však opět dalo najevo, že nehodlá ustoupit ze svých pozic. Během následné schůzky mezi delegacemi obou organizací o rok později vyjednavací ES oznámili, že veškeré obchodní otázky musí být vyjednávány mezi jednotlivými zeměmi RVHP a ES, nikoli mezi ES a RVHP. Během diskuse v Evropském parlamentu v březnu 1978 vysvětlila Komise své stanovisko k jednáním s RVHP:

„V rozvoji vztahů mezi ES a jednotlivými státy východní Evropy se Společenství řídí fakty současné situace. V tomto kontextu musí být vzaty do úvahy cíle všech zúčastněných [...] zejména ve sféře vnějších vztahů, společně s pravidly a procedurami v současnosti implementovanými uvnitř Společenství a RVHP. Na základě tohoto principu je Společenství přesvědčeno, že smluvní vztahy v obchodním sektoru by měly být navázány mezi Společenstvím a každou z jednotlivých zemí východní Evropy. Je faktem, že Společenství vytvořilo společnou obchodní politiku, kdežto východoevropské země stále provádějí svou vnější politiku nezávisle.“⁵³

„Rozdíl mezi pozicemi obou stran tak zůstal stejně velký jako v minulosti navzdory zjevnému pokroku, který představovaly pokračující oficiální jednání.“⁵⁴ Vyjednávání mezi RVHP a ES neúspěšně pokračovala i následujících letech. V roce 1981 si obě strany vyměnily dopisy, ve kterých se navzájem obvinily z blokování dalších jednání. Rostoucí napětí ve vztazích mezi Východem a Západem, které podnítila sovětská invaze do Afganistanu v roce 1979, způsobilo, že do roku 1985 nepodnikla žádná ze stran iniciativu, která by poskytla vzájemným vztahům novou dynamiku.

Závěr

Většina západních odborníků na ES akceptovala tvrzení, že největší překážkou pro rozvoj spolupráce mezi socialistickými zeměmi a ES byl Sovětský svaz. Československo a další satelity Moskvy nemohly prosazovat autonomní politiku vůči Bruselu. Moskva využívala RVHP jako nástroj k zajištění své ekonomické a politické kontroly nad zeměmi střední a východní Evropy. Rostoucí vliv ES vedl k vytvoření protiváhy k prosazování sovětského vlivu a Brusel podporoval odmítavý postoj Společenství k pokusům RVHP reprezentovat zájmy střední a východní Evropy vůči ES. Tento postoj byl prakticky aplikován v politice ES vůči zemím socialistického bloku a odrážel se ve snahách Bruselu o oddělená vyjednávání s jednotlivými socialistickými státy, bez destruktivního vlivu SSSR. Členské země ES neviděly rozpory mezi svými zahraničně-obchodními zájmy a zájmy zemí střední a východní Evropy v případě, že tyto zájmy byly odděleny od zájmů Moskvy. Postoj Společenství k těmto zemím lze považovat ze vstřícný, protože vycházel z poskytování moderních technologií a investic k modernizaci jejich hospodářství, podporoval vzájemně výhodný obchod a poskytoval

⁵³ Commission: *The EC and the Countries of Eastern Europe*. Brussels, prosinec 1978, s. 7.

⁵⁴ MARSH, Peter: c.d., 1978, s. 65.

politickou protiváhu k vlivu SSSR. Odmitavý postoj SSSR k ekonomické emancipaci svých satelitů vůči ES a její invaze do Afganistanu tak opět o řadu let oddálily nalezení řešení, které by lépe uspokojilo zájmy Československa a dalších satelitů Moskvy.

Mgr. Dan Marek, Ph.D., M.A.
Katedra politologie a evropských studií
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC
e-mail: marekd@ffnw.upol.cz

MORAVISTICKÉ POLITICKÉ SUBJEKTY V KRAJSKÝCH VOLBÁCH 2004

Pavčina Springerová

THE PERFORMANCE OF MORAVIAN POLITICAL SUBJECTS IN THE REGIONAL COUNCIL ELECTIONS IN 2004

ABSTRACT: This article deals with Moravian political subjects taking part in regional council elections held on the 5th and 6th of November 2004. The Moravian movement became strong after November 1989, primarily due to the surprising success of the Movement for Self-Governing Democracy – Association for Moravia and Silesia (HSD-SMS) in the first free parliamentary elections held in June 1990. But after parliamentary elections in 1996, when HSD-SMS failed to reach 5%, the Moravian movement was weakening and became a minor player in the Czech political system.

Nowadays there are two historical Moravian political parties – the Moravian Democratic Party (MoDS) and the Movement for Self-government of Moravia and Silesia (HSMS) – that are defending rights of Moravia and part of Silesia. However, so far, these groups failed to implement their fundamental political demands in the area of territorial and administrative reorganization of the state. The new regional territorial division of the Czech Republic led to the genesis of new regionalist associations that stress regional and Moravian particularities. Both the historical Moravian parties and the new regionalist parties participated in regional council elections. This article analyzes the election results and compares the results of the first and second regional council elections.

KEY WORDS: Moravian Democratic Party, MoDS, Movement for Self-government of Moravia and Silesia, HSMS, Moravist party, regional territorial division, Moravia, elections.

Úvod

Voleb do krajských zastupitelstev, konaných 5. a 6. listopadu 2004, se účastnily také politické subjekty, jež je možné označit adjektivem moravistické. Kořeny některých moravistických stran sahají na počátek 90. let 20. století, kdy vzniklo Hnutí samosprávné demokracie – Společnost pro Moravu a Slezsko (HSD-SMS). HSD-SMS bylo úspěšné a zasedalo v parlamentních lavicích od června 1990 až do voleb v roce 1996. Od té doby se ale politický moravismus potýká s hlubokou krizí.

Dvěma nejtypičtějsími moravistickými subjekty současnosti je Moravská demokratická strana (MoDS) a Hnutí samosprávné Moravy a Slezska (HSMS), ani jednomu z nich se však dlouhodobě nedaří oslovit voliče. Zdá se, že tradiční moravistická ideová báze, založená na myšlence emancipace moravského národa, zemského uspořádání a fiskálního federalismu, je vyčerpána. Novou šancí pro rozvoj moderního moravismu se však stalo zavedení krajského uspořádání a s ním spojené volby do zastupitelstev jednotlivých krajů (2000, 2004). Zde se otevírá manévrovací prostor pro strany a koalice, jež chtějí prosazovat moravská či jiná regionální specifika.

Primárním cílem této práce je analyzovat předvolební postoje, programatiku, složení kandidátek a volební zisky jak klasických moravistických subjektů, tak i nových promoravských regionálních uskupení. Mezi sekundární cíle patří komparace výsledků moravistických uskupení v krajských volbách 2000 a 2004. Zvláštní pozornost pak věnuji volebním ziskům v kraji Vysočina v souvislosti s existencí a vlivem historické česko-moravské zemské hranice na výsledky krajských voleb. Součástí statí je také rozbor neúspěchů moravistických uskupení a možné pohledy do budoucnosti těchto politických subjektů.

V této práci jsem vycházela zejména z tisku, a to buď regionální provenience nebo z regionálních příloh celostátních titulů. Zcela zásadními zdroji pro mne byla data ze serveru Českého statistického úřadu, na jejichž základě jsem připravila analýzu volebních výsledků, včetně map a tabulek. Velmi důležitým zdrojem byly také webové stránky jednotlivých politických stran, hnutí a koalic, ačkoli jejich úroveň je velmi rozdílná.

1. Teoretický rámec

Vymezení moravistických politických uskupení je obtížné a skýtá mnohá úskalí, přesto se o něj musíme hned na začátku této kapitoly pokusit. V úvodu je také nutné vyjasnit možnou terminologickou nejasnost vyplývající z používání pojmu „moravismus“. Rozhodně se neztotožňuji s negativní interpretací výrazu moravismus pocházející od Jiřího Pernese.¹ V mém pojetí plně respektuji existující diferencí mezi pojmem „moravismus“ a „moravanství“, resp. „moravista“ a „Moravák“. Výraz moravismus

---

¹ J. Pernes došel k názoru, že česká reprezentace v první polovině 90. let 20. století rozpoutala proti moravské politice a moravanství silnou kampaň. V rámci tohoto boje vytvořila nová česká slova – „moravismus“, jímž označovala všechny snahy o rehabilitaci Moravy, a „moravista“, jímž tisk cejchoval každého, kdo se nebál práv Moravy dovolávat. PERNES, Jiří: *Pod moravskou orlicí aneb dějiny moravanství*. Brno 1996, s. 21–22.

pojímám jako politické vyjádření kulturního (tedy nepolitického) moravanství a odmítám jakékoli negativní či pejorativní konotace spojené se slovem moravismus či moravista. Moravismus chápu jako politickou artikulaci moravské identity, tedy jako každý jiný „ismus“, který usiluje o své vyjádření.

Zásadní otázka se týká vymezení moravistických stran a hnutí. Moravistické subjekty lze z hlediska politologického zařadit mezi uskupení, pro něž jsou běžně používány různorodé pojmy jako např. etnická, regionální, etnoregionalistická nebo etnicko-regionální strana. Tato typologizace je však, vzhledem k neexistenci všeobecně akceptovaného vymezení etnických a regionálních stran,² vždy závislá na konkrétních autorech, kteří těmto pojmenováním přisuzují různý obsah a používají je často ve velmi rozličných významech.³

Naším úkolem však, vzhledem k charakteru této práce, není moravistické subjekty definičně vymezovat jako etnická, regionální či etnicko-regionální uskupení, nýbrž pokusit se o nalezení nějakého společného znaku, na jehož základě by bylo možné provést jejich zařazení do víceméně kompaktní skupiny, případně stranické rodiny. Nicméně také kategorizace etnicko-regionální stranické rodiny přináší mnohé nástrahy a nejistoty. Nejznámější klasifikaci stranických rodin provedl Klaus von Beyme. Jeho členění je založeno na dvou ideologických kritériích: jménu strany a pokud to není dostačující, v potaz je brána voličská percepce programu a ideologické pozice strany.⁴ V systému svého dělení K. von Beyme vyjmenovává devět „duchovních rodin“ (*familles spirituelles*). Mezi ně patří: 1. strany liberální a radikální; 2. konzervativní; 3. socialistické a sociálně demokratické strany; 4. křesťanské demokratické strany; 5. strany komunistické; 6. agrární; 7. regionální a etnické strany; 8. pravicové extremistické a 9. ekologické strany a hnutí. Akceptujeme-li toto třídění, pak je možné zařadit moravistické subjekty do sedmé skupiny, tedy mezi uskupení regionální a etnická.

Někteří odborníci ovšem existenci etnicko-regionální stranické rodiny zcela odmítají, případně vznášejí námitky zejména vůči její přílišné heterogenosti či obtížné apliko-

² Stručný výklad existujících definic etnických, regionálních a etnicko-regionálních stran viz FIALA, Petr – STRMISKA, Maxmilián: *Etnické strany, zájmové skupiny a etnické minority*. Středoevropské politické studie, 4, 2002, č. 4, s. 1, <http://www.iips.cz/seps.html> (20. 2. 2004). BARŠA, Pavel – STRMISKA, Maxmilián: *Národní stát a etnický konflikt*. Brno 1999, s. 207–208. STRMISKA, Maxmilián: *Pojetí regionálních a etnických stran*, s. 9–21. In: MAREŠ, Miroslav (ed.): *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989*. Brno 2003, s. 14–15.

³ Například Huri Türsanová užívá termín etnoregionalistická strana. Do této skupiny podle jejího názoru patří subjekty vyznačující se nacionalismem založeným na etnickém rozlišování a na teritoriálních nárocích uplatňovaných v rámci existujících států. FIALA, P. – STRMISKA, M.: c. d. M. Strmiska rozlišuje strany regionální a etnické. Regionální strany charakterizuje jako formace s regionálně ohraničenou voličskou základnou a mobilizačními zdroji, reprezentující sub-státní, regionální společenství zájmů. STRMISKA, Maxmilián: *Regionální strany a stranické systémy: Španělsko, Itálie, Velká Británie a Severní Irsko*. Brno 1998, s. 11. Etnické strany pak M. Strmiska vymezuje jako politické formace, jejichž ideově-programová i organizační identita, stejně jako jimi používané zdroje politické legitimace a volební mobilizace mají vyhraněně etnický ráz. STRMISKA, M.: *Pojetí regionálních a etnických stran*, s. 14. Lieven de Winter preferuje označení etnoregionální strana. Typickým požadavkem těchto subjektů je snaha o reorganizaci existujícího národního mocenskopolitického systému. Tato reorganizace má směřovat k vytvoření určitého stupně autonomie, jejíž rozsah se může různit – od kulturního protekcionismu až po otevřený separatismus. DE WINTER, Lieven: *The impact of European integration on ethnoregionalist parties*. Institut de Ciències polítiques i Socials, Barcelona 2001, s. 4.

⁴ MUDDE, Cas: *Stranická rodina: rámcová analýza*. Politologická revue, 6, 2000, č. 1, s. 81.

vatelnosti na postkomunistický areál. Lze tedy konstatovat, že zařazení moravistických politických subjektů do etnicko-regionální stranické rodiny je velmi problematické.

1.1 Vymezení moravistických stran

I přes výše nastíněné teoretické obtíže je pro potřeby tohoto článku nutné definovat skupinu moravistických subjektů, což učiníme právě na základě von Beymeho vymezení. Za moravistickou stranu můžeme bezpochyby, na základě názvu i ideové báze, považovat Moravskou demokratickou stranu a Hnutí samosprávné Moravy a Slezska, resp. jejich koalice. Obě uskupení do jisté míry ideově a částečně také personálně navazovala na historicky nejúspěšnější moravistický subjekt – HSD-SMS.

Složitější je to v případě dvou subjektů kandidujících v Jihomoravském kraji, ZELEŇ pro MORAVU (ZpM) a Sdružení nezávislých kandidátů (SNK). Na základě názvového kritéria můžeme také ZpM (v tomto případě šlo o název koalice) zařadit mezi moravistické subjekty. Specifičnost koalice ZpM se však ukáže při pohledu na složení její kandidátky. Nenalezneme zde zástupce žádné typické moravistické strany či hnutí. Jednalo se o koalici sdružující neparlamentní subjekty a strany s minimálním zastoupením v Parlamentu ČR, resp. v Senátu (ODA, Cesta změny, LiRA, Zelení). Koalici SNK tvořilo hnutí Nestraníci pro Moravu (NpM), které bylo úspěšné již v minulých krajských volbách a SNK – Sdružení nezávislých spojené zejména s úspěchem ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004. Ani v tomto případě se ale nejednalo o klasické moravistické uskupení, nýbrž o koalici, jejíž součástí byl regionálně promoravsky orientovaný subjekt – NpM. Nicméně tak jako ZpM i NpM vložily do svého pojmenování název „Morava“, čímž se minimálně verbálně přihlásily k moravské regionální identitě.

Lze tedy konstatovat, že v krajských volbách kandidovaly dvě skupiny akcentující moravskou regionální identitu. Do první kategorie zařadíme dva klasické moravistické subjekty (MoDS a HSMS), jež můžeme do jisté míry považovat za strany historické, neboť přímo navazují na HSD-SMS. Ve druhé skupině se objevují dvě uskupení (ZpM a NpM), která vznikla až v souvislosti s konáním krajských voleb. Jejich postoj k moravské otázce je podstatně umírněnější než v případě stran historických.

Pokusíme-li se nalézt alespoň některé styčné body výše zmíněných politických uskupení (MoDS, HSMS, ZpM a NpM), pak můžeme vyzdvihnout například akcentování regionální moravské identity. Intenzita tohoto důrazu se sice subjekt od subjektu odlišovala, nicméně všechny moravistické strany a hnutí zmiňují specifičnost postavení Moravy či některého z moravských krajů. Nejsilněji tento regionální důraz zaznívá od MoDS a HSMS, u nichž existují i poměrně silné vazby na nacionální pojetí moravské otázky živé zejména v 90. letech 20. století. Další styčný bod lze nalézt také v názoru na uspořádání Evropské unie, kterou si moravistické subjekty představují zejména jako Evropu regionů, nikoli jako Evropu národních států. Nejdůležitějším společným bodem těchto subjektů je omezení jejich působnosti na moravské regiony, výjimkou je MoDS, která kandidovala také na Vysočině, jež je smíšeným česko-moravským krajem.

Kromě několika společných bodů však existovala celá řada témat, jimiž se jednotlivé moravistické subjekty výrazně lišily. Jednalo se zejména o postoj ke vzniku krajů.

V této otázce vynikl především rozdíl mezi historickými a atypickými moravistickými subjekty, jež se profilyovaly právě na základě konání voleb do krajských zastupitelstev. Ačkoliv klasické moravistické subjekty (HSMS, MoDS) vyjadřovaly ostrý nesouhlas s vytvořením 14 VÚSC a s podobou krajů, krajských voleb v roce 2000 a 2004 se účastnily. Například MoDS vždy preferovala uspořádání federativní a požadovala, aby Morava byla jednou ze spolkových zemí České republiky. Svou kandidaturu v krajských volbách 2004 lídr MoDS Ivan Dřímál zdůvodnil takto: „*Nemáme takovou politickou moc, abychom zabránili existenci současných krajů. Nicméně kraje mají ze zákona zákonodárnou iniciativu. Myslíme, že kdybychom na krajské úrovni působili, mohli bychom iniciovat postupné slučování moravských krajů, obnovení moravské hranice a dosažení stavu, po kterém voláme. Tedy stavu, kdy si kraje na Moravě nekonkurují, nepodbízejí se centru, nesoutěží o prebendy, ale táhnou za jeden provaz.*“⁵

1.2 Historický a ideový nástin MoDS a HSMS

Dvěma nejtýpčtějsími a neaktivnějšími moravistickými subjekty je MoDS a HSMS. V následující kapitole si obě uskupení ve stručnosti představíme, a to za prvé v jejich historické perspektivě a za druhé z hlediska ideového, neboť v mnohých regionech nebyly jejich předvolební programy odlišitelné či specifikované.

1.2.1 Moravská demokratická strana

MoDS se na politické scéně objevila v dubnu 1997, kdy došlo ke sloučení Českomoravské unie středu (ČMUS)⁶ s Moravskou národní stranou (MNS). Mimo tento integrační proces zůstal třetí moravistický subjekt, kterým bylo Hnutí samosprávné Moravy a Slezska – Moravské národní sjednocení (HSMS-MNSj je totožné s HSMS). I přes vzájemné spory, zejména mezi předsedou MoDS I. Dřímalem a předsedou HSMS-MNSj Lubomírem Králem, resp. Jiřím Bílým, dokázala obě uskupení nalézt alespoň částečně společnou řeč. To se týkalo například spolupráce ve volbách do PS PČR v roce 1996, o dva roky později však oba subjekty v komunálních volbách postupovaly opět samostatně.⁷

I. Dřímál před krajskými volbami 2004 označil MoDS za „*jedinou autentickou promoravskou politickou sílu, která svou myšlenku přes všechny neúspěchy nese dál*“. Kriticky se vyjádřil o dalších politických uskupeních, která si kvůli volbám, dávají Moravu do názvu. Podle I. Dřímala takové subjekty „*nemají s Moravou jako takovou nic společného*“.⁸ Slabou pozici a dosavadní neúspěšnost MoDS I. Dřímál přisuzoval

⁵ TOMANDL, Jan: *Dřímál: Podpoříme sloučení krajů*. Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 21. 10. 2004, s. 11.

⁶ ČMUS navazovala na původní HSD-SMS, to v roce 1993 změnilo název na Hnutí za samosprávnou demokracii Moravy a Slezska (HSDMS) a o rok později se integrací s dalšími subjekty přetransformovalo na Českomoravskou stranu středu (ČMSS), resp. Českomoravskou unii středu (ČMUS).

⁷ MAREŠ, Miroslav: *Moravistické politické strany a hnutí*. In: MAREŠ, Miroslav (ed.): *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989*. Brno 2003, s. 80.

⁸ TOMANDL, J.: c. d., s. 11.

důslednosti své strany. Stávající nepříznivou situaci lídr MoDS komentoval takto: „Aspoň máme vnitřně sami před sebou a Moravany čisté svědomí. Nepochopení občanů nemůže trvat věčně. Moravská myšlenka je nosná a určitě se prosadí.“⁹

MoDS odmítá krajské zřízení a usiluje zejména o prosazování zájmů Moravy jako celku. Možnost obnovit samosprávu Moravy pak vidí ve slučování krajů.¹⁰ MoDS se jednoznačně vyslovuje pro federalistické uspořádání státu, kde by Morava byla jednou ze spolkových zemí. MoDS se velmi často vyjadřuje také k problematice názvu státu, odmítá zejména užívání jednoslovného termínu Česko. Podle MoDS „název Česko lze používat pouze zcela neoficiálně bez jakýchkoliv mezinárodních právních důsledků“. MoDS považuje za „přirozený název“ současné České republiky název Českomoravská republika.¹¹

I. Dřímál i přes výrazný volební neúspěch MoDS stále věří, že doba jeho strany ještě přijde. Sám se k tomu vyjádřil následovně: „Po mně přijdou noví lidé. Svou nynější kandidaturou chceme především signalizovat, že jsme stranou živoucí, že dovedeme překlenout i období, kdy se nám moc nedaří. A strana bude existovat i nadále, protože Morava se svými čtyřmi a půl milionem obyvatel svou vlastní, autentickou reprezentací bude potřebovat, i když to tak teď necítí.“¹²

1.2.2 Hnutí samosprávné Moravy a Slezska

Vznik HSMS lze datovat do června 1994, kdy se konal sjezd nástupnické organizace HSD-SMS, Českomoravské strany středu (ČMSS). Tento sjezd, a zejména znovuzvolení Jana Kryčera předsedou ČMSS, zásadně akceleroval vznik nového subjektu, jehož základ tvořili delegáti brněnské organizace, kteří J. Kryčera kritizovali ze ztráty prestiže strany, rozpadu organizační struktury a z poklesu volebních preferencí. Dne 18. června 1994 došlo na ustavujícím sjezdu v Brně k založení Hnutí samosprávné Moravy a Slezska,¹³ jehož prioritním cílem byla samosprávná Morava. Předsedou se stal Jan Smejkal. Díky poslanci Zbyškoví Stodůlkovi získalo HSMS také zastoupení v PS PČR. HSMS považovalo samo sebe za nástupnickou organizaci HSDMS, sjezd také přijal s minimálními úpravami stanovy původního hnutí.¹⁴

HSMS se na svých webových předvolebních stránkách zabývalo zejména dvěma oblastmi – daňovou problematikou a Evropskou unií. Podle HSMS je nutné provést daňovou reformu a „ukončit tak přetrvávající komunistický přerozdělovací systém“.¹⁵ Návrh daňové reformy HSMS vychází z daňového systému USA založeném na prin-

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ DŘÍMAL, Ivan: *Ještě k názvu Česko*. Rovnost - Brněnský a jihomoravský deník, 13. 5. 2004, s. 6.

¹² TOMANDL, J.: c. d., s. 11.

¹³ HSMS bylo zaregistrováno ministerstvem vnitra 1. června 1994, ještě před tím nechalo Kryčerovo vedení zaregistrovat dva subjekty s názvy dřívějších moravistických hnutí (HSD-SMS, HSDMS), aby jejich názvy nemohly odštěpenecké skupiny využít. MAREŠ, M.: c. d., s. 71.

¹⁴ *V Brně vzniklo Hnutí samosprávné Moravy a Slezska*. ČTK, 18. 6. 1994, <http://www.ctk.cz:81/aplikace/mfondy.asp?p=d&r=175&t=926955842> (17. 5. 1999)

¹⁵ Dostupné z <http://www.hsms.cz/main.htm> (27. 1. 2005)

cipu, že se „daně vybírají v místě, kde daňová povinnost vznikla“.¹⁶ Podle hnutí by tak vznikl „jednoduchý, přehledný a spravedlivý systém, který by donutil vládní orgány účelně hospodařit s finančními prostředky a naopak umožnil krajům a obcím jejich efektivní využití přesně tam, kde je jich zapotřebí“.¹⁷

V otázce EU se HSMS domnívá, že „Evropská unie je postavena na špatných, to je státních základech a ne na principu historických regionů“.¹⁸ Tento princip je podle názoru HSMS příčinou silícího nacionalismus ve Francii, v Rakousku, Dánsku, Norsku a jiných zemích. Hnutí tvrdí, že „dopad silícího českého nacionalismu pocítují i Moravané“.¹⁹ HSMS navrhuje „zastavení tohoto nebezpečného jevu“ prosazováním budování Evropy „na základě historických územních celků a ne na základě uměle po staletí vytvářených států pomocí sňatků mezi panovnickými rody a dobovačných válek“.²⁰ Důkazem správnosti tohoto řešení budoucí Evropy je podle HSMS například Německo, které „je členeno na historické územní celky a s nacionalistickými vášněmi se v dnešní době uvnitř státu nepotýká“.²¹

2. Krajské volby 2004

V roce 2004 moravistické subjekty kandidovaly v následujících krajích: Jihomoravský, Zlínský, Olomoucký, Moravskoslezský a Vysočina. HSMS v žádném regionu nekandidovalo samostatně, ale vždy v koalici. Oproti tomu MoDS se samostatně ucházela o hlasy voličů ve třech krajích, dvou moravských (Jihomoravský a Olomoucký) a v jednom kraji ležícím na území Čech i Moravy (Vysočina). Ve Zlínském a Moravskoslezském kraji se MoDS a HSMS spojily a vytvořily koalici Morava, resp. Za prosperitu a jistoty východní Moravy. V případě druhé jmenované koalice byla její součástí také Strana za životní jistoty (SzŽJ). Pouze v Jihomoravském kraji stála obě uskupení proti sobě – MoDS kandidovala samostatně a HSMS spolu v koalici se SzŽJ pod názvem Koalice jižní Morava. V Jihomoravském kraji se ucházely o hlasy voličů také ZpM a SNK (viz Tabulka 1).

¹⁶ To znamená, že zahraniční obchodní řetězec registrovaný v Praze by byl povinen odvést ze své činnosti skutečně např. v Plzni daň do Plzně a ne do Prahy. Z vybraných daní by pak město Plzeň, stejně jako ostatní města a obce, odvedly na činnost vládních institucí např. 8 %, na činnost kraje 64 % a zbytek by zůstal pro financování samotné Plzně. Dostupné z <http://www.hsms.cz/main.htm> (27. 1. 2005)

¹⁷ Dostupné z <http://www.hsms.cz/main.htm> (27. 1. 2005)

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž.

Tabulka 1 Kandidující moravistické subjekty v roce 2004 (počet získaných mandátů a procentuální zisky)²²

Počet mandátů/ procentuální zisk	Moravská demokratická strana	Sdružení nezávislých kandidátů	Za prosperitu a jistoty východní Moravy	ZELENÁ pro MORAVU	Koalice jižní Morava	Morava (HSMSMoDS)
Jihomoravský kraj	0/0,70	0/3,76		3/5,08	0/0,58	
Zlínský kraj			0/0,69			
Olomoucký kraj	0/0,49					
Moravskoslezský kraj						0/0,41
Kraj Vysočina	0/0,74					

2.1 Komparace výsledků krajských voleb 2000 a 2004

Z Tabulky 1 je zřejmé, že moravistické strany, hnutí a koalice byly v krajských volbách 2004 neúspěšné, s výjimkou ZpM. Zajímavá je komparace výsledků dvou proběhnutších voleb do krajských zastupitelstev. V roce 2000 se dva historické moravistické subjekty, MoDS a HSMS, dohodly na spolupráci. Obě uskupení kandidovala společně v tehdejších Brněnském, Olomouckém a Zlínském kraji pod názvem Moravská koalice, v Ostravském kraji jako Moravskoslezská koalice a v Jihlavském kraji jako Prosperita Vysočiny. Ačkoliv ani v roce 2000 nebyla koalice MoDS a HSMS v žádném kraji úspěšná, porovnáme-li výsledky krajských voleb v roce 2000 a 2004 musíme konstatovat výrazný pokles podpory (podrobněji porovnání výsledků viz Tabulka 2a, 2b, 3, 4, 5, 6). Jediným moravistickým subjektem, který v roce 2000 zaznamenal úspěch, byli Neustraníci pro Moravu v Brněnském kraji, kteří dosáhli 6,76 % hlasů, resp. 5 mandátů.

Tabulka 2a: Porovnání výsledků krajských voleb v roce 2000 a 2004 v Brněnském/Jihomoravském kraji²³

2000	Moravská koalice	2,16 %
2004	MoDS + Koalice jižní Morava	0,70 % + 0,58 %

²² Data jsou z webových stránek ČSÚ www.volby.cz.

²³ V Brněnském, resp. Jihomoravském kraji nesrovnávám výsledky ZpM, neboť v roce 2000 nekandidoval komparovatelný subjekt. Například ODA kandidovala v rámci Čtyřkoalice (31,64 %) a Strana zelených se ucházela o hlasy voličů samostatně (1,55 %). LiRA vznikla v zimě 2002 a Cesta změny byla na Ministerstvu vnitra zaregistrována v říjnu 2001. Veškerá data pocházejí z webových stránek ČSÚ www.volby.cz.

Tabulka 2b: Porovnání výsledků krajských voleb v roce 2000 a 2004 v Brněnském/Jihomoravském kraji

2000	Nestraniční pro Moravu	6,76 %
2004	Sdružení nezávislých kandidátů	3,76 %

Tabulka 3: Porovnání výsledků krajských voleb v roce 2000 a 2004 v Jihlavském/kraji Vysočina

2000	Prosperita Vysočiny	1,90 %
2004	MoDS	0,74 %

Tabulka 4: Porovnání výsledků krajských voleb v roce 2000 a 2004 v Olomouckém kraji

2000	Moravská koalice	2,01 %
2004	MoDS	0,49 %

Tabulka 5: Porovnání výsledků krajských voleb v roce 2000 a 2004 ve Zlínském kraji

2000	Moravská koalice	2,51 %
2004	Za prosperitu a jistoty východní Moravy	0,69 %

Tabulka 6: Porovnání výsledků krajských voleb v roce 2000 a 2004 v Ostravském/Moravskoslezském kraji

2000	Moravskoslezská koalice	1,80 %
2004	Morava (HSMSMoDS)	0,41 %

2.2 Demografické složení kandidátek²⁴

Kandidátky MoDS se vyznačovaly nadprůměrným zastoupením kandidátů v rozmezí 18 až 29 let (23,64 %, průměr činil 11,40 %) a naopak podprůměrnou reprezentací v kategorii nad 50 let (33,94 %, průměr byl 43,54 %). Taktéž účast žen se pohybovala 10 % nad 26% průměrem. Také ZpM vykazovala velmi podobné složení kandidátek, nadprůměrné zastoupení mezi lety 18 až 29 (21,43 %) let a podprůměr nad 50 let (27,14 %). Ženy tvořily více než 45 % kandidátů. Podobné tvrzení platí i u kandidátky koalice Morava v Moravskoslezském kraji. Také zde měla nadprůměrné zastoupení kategorie 18 až 29 let (32,31 %), naopak podprůměrně byla reprezentována prostřední skupina mezi 30 a 49 lety (23,08 %, průměr činil 45,06 %). Rovněž zastoupení žen na kandidátce Moravy bylo velmi silné, přes 43 %.

²⁴ Data jsou z webových stránek ČSÚ www.volby.cz.

SNK nabídlo celkem 70 kandidátů, z toho 20 žen. V případě SNK lze pozorovat nadprůměrné zastoupení střední věkové kategorie (30–49 let), které činilo 60 % a hluboký podprůměr v případě nejmladší skupiny kandidátů 18 až 29 let, jenž činilo pouze 2,86 %. Necelou třetinu (30 %) jmen na kandidátce tvořily ženy. Koalice jižní Morava a Za prosperitu a jistoty východní Moravy představovaly zcela opačný trend než například MoDS a ZpM. Přes 76 %, resp. 62 % kandidátů pocházelo z kategorie nad 50 let a 73 % kandidátů byli muži. V případě uskupení Za prosperitu a jistoty východní Moravy je demografická struktura kandidátky pochopitelně ovlivněna složením této koalice, ve které bylo téměř 38 % kandidátů navrženo SzŽJ.

3. Jihomoravský kraj

Největší zastoupení měly moravistické subjekty ve svém nejtradičnějším regionu, v kraji Jihomoravském. Zde se o hlasy voličů ucházela MoDS, Koalice jižní Morava, ZpM a SNK. Jediným úspěšným subjektem se stala ZpM.

3.1 ZELENÁ pro MORAVU

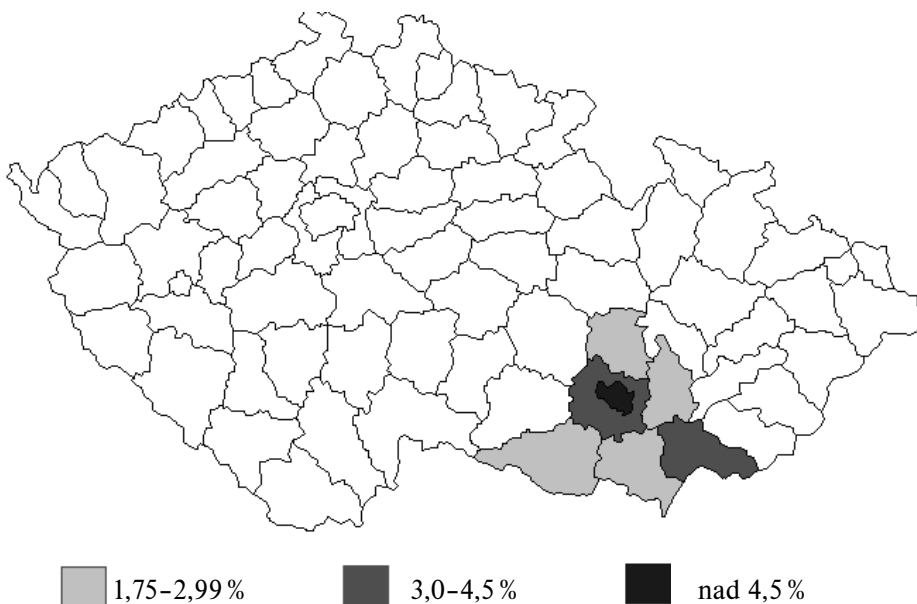
Nejúspěšnějším moravistickým uskupením v Jihomoravském kraji byla ZpM, která těsně pronikla do krajského zastupitelstva Jihomoravského kraje se ziskem 5,08 % (13 699 hlasů). Tento výsledek znamenal obsazení tří mandátů. ZpM se stala jedinou z kandidujících neparlamentních stran a hnutí, které voliči v Jihomoravském kraji dali důvěru.²⁵ ZpM je koalici Strany zelených (SZ) a Liberální reformní strany (LiRA). Nicméně na kandidátce ZpM se nacházeli také nestraníci, jichž byla nadpoloviční většina, a zástupci dalších politických subjektů, z nichž některé jsou zastoupeny v Senátu.²⁶ ZpM představila 74 kandidátů: 44 bylo bezpartijních, 16 pocházelo ze SZ, čtyři z ODA, tři ze Svobodné občanské samosprávy, dva nominovala LiRA a jednoho Cesta změny (CZ). Zastoupení jednotlivých okresů podle bydliště kandidátů bylo následující: Brno – město 40 %, Brno – venkov 17 %, Hodonín 16 %, Blansko 8 %, Břeclav 7 %, Vyškov 6 %, Znojmo 6 %.²⁷

²⁵ Podle Löwova názoru je „většina malých stran pro voliče nečitelná... nemají jasný program, nevědí, co přesně chtějí a co mohou nabídnout voličům“. Za základ úspěchu ZpM J. Löw považuje zejména pohled koalice „na problémy místní politiky“, neboť jak J. Löw dodává „nechceme peníze na gigantické stavby, ale na zlepšení obyčejného všedního života“. CHMELÍČEK, Jan: *Přispějeme k lepší politické kultuře*. Právo, 8. 11. 2004, s. 11.

²⁶ Martin Mejstřík – bezpartijní, navržen Cestou změny (zvolen 2002); Jaromír Štětina – bezpartijní, navržen Stranou zelených (zvolen 2004); Jiří Zlatuška – bezpartijní, navržen LiROU (zvolen 2002); Karel Schwarzenberg – člen ODA, kandidoval za koalici US-DEUODA (zvolen 2004). Všichni tyto senátoři jsou v Senátu členy Klubu otevřené demokracie.

²⁷ *Zelená pro Moravu*. Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 21. 10. 2004, s. 11.

Mapa 1: ZELENÁ pro MORAVU v Jihomoravském kraji

V čele kandidátky ZpM stál nestraník navržený LiROU Jiří Löw, který získal 1703 preferenčních hlasů. Kromě lídra kandidátky do zastupitelstva pronikli také dva výrazní brněnští opoziční politici. Z dvaadvacátého místa se prosadila Jana Drápalová (1842 hlasů)²⁸ ze SZ a úplně neúspěšnějším kandidátem byl Mojmír Vlašín (1921 hlasů), jenž postoupil z šestnácté pozice na první.

ZpM ve svém programu kombinovala ekologické a liberální přístupy. Program vydvíhal nutnost zachování a ochrany životního prostředí Jižní Moravy. Dále ZpM prosazovala, aby byl rozvoj Jižní Moravy odvíjen „od potřeb obyvatel, ne od zájmu lobbyistů napojených na stranické struktury“ a zároveň ZpM požadovala „seriózně řešit vážné problémy (nezaměstnanost, školství, zdravotnictví, doprava), ne podporovat stavění politických pomníků (budování přístavu na Břeclavsku, ODSun Hlavního nádraží v Brně)“.²⁹ ZpM se stavěla proti jakýmkoli megalomanským projektům (viz přesun brněnského nádraží a výstavba rychlostní silnice R43). Do činnosti kraje hodlala více zapojit nezávislé odborníky a neziskový sektor.³⁰

²⁸ K výsledkům voleb se J. Drápalová vyjádřila následovně: „S výsledkem voleb jsem spokojená. Že ale bude preferenčních hlasů tolik, jsem dopředu neplánovala. Víc než já jich dostal Vlašín. Je vidět, že si naši voliči vybírají osobnosti.“ USTOHALOVÁ, Jana: *Preferenční hlasy míchaly pořadím*. Mladá fronta Dnes, 8. 11. 2004, s. 3.

²⁹ Dostupné z <http://www.zelenapromoravu.cz/> (2. 2. 2005)

³⁰ ŠENKÝŘ, Miloš: *Kdo kandiduje v Jihomoravském kraji*. Rovnost - Brněnský a jihomoravský deník, 3. 11. 2004, s. 13.

ZpM v úvodu svého volebního programu uvedla osm priorit své politiky:

1. Otevřená politika, vlídné úřady;
2. Střízlivý rozvoj s šetrnou dopravou;
3. Člověk pro krajinu, krajina pro člověka;
4. Zelenou rozvoji místního hospodaření;
5. Zdravé potraviny ze zdravé půdy;
6. Zelenou vzdělání;
7. Dostupná zdravotní a sociální péče;
8. Kraj pestrý tradicí i budoucností.

Zejména lídr společné kandidátky J. Löw ve svém předvolebním programu řešil otázku postavení Moravy. J. Löw se v programu ztotožňuje s ideou Evropy regionů, nikoliv národnostních států, které podle jeho názoru mezi sebou neustále bojují o vůdčí postavení. V Evropě regionů by měla mít své místo i samosprávná Morava. S tím souvisí i Löwův požadavek na striktní subsidiaritu, kde stát má koordinovat pouze zahraniční politiku, bezpečnost, obranu a právo. Lídr ZpM vytyčil následující prioritní oblasti své práce: nalezení přirozeného místa Moravy v Evropě, kdy by mělo docházet k postupné a dobrovolné integraci krajů. Dalším pomoravským bodem byla podpora regionální kultury vyzvedávající etnografické zvláštnosti Moravy. J. Löw se dále vyslovil jednoznačně pro přímou volbu starostů, primátorů a hejtmanů, aby nebyli závislí na svých stranických sekretariátech. V programu také prosazoval snížení minimálního procenta hlasů pro vstup do zastupitelstev a nahrazení 1/3 Senátu zástupci krajů, aby se v celostátní politice více prosazovaly potřeby jednotlivých regionů.³¹ Mezi další Löwovy priority patřilo jasné oddělení státní správy od samosprávy a snaha o prosazení krajského referenda.

Dvěma ekologicko-ekonomickými předvolebními tématy se stala kauza odsunu brněnského nádraží a výstavba silnice R43. Zejména na otázce přesunu brněnského nádraží se ZpM silně profilovala. Jednoznačně odmítala přesun a preferovala opravu nádraží v původní poloze.³² Také lídr ZpM a krajský zastupitel J. Löw před volbami vystupoval velmi ostře proti přesunu brněnského nádraží. Není bez zajímavosti, že architektonická kancelář Löw & spol., jejímž je J. Löw jednatelem a polovičním vlastníkem, již od jara 2004 spolupracovala na změně územního plánu železničního uzlu Brno, který počítal s nádražím v odsunuté poloze.³³ Podle J. Löwa bylo v pořádku, že na jedné straně vystupoval proti přesunu nádraží a na druhé straně jeho firma spolupracovala na počátečních fázích projektu, jenž přesun umožní. Jiný názor však

³¹ Dostupné z <http://www.zelenapromoravu.cz/> (2. 2. 2005)

³² Například politolog Michael Smith, který během referenda dělal průzkum mezi Brňany uvedl, že Strana zelených šikovně využila příležitosti a díky rozpoutání kampaně kolem nádraží přitáhla voliče. M. Smith dále uvedl: „Strana zelených získává větší politickou sílu zřejmě díky svému zviditelnění při podpoře koalice Nádraží v centru. Jiné politické strany jako ODS a ČSSD mohou voliče ztratit, ale to je velmi těžké říci s jistotou.“ *Nádraží ovlivní krajské volby*. Mladá fronta Dnes, 23. 10. 2004, s. 1.

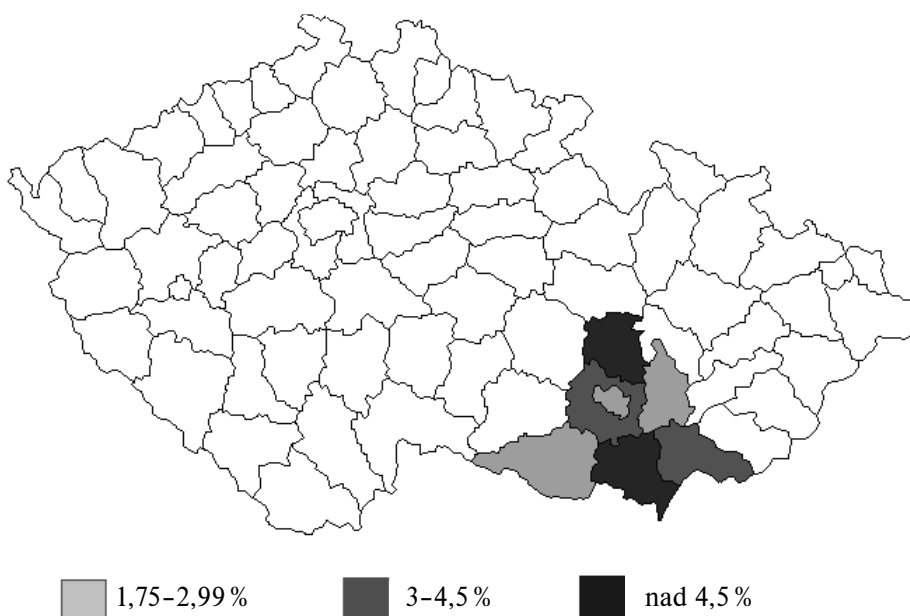
³³ Löwovu firmu si vybrala brněnská architektonická kancelář ArchDesign, která získala od města několikamilionovou zakázku na vypracování územního plánu s odsunutým nádražím. Löwova kancelář např. navrhovala podobu biokoridorů kolem řeky Svratky a Svitavy či parků na plochách, které zbudou po železnici v případě, že se nádraží přestěhuje o několik set metrů na jih. USTOHALOVÁ, Jana: *Odsun nádraží? Zakázka nevádí*. Mladá fronta Dnes, 11. 11. 2004, s. 1.

zastával jeho kolega ze ZpM M. Vlašín (SZ), který uvedl, že J. Löw „*takovou zakázku neměl brát nebo ji měl vrátit*“ a „*pokud ji nevrátil, tak pochybil*“.³⁴

3.2 Sdružení nezávislých kandidátů

V Jihomoravském kraji kandidovalo také SNK (koalice NpM a SNK – Sdružení nezávislých). Tak jako u ZpM nelze ani v případě koalice SNK (resp. NpM) hovořit o klasickém moravistickém subjektu. NpM sice můžeme vymezit jako regionální politický subjekt vyznačující se regionálním patriotismem, ovšem bez jakýchkoli teritoriálních či státoprávních požadavků. V krajských volbách 2004 obhajovalo svá křesla pět zastupitelů NpM: Martin Hovorka, Jan Kryčer, Luděk Mikulecký, Zdeněk Peša a Alena Štětková. Ačkoliv SNK chtělo v krajských volbách získat osm křesel, koalici se nepodařilo navázat na úspěchy NpM z předcházejících krajských voleb a získala pouze 3,76 % (10 155 hlasů). Zastoupení jednotlivých okresů podle bydliště kandidátů bylo následující: Brno-město 25,7 %, Břeclav 20 %, Hodonín 17,1 %, Blansko 12,9 %, Brno-venkov 11,4 %, Znojmo 8,6 %, Vyškov 4,3 %.³⁵

Mapa 2: SNK v Jihomoravském kraji

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Sdružení nezávislých kandidátů. Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 12. 10. 2004, s. 10.

Volební kandidátka SNK byla složena ze zástupců delegovaných NpM a SNK – Sdružení nezávislých v poměru 1:1 a figurovali na ní především starostové jihomoravských obcí. Lídrem SNK se stal starosta Lednice Libor Kabát (člen SNK – Sdružení nezávislých). Na druhém místě kandidátky figuroval dlouholetý zastánce moravské věci a předseda HSD-SMS v letech 1992 až 1995 J. Kryčer. Nejvíce přednostních hlasů ve volbách však získal starosta Olešnice Z. Peša (12,67 %, 1287 hlasů). Druhého nejvyššího počtu preferenčních hlasů dosáhl lídr kandidátky L. Kabát (6,93 %, 704 hlasy). Do volební kampaně SNK vstoupilo pod heslem „Nalijeme vám čistého vína“ s dovětkem, že po jiném bývá kocovina. Na celé kampani se výtvarně podílel karikaturista Lubomír Vaněk.³⁶ Symbolem koalice SNK se pro volební kampaň stal maskot „Moraváček“.

Na základě svého programu chtěla koalice prosazovat lepší komunikaci mezi občany a politiky a v duchu Evropské charty místní samosprávy kladlo SNK důraz především na regionální samosprávu. SNK vycházelo zejména z přesvědčení, že komunální politici a bezpartijní do krajského zastupitelstva patří a je nutné vytvořit konkurenční prostředí velkým politickým stranám s cílem posílit počet krajských zastupitelů nezávislých na politických stranách. Podle názoru lídra L. Kabáta „*by se krajské zastupitelstvo mělo podobat víc obecnímu nebo městskému zastupitelstvu než parlamentu*“, neboť „*musí jít hlavně o výsledek pro město či region, ne o politické ambice*“.³⁷ SNK podle vlastních slov „nepředstavuje vějíčku na nerozhodnuté voliče, ale především zdůrazňuje skutečnost, že kandidující osobnosti se programově nehlásí k levici či pravici“. SNK se zavázalo rozlišovat „jen mezi dobrými a špatnými návrhy či iniciativami bez ohledu na politickou příslušnost předkladatele“.³⁸

Za hlavní úkoly zastupitelstva v budoucím funkčním období představitelé SNK označili dokončení optimalizace školství, podporu transformace krajských zdravotnických zařízení a péči o rekonstrukci silnic druhé a třetí třídy. Dalším požadavkem SNK bylo rozdělení současného regionu Jihovýchod. SNK jednoznačně preferovalo, aby se Jihomoravský kraj stal samostatným regionem NUTS 2, který v současnosti tvoří spolu s Vysočinou.³⁹ J. Kryčer se před krajskými volbami vyslovil k pozici Moravy v rámci EU, jež měla dosáhnout postavení plnohodnotného historického evropského regionu.⁴⁰ SNK se také vyjádřilo k aktuálnímu volebnímu tématu – k otázce brněnského nádraží. SNK zastávalo názor, že o „brněnském nádraží by měli mít možnost rozhodnout nejen občané v Brně, ale také ti, kteří do krajské metropole dojíždí a kterých se přesun nádraží také týká“.⁴¹ Zároveň SNK, z důvodu obtížné dosažitelnosti 50% hranice v referendu, navrhlo, „aby byla snížena povinná účast voličů v referendu z 50 % na 30 %“.⁴² Například J. Kryčer se na besedě konané 2. listopadu 2004 v Brně vyjádřil pro odsun nádraží, přičemž referendum považoval jen za morální apel.⁴³

³⁶ Dostupné z http://www.snk.cz/obr_seznam.asp?a=1&ident=983 (15. 2. 2005)

³⁷ Dostupné z http://www.nestranici.cz/clanek_01.php (1. 3. 2005)

³⁸ Dostupné z <http://www.nestranici.cz/faq.php> (10. 2. 2005)

³⁹ Dostupné z http://www.snk.cz/obr_seznam.asp?a=1&ident=983 (26. 1. 2005)

⁴⁰ ŠENKÝŘ, Miloš: *Kabát: Umíme kraji pomoci*. Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 12. 10. 2004, s. 10.

⁴¹ Dostupné z <http://www.nestranici.cz/faq.php> (10. 2. 2005)

⁴² Tamtéž.

⁴³ Dostupné z <http://www.nadrazivcentru.cz/041111-marek-friedmann-tydenik-zeleznicar-z-predvolebni-debaty-o-odsunu-nadrazi.html> (17. 2. 2005)

Jaké byly důvody, že SNK, resp. NpM nedokázalo obhájit své postavení z předcházejících voleb? Podle J. Kryčera SNK postrádalo silné předvolební téma.⁴⁴ Velkým problémem pro SNK byla také značná konkurence, ať už v podobě ZpM nebo Železného Nezávislých (viz Tabulka 8).

Tabulka 3: Komparace volebních zisků NpM v krajských volbách 2000 s výsledky SNK, ZpM a Nezávislých v krajských volbách 2004

Okres	NpM v krajských volbách 2000	SNK v krajských volbách 2004	ZpM v krajských volbách 2004	Nezávislí v krajských volbách 2004
<i>Blansko</i>	10,98	8,46	2,10	3,78
<i>Brno-město</i>	5,21	2,38	8,73	2,49
<i>Brno-venkov</i>	6,35	3,97	3,87	2,19
<i>Břeclav</i>	8,37	6,42	2,08	0,88
<i>Hodonín</i>	5,47	3,60	4,11	2,14
<i>Vyškov</i>	5,71	2,23	2,61	0,96
<i>Znojmo</i>	9,99	2,37	1,75	3,40
<i>Celkem JM kraj</i>	6,76	3,76	5,08	2,33

Například v okrese Znojmo SNK udrželo pouze 17 % voličů (v roce 2000 zde NpM volilo 2 894 voliči a o čtyři roky později se jednalo pouze o 491 voliče). Ve Znojmě se bezpochyby projeví rovnou dva faktory, které výrazně ovlivnily hluboký pokles volebních zisků SNK. Za prvé se jednalo o nárůst konkurence ve formě dvou nových volebních subjektů, jimiž byli Nezávislí a ZpM. Za druhé šlo o značný propad volební účasti v okrese Znojmo. Zatímco v roce 2000 byla voličská účast ve Znojmě pouze o 2 % nižší (33 %) než byl průměr Brněnského kraje (35 %). O čtyři roky později však rozdíl činil celých 7 %, když se voleb ve znojemském okrese zúčastnilo pouze 23 % voličů, přičemž průměr Jihomoravského kraje dosahoval 30 %.

O více než polovinu procentuálních zisků se SNK propadlo v okrese Brno - město a v okrese Vyškov. V Brně - město byl rozhodujícím faktorem značný zisk ZpM, která se těšila přízni téměř 9 % voličů. Taktéž ve Vyškově, kde SNK ztratilo dvě třetiny voličů, hrála důležitou roli zvýšená konkurence subjektů, které dokázaly získat alespoň minimální procentuální zisk (v roce 2000 získalo alespoň setinu procenta 13 subjektů, o čtyři roky později se jednalo o 16 uskupení). Byla to především ZpM, jež SNK vzala voliče. Svou roli sehrála také nižší volební účast, v roce 2000 se krajských voleb v okrese Vyškov účastnilo 36,5 % voličů a o čtyři roky později to bylo o více než 6,5 % méně. Pouze v okresech Blansko a Břeclav SNK neutrpělo dramatický propad a dokázalo si udržet slušné postavení. Zejména v okrese Blansko se projevila síla komunálního politika Z. Peši (955 přednostních hlasů), který zde získal celkově čtvrtý nejvyšší počet preferenčních hlasů (po lidoveckých kandidátech Stanislavu Juránkovi, Jiřím

⁴⁴ *Neúspěšní: Může za to centrum. A lidé si nás pletli. Mladá fronta Dnes, 9. 11. 2004, s. 2.*

Bělehrádkovi a Marii Cackové). Právě Z. Peša se podílel více než 42 % na nejlepším výsledku SNK, jehož dosáhlo v okrese Blansko (8,46 %).

3.3 Moravská demokratická strana

MoDS získala v Jihomoravském kraji pouhých 1 890 hlasů, což představovalo 0,70 %. V čele jihomoravské kandidátky stál předseda MoDS a dlouholetý bojovník za práva Moravy I. Dřímál. Lídr MoDS získal procentuálně nejvíce preferenčních hlasů (6,71 % v rámci MoDS), přesto se jednalo jen o 127 hlasů. Na 22. místě kandidátky se ucházel o zvolení další z moravistických nestorů J. Bílý (60 přednostních hlasů). MoDS dala na kampaň pouze pár tisíc korun, neboť podle stranického zmocněnce Václava Kepřta MoDS nemá „mrtvé sponzory někde na Madagaskaru“.⁴⁵ V jednotlivých okresech Jihomoravského kraje měla MoDS velmi vyrovnané, leč nízké zisky. Pohybovaly se v rozmezí od 0,57 % (Blansko) do 0,80 % (Břeclav). Zastoupení jednotlivých okresů dle bydliště kandidátů bylo následující: Brno-město 65 %, Brno-venkov 9 %, Hodonín 7 %, Břeclav 6 %, Blansko 5 %, Vyškov 3 %, Znojmo 5 %.⁴⁶

MoDS ve svém předvolebním programu pro Jihomoravský kraj neřešila pouze moravskou problematiku (viz kapitola 1.2). Dalšími programovými body byla mj. otázka bezpečnosti.⁴⁷ MoDS prosazovala například výrazné snížení hranice trestní zodpovědnosti.⁴⁸ I. Dřímál se také vyslovil pro legislativní začlenění institutu referenda do všech stupňů veřejné správy, tedy i na úroveň krajské samosprávy. K otázce stěhování brněnského nádraží se lídr I. Dřímál vyjádřil následovně: „*Jsem pro rekonstrukci železničního uzlu Brno při stávající poloze brněnského hlavního nádraží. Rovněž vitalizaci jižního centra lze řešit jiným racionálnějším a levnějším způsobem než přesunem železničního uzlu.*“⁴⁹

⁴⁵ ŠVERDÍK, Michal: *Kampaň ODS a lidovců: milion a půl*. Mladá fronta Dnes, 25. 10. 2004, s. 1.

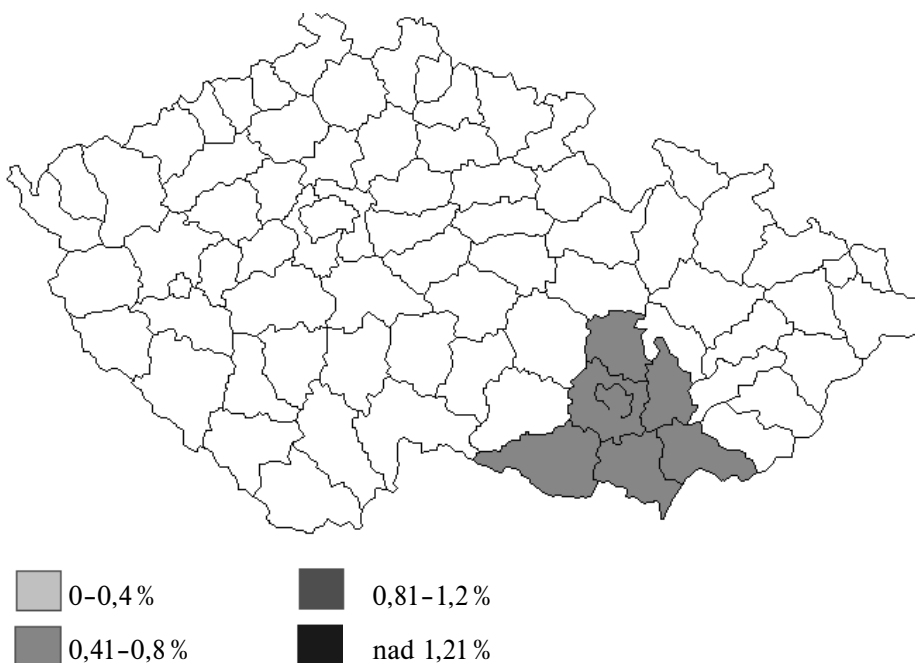
⁴⁶ *Moravská demokratická strana*. Rovnost - Brněnský a jihomoravský deník, 21. 10. 2004, s. 11.

⁴⁷ Na druhém místě kandidátky figuroval prezident bezpečnostních agentur na Moravě Petr Sehnal.

⁴⁸ TOMANDL, J.: c. d., s. 11.

⁴⁹ *Co soudí politici kandidující na hejtmana o regionálních problémech?* Mladá fronta Dnes, 1. 11. 2004, s. 4.

Mapa 3: MoDS v Jihomoravském kraji

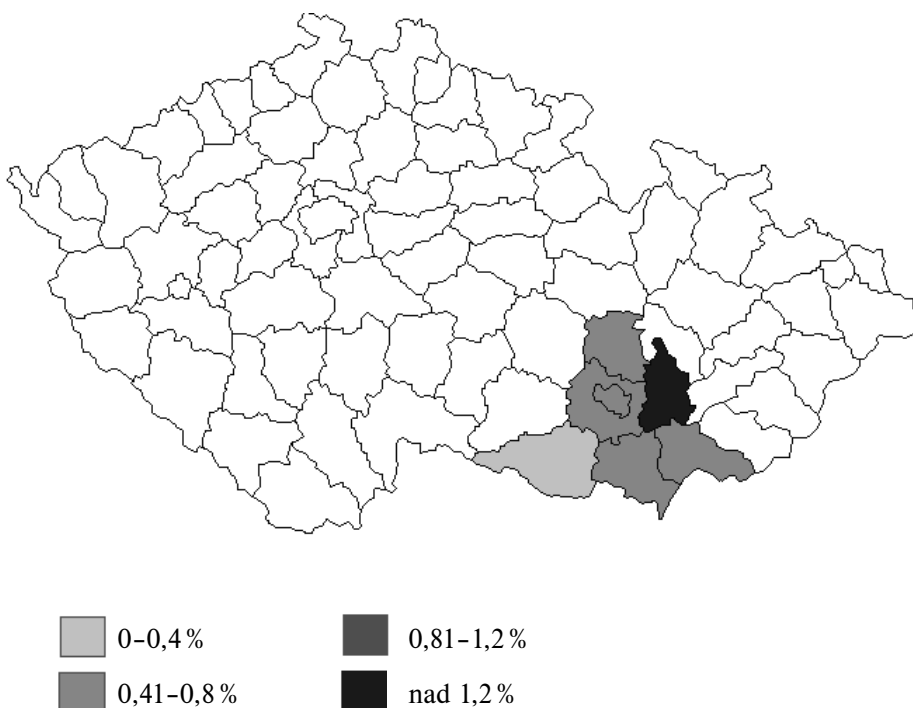
3.4 Koalice jižní Morava

Koalice jižní Morava byla se svým 0,58% volebním ziskem ještě méně úspěšná než MoDS. Nejvíce preferenčních hlasů získal známý historik a zastánce Moravy J. Pernes (106 přednostních hlasů), druhý největší počet přednostních hlasů si připsala „dvojka“ kandidátky psycholog Pavel Fiřo. Za Koalicí jižní Morava také kandidoval neúspěšný uchazeč o senátorský post z voleb v listopadu 2004 ve volebním obvodu Brno-venkov Antonín Žiška (HSMS). Koalice jižní Morava se skládala ze tří politických sdružení - SzŽJ (24 kandidátů), HSMS (16), Strana venkova - spojené občanské síly (4) a 24 kandidátů nemělo politickou příslušnost. Zastoupení jednotlivých okresů podle bydliště kandidátů bylo následující: Brno - město 37,14 %, Blansko 22,86 %, Hodonín 10 %, Brno - venkov 8,57 %, Vyškov 8,57 %, Znojmo 7,14 %, Břeclav 4,29 %.⁵⁰

⁵⁰ Koalice jižní Morava. Rovnost - Brněnský a jihomoravský deník, 14. 10. 2004, s. 11.

Mapa 4: Koalice jižní Morava v Jihomoravském kraji

V případě Koalice jižní Morava se objevil poměrně atypický problém. Lídr kandidátky a šéf drnovického fotbalu Jan Gottvald krátce před krajskými volbami prohlásil, že z voleb už počátkem října odstoupil. J. Gottvald, navržený Stranou venkova, uvedl: „Rezignaci jsem předal člověku, který byl pověřený koordinací administrativy, jeho jméno ale neznám.“ Krajský úřad však žádné takové odstoupení z kandidátky neregistroval a Gottvaldovo jméno v čele kandidátky zůstalo.⁵¹ J. Gottvald odmítal pozici lídra s odůvodněním: „Nemám to nikomu za zlé, ale postavili mě před hotovou věc. Neměl jsem poněti, že jsem tak vysoko.“⁵² J. Gottvald uvedl, že rezignaci sepsal po konzultaci s rodinou. Volební zmocněnec Dočkal však tvrdil, že fotbalový boss o svém postavení na kandidátce věděl.⁵³ Pokud lidé volili Koalici jižní Morava a zaškrtnli Gottvaldovo jméno, jejich hlas platil a Koalici zůstal.⁵⁴ Přestože J. Gottvald de facto nekandidoval,

⁵¹ USTOHALOVÁ, Jana: *Volební lístky: ne každý údaj na nich musí platit*. Mladá fronta Dnes, 4. 11. 2004, s. 1.

⁵² *Gottvald odmítl být lídrem*. Mladá fronta Dnes, 9. 10. 2004, s. 4.

⁵³ ŠENKÝŘ, Miloš: *Gottvald odstoupil, o post hejtmana bojovat nebude*. Rovnost - Brněnský a jihomoravský deník, 8. 10. 2004, s. 9.

⁵⁴ USTOHALOVÁ, Jana: *Volební lístky obsahují chyby*. Mladá fronta Dnes, 4. 11. 2004, s. 1.

ve volbách získal třetí nejvyšší počet preferenčních hlasů 5,65 % (89 hlasů) v rámci Koalice jižní Morava. Novým lídrem kandidátky se po Gottvaldově problematickém odstoupení stal P. Fiřo ze SzŽJ.

Volební program byl průsečnicí idejí tří uskupení tvořících Koalici. Dva subjekty z koaličního uskupení, HSMS a Strana venkova – spojené občanské síly, jsou zaměřeny na jižní Moravu a třetí subjekt – Strana za životní jistoty – se zase vyznačuje silným sociálním programem. Koalice jižní Morava proto kladla důraz jak na jižní Moravu jako celek, tak na problematiku sociálně slabších skupin obyvatel, zejména seniorů. Kandidaturu Koalice jižní Morava zdůvodnil P. Fiřo takto: „*Máme pocit, že v naší zemi nejsou strany, které by pomáhaly běžnému občanovi, a tak kandidujeme společně. V konkrétním programu jsou body týkající se zemědělství, důchodců, sociálně slabých a invalidů. Co je teď hodně aktuální, je otázka zaměstnanosti. Zajímá nás nejen zaměstnávání starších lidí, ale také zaměstnávání absolventů...*“⁵⁵

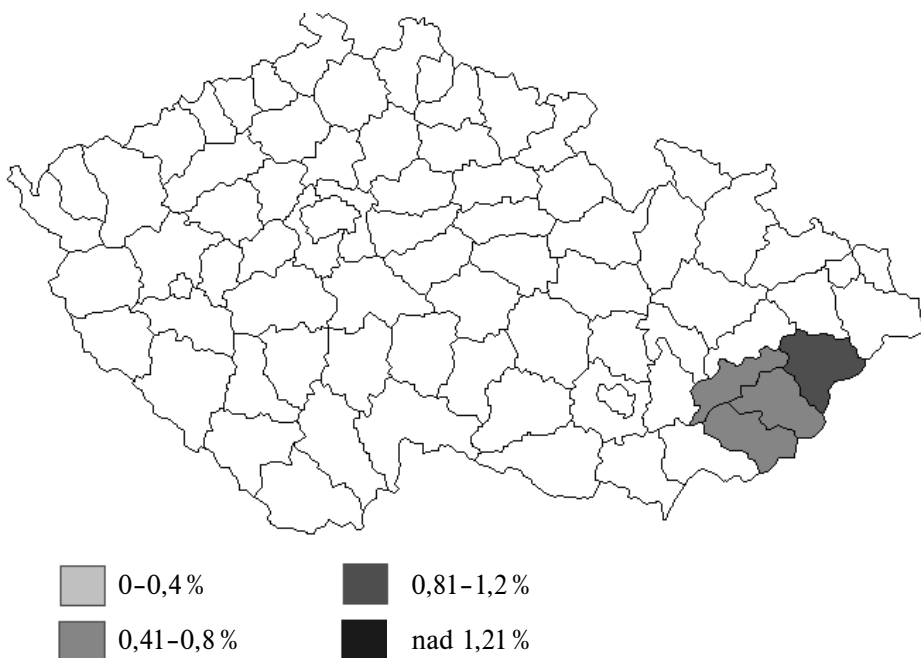
4. Zlínský kraj

Ve Zlínském kraji kandidovala koalice SzŽJ, MoDS a HSMS pod názvem Za prosperitu a jistoty východní Moravy. Necelá polovina (22) kandidátů byla bez politické příslušnosti, SzŽJ navrhla 16 jmen, MoDS a HSMS jedno. Ani tato koalice však nedosáhla úspěchu a s 0,69 % zůstala hluboko v poli poražených. Menší zisk zaznamenala ve Zlínském kraji pouze Dělnická strana (0,16 %), Koruna Česká (0,21 %) a Pravý blok (0,25 %). Nejúspěšnějšími kandidáty byli lídr Milan Sekáč (79 preferenčních hlasů) a Jiří Zvoniček (taktéž 79 hlasů). Na posledním místě kandidátky se nacházel eurolídr Za zájmy Moravy ve sjednocené Evropě (koalice HSMS a MoDS ve volbách do EP 2004), předseda Moravského národního kongresu a bývalý předseda Svazu Moravanů Pavel Dohnal (43 preferenčních hlasů).

---

⁵⁵ TOMANDL, Jan: *Fiřo: Starší lidé si zaslouží respekt*. Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 14. 10. 2004, s. 11.

Mapa 5: Za prosperitu a jistoty východní Moravy ve Zlínském kraji

Lídr koalice Za prosperitu a jistoty východní Moravy M. Sekáč šel do voleb s mottem „Snažit se dělat co nejlépe“.⁵⁶ M. Sekáč očekával, že Za prosperitu a jistoty východní Moravy ve volbách dosáhne 5% hranice.

Na webových stránkách Za prosperitu a jistoty východní Moravy mluvčí koalice P. Dohnal uvedl, že „politická reprezentace pražských parlamentních stran není už schopna rozeznávat a racionálně řešit skutečné problémy občanů i státu, natož specifickou problematiku jednotlivých částí republiky“.⁵⁷ Podle Dohnalova názoru se „demokracie za této situace stává prázdnou formou a pro občana pozbývá smyslu“.⁵⁸ Přestože tato koalice vyjadřovala nesouhlas s počtem, velikostí, nákladovostí krajů a zejména s nerespektováním hranice mezi Čechami a Moravou, rozhodla se k účasti v krajských volbách, neboť to chápala jako „dílčí krok k obnovení skutečné demokracie“.⁵⁹

Koalice se jednoznačně vyslovila pro obnovu zemského zřízení, které by zemím poskytlo takové kompetence jako mají spolkové země v Rakousku a v Německu. Hlavním krédem Za prosperitu a jistoty východní Moravy se stala snaha o nápravu „stále se

⁵⁶ NOVÁČEK, Jiří: *Volby na krku: čtrnáct stran se snaží přesvědčit voliče, aby jim dali hlas*. Zlínské noviny, 3. 11. 2004, s. 6.

⁵⁷ Dostupné z <http://moravia.euweb.cz/index2.htm> (3. 2. 2005)

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž.

zhoršující situace kraje a celé Moravy“.⁶⁰ Volební program se skládal z deseti hlavních kapitol a pokrýval oblast rozvoje průmyslu a služeb; dopravní infrastruktury; rozvoje zemědělství; životního prostředí; rozvoje cestovního ruchu; kultury; rozvoje školství mládeže a sportu; dále se týkal problematiky sociální a zdravotní; prevence kriminality a poslední kapitola pojednávala o veřejné správě.

Z hlediska moravistického vymezení je bezpochyby zajímavá desátá kapitola pojednávající o oblasti veřejné správy. V této části se koalice Za prosperitu a jistoty východní Moravy zavazuje usilovat o: „Spolupráci krajů ležících na historickém území Moravy a Slezska, která by vyústila ve zřízení sdružení moravských krajů pod názvem Moravská země. Sdružení krajů by mělo svůj řídicí orgán Zemskou radu, do které by byli delegováni zástupci jednotlivých krajů.“⁶¹ Podle představ koalice měla tato Zemská rada mj. rozhodovat o společném postupu při prosazování politických a hospodářských zájmů samospráv moravských krajů v rámci České republiky; o společném, přímém zastoupení moravských krajů a měst v orgánech Evropské unie. Dále měla Zemská rada rozhodovat o předkládání nových, nebo novelizovaných zákonů v rámci zákonodárné iniciativy krajských zastupitelstev (např. o referendu o hranicích krajů s ohledem na historické hranice Čech a Moravy) a o zřizování společných odborných komisí, které by oponovaly a připomínkovaly rozhodnutí centrálních orgánů ve věcech dotýkajících se zájmů moravských krajů (např. další postup reformy veřejné správy, rušení okresů apod.).⁶²

5. Olomoucký kraj

V Olomouckém kraji kandidoval jediný moravistický subjekt – MoDS. MoDS však získala jenom 0,49 % hlasů. Drtivá většina navržených kandidátů MoDS neměla politickou příslušnost, pouze necelých 10 % kandidátů bylo členy MoDS. Lidrem kandidátky se stal Jan Opálka (25 preferenčních hlasů), ale nejvíce přednostních hlasů získala velmi rozporuplná moravistická postava Alena Ovčáčiková. J. Opálka vešel ve známost zejména v souvislosti s návrhem kontroverzní moravské gramatiky, který byl projednáván Moravkoslezským sněmem v roce 1993 jako „návrh zákona o úředním jaziku na Moravě a v části Slezska“.⁶³ J. Opálka podle svých vlastních vyjádření rozhodně neusiloval o pozici lídra, sám prohlásil: „*Nechtěl jsem být lídr, ani nevím, že mě napsali na první místo.*“⁶⁴

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž.

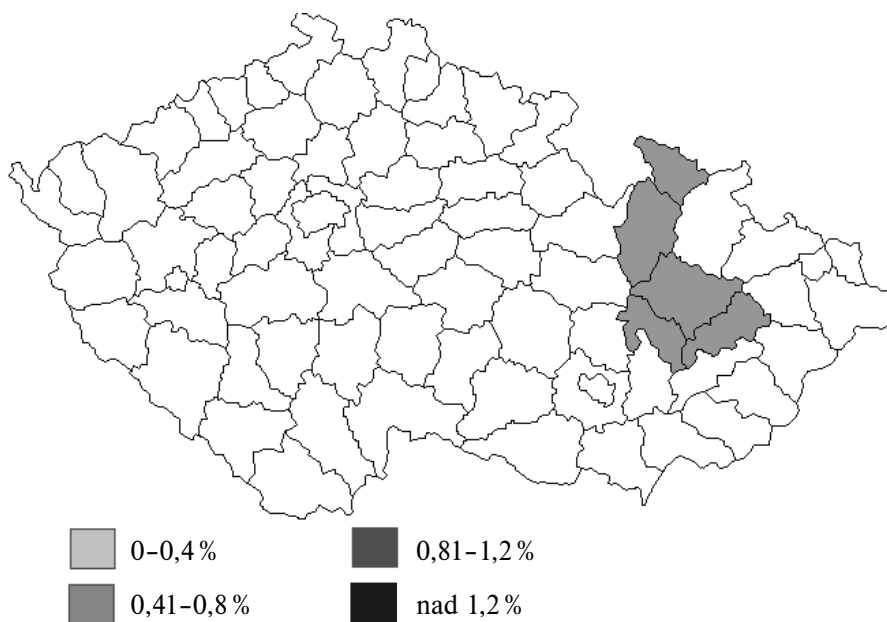
⁶² Tamtéž.

⁶³ Tento jazyk měl být podle návrhu používán všemi zemskými orgány, orgány samosprávy obcí, měst, soudy a dalšími státními institucemi. Taktéž výuka na školách měla být prováděna v „úředním“ jazyce. Tento návrh obsahoval například tyto změny: předpona „vy“ je zrušena a nahrazena předponou „vi“, písmeno „ú“ je zrušeno a nahrazeno písmenem „u“ (vzor dříve růže, nyní rúže), spojovník je zrušen a nahrazen tečkou. „V souladu s Chartou OSN o rovnosti občanů a národů jsou si všechny rody rovnocenné a shodné, bez ohledu na rod se v koncovkách podstatných, přídavných jmen, sloves atd. používá vždy i měkké. Pravidlo shody s přísudkem je zrušeno... V případě souhlasu Moravského národa může být Y, y při psaní nahrazeno į a ý nahrazeno í (povolený vzor Kykyryký, je možné psát také kĭkĭrĭkĭ).“ OPÁLKA, Jan: *Návrh zákona. Zákon o úředním jaziku na Moravě a části Slezska*. B.m. 1993.

⁶⁴ KONEČNÝ, Pavel: *Malá kampaň: za milion*. Olomoucký den, 4. 11. 2004, s. 7.

Ještě před volbami musel Krajský úřad v Olomouci vyškrtnout osm kandidátů z kandidátní listiny MoDS, neboť uvedli nesprávná data. MoDS označila za hlavní bod volebního programu „rozvoj Moravy v jejím celku i jednotlivých částech“ a „více peněz z daní pro Olomoucký kraj, využitých zejména pro účinnou pomoc nejchudším lidem, samozřejmě při respektování kulturních hodnot moravanství“.⁶⁵ MoDS v krajských volbách v Olomouckém kraji zaznamenala velmi vyrovnané a zároveň velmi nízké výsledky. Procentuální zisky se pohybovaly od 0,42 % (Prostějov) do 0,61 % (Přerov).

Mapa 6: MoDS v Olomouckém kraji

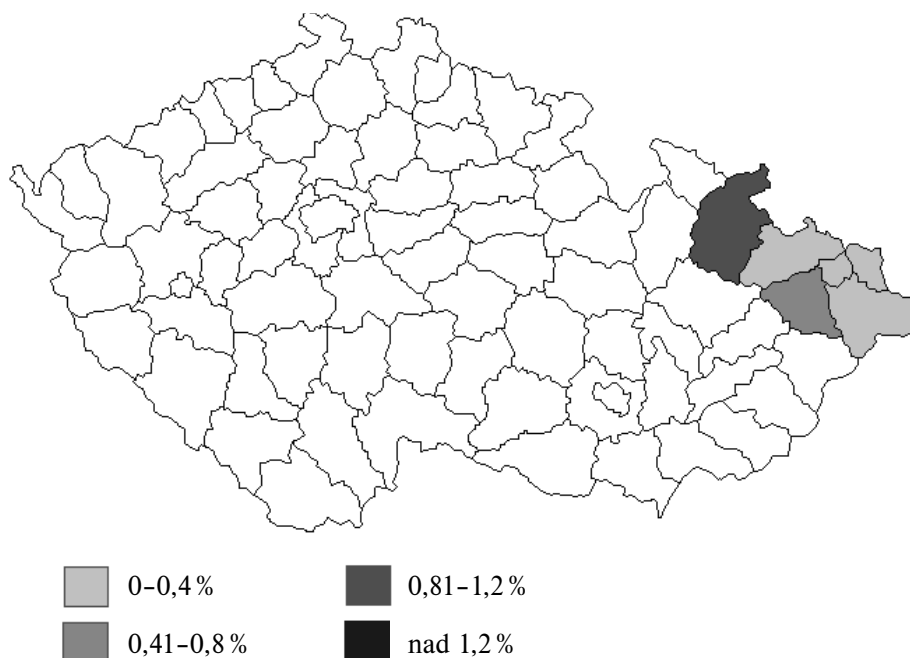
6. Moravskoslezský kraj

V Moravskoslezském kraji se o hlasy voličů z moravistických subjektů ucházela pouze koalice Morava (HSMSMoDS). Se ziskem 0,41 % však zůstala daleko za branami krajského zastupitelstva. Nejvíce preferenčních hlasů (65) získal Ladislav Farda. Celkem 11 kandidátů bylo členy MoDS a 54 bez politické příslušnosti, přičemž HSMS navrhlo pouze dva kandidáty, zbytek byl navržen MoDS. Jedničkou na kandidátce koalice se stala nezávislá podnikatelka z Nových Heřminov Jarmila Kopincová. Koalice Morava se ve svém programu zavazovala k boji proti centralismu. Dále vyjadřovala

⁶⁵ *Přehled politických stran*. Olomoucký den, 5. 11. 2004.

nesouhlas s rozdělením republiky do krajů, neboť podle názoru koalice by uspořádání státu mělo odpovídat historickým souvislostem a moderním přístupům. Ve volebním programu byl také obsažen požadavek na obnovení jednotného moravského televizního vysílání.⁶⁶

Mapa 7: Morava v Moravskoslezském kraji

7. Kraj Vysočina

Specifickým krajem pro moravistické subjekty je bezpochyby kraj Vysočina, neboť skrz něj prochází historická hranice mezi Čechami a Moravou, přičemž moravská část Vysočiny je o něco větší než česká. Na moravské straně žije také více obyvatel a rovněž jejich hustota je zde vyšší (viz Tabulka 4). Historická hranice prochází třemi obvody obcí Jihlava, Žďár nad Sázavou a Nové Město na Moravě. Hraniční linii dnes připomínají pouze staré hraniční kameny a v současnosti ji dokonce nerespektují ani hranice devíti obcí kraje Vysočina, jež protíná.⁶⁷

⁶⁶ *Volební program politických stran*. Moravskoslezský deník, 3. 11. 2004, s. 8.

⁶⁷ Jsou jimi krajské město Jihlava, obce Batelov, Dolní Cerekev, Žďár nad Sázavou, Sázava, Herálec, Svratka, Křížánky a Jimramov. Dostupné z http://www.kr-vysocina.cz/vismo/dokumenty2.asp?u=450008&id_org=450008&id=718997&p1=0&p2=&p3= (1. 3. 2005)

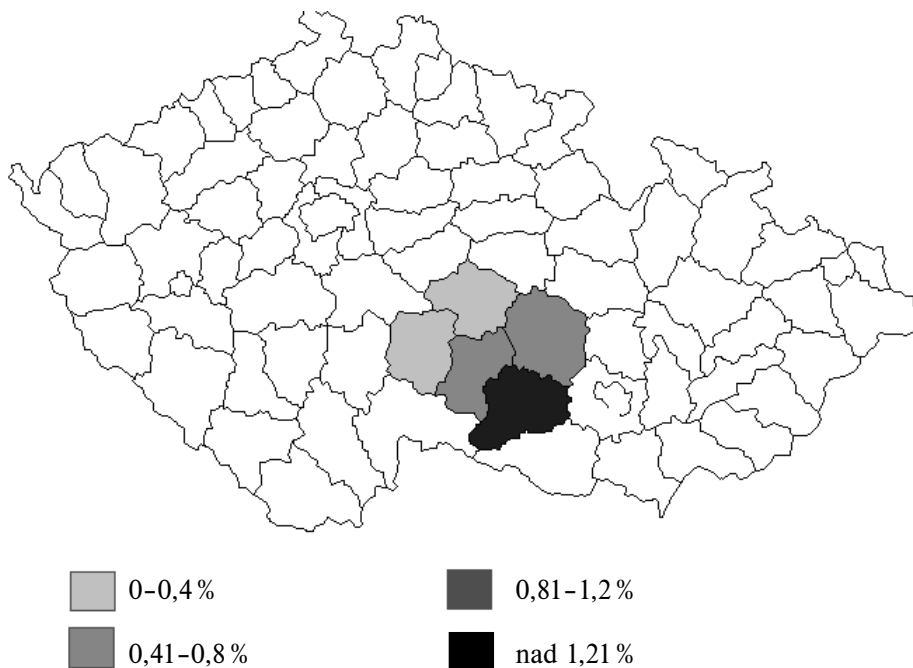
Tabulka 4: Rozloha a obyvatelstvo historických území Čech a Moravy v kraji Vysočina

okres	rozloha (km ²)		obyvatelstvo	
	Čechy	Morava	Čechy	Morava
Havlíčkův Brod	1 265,0	0,0	95 040	0
Jihlava	314,2	865,8	20 608	87 805
Pelhřimov	1 289,0	0,0	72 984	0
Třebíč	0,0	1 518,7	0	117 367
Žďár nad Sázavou	198,8	1 473,0	9 606	115 801
Vysočina	3 067,9	3 857,5	198 238	320 976
%	44,3	55,7	38,2	61,8

Zdroj: <http://www.kr-vysocina.cz>

V kraji Vysočina kandidovala z moravistických subjektů pouze MoDS, která si připsala jen 0,74 % (950 hlasů). Nejvíce preferenčních hlasů získal druhý na kandidátce Pavel Pavlíček (94 hlasy). Na základě údajů z Tabulky 9 se jeví jako logické, že největšího úspěchu MoDS dosáhla v „moravském“ okrese Třebíč (1,88 %), v téměř zcela „moravském“ Žďáru nad Sázavou (0,65 %) a také v Jihlavě (0,41 %), jejíž velká část historicky přináležela Moravě. Naopak v historicky českých okresech Pelhřimov a Havlíčkův Brod byla MoDS méně úspěšná, získala 0,13 %, resp. 0,33 %.

Mapa 8: MoDS v kraji Vysočina

Je bezpochyby velmi zajímavé sledovat zisky MoDS v kraji Vysočina zejména v souvislosti s historickým vývojem regionu a s existencí bývalé zemské hranice. V okrese Jihlava proběhly volby ve 121 obci, z toho celkem 85 obcí podle historické zemské hranice přináležejí k Moravě a 35 k Čechům. Zvláštní místo zaujímá Jihlava, kterou přímo prochází zemská hranice, přičemž zhruba dvě třetiny Jihlavy jsou moravské. Z tohoto důvodu bude Jihlava v následující analýze vynechána. Celkem v 95 obcích (ze 121) MoDS nezískalo ani jednu setinu procenta hlasů, což představuje 78,8 % z moravských obcí jihlavského okresu a 80 % z obcí českých. V moravských obcích získala MoDS v průměru 0,342 %, kdežto v českých obcích tento průměr činil 0,196 %.

Podíváme-li se na tabulku deseti nejvyšších procentuálních zisků v okrese Jihlava, zjistíme, že 8 obcí (1.-7. a 10.) pocházejí z historicky moravského regionu.

Tabulka 5: Deset obcí okresu Jihlava s nejvyššími zisky

Pořadí	Jméno obce	Historické území	Procentuální zisk
1.	Žatec	Morava	3,57
2.	Mysletice	Morava	3,33
3.	Rančířov	Morava	3,03
4.	Vílanec	Morava	2,50
5.	Jersín	Morava	2,32
6.	Batelov	Morava	2,17
7.	Jezdovice	Morava	1,85
8.	Střítež	Čechy	1,63
9.	Vyskytná nad Jihlavou	Čechy	1,58
10.	Puklice	Morava	1,57

V okrese Žďár nad Sázavou, jehož převážná část leží na historicky moravském území, MoDS získávala hlasy téměř jen výhradně v moravských obcích. Pouze ve třech českých obcích – Škrdlovicích, Velké Losenici a Vepřové – si MoDS připsala procentuální zisk. Ve žďárském okrese se nachází celkem 171 obcí, z nichž je 150 moravských, 19 českých a dvě obce se rozkládají přímo na česko-moravské zemské hranici. Jedná se o Herálec⁶⁸ a Jimramov⁶⁹. Průměrný zisk v moravských obcích činil 0,998 % a v českých obcích to bylo pouhých 0,178 %. Podíváme-li si na Tabulku 11 zjistíme, že mezi deseti obcemi s nejvyššími zisky nefiguruje ani jedna historicky česká obec.

⁶⁸ Herálec se dnes skládá ze tří katastrálních území – Českého Herálce, Herálce na Moravě a Kocandy. Je první obcí na řece Svratce, která pramení na 3 km vzdálené Žákové hoře a právě ona rozdělovala prvních šest obcí na českou a moravskou část, protože tvořila zemskou hranici mezi Čechami a Moravou. V roce 1952 byly česká i moravská část Herálce spojeny pod jednu obec. Dostupné z http://www.evysocina.cz/cgi-bin/macro.file/vysocina.mbr/OBEC?obec=000017&navrat=fulltext.mbr/SEARCH&mapa=&lokal=&fu_prelozit=1&fu_string=herálec&fu_field= (15. 2. 2005)

⁶⁹ Jimramov leží na soutoku Svratky s Fryšávkou na rozhraní Čech a Moravy. K Jimramovu patří také místní části Sedlišťe (Čechy), Trhonice (Čechy) a Ubušín (Morava).

Tabulka 6: Deset obcí okresu Žďár nad Sázavou s nejvyššími zisky

Pořadí	Jméno obce	Historické území	Procentuální zisk
1.	Chlum-Korouhvice	Morava	14,28
2.	Dolní Heřmanice	Morava	11,11
3.	Kyjov	Morava	5,26
4.	Blížkov	Morava	4,93
5.	Spělkov	Morava	4,54
6.	Chlumek	Morava	4,44
7.	Břeží	Morava	4,25
8.	Rozseč	Morava	4,16
9.	Matějov	Morava	3,84
10.	Jabloňov	Morava	3,61

Lídrem MoDS pro krajské (ale i senátní) volby v kraji Vysočina se stal bezpartijní Vladimír Ondráček. Podle vlastních slov se V. Ondráček hodlal zaměřit zejména na oblast zemědělství, životního prostředí, vzdělání, nezaměstnanosti, dopravní dostupnosti, soudnictví a policie.⁷⁰ Vzhledem k jistým pochybnostem a obavám o funkčnost kraje Vysočina, vyjádřil lídr MoDS před krajskými volbami přesvědčení, že oprávněnost svého vzniku kraj Vysočina obhájil. V. Ondráček k tomu dodal: „*Nemohu se však vyrovnat s faktem, že došlo k odtržení některých obcí z našeho kraje. Mám za to, že kraj měl již od počátku bojovat a usilovat o zachování původních hranic kraje nebo alespoň vyvinout aktivity, které by přesunuly obce na Dačicku a Slavonicku blíže k Moravě, jejíž součástí byly již před rokem 1949.*“⁷¹

V. Ondráček ve volebním programu požadoval posílení informovanosti o událostech v kraji a činnosti místních zpravodajů tisku. Dále prosazoval rozšíření časového prostoru v regionálním vysílání České televize. Otázku nezaměstnanosti by lídr MoDS řešil zavedením některých podpůrných kroků, jež by „*motivovaly lidi k cestě za prací, ať už v podobě příspěvků na dopravu zaměstnanci nebo v postupech zaměstnavatelů, kteří by mohli zahrnout částky za ubytování do nákladů*“.⁷² Podle V. Ondráčka je i nadále „*nutné pokračovat v ožívování regionu příchodem nových investorů a zajištění dostupnosti bydlení v těchto oblastech*“.⁷³

Závěr

Zatímco v prvních krajských volbách v roce 2000 se zisky moravistů pohybovaly kolem 2 % a NpM dokonce překročili 5 % hranici, která znamenala pět mandátů, tak o čtyři roky později moravismus utrpěl velkou porážku. Pouze moravisticky atypická ZpM se těsně protlačila do zastupitelstva Jihomoravského kraje, čímž vytěsnila a nahradila NpM kandidující v koalici SNK. SNK nebylo schopné obstát v silné konkurenci ideově či názvově blízkých ZpM a Nezávislých. V Jihomoravském kraji se na

⁷⁰ Volby: Dohnal kontra Vystrčil? Mladá fronta Dnes, 2. 9. 2004, s. 3.

⁷¹ ONDRÁČEK, Vladimír: *Kraj by měl usilovat o obce na Dačicku a Slavonicku*. Vysočina, 20. 10. 2004, s. 2.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

první pohled může zdát, že za volební porážkou byla roztržštěnost moravistických sil. Ve skutečnosti však nelze tvořit prostý součet výsledků MoDS, Koalice jižní Morava a SNK (ten by přesáhl 5% hranici), neboť ideový rozdíl mezi SNK a historickými moravisty je obrovský a jejich spolupráce by byla jen stěží představitelná.

Ve všech ostatních krajích se moravisté umísťovali hluboko v poli poražených se zcela irrelevantními zisky. Na katastrofální volební výsledky měla vliv celá řada faktorů počínaje slabou členskou základnou, přes velmi omezenou předvolební kampaň (spojenou s nedostatkem financí), nekvalitní prezentaci vlastních myšlenek a nízkou úroveň kandidátů konče. Na dobrém jméně nepřidaly pochopitelně ani zmatky s jmenováním lídra Koalice jižní Morava.

V případě historických moravistů se nabízí naléhavá otázka, jakým způsobem změnit a vylepšit pozice MoDS a HSMS v českém politickém systému, a zda toho vůbec lze dosáhnout. Pro MoDS se jistá šance objevuje v souvislosti s ohlášeným odchodem předsedy I. Dřímala,⁷⁴ kdy by se do čela strany mohli dostat mladí politici, kteří by MoDS přinesli nové impulsy a zejména širší ideový záběr, jimž by MoDS dokázala oslovit větší počet voličů. HSMS se logicky nabízí integrace s MoDS, neboť je zcela iracionální, aby na malém prostoru působily dva subjekty, jejichž ideová základna se překrývá. Nicméně ani tato integrace by automaticky neznamenal povznesení a posílení historického moravismu.

Nehistorické regionální promoravské subjekty mají jistě větší šanci na budoucí úspěch, už jen kvůli svému propracovanějšímu programu, většímu tematickému záběru a zejména flexibilitě, která je pravým opakem ideové rigidity a nereálnosti požadavků MoDS a HSMS. I v budoucnu lze očekávat, že některá politická uskupení orientovaná na myšlenku moravského regionalismu budou úspěšně oslovovat moravské voliče v krajských či komunálních volbách.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

Internetové zdroje

- V Brně vzniklo Hnutí samosprávné Moravy a Slezska. ČTK, 18. 6. 1994, <http://www.ctk.cz:81/aplikace/mfondy.asp?p=d&r=175&t=926955842> (17. 5. 1999)
<http://www.evysocina.cz> (15. 2. 2005)
<http://www.hsms.cz/main.htm> (27. 1. 2005)
<http://www.kr-vysocina.cz> (14. 2. 2005)
<http://moravia.euweb.cz/index2.htm> (3. 2. 2005)
<http://www.nadrazivcentru.cz/041111-marek-friedmann-tydenik-zeleznicar-z-predvolebni-debaty-o-odsunu-nadrazi.html> (17. 2. 2005)
http://www.nestranici.cz/clanek_01.php (1. 3. 2005)
<http://www.nestranici.cz/faq.php> (10. 2. 2005)

⁷⁴ Na sjezdu MoDS konaném v březnu 2004 I. Dřímál prohlásil, že do funkce předsedy kandiduje naposledy. TOMANĎL, Jan: *Delegáti MDS volí nové vedení*. Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 13. 3. 2004, s. 12.

http://www.snk.cz/obr_seznam.asp?a=1&ident=983 (26. 1. 2005)

<http://www.zelenapromoravu.cz/> (2. 2. 2005)

www.volby.cz

Tisk

Co soudí politici kandidující na hejtmana o regionálních problémech? Mladá fronta Dnes, 1. 11. 2004, s. 4.

DŘÍMAL, Ivan: *Ještě k názvu Česko.* Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 13. 5. 2004, s. 6.

Gottvald odmítl být lídrem. Mladá fronta Dnes, 9. 10. 2004, s. 4.

CHMELÍČEK, Jan: *Prispějeme k lepší politické kultuře.* Právo, 8. 11. 2004, s. 11.

Koalice jižní Morava. Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 14. 10. 2004, s. 11.

KONEČNÝ, Pavel: *Malá kampaň: za milion.* Olomoucký den, 4. 11. 2004, s. 7.

Moravská demokratická strana. Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 21. 10. 2004, s. 11.

Nádraží ovlivní krajské volby. Mladá fronta Dnes, 23. 10. 2004, s. 1.

Neúspěšní: Může za to centrum. A lidé si nás pletli. Mladá fronta Dnes, 9. 11. 2004, s. 2.

NOVÁČEK, Jiří: *Volby na krku: čtrnáct stran se snaží přesvědčit voliče, aby jim dali hlas.* Zlínské noviny, 3. 11. 2004, s. 6.

ONDRÁČEK, Vladimír: *Kraj by měl usilovat o obce na Dačicku a Slavonicku.* Vysočina, 20. 10. 2004, s. 2.

Otázky MF DNES pro všechny volební strany, které kandidují do Zastupitelstva Olomouckého kraje - 5. a 6. 11. 2004. Mladá fronta Dnes, 1. 11. 2004, s. 4.

Přehled politických stran. Olomoucký den, 5. 11. 2004.

Sdružení nezávislých kandidátů. Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 12. 10. 2004, s. 10.

ŠENKÝŘ, Miloš: *Gottvald odstoupil, o post hejtmana bojovat nebude.* Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 8. 10. 2004, s. 9.

ŠENKÝŘ, Miloš: *Kabát: Umíme kraji pomoci.* Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 12. 10. 2004, s. 10.

ŠENKÝŘ, Miloš: *Kdo kandiduje v Jihomoravském kraji.* Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 3. 11. 2004, s. 13.

ŠVERDÍK, Michal: *Kampaň ODS a lidovců: milion a půl.* Mladá fronta Dnes, 25. 10. 2004, s. 1.

TOMANDL, Jan: *Delegáti MDS volí nové vedení.* Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 13. 3. 2004, s. 12.

TOMANDL, Jan: *Dřímal: Podpoříme sloučení krajů.* Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 21. 10. 2004, s. 11.

TOMANDL, Jan: *Filo: Staří lidé si zaslouží respekt.* Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 14. 10. 2004, s. 11.

USTOHALOVÁ, Jana: *Odsun nádraží? Zakázka nevádí.* Mladá fronta Dnes, 11. 11. 2004, s. 1.

USTOHALOVÁ, Jana: *Preferenční hlasy míchaly pořadím.* Mladá fronta Dnes, 8. 11. 2004, s. 3.

USTOHALOVÁ, Jana: *Volební lístky: ne každý údaj na nich musí platit.* Mladá fronta Dnes, 4. 11. 2004, s. 1.

USTOHALOVÁ, Jana: *Volební lístky obsahují chyby.* Mladá fronta Dnes, 4. 11. 2004, s. 1.

Volby: Dohnal kontra Vystrčil? Mladá fronta Dnes, 2. 9. 2004, s. 3.

Volební program politických stran. Moravskoslezský deník, 3. 11. 2004, s. 8.

Zelená pro Moravu. Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 21. 10. 2004, s. 11.

LITERATURA

- BARŠA, Pavel – STRMISKA, Maxmilián: *Národní stát a etnický konflikt*. Brno 1999. 329 s.
- DE WINTER, Lieven: *The impact of European integration on ethnoregionalist parties*. Institut de Ciències polítiques i Socials, Barcelona 2001. 26 s.
- FIALA, Petr – STRMISKA, Maxmilián: *Etnické strany, zájmové skupiny a etnické minority*. Středoevropské politické studie, 4, 2002, č. 4, s. 1, <http://www.iips.cz/seps.html> (20. 2. 2004)
- MAREŠ, Miroslav: *Moravistické politické strany a hnutí*. In: MAREŠ, Miroslav (ed.): *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989*. Brno 2003, s. 22–98.
- MUDEDE, Cas: *Stranická rodina: rámcová analýza*. Politologická revue, 6, 2000, č. 1, s. 78–92.
- OPÁLKA, Jan: *Návrh zákona. Zákon o úředním jaziku na Moravě a části Slezska*. B.m. 1993.
- PERNES, Jiří: *Pod moravskou orlicí aneb dějiny moravanství*. Brno 1996. 285 s.
- STRMISKA, Maxmilián: *Pojetí regionálních a etnických stran*. In: MAREŠ, Miroslav (ed.): *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989*. Brno 2003, s. 9–21.
- STRMISKA, Maxmilián: *Regionální strany a stranické systémy: Španělsko, Itálie, Velká Británie a Severní Irsko*. Brno 1998. 201 s.

Seznam zkratk

CZ	Cesta změny
ČMSS	Českomoravská strana středu
ČMUS	Českomoravská unie středu
HSDMS	Hnutí za samosprávnou demokracii Moravy a Slezska
HSD-SMS	Hnutí samosprávné demokracie – Společnost pro Moravu a Slezsko
HSMS	Hnutí samosprávné Moravy a Slezska
HSMS-MNSj	Hnutí samosprávné Moravy a Slezska – Moravské národní sjednocení
LiRA	Liberální reformní strana
MNS	Moravská národní strana
MoDS	Moravská demokratická strana
NpM	Nestraníci pro Moravu
ODA	Občanská demokratická aliance
SNK	Sdružení nezávislých kandidátů
SZ	Strana zelených
SzŽJ	Strana za životní jistoty
ZpM	ZELENÁ pro MORAVU

Mgr. et Mgr. Pavlína Springerová
Katedra politologie a evropských studií
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC
e-mail: springerova@yahoo.com

2. Historické studie

ČESKOSLOVENŠTÍ HISTORIKOVÉ NA SJEZDECH V BRUSELU (1923) A OSLO (1928)¹

Jiří Lach

CZECHOSLOVAK HISTORIANS AT CONGRESSES IN BRUSSELS (1923) AND OSLO (1928)

ABSTRACT: The article deals with the beginnings of international cooperation in historical sciences since World War One. Attention is given in particular to Czechoslovak participation at the 5th and 6th international congresses in Brussels (1923) and Oslo (1928) and establishment of International Committee of Historical Sciences (CISH). However all the development is framed by major political tendencies (impact of WWI or improvement of international relations in mid 1920s). Major Czechoslovak historians and their impact on international historiography is discussed too. Out of the four international historical congresses in-between-wars the one in Brussels is explained as standing in the shadow of the Great War when for instance German historians were not invited to the capital of Belgium. As opposed to that, Oslo congress appears to be the most significant achievement on international cooperation in historical sciences from 1918-1938.

KEY WORDS: International Committee of Historical Sciences (CISH), International Congresses in Brussels and Oslo, Czechoslovak historiography

---

Úvod

Mezinárodní historické kongresy se v československém ani v českém prostředí doposud nedočkaly zásadnější pozornosti.² Přesto se jedná o téma relevantní a zasluhu-

---

¹ Tento text je dílčím výstupem projektu GA AV KJB 8138402 „Mezinárodní historické kongresy a československá historiografie 1918-1938“.

² Srovnej LACH, Jiří: *Mezinárodní historické kongresy a československá historiografie před druhou světovou válkou. (Se zřetelem k roli Josefa Šusty)*. In: AUPO, *Historica* 32, 2004, s. 29-44.

jící pozornost. Následující studie usiluje o základní nástin československé účasti na prvních dvou poválečných světových kongresech s ohledem na širší vývoj organizace historické práce v Evropě a ve světě.

Válečná katastrofa z let 1914 až 1918 se citelně projevila také v osudech i dílech evropských a světových historiků. Mnozí z nich bojovali na různých frontách (např. Marc Bloch), jiní se ocitli v nepřátelské internaci (např. Henri Pirenne) a řada talentovaných badatelů našla na bojištích smrt (např. talentovaný český historik a archivář Miloš Vystyd).³ Vedle osobních tragédií a komplikací zastavila 1. světová válka rovněž slibně se rozvíjející dialog a spolupráci mezi národními historiografiemi a politikou do té doby jen částečně dotčenou konfrontaci výsledků studia minulosti. Jedním z rysů předválečné internacionalizace a touhy pohlédnout za hranice států a říší se staly mezinárodní historické kongresy, jejichž tradice začala v roce 1898 v Haagu, byť jako první je počítán kongres z roku 1900 v Paříži.⁴ Již kongresy před rokem 1914 ukazovaly, že kvalitativní a kvantitativní rozvoj historických věd, který vedl k postupnému odštěpení disciplín jako jsou filologie, dějiny literatur a umění, se odráží také v programech mezinárodních setkání dějepisců.⁵ Také v československém prostoru se později tento trend ukázal, když v roce 1929 historikové ještě sněmovali s filozofy a filology, zatímco osm let na to již uspořádali první samostatný historický sjezd.⁶ Právě mohutný rozvoj historické vědy ospravedlňoval pravidelná setkávání světových historiků na kongresech. Po deseti letech od roku 1913, kdy svět stihla bojová vřava a komplikovaná rekonstrukce prvních poválečných let, se komunita dějepisců opět k této myšlence vrátila.

Každý z meziválečných kongresů měl odlišný charakter. V období 1918–1938 se odehrály celkem čtyři kongresy: Brusel (1923), Oslo (1928), Varšava (1933) a Curych (1938). První poválečné sněmování v roce 1923 stálo ještě příliš blízko válce na to, aby její dědictví nebylo patrné. Je to rovněž rok, na jehož počátku se francouzská a belgická politika rozhodla na Německu vynucovat platbu reparací násilnou anexí Porúří. Francie – kontinentální pilíř Dohody – stále žila v zakořeněné germanofobii

³ K Blochovým osudům za 1. světové války srov. FINK, Carole: *Marc Bloch: A Life in History*. Cambridge 1989, s. 54–78; K Pirennovým válečným zážitkům např. úvod k edici LYON, Bryce – LYON, Mary (edd.): *The Journal de Guerre of Henri Pirenne*. Amsterdam – New York – Oxford 1976, s. 1–24; dále LYON, Bryce: *Henri Pirenne's Réflexions d'un solitaire and his re-evaluation of history*. *Journal of Medieval History*, 23, 1997, č. 3, s. 285–299. Pirennovu internaci zmiňuje také ŠUSTA, Josef: *Henri Pirenne*. Praha 1936. O Miloši Vystydovi BOROVIČKA, Josef: *Naše hroby*. In: *Zprávy zemského archivu království Českého*, 5, 1918, s. 3–38. Jedná se o nekrology Miloše Vystyda, Julia Pažouta a Vojtěcha Jaromíra Nováčka.

⁴ Před 1. světovou válkou proběhly kongresy v Haagu (1898), Paříži (1900), Římě (1903), Berlíně (1908) a Londýně (1913). Haagský kongres byl oficiálně nazván *Congrès International d'Histoire Diplomatique*. Srov. ERDMANN, Karl Dietrich: *Die Ökumene der Historiker. Geschichte der Internationalen Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques*. Göttingen 1987, s. 26. Dějiny diplomacie skutečně dominovaly tomuto setkání.

⁵ Ukazuje to kupříkladu srovnání agendy druhého kongresu v Římě v roce 1903 s bruselským programem o 20 let později. *Voti formulati dal I Congresso internazionale di scienze storiche (Roma, 1-9 aprile 1903)*. In: *Bulletin of the International Committee of Historical Sciences* (dále jen BICHS), 5, 1933, č. 19, s. 480–495. K bruselskému programu např. Národní archiv v Praze (dřívější SÚA, dále jen NA, Praha), fond Josef Šusta, kart. 13, inv. č. 17, Commission de coopération intellectuelle, cirkulář sekcí bruselského kongresu, 15. listopadu 1922.

⁶ Program setkání z roku 1929 se uchoval mimo jiné v Archivu Akademie věd České republiky, Praha (dále jen AAVČR, Praha), fond Čs. společnost historická (neuspořádáno), *Opravené vydání s doplňky Pořádu jednání I. sjezdu čsl. profesorů filozofů, filologů a historiků ve dnech 3.–7. dubna*. K prvnímu sjezdu z roku 1937 srov. *První sjezd československých historiků. Přednášky a debaty*. Praha 1938.

a silným antiněmectvím trpělo rovněž takřka celé frankofonní dějepiscectví. Tento pocit se odrazil v nulové bruselské účasti etnických Němců nejen ze samostatného Německa, ale také z Rakouska.⁷

Začlenění Německa do světového politického společenství, jež po Locarnu korunoval Stressemannův úspěšný boj o vstup Výmarské republiky do Rady Společnosti národů v roce 1926, se projevilo i na jednání historiků v Oslo. Norské rokování v srpnu 1928 se stalo nejdělnějším setkáním, protože právě zde se ingerence politických nálad a dalších externích vlivů projevila nejméně a výkvět evropské historiografie se prioritně věnoval sledování situace v oboru.

Varšavský sjezd se konal na prahu závažných geopolitických změn, ale nejpatrněji se projevily důsledky hospodářské krize, která početní stavy mnohých delegací výrazně ztenčila. Relativně vysokou účast Čechů vysvětluje vzdálenost místa konání a fakt, že řada badatelů financovala svou účast sama. Politické klima se nejzřetelněji projevilo v německo-polském poměru, kdy tehdy již nacistické Německo vyslalo podstatně menší počet zástupců.

Curyšský kongres v srpnu 1938⁸ byl již zcela ve stínu světové srážky, kterou po první květnové mobilizaci zvláště citlivě vnímali mnozí čeští badatelé, přestože v interpretaci Zdeňka Kalisty se českoslovenští zástupci příliš ponořili do debat o minulosti a dramatické politické současnosti horkého léta 1938 nevěnovali příliš pozornosti.⁹ Vypjatou situaci zvýrazňoval fakt, že značná část německých dějepisců již naprosto podlehla nacistické ideologii.

1. Bruselský kongres (1923)

V roce 1913 se účastníkům londýnského kongresu dostalo dvou nabídek na uspořádání dalšího setkání. Jedna přišla z řeckých Atén, druhá z Petrohradu. Organizátoři se usnesli, že příští jednání se odehraje za pět let v carském Rusku. Poprvé se debata světových dějepisců chystala opustit západní Evropu, což mělo mimo jiné potvrdit respekt k mohutně se rozvíjející ruské historiografii. Londýnská rezoluce dokonce nabádala přípravný výbor příštího kongresu ke zvážení, zda by nebylo vhodné ustanovit ruštinu jako jeden z jednacích jazyků.¹⁰ Plány, které se v roce 1913 jevily jako zcela reálné, stejně jako víra restaurátorů minulosti v prohlubující se humanitu¹¹, začaly brát za své již v létě 1914 po sarajevském atentátu.

⁷ ERDMANN, Karl Dietrich: c.d., s. 468–470.

⁸ Původně se měl stát hostitelským městem Bern.

⁹ KALISTA, Zdeněk: *Po proudu života*, 2. Brno 1996, s. 420. Zd. Kalista si po letech sám nebyl jist, zda věc plynula ze špatné koordinace Josefa Šusty, s nímž jej sblížila až okupace, či politické direktivy od ministra Kamila Krofity či přímo prezidenta Edvarda Beneše. O zahleděnosti československých historiků do již uplynulých procesů napsal: „Českoslovenští zástupci přicházeli sem v komickém přestrojení na „slepu bábu“: jeden z nich přednášel o konzervaci archiválií, druhý o dějinách abecedy, třetí o vlivu tureckých válek z konce 16. století na tehdejší evropskou politiku atd. Nikde ani sebeskromnějšího nárazu na současné vzrušené debaty, nikde ani přiblížení k okrají přítomnosti.“

¹⁰ *The International Congress Of Historical Studies, Held at London*. American Historical Review, 18, 1913, č. 4, s. 690.

¹¹ WARD, A. W.: *Closing remarks*. In: BRYCE, James: *International Congress of Historical Studies*. London 1913, s. 28.

Na rozdíl od předchozích konfliktů v 19. století (např. prusko-francouzské války 1870–1871) měla první světová válka zcela odlišnou podobu. Nabyla charakteru totální války, jež se přestala týkat pouze ozbrojených složek konfliktních stran a komplexně zasáhla celou společnost včetně vědeckého sektoru.¹² Konání petrohradského sjezdu znemožnila vedle charakteru konfliktu také jeho délka. Romanovská říše nebyla s to vést dlouhodobou válku bez fatálních důsledků¹³ a v době, kdy měl Petrohrad sledovat nové pokroky historické disciplíny, se carská metropole a s ní i celé Rusko již nořily do víru občanské války. V následujícím období se ruské, resp. sovětské dějepisectví ocitá naopak v izolaci. Předrevoluční tradice reprezentovali emigranti, mnozí již zcela srostlí s novými poměry jako Paul Vinogradov v Cambridge. Český účastník bruselského kongresu Václav Novotný poznamenal: „*Jméno jediného účastníka kongresu z dnešního Ruska vypadlo mi z paměti, neboť vzdoroval všem, i několikrát opakovaným pokusům o jakékoli sblížení.*“¹⁴

Další kongres se tedy odehrál až v roce 1923 v Bruselu. Proměněnou situaci světového společenství i vědeckého prostředí demonstrovala řada indicií. Vedle honosných památek středověku se hosté kongresu během četných exkurzí setkali s neodbytnými připomínkami války, mezi nimiž smutně vynikala zničená starobylá univerzitní knihovna v Lovani. Podobného psychologického dopadu měl též výlet do Yper. Stín války se odrážel také přímo v programu a to ve 12. panelu pod titulem *Dokumenty k dějinám světové války*.¹⁵ Výběr Bruselu jako pořadatele světového kongresu ostatně otevřeně souvisel s nedávnou katastrofou. Jednalo se o hlavní město státu, jehož práva byla za 1. světové války flagrantně pošlapána mezi prvními, když von Schlieffenův plán vedl útok na Francii přes Belgii.¹⁶

Pátý kongres pozbyl nabíhající univerzality předválečné éry především v ohledu značně nevyvážené reprezentace jednotlivých států. V celkových číslech i počtech referentů převládal frankofonní živel – historici z Francie a z hostitelské země.¹⁷ S londýnským setkáním ostře nekontrastoval jen nárůst historiků francouzského jazyka, ale především absence německých dějepisců. Ti se v Londýně přiřadili k neaktivnějším účastníkům v koncepčních i metodologických debatách, ať je zmíněno jméno Lamprechtovo nebo Bernheimovo. V německé neúčasti se nesporně projevil odkaz let 1914–1918 a tehdy kulminující interpretace válečné viny, která vedle vilémovské politické a vojenské elity ulpívala, částečně oprávněně, také na německých intelektuálech

¹² Charakteristiku totální války podává např. ŠEDIVÝ, Ivan: *Velká válka 1914–1918. (Pokus o rekapitulaci)*. ČČH, 96, 1998, s. 7–11.

¹³ PIPES, Richard: *Dějiny ruské revoluce*. Praha 1998, s. 66 an.

¹⁴ NOVOTNÝ, Václav: *Pátý mezinárodní kongres věd historických v Bruselu od 8. do 15. dubna 1923*. Zvláštní otisk nové doby, 31, 1923, č. 3, s. 10.

¹⁵ *Ve Congres International des sciences historiques (Bruxelles, 1923)*, program. Tento program se nachází např. v NA, Praha, fond J. Šusta, kart. 13, inv. č. 17.

¹⁶ Německo vedlo útok na Belgii, přestože deklarovala neutralitu, navíc zajišťovanou Velkou Británií. Londýnský protokol o Belgii, kterým se Velká Británie zavázala ke garanci belgické integrity viz např.: HURST, Michael (ed.): *Key Treaties for the Great Powers 1814–1914 I*. London 1972.

¹⁷ K. D. Erdmann napočítal 422 Belgičanů a 222 Francouzů. ERDMANN, Karl Dietrich: c.d., s. 468. Naopak přímý účastník americký historik Waldo Leland uvádí čísla o něco nižší: 315 a 178. LELAND, Waldo G.: *The International Congress of Historical Sciences, Held at Brussels*. *The American Historical Review*, 28, 1923, č. 4, s. 641.

včetně historiků.¹⁸ Pouhé čtyři roky po versailleských jednáních si zvláště Francouzi a Belgičané stále dobře pamatovali německý vojenský nápor, což dokumentoval i odmítavý postoj H. Pirenna, největší osobnosti sjezdu, k německých dějepiscům v tomto období.

Národnostní složení kongresu nedoznalo změn jen u velkých skupin. Přinejmenším ze střeoevropského a východoevropského pohledu mělo versailleské uspořádání Evropy pozitivní dopad pro internacionalizaci historické vědy. V Bruselu se tak objevují Poláci, Čechoslováci, dějepisci z Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, Rumuni. Z nástupnických států vykazovali největší vliv polští historici, jejichž počet přesáhl dvacet.¹⁹

Československá participace na bruselském kongresu souvisela se snahou vůdčích postav československé historické práce rozvinout bádání a jeho aplikace ve všech směrech. Tedy nejen v rovině tématické, metodologické a didaktické, ale také institucionální. První léta po skončení války přinesla snahu o založení řady nových pracovišť, které hodlaly naplňovat výše uvedené cíle. Vedle univerzit v Brně a Bratislavě²⁰ došlo ve 20. letech postupně k ustavení Československého státního historického ústavu v Praze (1926) a Československého ústavu v Římě (1923), jehož komise byla jmenována jen několik týdnů před pátým mezinárodním kongresem v Bruselu.²¹ Objevují se i další instituce badatelského i pedagogického charakteru jako Státní archivní škola, apod., jež v meziválečném období zajistily rozmach historického bádání v éře první republiky.

Oficiální část československé delegace v Bruselu v dubnu 1923 tento pozitivní vývoj do značné míry symbolizovala.²² Vedle toho MŠNO dbalo na pokud možno rovnoměrnou reprezentaci všech podstatných institucí, od univerzit po archivy. Univerzitu Karlovu a zároveň Královskou českou společnost nauk zastupoval Václav Novotný²³, Bohumil Navrátil²⁴ reprezentoval ani ne pět let starou brněnskou Masarykovu Uni-

¹⁸ K pronikání politiky do historie a naopak v německém případě srov. např. IGGERS, Georg G.: *Nationalism and historiography, 1789-1996: the German example in historical perspective*. In: BERGER, Stefan – DONOVAN, Mark – PASSMORE, Kevin (edd.): *Writing National Histories. Western Europe Since 1800*. London – New York 1999, s. 15–29. Tamtéž další studie k tématu. K celkovému klimatu v německé akademické obci v tomto období: RINGER, Fritz K.: *The Decline of German Mandarins. The German Academic Community, 1890-1933*. Hanover – London 1990.

¹⁹ Oficiální zastoupení měly Brazílie, Belgie, Egypt, Velká Británie, USA, Španělsko, Francie, Řecko, Itálie, Japonsko, Norsko, Nizozemí, Polsko, Království SHS, Rumunsko, Rusko, Švýcarsko a Československo. Neoficiální účastníci přijeli z Dánska, Švédska, Portugalska a Venezuely. LELAND, Waldo G.: *The International Congress of Historical Sciences, Held at Brussels*, s. 641.

²⁰ *Zákon ze dne 28. ledna 1919, č. 50 sb. z. a n., kterým se zřizuje druhá česká universita*. In: PLACHT, Otto – HAVELKA, František (edd.): *Předpisy pro vysoké školy Republiky československé*. Praha 1932, s. 62–63; *Zákon ze dne 27. června 1919, č. 375 sb. z. a n., kterým se zřizuje československá státní universita v Bratislavě*. In: Tamtéž, s. 63. 11. listopadu téhož roku bylo bratislavské učení přejmenováno na Univerzitu Komenského.

²¹ Ustavující dokumenty obou ústavů In: PLACHT, Otto – HAVELKA, František (edd.): c.d., s. 664–665.

²² NA, Praha, fond J. Šusta, kart. 19, inv. č. 17, písm. M, výnos MŠNO ze 7. března 1923 o zřízení Komise Československého ústavu v Římě. S bruselských delegátů chyběl v této komisi jen J. H. Opočenský.

²³ Vzhledem k odkazu na generační odstup v tomto případě uvádím životní data jednotlivých delegátů. Jinak v této studii roky narození a úmrtí u jednotlivých postav pomíjím. Václav Novotný (1869–1932), Bohumil Navrátil (1870–1936), Václav Chaloupecký (1882–1951), Jan Bedřich Novák (1872–1933), Jan Hanuš Opočenský (1885–1961).

²⁴ K Bohumilu Navrátilovi JANÁK, Jan: *Úsilí Bohumila Navrátila o vědeckost Časopisu Matice moravské*. Časopis Matice moravské, 112, 1993, s. 327–337. Tam i další bibliografické odkazy.

verzitu a o půl generace mladší Václav Chaloupecký přijel za Univerzitu Komenského v Bratislavě.²⁵ Barvy Zemského archivu a České akademie věd a umění hájil Jan Bedřich Novák a blízký přítel V. Chaloupeckého Jan Hanuš Opočenský reprezentoval Archiv Ministerstva zahraničí.²⁶

Největší zájem československých badatelů o čtvrtou sekci, zabývající se dějinami středověku, prozrazoval patrný důsledek metodologického vývoje české historiografie v předchozích desetiletích. Všichni účastníci vyšli z líhně Gollova semináře²⁷ a B. Navrátil, V. Novotný, J. B. Novák náleželi k absolventům vídeňského Ústavu pro rakouský dějepis v jeho nejlepších časech v 90. letech 19. století. Jak v klementinských pracovnách, tak ve Vídni kladli vyučující důraz na procvičování historikovy látky na medievistické matérii. Právě referáty V. Novotného a J. B. Nováka potvrzovaly sepětí s dějinami středověku. V. Novotný zužitkoval svou nedávno vydanou práci o Janu Husovi,²⁸ když v Bruselu hovořil o původu husitského hnutí,²⁹ a J. B. Novák hovořil o vztahu české národní ideje k římskému císařství.³⁰ J. Opočenský koreferoval o problematice návratu archiválií po změně hranic v důsledku první světové války.³¹

V politickém ohledu si J. B. Novák povšimnul odrazu mezinárodně-politických poměrů. Triumf Dohody byl patrný i na tomto podniku. Češi se spolu s dalšími slovenskými historiky těšili velké úctě frankofonního světa.³² Jejich pozice tak kontrastovala s londýnským sjezdem, kde sice referovali historici české národnosti, jako např. mladý Vlastimil Kybal,³³ ovšem tehdy jako loajální občan rakouského-uherského státu pod vládou stárnoucího Františka Josefa I.

Jestliže lze považovat československou delegaci v Bruselu za reprezentativní z hlediska institucionálního, poněvadž zde figurují organizace pražské, brněnské i bratislavské, pak z národnostního pohledu zůstal slovenský element zcela v pozadí a jednalo se o skupinu českých dějepisců. Podobná situace se opakovala také v letech 1928, 1933 a 1938. Tak i mezinárodní historické kongresy ukazují, nakolik byla především

²⁵ Chaloupeckého postup v Bratislavě dokumentuje Archiv Univerzity Komenského v Bratislavě (dále jen AUK, Bratislava), fond FFUK, kart. 66, osobní spis V. Chaloupecký. Další informace AUK, Bratislava, fond Učitelé FF, kart. 13, Václav Chaloupecký a také Archiv Univerzity Karlovy v Praze (dále jen AUK, Praha), fond Filozofická fakulta, kart. 26, inv. č. 314, osobní spis Václava Chaloupeckého. V. Chaloupecký prodělal v tomto období rychlý kariérní postup. 6. ledna 1922 se habilitoval (dekret MŠNO č. j. 124398/1921) a 1. ledna 1923 byl jmenován řádným profesorem (MŠNO, č. j. 12755-IV-1923) s účinností od 1. března 1923.

²⁶ Vedle Kutnarova historiografického portrétu J. H. Opočenského srov. informace z PODANÝ, Václav: *Jan Opočenský v dokumentech Archivu AV ČR*. In: *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938–1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*. Praha 2000, s. 7–15.

²⁷ Srov. sborník z mezinárodní konference *Jaroslav Goll a jeho žáci*. České Budějovice 2005 (v tisku).

²⁸ NOVOTNÝ, Václav: *M. Jan Hus. Život a učení*, 1–2. Praha 1919–1921.

²⁹ NOVÁK, Jan Bedřich: *O mezinárodním kongresu věd historických v Bruselu*. ČČH, 29, 1923, s. 187.

³⁰ NOVOTNÝ, V.: c. d., s. 15.

³¹ Tamtéž. J. H. Opočenský de facto hovořil k nepronosenému referátu ředitele ústředního polského archivu ve Varšavě Josepha Packowského, který onemocněl a na sjezd dorazil později. Jeho text *La remise des actes en connexion avec les changements de frontières les États* byl publikován v celistvém sborníku všech polských referátů vydaném polským národním historickým výborem pod titulem *La Pologne au Ve Congrès International des Sciences Historiques, Bruxelles 1923*. Varsovie, Comité National Polonais du Ve Congrès d'Histoire – Ministère de l'instruction publique de Pologne 1924.

³² NOVÁK, Jan Bedřich: *O mezinárodním kongresu věd historických v Bruselu*, s. 188.

³³ NOVÁK, Jan Bedřich: *O mezinárodním historickém kongresu v Londýně*, s. 352. VI. Kybal přednášel o posledních poznatcích o českém náboženském hnutí před Janem Husem.

československá univerzitní věda de facto totožná s českou. Nejen v humanitních disciplínách platilo až do druhé poloviny 30. let zcela majoritní obsazení bratislavských stolic Čechy.³⁴ Tento stav vyplýval z odlišného vývoje české a slovenské intelektuální elity před rokem 1918.

2. Kongres v Oslo (1928) a organizace světové historiografie

Mimo návratu k vědeckému diskursu vedlo setkání z dubna 1923 světovou dějepisnou komunitu k závažné úvaze o vzniku stálého reprezentativního orgánu. Koordinace mezinárodní spolupráce nutně vyžadovala nejen pravidelné pořádání historických sjezdů, ale také vznik funkčního orgánu, který měl ostatně pořádání sjezdů vyhrazeno jako jednu z nejdůležitějších činností.³⁵ Nutnost etablování podobného tělesa vycítili již delegáti bruselského sjezdu a to z podnětu Americké historické společnosti. Výbor bruselského sjezdu byl zachován a pověřen vytvořením nové instituce.³⁶

V čele této mezinárodní skupiny historiků stál belgický historik středověku H. Pirenne,³⁷ který již od berlínského kongresu v roce 1908 náležel k vůdčím duchům světové historiografie. H. Pirenne platil nejen za novátorského interpreta střetu křesťanského středověku se světem islámu a autora rozsáhlých *Déjin Belgie*, ale přiřadil se k těm dějepiscům, kteří se minimálně v zemích dohodového tábora těšili značnému morálnímu kreditu za své postoje v letech 1914–1918. Zkušenost s vězněním v Německu, které začalo zatčením v Gentu 18. března 1916 a trvalo po zbytek války, držela v Pirennovi hořkost vůči Němcům. Proti nim pak ve 20. letech dlouho vystupoval nesmlouvavě i v oblasti mezinárodní koordinace historické práce. Na bruselském kongresu se zařadil k hlasitým odpůrcům německého začlenění do světové historické organizace, a když se 14. a 15. května 1926 v Ženevě jednalo o složení prvního Mezinárodního výboru historických věd čili CISH³⁸, blokoval členství Alphonse Dopsche z Vídně a Karla Brandiho z Göttingenu.³⁹

Právě v těchto dnech došlo k jednomu z nejzávažnějších kroků v oblasti internacionalizace dějepisectví ve 20. století. Ráno 14. května 1926 se ve stejném ženevském sále, kde po solferinské zkušenosti roku 1859 zakládal Henri Dunant Červený kříž, setkala velmi reprezentativní delegace, k níž náležel také Čechoslovák Josef Šusta.⁴⁰ K založení CISH přispěl příspěvek nadace *Laura Spelman Rockefeller Memorial* ve výši 25 tisíc dolarů.⁴¹ Tento zásadní dar vedl k tomu, že se sídlem CISH stal Wa-

³⁴ K poměrům na Komenského univerzitě v historických disciplínách srov. LACH, Jiří: *Josef Borovička na univerzitách v Bratislavě a v Brně*. Časopis Matice moravské, 123, 2004, č. 2, s. 395–420.

³⁵ *International Committee of Historical Sciences. Constitution*. In: BICHS, 1, 1926, č. 1, s. 119.

³⁶ LELAND, Waldo G.: *The International Committee of Historical Sciences*. American Historical Review, 31, 1926, s. 726.

³⁷ Zpráva Josefa Šusty o založení CISH v ČČH, 32, 1926, s. 465.

³⁸ Oficiální francouzský název výboru: Comité international des sciences historiques. Stále častěji je používán anglická verze názvu: International committee of historical sciences.

³⁹ FINK, Carole: *Marc Bloch. A Life in History*. Cambridge - New York 1989, s. 107.

⁴⁰ LELAND, Waldo G.: *The International Committee of Historical Sciences*, s. 727–728.

⁴¹ NA, Praha, fond J. Šusta, kart. 19, inv. č. 17, písm. N, Národní historický komitét. Šustova zpráva o založení CISH pro Historickou komisi ČAVU z 3. prosince 1926.

shington. Pro mezinárodní kongresy byly zachovány již dříve ctěné pětileté intervaly, ale CISH se měl scházet každoročně na plenárním zasedání a zabývat se aktuálními otázkami organizace historické vědy ve světě. Původci výboru hodlali vytvořit orgán postavený na demokratických principech: „*Hlasování jeho [tj. CISH, pozn. J. L.] děje se per capita, ale není-li věc přijata 3/4 většinou a tedy sporná, opakuje se hlasování podle států...*“.⁴² Mezinárodní výbor měli tvořit zástupci zvolení v jednotlivých zemích, ale pouze z významných národních historických institucí. V československém případě byl použit klíč navržený J. Šustou, spoluzakladatelem CISH v roce 1926 a dosud historicky jediným československým zástupcem v ústředním výboru CISH. Zastoupení se mělo dostat České akademii věd a umění, respektive její Historické komisi, Královské české společnosti nauk, Historickému spolku, Historickému klubu, Matici moravské v Brně a Šafaříkově učené společnosti v Bratislavě. „*Tyto učené společnosti a odborné spolky vytvořily šestičlenné komité pro styk s cizinou, jehož členy jsou univerzitní profesori V. Chaloupecký, Bohumil Navrátil, V. Novotný, J. Pekař, J. V. Šimák a J. Šusta. Šestičlenný výbor ten jmenoval svým zástupcem v Comité international des sciences historiques podepsaného Dr. J. Šustu*“.⁴³

Sledujeme-li národnostní aspekt československé práce v mezinárodních organizacích, pak je možno konstatovat, že poměr k Němcům byl ve druhé polovině 20. let většinou pozitivní. Odrazem toho bylo schválení Šustova návrhu na paritní česko-německé zastoupení v komitétu. Čtyři německé učené společnosti⁴⁴ delegovaly profesora Otto Peterku z Německé univerzity v Praze. Přes velmi dobré vztahy kolem roku 1927, které se tak dramaticky lišily od situace z konce 30. let, měla být československá věc v CISH pojištěna pro případ odlišného názoru mezi českým a německým zástupcem tím, že oběma hlasy v takové situaci disponoval český delegát.⁴⁵ Německé společnosti s tímto postupem souhlasily. Zde je nutno podotknout, že J. Šusta od svých akademických počátků reagoval na projevy německého šovinismu a desinterpretace dějin odmítavě, byť ne tak živelně jako např. J. Pekař v časech Mommsenova útoku na konci 19. století. Ale jeho vztahy nejen s pražskou německou komunitou byly do konce 30. let velmi dobré a drtivá většina historiků německého tábora si Šustova decentního postoje vážila. O O. Peterkovi mohl J. Šusta po jednom ze zasedání CISH v Göttingen konstatovat směrem k šestičlennému československému výboru: „*[...] mohu dosvědčiti, že p. Dr. Peterka si vedl velmi loyálně a taktně; vystupoval vždy především jako zástupce československý a diskutoval více francouzsky než německy.*“⁴⁶

CISH zahájila, rozvinula a institucionalizovala některé velmi zásadní podniky. Právě do slavného univerzitního města Göttingen byla svolána bibliografická komise CISH, aby projednala zahájení vydávání každoroční mezinárodní bibliografie historických věd.⁴⁷ Na toto setkání se vlakem přes Weimar vypravil také pražský profesor obecných

⁴² Tamtéž. V urgentních případech bylo možno hlasovat korespondenčně.

⁴³ NA, Praha, fond J. Šusta, kart. 19, inv. č. 17, písm. N, Zpráva o CISH pro MŠNO z 20. března 1927 (koncept).

⁴⁴ *Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik; Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen; Deutscher Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens.*

⁴⁵ Zpráva o CISH pro MŠNO z 20. března 1927.

⁴⁶ NA, Praha, fond J. Šusta, kart. 19, inv. č. 17, písm. N, výzva šestičlennému výboru z 24. února 1928.

⁴⁷ *Réunion de la commission bibliographie pour la préparation de l'Annuaire international de bibliographie historique.* In: BICHHS, 1, 1927, č. 3, s. 271–405. Především s. 271–296.

dějin⁴⁸ a zástupce německých historiků v Československu právní historik O. Peterka. Právě přehledy historické literatury náleží k těm nejužitečnějším transnacionálním podnikům. J. Šusta se také ocitl v první redakční radě mezinárodní bibliografie.⁴⁹ Práci pražského historika výrazně ocenil Harold Temperley v recenzi druhého svazku bibliografie pro rok 1927.⁵⁰

Přes původní dotaci z Rockefellerova mecenášského okruhu bylo nutné, aby jednotlivé země přispívaly formou členských poplatků. Československá univerzita a vědecká struktura tehdy v podobných případech vyžadovala oslovení ministerstva školství. Za jednoho delegáta Československo hradilo 50 dolarů, tedy 100 za českého a německého.⁵¹ Dotace MŠNO také přispěly k tomu, že až do roku 1932 J. Šusta bez přestávky na zasedání CISH dojížděl. Po německých „Gotinkách“ v roce 1927 se představitelé výboru setkali v rámci 6. kongresu v Norsku, kde se členem ústředního byra CISH stává i J. Šusta.⁵²

O tom, že po Bruselu následující mezinárodní kongres historických věd zasedne v Norsku, se rozhodovalo již v květnu 1926 v Ženevě. Norvěžská kandidatura nebyla jediná, protože se objevila rovněž myšlenka uspořádat tuto událost v polské Varšavě, z důvodů podobných nominaci Petrohradu v roce 1913. Význam polské historiografie ovšem zastínily politické děje. Právě v okamžiku švýcarského jednání došlo k puči maršála Józefa Piłsudského a znejistěli polští delegáti netrvali na kandidatuře Varšavy. První předseda byra CISH norský dějepisec Halvdan Koht navrhl, aby se polské metropoli dostalo aspoň pořadatelsví kongresu v roce 1933.⁵³

6. mezinárodní historický kongres v Oslo je součástí nebývale plodného období druhé poloviny 20. let a to jak z pohledu československé, tak i světové historiografie. Historický kongres pořádaný na severu Evropy byl asi nejzdařilejší ze všech meziválečných setkání. V jednom z příspěvů pro ministerstvo školství J. Šusta zmiňuje, že světová historická obec dokonce používá označení „*duch Oslo*“⁵⁴ jako výraz utužující se spolupráce mezi dějepisci různých národů. Na tomto kongresu, konaném od 14. do 18. srpna 1928, se skutečně zdálo, že minimálně společenství historiků překonalo dědictví války. Náš zástupce v CISH se opět exponoval ve prospěch značného československé

⁴⁸ NA, Praha, fond J. Šusta, kart. 14, inv. č. 17, Comité international des sciences historiques; Sekretariát k propagaci čl. věd duchovních, účet z hotelu *Kaiserin Augusta* za nocleh z 11. na 12. května 1927.

⁴⁹ NA, Praha, fond J. Šusta, kart. 16, inv. č. 17, CISH, Bibliografie 1927.

⁵⁰ TEMPERLEY, Harold: *International Bibliography of Historical Sciences, Second Year 1927*. *English Historical Review*, 47, 1932, č. 188, s. 694. „*The Contributions of lesser countries are also of great value, for selections by a Czechoslovak expert like Professor Šusta, a Flemish authority like Dr. Bergmans, and a Hungarian Historian like Professor Lukinich.*“

⁵¹ NA, Praha, fond J. Šusta, kart. 15, inv. č. 17, CISH; Mírová činnost v ČSR; Společnost národů; sjezd historiků v Benátkách 1929. Doklady o Šustových aktivitách ve věci poplatků pro CISH.

⁵² JAMESON, J. F.: *The International Historical Congress at Oslo*. *American Historical Review*, 34, 1929, s. 273. Potvrzuje to také hlavičkový papír korespondence v posjezdovém období, např.: NA, Praha, fond J. Šusta, kart. 15, inv. č. 17, Sjezd v Oslo, dopis Michela Lhéritiera z 2. října 1928.

⁵³ KOHT, Halvdan: *The Origins and Beginnings of the International Committee of Historical Sciences*. Lausanne 1962, s. 10. H. Koht zmiňuje původní konsensuální úvahu, aby se stal prvním prezidentem CISH Henri Pirenne. Belgický historik však osazenstvo přesvědčil, že nejlépejším reprezentantem bude představitel státu, v němž se bude konat nejbližší sjezd, tedy Nor H. Koht.

⁵⁴ *esprit d'Oslo*

ho zastoupení na setkání v zemi fjordů a žádal státní správu o podporu.⁵⁵ Přestože nejen politická, ale rovněž ekonomická situace se tehdy jevila jako relativně dobrá, nikdo nepředvídal, co se bude dít od konce roku 1929, vzdálenost z Československa do Norska vytvářela překážku pro masivnější účast československých historiků. Díky tomu, že J. Šusta i zde osvědčil archivářský syndrom a uchoval i drobnosti z norského zájezdu, víme, že cesta vlakem z Prahy do norské metropole jej stála 1338 korun.⁵⁶ Vyslání velké delegace představovalo značné zatížení pro státní rozpočet.

Československo nakonec oficiálně zastupovalo osm historiků.⁵⁷ V poválečném období se již podruhé podíleli na kongresových aktivitách J. B. Novák, V. Chaloupec, V. Novotný a J. Opočenský. Oproti Bruselu přibyl J. Šusta, archeolog a pozdější spoluautor *Dějiny lidstva* Josef Schránil a přidal se také tehdejší vyslanec ve Španělsku V. Kybal.⁵⁸ Z Německé pražské univerzity vyjeli tři dějepisci, přičemž jen O. Peterka vystupoval jako oficiální delegát.⁵⁹ Vedle severské preciznosti, která zahrnovala několik pro středoevropana exotických výletů, např. do Bergenu či Trondheimu, si sjezdový referent J. Šusta velmi pochvaloval skutečnost, že oproti bruselskému zasedání se do kruhu mezinárodní historické obce plně vrátili Němci. Rozhojněné řady sjezdu ovšem přispěly k velmi předimenzovanému programu, tradičnímu nedostatku velkých sjezdových klání. Na rozdíl od programu v belgické metropoli ustoupily do pozadí dějiny první světové války jako historicky dosud neustálená tematika. Se soudobými dějinami tak kolidovaly jen francouzsko-německá debata o poválečných učebnicích dějepisu, zapadající do širšího snažení Společnosti národů vytvářet politicky korektní učební texty a Kybalova přednáška o diplomatických počátcích Československa v letech války.⁶⁰

Další československá vystoupení souvisela se staršími dějinnými vrstvami, především středověkem. Kupříkladu J. Šusta, jenž se dva roky po druhém vydání *Dvou knih českých dějin* vrátil k počátkům kapitalistických struktur v Praze a Kutné Hoře 13. a 14. století.⁶¹ Než ovšem promluvil v panelu ekonomických a sociálních dějin na téma *Le premier effort de l'esprit capitaliste dans l'histoire économique de la Bohême au moyen âge*, předsedal jednomu z předchozích bloků a zapojoval se do diskuse ve všech dalších setkáních této sekce.⁶²

Na druhém zasedání této sekce 15. srpna se J. Šusta spolu s ostatními zúčastnil nejen přednášky M. Blocha,⁶³ ale stal se rovněž svědkem pravděpodobně první prezen-

⁵⁵ NA, Praha, fond J. Šusta, kart. 19, inv. č. 17, pism. N, Národní historický komitét, nedatovaný koncept dopisu J. Šusty MŠNO.

⁵⁶ NA, Praha, fond J. Šusta, kart. 15, inv. č. 17, Sjezd v Oslo. J. Šusta cestoval se společností Schenker a spol. Dopis společnosti ze 7. srpna 1928. 1219 Kč stál lístek, 119 příplatek za lůžko. O tom, že se nejednalo o malou částku, svědčí fakt, že průměrný plat vyššího úředníka činil v tomto roce 1550,- korun. Srov. SEJBAL, Jiří: *Základy peněžního vývoje*. Brno 1997, s. 341.

⁵⁷ Tento údaj uvádí také Erdmann, *c.d.*, s. 464.

⁵⁸ HRDLÍČKA, Jaroslav: *Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova*. Praha 1997, s. 65. Srov. BARTEČEK, Ivo: *Historik v iberoamerickém světě*. In: KYBAL, Vlastimil: *Po československých stopách v Latinské Americe*. Olomouc 2003, s. 7–20.

⁵⁹ Srovnej: ŠUSTA, Josef: *O mezinárodním kongresu věd historických v Oslo*. ČČH, 34, 1928, s. 613–620.

⁶⁰ *O mezinárodním kongresu věd historických v Oslo*, s. 619–620.

⁶¹ NA, Praha, fond J. Šusta, kart. 15, inv. č. 17, Sjezd v Oslo. Zde je uchován rukopisný i strojopisný text přednášky.

⁶² BICHŠ, 2, 1929, č. 6, s. 101–123.

⁶³ Tamtéž, s. 105. Přednáška nesla titul: *Le problème des systèmes agraires envisagé particulièrement en France*.

tace v budoucnu jednoho z nejlivnějších historických časopisů. Štrasburský dějepisec pohovořil o základní koncepci *Annales d'histoire économique et sociale*, která měla vycházet třikrát ročně od ledna 1929 a následně se rozproutila debata o tomto počínu a přednesených referátech.⁶⁴ Podnik M. Blocha a Luciena Febvra zapadal do tehdejších obecnějších úvah o novém časopisu. CISH dokonce v předchozím roce na zasedání v Göttingen vytvořila pracovní skupinu, jež měla připravit koncepci mezinárodní historické revue.⁶⁵ Soukolí přeshraniční spolupráce ovšem neběželo tak rychle jako alsaský tandem Bloch – Febvre. Koncepce obou hlavních redaktorů z hlediska skladby autorů odpovídala mnohonárodnostnímu projektu. Jejich vzájemná korespondence ukazuje, že J. Šustu považovali za vhodného spolupracovníka. Na zpáteční cestě z Norska napsal ve stockholmském hotelu Carlton M. Bloch svému kolegovi dlouhý dopis, jehož hlavním tématem jsou kongresové dojmy a příprava *Annales*. Uvažuje o vhodných spoluautorech a z Československa jmenuje právě J. Šustu a vedle něj Václava Černého.⁶⁶ Vystupuje zde také jméno Bedřicha Mendla. Již Jaroslav Marek a František Šmahel vyslovili názor, že snad právě M. Blocha upozornil na B. Mendla opět J. Šusta.⁶⁷

Přestože výše uvedená témata ani zdaleka nevyčerpala rozsáhlý program kongresu z roku 1928, lze jej – jak jsem naznačil již v úvodu – považovat za nejpodněnější mezinárodní historický sjezd v meziválečném období a vzpomínky na něj přestupovaly až za rok 1945. Jednoho ze svých vrcholů dosáhla rovněž československá historická věda. Kvantitativně nemohla sice konkurovat vždy mohutnějšímu polskému dějepiscectví, ale metodologicky tehdy nezaostávala a díky J. Šustovi a jeho členství ve výboru CISH v letech 1928–1933⁶⁸ se zařadila k hlavním organizátorům mezinárodní historické spolupráce. Ta se v tomto období nerozvíjela jen na úspěšném sjezdu, ale také v nebývalé se rozhovňujícím počtu speciálních komisí, které pracovaly i mimo sjezd. Zatímco v letech 1926 a 1927 vznikly tři komise,⁶⁹ v roce 1928 zaznamenáváme již devět interních komisí a sedm externích.⁷⁰

⁶⁴ Mimo M. Blocha se diskuse zúčastnil také Henri Hauser, další Josef Šustovi velmi známý francouzský badatel.

⁶⁵ BICHŠ, 1, 1927, č. 3, s. 345. Jejimi členy byli Henri Pirenne (Belgie), Steinacker (Rakousko), Guy Ford (USA), Michel Lhéritier (Francie) a předsedou byl dánský historik Aage Friis. O problematice mezioborového časopisu a vývoji této otázky včetně odkazů na *Annales* píše HORN, T. C. – RITTER, Harry: *Interdisciplinary History: A Historiographical Review*. The History Teacher, 19, 1986, č. 3, s. 427–448.

⁶⁶ MÜLLER, Bertrand (ed.): *Marc Bloch, Lucien Febvre et les Annales d'histoire Économique et Sociales. Correspondance I. 1928-1933*. M. Bloch L. Febvreovi 22. srpna 1928, s. 53. Černého překřtil editor na Viktorina a chybně uvedl letopočet jeho narození (1900–1962). Je zřejmé, že se jednalo o agrárního historika Václava Černého (1894–1962).

⁶⁷ MAREK, Jaroslav – ŠMAHEL, František: *Škola Annales v zrcadle českého dějepiscectví*. ČČH, 97, 1999, s. 4.

⁶⁸ BICHŠ, 5, 1933, č. 20, s. 807. J. Šusta rezignoval ze zdravotních důvodů.

⁶⁹ ERDMANN, Karl Dietrich: *c.d.*, s. 458. Bibliografická komise, dále komise pro přípravu mezinárodní historické revue a pro vyučování historie. V první a třetí opět aktivně pracoval J. Šusta.

⁷⁰ Tamtéž.

Slibný vývoj historické vědy na mezinárodním poli z konce 20. let byl ovšem podmíněn a umožněn zlepšující se situací v politickém a ekonomickém ohledu. Jakmile se Evropa a svět začaly nořit do tenat hospodářské krize a nastupujících diktatur, ocitla se múza Clió zanedlouho opět v řetězech.⁷¹

PhDr. et Mgr. Jiří Lach, Ph.D., M.A.
Katedra politologie a evropských studií
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC
tel: 58 563 3316
e-mail: jirilach@quick.cz

---

⁷¹ Půjčuji si zde titul z referátu Otakara Odložilíka *Clio in Chains. Czech Historiography 1939–1940*. In: Slavonic Year-book, American Series, 1, 1941, s. 330–337.

3. Mladí badatelé

ANALÝZA VZTAHU BRITSKÉHO MINISTERSKÉHO PŘEDSEDY KE SVÉ STRANĚ OD ROKU 1979

Monika Meislová

AN ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE BRITISH PRIME MINISTERS AND THEIR POLITICAL PARTIES SINCE 1979

ABSTRACT: This article examines relationship between the British Prime Ministers and their political parties since 1979. The given period covers the Cabinets of Margaret Thatcher (1979–1990), John Major (1990–1997), and Tony Blair (since 1997). The first section of this article briefly describes the Prime Minister's role within the British political system. The author assumes that the nature of the relationship between the Prime Ministers and their parties depends on their actual power within the parties. This power is derived from various aspects, including concentration of authority within the party, authority within the Cabinet, and the extent of party opposition. The article posits that the mentioned aspects are heavily influenced by four key elements. These comprise methods of electing the party leader, political culture, the Prime Minister's political power, and finally the achieved results, both in the domestic and the international field. Following the analysis of these core elements the conclusion provides a final classification of the relationships between Thatcher, Major, Blair and their political parties.

KEY WORDS: Great Britain, Prime Minister, Labour and Conservative Party, Cabinet, power

---

Tématem článku je analýza vztahu britského premiéra ke své straně od roku 1979. Ve sledovaném období, tj. v letech 1979–2005, zastávali tento post tři ministerští předsedové, a sice Margaret Thatcherová, John Major a Tony Blair. Konzervativní politička M. Thatcherová byla vůbec první ženou ve funkci předsedy vlády ve významném západoevropském státě; ve své funkci setrvala od roku 1979 do roku 1990 a vyhrála troje všeobecné volby. J. Major vystřídal M. Thatcherovou v roce 1990 v úřadu premiéra i předsedy Konzervativní strany, přičemž se mu podařilo vyhrát jedny volby v roce

1992. V roce 1997 se po značném úspěchu Labouristické strany dostal do premiéřského křesla T. Blair, svůj post obhájil v roce 2001 a dosud je premiérem země.

Autorka si klade za cíl obhájit hypotézu, že vztah britských ministerských předsedů ke své politické straně vyplýval z jejich faktického postavení v rámci strany, přičemž ono postavení je určeno těmito základními faktory: koncentrací moci¹ premiéra ve vztahu ke straně, ve vztahu ke kabinetu a mírou stranické opozice. Autorka dále předpokládá, že tyto faktory jsou ovlivněny čtyřmi klíčovými aspekty, a sice způsobem volby stranického vůdce, působením politické kultury (a osobností premiéra), vlivem jeho politické síly (ve smyslu míry popularity na veřejnosti) a dosaženými výsledky jak na vnitropolitické, tak zahraničněpolitické scéně.

Obsahem článku je tedy komparace reálných pozic tří ministerských předsedů uvnitř jejich vlastních stran. Snahou je podat pohled na danou problematiku v několika rovinách, proto je využíváno několika výkladových metod – převážně metoda komparativní, analytická a syntetická. Vlastní text je rozdělen do tří, resp. čtyř hlavních částí. Námětem první části je stručné nastínění obecného postavení ministerského předsedy v britském politickém systému s poukazem na pozici premiérů v jiných zemích. Druhá část se soustředí na komparaci reálných mocí, jež byly v rukou jednotlivých ministerských předsedů koncentrovány. Třetí část se zabývá analýzou již zmíněných čtyř klíčových faktorů, které hrají v postavení premiérů zásadní roli. Závěrečná část obsahuje konečné shrnutí a klasifikaci vztahů premiérů k jejich stranám.

1. Postavení premiéra v britském politickém systému

Ještě před samotnou analýzou konkrétních osobností premiérů považuji v zájmu hlubšího pochopení sledovaného problému za nutné stručně nastínit roli, jakou ministerský předseda ve Velké Británii hraje. Předseda vlády, nejčastěji vůdce nejsilnější politické strany, je chápán jako *primus inter pares*. Jeho postavení v systému lze však označit za klíčové, neboť rozhoduje o všech zásadních politických otázkách země. V této souvislosti lze jeho silnou pozici připodobnit spíše k německému kancléři (ale i ten má v porovnání s britským premiérem méně výrazné postavení), naopak např. pozice francouzského prvního ministra je znatelně slabší.

Během svého funkčního období (většinou pětiletého²) stojí v čele vlády, kabinetu, státních služeb i státních financí.³ Reprezentuje vládu jako celek, vybírá a odvolává

¹ Ač je *moc* jedním z ústředních politologických termínů, pro její vymezení se jen obtížně nacházejí empirické a kvantitativní přístupy. Přesto lze však s tímto termínem operovat, definujeme-li moc pro potřeby tohoto článku jako možnost činit závazná rozhodnutí (a to i tehdy protestují-li ti, kterých se budou následky oněch rozhodnutí potenciálně dotýkat) a ty následně realizovat (popř. do velké míry jejich realizaci ovlivnit).

² Britský ministerský předseda má možnost toto období kdykoli zkrátit svým rozhodnutím vyhlásit předčasné parlamentní volby.

³ Pojmy vláda a kabinet nejsou v britském politickém systému totéž. Kabinet (*Cabinet*) je exekutivní výbor parlamentní většiny, skládá se většinou z 18 až 25 klíčových členů vlády; jeho složení a velikost určuje výhradně premiér podle momentální situace a svých představ (povinně musí jmenovat jen předsedu Dolní komory parlamentu a představitele nejvýznamnějších ministerstev). Naproti tomu vláda (*Government*) představuje vrcholnou složku administrativy, tvoří ji 80 až 100 členů (kabinetních ministrů, nekabinetních ministrů, jejich zástupců, tajemníků, administrativních úředníků a dalších), které jmenuje panovník podle návrhu premiéra. Vláda se jako celek de facto nikdy neschází. ŘÍCHOVÁ, Blanka (ed.): *Komparace politických systémů*, 1. Praha 1999, s. 122–124.

její členy, je jejím mluvčím např. v médiích či při zahraničních cestách. Ve V. Británii se neuplatňuje zásada, která se v Německu objevuje pod termínem *kancléřský princip*. V obou zemích je ale přítomen tzv. *kolegiální (kolektivní) princip*, kdy ministři zodpovídají za rozhodnutí kabinetu, resp. vlády jako celku. Stejně tak je uplatňován i *rezortní princip*, dle něhož jsou jednotliví ministři osobně zodpovědní za činnost svých úřadů.⁴

V současné době se často objevují názory, že se britský politický systém – po vzoru amerického – stává prezidentským.⁵ Mnohé studie tak reagují na rostoucí postavení premiéra, resp. předsedy strany a potvrzují, že osobnost vůdce strany má zásadní vliv na rozhodování voličů ve volbách.⁶ Rovněž také snižující se počty straníků indikují zvyšující se pozici premiéra, který je často tím nejdůležitějším „lákadlem“ pro voliče.

2. Komparace reálného postavení ministerských předsedů

V rukou ministerského předsedy je již z titulu výkonu jeho funkce kumulována značná institucionální moc, avšak reálná moc, kterou každý jednotlivec disponuje, bývá rozdílná. Cílem této části práce je vyhodnotit a komparovat faktické postavení jednotlivých premiérů uvnitř svých stran. Prostředkem k tomuto bude posouzení koncentrace jejich moci ve straně, dále zhodnocení jejich vztahu ke kabinetu a nakonec analýza míry stranické opozice vůči nim.

2.1 Koncentrace moci ve vztahu ke straně

Jako jedno z východisek pro posouzení tohoto fenoménu může posloužit míra vnitrostranické demokracie. Obecně lze konstatovat, že pro Konzervativní stranu je typická menší míra vnitrostranické otevřenosti a demokracie, než je tomu u strany labouristické – lze v tomto směru hovořit dokonce o jistém „demokratickém deficitu“. M. Thatcherová byla jako předsedkyně strany velmi dominantní se značnou koncentrací moci ve svých rukou. Jako ztělesnění centrálního vedení se zbylými složkami strany dialog příliš nevedla a s jistou mírou nadsázky ji tak lze označit za *primus sine pares*.

J. Majora je možné považovat za opak M. Thatcherové, neboť nad svojí stranou úplnou kontrolu nikdy nezískal. Obecně se o něm soudilo, že „*premiér je sice ve vládě, nikoli však u moci*“.⁷ Jeho výchozí pozice však byla ztížena faktem, že po své předchůdkyni zdědil rozštěpený kabinet a vládu, což značně zúžilo jeho operační prostor. O Majorově slábnoucí pozici ve straně svědčilo i vypsání tzv. potvrzujících voleb vůdce strany v roce 1995, které sice s přehledem vyhrál, jeho autorita ale již byla ohrožena.⁸

⁴ Za posledních 30 let lze ve Velké Británii pozorovat vzestupnou tendenci oslabování pocitu osobní odpovědnosti vůči rozhodnutí kabinetu jako celku. Velmi časté jsou pak případy, kdy je kabinet názorově rozdělen.

⁵ BEALEY, Frank: *Všeobecné volby ve Velké Británii*. In: Volby v demokracii. Ed. Vojtěch ŠÍMÍČEK. Brno 1995, s. 84.

⁶ Viz např. práce Marriane Stewartové, Davida Lanouea nebo Johna Bartla.

⁷ WEGS, Robert – LADRECH, Robert: *Evropa po roce 1945*. Praha 2002, s. 304.

⁸ Ve volbách se proti němu postavil státní ministr pro Wales John Reywood, kterého Major porazil jasnou většinou (218 hlasů pro Majora, 89 pro Reywooda). I tak ale tento výsledek jen o tři hlasy převyšoval minimální hranici, kterou pro sebe J. Major veřejně stanovil. Jeho celkovou pozici ve straně oslabil už samotná skutečnost, že ony vnitrostranické volby byly vypsány.

Větší demokratičnost v Labouristické straně dokumentuje např. skutečnost, že při důležitých rozhodnutích, jako např. opuštění *článku 4* v roce 1995⁹ nebo potvrzení volebního manifestu pro rok 1997, bylo použito instituce tzv. stranického referenda.¹⁰ Tato demokratičnost bezesporu zvyšovala kredibilitu strany na veřejnosti. Shrňeme-li tyto úvahy, dojdeme k závěru, že koncentrace moci v případě T. Blaira nebyla tak silná jako u M. Thatcherové, rozhodně ale byla větší než J. Majora.

2.2 Koncentrace moci ve vztahu ke kabinetu

Způsob, jakým se ministerští předsedové profilují ve vládě, resp. v kabinetu, také hodně vypovídá o jejich mocenském postavení. Vycházíme-li ze zásady, že rozhodnutí by se měla v kabinetu přijímat na základě konsensu a premiér by měl vždy respektovat vůli většiny, lze M. Thatcherovou označit za pregnantní příklad porušování této tradice. M. Thatcherová byla v tomto systému spíše nezávislou osobností, která prosazovala výhradně své vlastní postoje, kabinet velmi často obcházela a většina zásadních rozhodnutí byla činěna ve vládních výborech, kde mohla snáze prosadit svůj vliv.¹¹

Za J. Majora nebylo naproti tomu fungování kabinetu pouze formální, s kabinetem velmi úzce spolupracoval a byl jím do značné míry limitován. Neměl volnou ruku v nastolování agendy, disciplína ve vládě byla spíše uvolněnější a místo aby diskuse řídil jako M. Thatcherová, zůstal věrný své roli a spíše jím předsedal. Podobně jako u M. Thatcherové lze i u T. Blaira v poslední době pozorovat jisté obcházení vlastního kabinetu, kdy na jeho rozhodování mají častěji větší vliv tzv. zvláštní poradci než samotní ministři. Jedním z nejmocnějších nástrojů jak prosazovat svoji politiku, je právo ministerského předsedy jmenovat a odvolávat ministry. M. Thatcherová proslula tím, jak na klíčové pozice dosazovala své věrné stoupence. Oblíbenost podobných praktik – byť v menší míře – je možné vysledovat i u T. Blaira.¹²

Vycházíme-li z předpokladu, že koncentrace moci v rukou premiéra je odvislá od síly parlamentní strany, pak M. Thatcherová i T. Blair měli silnou pozici, neboť v době svého úřadování disponovali v Dolní sněmovně většinou. Za Majorova úřadování ztratili konzervativci v roce 1996 většinu, což byl nezvratný důkaz toho, že nejen jeho, ale také moc strany jako celku značně ochabuje. Zásadní vliv také hraje skutečnost, zda má strana regionálně silné pozice.¹³ Celkově lze tvrdit, že J. Major a T. Blair vystupovali

⁹ *Článek 4*, navržen Sydney Webem a schválen coby nedílná součást stanov Labouristické strany v roce 1918, vyjadřoval celkovou socialistickou orientaci strany, kdy vytyčil zejména program znárodnění ekonomiky, společného vlastnictví výrobních prostředků, kontrolu průmyslu a služeb. *Clause IV, the Labour Party Constitution 1918*. <http://www.thecitizen.org.uk/views/clause4.htm>

¹⁰ SEYD, Patrick: *New Parties/ New Politics. A case study of the British Labour Party*. Party Politics, 5, 1999, č. 3, s. 385.

¹¹ Lze to doložit např. tím, že počet vládních zasedání se v letech 1979–1990 snížil na 40 až 45 za rok, což byla polovina průměru dosavadní praxe. Blíže viz HENNESSY, Peter: *Cabinet*. Oxford 1990, s. 99.

¹² Příkladem může být 26. červenec 1998, kdy se T. Blairovi podařilo vyměnit čtyři nepohodlné ministry za své stoupence. WHITE, Michael: *Blair Balances the Power*. The Guardian, 27. 7. 1998. <http://politics.guardian.co.uk/labour/story/0,9061,451771,00.html>

¹³ Drtivou porážku konzervativců v roce 1997 doprovázela i ztráta jediného velšského mandátu, přičemž ve Skotsku nedisponovala strana mandátem ani jedním.

spíše v roli advokátů a mluvčích svých týmů, kteří daleko méně než M. Thatcherová zasahovali do chodu ministerstev a jejich kompetencí.

2.3 Míra opozice ve straně

Budeme-li vycházet z předpokladu, že reálná politická moc premiéra je přímo odvislá od podpory jeho strany, pak je nezbytné srovnat, jaké opozici ve straně museli jednotliví premiéři čelit, tj. z jiného pohledu a jinými slovy, jaká byla míra vnitrostranické soudržnosti. V případě určení popularity u M. Thatcherové panuje v politologické obci velká nejednotnost. Některé studie naznačují, že M. Thatcherová ve straně příliš příznivců neměla; poměr loajálních politiků se pohyboval od 10 do 25 %.¹⁴ Naopak jiné analýzy dokazují, že její podpora ve straně a místních organizacích byla drtivá a že za každých okolností mohla počítat s podporou stranické elity.¹⁵ Pravdou zůstává, že se nikdy nepodařilo zformovat širokou platformu opozice proti ní a poslanecké rebelie byly spíše výjimkou. Ta největší „revolta“ ji však v roce 1990 stála ministerské i předsednické křeslo.

J. Major se do roku 1992 těšil poměrně velké popularitě mezi straníky, která pramenila především z obrovského kontrastu mezi jeho stylem a stylem předchůdkyně. Během následujících pěti let však jeho popularita uvnitř strany stále klesala a musel se potýkat se značnou vnitrostranickou rozháraností. Čelil útokům převážně z ultrapravicového křídla, které odmítalo ratifikaci Maastrichtské smlouvy.¹⁶ Otázka evropské integrace rozdělovala Konzervativní stranu jak za vlády M. Thatcherové, tak i J. Majora; zatímco premiérka ji svým dominantním postojem nenechala propuknout naplno, J. Majorovi se vymkla z rukou.

Přestože byli labouristé za T. Blaira několikrát rozděleni, především pak kvůli jeho souhlasu s válkou v Iráku, lze tvrdit, že jeho popularita u straníků je značná. Vyšší míra vnitrostranické demokratičnosti neoslabila postavení T. Blaira, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale naopak mu poskytla účinný prostředek pro potírání opozice ve straně. Jeho rozhodnutí již nebyla vnímána jako jeho, ale jako celé strany.

3. Analýza faktorů ovlivňujících postavení premiéra ve straně

Proč měli ministerští předsedové takové postavení, jaké bylo formulováno v předchozí kapitole? Tato část práce vychází z premisy, že pozici premiéra ve straně zásadním způsobem ovlivňují čtyři faktory, a sice tradice a způsob volby předsedy strany, jeho osobnostní profil, dále pak jeho politická síla (ve smyslu míry popularity ve společnosti) a v neposlední řadě také percepce jím dosažených výsledků (jak z pohledu

¹⁴ CREWE, Ivor – SEARING, Donald: *Ideological Change in British Conservative Party*. The American Political Science Review, 82, 1988, č. 2, s. 371.

¹⁵ McSWEENEY, Dean: *Changing the Rules Changed the Game. Selecting Conservative Leaders*. Party Politics, 5, 1999, č. 4, s. 474.

¹⁶ Značné napětí uvnitř strany způsobilo Majorovo nechvalně proslulé interview, v němž (netuše, že je stále natáčen) označil své tři ministry za velké mizery, které je lepší mít pod kontrolou. RUTLEDGE, Paul – HOGGART, Simon: *Major Hits out at Cabinet*. The Observer, 25. 7. 1993. <http://politics.guardian.co.uk/news/story/0,9174,534415,00.html>

široké veřejnosti, tak z pohledu straníků). Je nezbytné zdůraznit, že jednotlivé faktory se ovlivňují navzájem a jsou úzce propojeny.

3.1 Tradice a způsob volby předsedy strany

M. Thatcherová i J. Major se sice do čela strany dostali skutečnou volbou, ta jim ale nezaručila širokou legitimitu mezi straníky. Byli zvoleni pouze poslanci strany, kteří (oficiálně) měli brát v potaz názory konzervativců v Horní sněmovně, a také řadových členů; reálný vliv těchto složek však byl minimální.¹⁷ V této souvislosti je však nutno uvést, že tradice loajality a vzájemnosti je mezi konzervativci silněji zakořeněná než mezi labouristy.¹⁸ V případě zvolení T. Blaira po náhlém úmrtí jeho předchůdce byla poprvé použita technika *každý člen – jeden hlas* (One Member One Vote), kdy každý platící člen strany disponoval jedním hlasem, což podstatně zvýšilo jeho legitimitu u straníků.¹⁹

Zajímavé je také sledovat, kolika procenty hlasů byli vůdcové stran do svých funkcí ustanoveni – M. Thatcherová získala 53 % hlasů, J. Major 46 % a T. Blair 57 % hlasů. Pokud by nějaký vliv měla mít také délka období stráveného v parlamentu či míra zkušeností s kabinetní politikou, pak by z tohoto klání vzešla vítězně M. Thatcherová, která před zastáváním premiérského postu působila 16 let v parlamentu a čtyři roky ve funkci ministryně školství. J. Major oproti ní sice po dobu jednoho roku zastával mnohem významnější posty ministra zahraniční a ministra financí, jako poslanec však působil o pět let méně. T. Blair pobýval v parlamentu celých 14 let, ministerské křeslo však nezastával nikdy. Tyto údaje je ale nutno posuzovat s rezervou, neboť snižující se doba působení ať už v parlamentu či v kabinetu je v posledních 20 letech všeobecným britským trendem.²⁰

3.2 Vliv politické kultury a osobnost premiéra

Co se konzistentnosti názorů týče, M. Thatcherová i T. Blair dávají tušit, že od počátku neochvějně věděli, co chtějí, a tvrdě si za tím stáli. Naproti tomu se pozorovatelé shodují, že názory J. Majora nijak rozhodné nebyly, de facto pouze pokračoval v politice M. Thatcherové umírněnějším stylem. Obecně se soudí, že mu chybělo silné přesvědčení a jasná vize budoucnosti.

Jistou roli mohly hrát také jejich osobnostní kvality. Všeobecně byla M. Thatcherová o mnoho více konfrontačním politikem než J. Major a T. Blair. Mezi přednostmi T. Blaira a M. Thatcherové patřila osobní vytrvalost, energetické vystupování, cílevědomost a velká míra entuziasmu. Naproti tomu byl J. Major v médiích často označován jako „sice čestný, ale jinak hloupý“ muž. Za zmínku stojí i skutečnost, že na rozdíl od

¹⁷ Dle nových stanov je však v současnosti uplatňován jiný – legitimnější – princip volby stranického předsedy. Volí jej všichni platící členové strany v přímých volbách, kdy v prvním kole mají konzervativní poslanci právo zvolit pro tento post kandidáty.

¹⁸ INGLE, Stephen: *British Party System*. Oxford 1989, s. 57.

¹⁹ LeDUC, Lawrence: *Democratizing Party Leadership Selection*. Party Politics, 7, 2001, č. 3, s. 332.

²⁰ McSWEENEY: c. d., s. 480.

J. Majora vystudovali T. Blair i M. Thatcherová univerzitu, což mohlo do jisté míry zvýšit jejich prestiž.²¹

3.3 Politická síla premiéra

Politická síla premiéra je mj. přímo závislá na míře jeho popularity ve společnosti. Někdy se setkáváme s pojmem *přímá volba premiéra*, který indikuje skutečnost, že popularita a profil britského premiéra na veřejnosti hraje zásadní roli v tom, jaké straně voliči dají hlas; stává se tak pro ně personifikací jejich volby. Z tohoto důvodu je i důležitým faktorem ovlivňujícím jeho postavení ve straně, neboť takto získaná důvěra má značnou legitimitu.

M. Thatcherová se ve společnosti těšila spíše průměrné popularitě. Léta 1987–1990 jsou však poznamenána jejím výrazným poklesem, přičemž naprostého dna dosáhla snahou o zavedení tzv. *poll tax* (daně z hlavy). J. Major měl nabídnout veřejnosti sympatičtější tvář a jeho počáteční oblíbenost mu z velké části pomohla vyhrát volby v roce 1992. Od roku 1992 však jeho popularita trvale klesala, a to jak v důsledku ekonomické recese, tak v důsledku osobních a politických skandálů konzervativních ministrů. Stejně tak populární image T. Blaira jako mladého a dynamického leadera mu pomohla vyhrát volby v roce 2001, kdy s jasnou převahou porazil „neatraktivního“ labouristického leadera Williama Haguea. Stal se tak prvním labouristickým premiérem, který vyhrál dvoje volby v řadě.²²

Je jasné, že v informační a masmediální éře je pro popularitu stranického vůdce důležité i celkové vystupování v médiích zahrnující mj. jeho fotogeničnost a komunikační schopnosti. Je zajímavé např. sledovat, jak se T. Blair na veřejnosti prezentuje odlišným způsobem než M. Thatcherová a J. Major. Svědčí o tom např. častější vystupování za přítomnosti kamer a fotoaparátů, patronace různých grandiózních akcí či rostoucí počet osobních bodyguardů. Stylizuje se tak více než zbylí dva premiéři do role populární hvězdy showbusinessu, což může být pro určitou část společnosti velmi poutavé.

3.4 Vliv dosažených výsledků

Konkrétní výsledky volebního období mají značně silný zpětný vliv na volební preference, resp. na sílu premiérové strany. Vnitřní politika se za M. Thatcherové vyznačovala jistou stabilitou, přestože značně kritickou situaci vyvolala např. stávka horníků v roce 1984 nebo již zmíněné snahy o zavedení *poll tax*. I přes jisté úspěchy J. Majora, jako bylo např. obnovení mírových jednání v Severním Irsku, jsou léta 1990–1997 vnímána spíše jako problematická. Největším nezdarem, z něhož se již nikdy nevzpa-

²¹ Zatímco T. Blair i M. Thatcherová vystudovali Oxford, J. Major opustil školu v 16 letech a již nikdy se na ni nevrátil.

²² Postavení labouristů však bylo mnohem silnější v roce 1997 než v roce 2001, kdy na síle získávaly i jiné politické strany. V roce 2001 pomohl T. Blairovi i jeho politický kalkul, kdy se rozhodl využít své pravomoci a vyhlásil předčasné parlamentní volby. BARTLE, John: *Partisanship, Performance and Personality: Competing and Complementary Characterizations of the 2001 British General Elections*. Party Politics, 9, 2003, č. 3, s. 332.

matoval, bylo vyloučení libry ze systému ERM 16. září 1992, v den označovaný jako „černá středa“. Nemalé potíže mu způsobila také ratifikace Maastrichtské smlouvy v roce 1993. T. Blair musel čelit mohutné kritice v případech, jako byla např. kauza kolem smrti zbrojního experta Davida Kellyho²³ či navýšení poplatků za vysokoškolská studia.²⁴ I přesto je však možné označit vnitropolitickou sféru za poměrně úspěšnou. Zdá se tedy, že na *vnitropolitickém poli* si vedli lépe M. Thatcherová a T. Blair; J. Major se zdál být spíše ve vleku událostí, než aby je on sám režíroval.

Svoji roli hraje také pozice premiéra na *mezinárodním poli*.²⁵ Postavení všech tří premiérů bylo do jisté míry ovlivněno jejich angažovaností ve válečném konfliktu, u každého z nich však jiným způsobem a s různou intenzitou.²⁶ Např. kladné výsledky ve Falklandské válce znamenaly pro ministerskou předsedkyni v dané době 30 % nárůst popularity.²⁷ Velká Británie se za J. Majora účastnila po boku Spojených států amerických války v Perském zálivu, která vypukla jen dva měsíce po jeho nastoupení do úřadu. Díky svému váhavému postoji ke konfliktu v Bosně a Hercegovině byl premiér podroben ostré kritice.²⁸ T. Blair dokázal svoji rozhodnout při řešení konfliktu v Kosovu (1999) či v Iráku (2003). Navíc si vypěstoval pověst státníka, který se – na rozdíl od jiných – odváží navštívit i nebezpečné regiony. Obě války byly ale také příčinou vln protestů jak ve společnosti, tak i uvnitř Labouristické strany, s čímž se musel Blair zpětně vyrovnávat. M. Thatcherová i T. Blair tedy byli v porovnání s J. Majorem na mezinárodním poli váženějšími hráči.

²³ V červenci 2003 zbrojní expert D. Kelly spáchal sebevraždu poté, co se strhla mediální přestřelka mezi T. Blairem, Blairovým poradcem Alastaiirem Campbellem a BBC, pro jejíž reportáže D. Kelly dodával informace. D. Kelly údajně tvrdil, že vláda ve své zprávě ze září 2002 schválně zmanipulovala data o iráckých zbráních hromadného ničení, aby před veřejností ospravedlnila spojeneckou invazi do Iráku na jaře 2003. Vyšetřování jeho sebevraždy vyústilo v politický skandál nebyvalých rozměrů, který T. Blaira a jeho vládu vážně ohrozil. Sympatie veřejnosti v dané době klesly na nejnižší bod za celých šest let jejího dosavadního úřadování. *Hutton rejects whitewash claim*. BBC, 13.5.2004. http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/3709243.stm

²⁴ Mohutné vlny protestů doprovázely schvalování vládního návrhu pro zvýšení školného na britských univerzitách. Vláda sice zrušila dosavadní praktiku placení poplatků na začátku školního roku a zavedla tzv. dodatečné školné (tj. možnost splácet poplatky až po absolvování studia, tedy v době, kdy studenti budou pracovat). Na druhé straně se ale maximální školné zvýšilo z 1 200 na 3 000 liber ročně. *Universities allowed to charge £3,000*. The Guardian, 22. 1. 2003. <http://education.guardian.co.uk/specialreports/tuitionfees/story/0,5500,879992,00.html>

²⁵ Tento faktor však ve vztahu k voličům patrně nijak zásadní není, neboť o volbách v Británii se říká, že je tradičně vyhrává ekonomická a vnitropolitická situace. Svůj význam však nepochybně může mít v percepci premiéra jeho vlastní stranou.

²⁶ Otázkou, jaký vliv má aktivní zapojení se do války na míru popularity politického vůdce ve společnosti se zabývá studie B. Mesquita ze Standfordské univerzity a R. Siversona z Kalifornské univerzity: *War and the Survival of Political Leaders: A Comparative Study of Regime Types and Political Accountability*. American Political Science Review, 89, 1995, č. 4, s. 841–855.

²⁷ PRICE, Simon – SANDERS, David: *Modeling Government Popularity in Postwar Great Britain: A Methodological Example*. American Journal of Political Science, 37, 1993, č. 1, s. 327.

²⁸ J. Major bývá obviňován z toho, že jeho vláda učinila vše proto, aby uspokojila požadavky jugoslávského prezidenta Slobodana Miloševiče a přispěla tak k hrůznému krveprolití. HOARE, Marko Attila: *Nothing is left*. Bosnia Report, The Bosnian Institute 2003. http://www.bosnia.org.uk/bosrep/report_format.cfm?articleid=1041&reportid=162

Závěr

Cílem tohoto textu bylo analyzovat a komparovat vztah tří britských ministerských předsedů ke svým stranám. Vycházel z hypotézy, že jejich vztah ke straně vyplýval z jejich faktického mocenského postavení. K jakým závěrům tedy tato studie došla? V prvé řadě ukázala, že vztah předsedy ke straně není konstantní veličinou. Jedná se o dynamický faktor, který se v průběhu času a v závislosti na vnějších i vnitřních podmínkách může měnit. V souladu s Hobbesovým pojmoslovím lze připodobnit ministerského předsedu k hlavě a jeho stranu k tělu, na němž tato hlava sedí. Všichni tři ministerští předsedové si tedy uvědomovali zásadní význam, který pro ně podpora jejich strany měla, stejně jako si straníci uvědomovali význam, který pro stranu ministerský předseda znamenal.²⁹

Analýza se snažila nastínit, že postavení J. Majora ve straně bylo mnohem slabší než v případě M. Thatcherové a T. Blaira. Pozice posledně jmenovaných byla velice silná a pevná – byť vztah M. Thatcherové ke své straně byl zřetelně dominantnější –, neboť jejich strany se za jejich působení staly takřka neporazitelné. U každého z nich však specifická pozice vyplývala z odlišných východisek.

S využitím terminologie anglického politologa Stephena Ingleho³⁰ můžeme použít pro vztah jednotlivých premiérů ke svým stranám následující analogie. M. Thatcherová měla ke straně *hobbesovský vztah*, ztělesňovala vůdce typu Leviatana, který – dokud vítězil ve volbách – měl nad stranou téměř (nikoli doslova) absolutní moc. Její vztah ke straně byl tedy nadřazený a silný. Vztah J. Majora a jeho strany lze označit za *baronský*, což naznačuje velkou míru dohadování a vyjednávání mezi oběma subjekty. Postavení J. Majora by se dalo nazvat jako slabé, stejně submisivní a nevýrazný byl i jeho vztah ke straně. Vztah Labouristické strany a jejího předsedy T. Blaira lze s jistou mírou nadsázky připodobnit *ke vztahu (poněkud přísného) otce rodiny k jejím členům*. Toto označení indikuje skutečnost, že ačkoli občas dochází k neshodám, roztržkám a jednostrannému uplatňování autority, vzájemný respekt a poslušnost zůstávají zachovány. Vztah T. Blaira ke straně je spíše založený na partnerství, byť se v poslední době objevují i jisté autoritativní prvky.

Jako nosné téma pro eventuální pokračování této studie by v budoucnu mohlo být zpracování detailní komparace faktorů, které ovlivňují pozici ministerských předsedů v evropských zemích. Co se Velké Británie týče, zde je možné do budoucna nalézt široký výzkumný prostor, týkající se např. role vnitřních rozhodovacích mechanismů uvnitř stran samotných a jejich ovlivňování předsedou strany (a naopak).

²⁹ To je ostatně jeden z nezákladnějších parametrů fungování celého britského systému.

³⁰ INGLE, Stephen: *British Party System*. Oxford 1989, s. 51.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

British Election Manifestos 1945-2003.

<http://www.psr.keele.ac.uk/area/uk/man.htm> (1. 3. 2005)

Clause IV, the Labour Party Constitution 1918.

<http://www.thecitizen.org.uk/views/clause4.htm> (21. 3. 2005)

MORGAN, Bryn - CONELLY, Joseph: *UK Election Statistics: 1945 - 2000*. Research paper, House of Commons Library, 29. 3. 2001. 41 s.

<http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp2001/rp01-037.pdf> (1. 3. 2005)

LITERATURA

BARTLE, John: *Partisanship, Performance and Personality: Competing and Complementary Characterizations of the 2001 British General Elections*. *Party Politics*, 9, 2003, č. 3, s. 317-345.

<http://ppq.sagepub.com/cgi/reprint/9/3/317> (11. 3. 2005)

BEALEY, Frank: *Všeobecné volby ve Velké Británii*. In: *Volby v demokracii* (Ed. Vojtěch ŠIMÍČEK). Brno, Mezinárodní politologický ústav 1995, s. 69-87.

BULL, Peter: *Equivocation and the Rhetoric of Modernization: An analysis of Televised Interviews with Tony Blair in the 1997 British General Elections*. *Journal of Language and Social Psychology*, 19, 2000, č. 2, s. 222-247.

<http://jls.sagepub.com/cgi/reprint/19/2/222> (11. 3. 2005)

CREWE, Ivor - SEARING, Donald: *Ideological Change in British Conservative Party*. *The American Political Science Review*, 82, 1988, č. 2, s. 361-384.

www.jstor.org (1. 3. 2005)

FAJMON, Hynek: *Margaret Thatcherová a její politika*. Brno, Barrister & Principal 1999. 389 s.

HENNESSY, Peter: *Cabinet*. Oxford, Basil Blackwell 1990. 230 s.

HOARE, Marko Attila: *Nothing is left*. Bosnia Report, The Bostian Institute 2003.

http://www.bosnia.org.uk/bosrep/report_format.cfm?articleid=1041&reportid=162 (1. 3. 2005)

Hutton rejects whitewash claim. BBC, 13. 5. 2004.

http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/3709243.stm (1. 3. 2005)

INGLE, Stephen: *British Party System*. Basil Blackwell, Oxford 1989. 251 s.

KILFOYLE, Peter: *Blair Boots his Leadership*. *The Observer*, 3.10. 2004.

<http://politics.guardian.co.uk/labour/comment/0,9236,1318699,00.html> (1. 3. 2005)

Key Events during John Major's Tenure as Prime Minister of Britain. *Facts on File*, 1. 5. 1997.

<http://www.facts.com/wnd/major.htm> (1. 3. 2005)

LANOUE, David - HEADRICK, Barbara: *Prime Ministers, Parties and the Public: The Dynamics of Government Popularity in Great Britain*. *The Public Opinion Quarterly*, 58, 1994, č. 2, s. 191-209.

www.jstor.org (1. 3. 2005)

LeDUC, Lawrence: *Democratizing Party Leadership Selection*. *Party Politics*, 7, 2001, č. 3, s. 323-341.

<http://ppq.sagepub.com/cgi/reprint/7/3/323> (11. 3. 2005)

McSWEENEY, Dean: *Changing the Rules Changed the Game. Selecting Conservative Leaders*. *Party Politics*, 5, 1999, č. 4, s. 471-483.

<http://ppq.sagepub.com/cgi/reprint/5/4/471> (11. 3. 2005)

- MESQUITA, Bruce – SIVERSON, Randolph: *War and the Survival of Political Leaders: A Comparative Study of Regime Types and Political Accountability*. American Political Science Review, 89, 1995, č. 4, s. 841–855.
www.jstor.org (1. 3. 2005)
- MORGAN, O' Kenneth: *Dějiny Británie*. Praha, Nakladatelství LN 1999.
- PRICE, Simon – SANDERS, David: *Modeling Government Popularity in Postwar Great Britain: A Methodological Example*. American Journal of Political Science, 37, 1993, č. 1, s. 317–344.
www.jstor.org (1. 3. 2005)
- ROUTLEDGE, Paul – HOGGART, Simon: *Major Hits out at Cabinet*. The Observer, 25. 7. 1993.
<http://politics.guardian.co.uk/news/story/0,9174,534415,00.html> (1. 3. 2005)
- ŘÍCHOVÁ, Blanka (ed.): *Komparace politických systémů I*. Praha, VŠE 1999.
- SEYD, Patrick: *New Parties/ New Politics. A case study of the British Labour Party*. Party Politics, 5, 1999, č. 3, s. 383–405.
<http://ppq.sagepub.com/cgi/reprint/5/3/383> (11. 3. 2005)
- STEWART, Marriane – CLARKE, Harold: *The (Un)Importance of Party Leaders: Leader Images and Party Choice in the 1987 British Election*. The Journal of Politics, 54, 1992, č. 2, s. 447–470.
www.jstor.org (1. 3. 2005)
- THATCHEROVÁ, Margaret: *Roky na Downing Street*. Praha, Naše vojsko 1993. 627 s.
- THATCHEROVÁ, Margaret: *Umění vládnout. Strategie pro svět v pohybu*. Praha, PROSTOR 2003. 441 s.
- THORPE, Andrew: *A History of the British Labour Party*. New York, Palgrave 2001. 327 s.
- Universities allowed to charge £3,000*. The Guardian, 22. 1. 2003.
<http://education.guardian.co.uk/specialreports/tuitionfees/story/0,5500,879992,00.html>
 (11. 3. 2005)
- WEGS, Robert – LADRECH, Robert: *Evropa po roce 1945*. Praha, Vyšehrad 2002. 371 s.
- WHITE, Michael: *Blair Balances the Power*. The Guardian, 27. 7. 1998.
<http://politics.guardian.co.uk/labour/story/0,9061,451771,00.html> (11. 3. 2005)

Monika Meislová
 posluchačka 3. ročníku
 Katedra politologie a evropských studií
 Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
 Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC
 e-mail: monika.meislova@email.cz

ESTONSKÝ STRANICKÝ SYSTÉM PO PARLAMENTNÍCH VOLBÁCH V ROCE 2003

Roman Pacvoň

THE ESTONIAN PARTY SYSTEM AFTER THE PARLIAMENTARY ELECTIONS IN YEAR 2003

ABSTRACT: This article focuses on the party system of Estonia after the last elections to the Estonian unicameral parliament Riigikogu which was held in March 2003. The main aim of the author is to analyze the party system of current Estonia with the stress on changes which influenced this system after the last elections. Firstly the article analyzes the elections results and compares them to the previous ones. Then it characterizes the main political parties and defines their positions in the Estonian party spectrum. Particular attention is paid to Estonian center party (EKe) led by Edgar Savisaar and Respublica (ResP), which is led by the former Estonian prime minister Juhan Parts. Established in 2002, ResP became the second most successful party in Estonia within one year. Its success consists mainly in keeping a distance from the political style of other parties and in promising to fight corruption. On the other hand EKe is an old political formation established in 1991 and it is considered to be led in a rather authoritarian way.

KEY WORDS: Eastern Europe, Baltic countries, Estonia, party system, political party, elections.

Úvod

Parlamentní volby svými výsledky mohou ovlivnit podobu stranického systému. To platí zvláště u nedostatečně usazených a ne zcela stabilních stranicko-politických systémů zemí, které v poměrně nedávné době prošly procesem přechodu k demokracii. Estonsko takovou zemí dozajista je. Mým cílem je proto na základě analýzy volebních výsledků charakterizovat stranický systém Estonska, klasifikovat jej, typologizovat

a specifikovat změny, jimiž v posledních letech prošel a které ovlivnily jeho současnou podobu.

Mezníkem a východiskem jsou pro tuto práci zatím poslední parlamentní volby v Estonsku, které proběhly na jaře roku 2003. Mou snahou je zjistit, zda tyto volby vnesly do estonského stranického systému nějaké nové prvky, které je nutné při jeho zkoumání reflektovat. Zároveň je mým úkolem upozornit i na ty rysy estonské stranicko-politické soustavy, které byly v těchto volbách naopak potvrzeny.

V první části práce věnuji pozornost krátké analýze volebních výsledků a stručnému ideologickému a programovému vymezení všech stranických subjektů, které obsadily poslanecká křesla v nově zvoleném zastupitelském sboru. V druhé části se podrobněji zaměřuji na dvě vítězné parlamentní strany, jmenovitě na Estonskou stranu středu a na Svaz pro republiku. Především přibližuji jejich program, jejich působení v předchozích volebních obdobích a jejich roli při sestavování vlády. Dotknu se také podoby a charakteru vládní koalice samotné, jež vznikla na základě výsledků parlamentních voleb a vzešla z povolebních koaličních vyjednávání. V třetí části pojednávám o podobě současné estonské stranické soustavy, přičemž se zde opírám především o teoretické pojetí stranických systémů Giovanni Sartoriho. Pro dosažení stanoveného cíle využívám vedle analýzy volebních výsledků a analýzy programů a vývoje politických stran také matematických metod, pomocí kterých lze posoudit charakter stranického systému. Vybral jsem často používané metody indexu fragmentace a indexu efektivního počtu stran, které měří velikost stranického spektra a jeho roztržitost.

Estonský stranický systém vykazoval doposud poměrně značné prvky stability. Ve srovnání s ostatními zeměmi Pobaltí lze stranicko-politickou soustavu Estonska považovat za nejstabilnější. Je proto pravděpodobné, že změny, které sebou přinesly poslední parlamentní volby, nebudou takového charakteru, aby odchýlily estonský stranický systém od směru, kterým se vyvíjí a od podoby, ve které se definitivně usadí.

1. Průběh a výsledky parlamentních voleb 2003

Zatím poslední a v pořadí čtvrté parlamentní volby v Estonsku od získání nezávislosti se uskutečnily v roce 2003.¹ Do jednokomorového estonského parlamentu Riigikogu² čítajícího 101 poslaneckých křesel se volilo v neděli 2. března. Voleb se zúčastnilo 58,2 % oprávněných voličů. Ve srovnání s předchozími volbami se potvrdila spíše stabilita volební účasti než její sestupná tendence; předpovědi byly v této věci skeptické. Participace voličů, jež byla o něco vyšší než v roce 1999, se stala jedním z volebních překvapení.³ Z 12 kandidujících stranických subjektů nakonec pětiprocentní práh nutný pro vstup do parlamentu překročilo šest stran: Estonská strana

¹ První parlamentní volby se v nezávislém Estonsku uskutečnily v roce 1992, další pak v roce 1995. Předposlední parlamentní volby se konaly v roce 1999.

² Estonský parlament je volen proporčním volebním systémem na období 4 let s 5% volební klauzulí. Existuje zde 11 volebních obvodů, jež jsou 7–12 mandátové. K přepočtu hlasů na mandáty se používá Hareova kvóta a ve druhém skrutiniu modifikovaná d' Hondtova metoda.

³ V roce 1992 se voleb do Riigikogu zúčastnilo 67,84 % oprávněných voličů, ve volbách v roce 1995 volební účast stoupla na 68,91 %. V roce 1999 k volbám přišlo pouhých 57,43 % voličů. *Election Results, 1992–1999*. In: Estonian National Electoral Committee, <http://www.vvk.ee/engindex.html> (6. 1. 2005).

středu (*Eesti Keskerakond* – EKe), Svaz pro republiku (*ResPublica* – ResP), Estonská reformní strana (*Eesti Reformierakond* – ER), Estonská lidová strana (*Eestimaa rahvaliid* – ERL), Vlast (*Isamaa, Isamaaliit*⁴) a Umírnění (*Möödukad*). Volební výsledky ilustruje Tabulka 1.

Tabulka 1: Výsledky estonských parlamentních voleb z 2. března 2003 (v závorkách jsou pro srovnání uvedeny výsledky z roku 1999).*

Název strany	Volební zisk (%)	Zisk mandátů
Estonská strana středu (EKe)	25,4 (23,4)	28 (28)
Svaz pro republiku (ResP)	24,6 (-)	28 (-)
Estonská reformní strana (ER)	17,7 (15,9)	19 (18)
Estonská lidová strana (ERL)	13,0 (7,0)	13 (7)
Vlast (Isamaa)	7,3 (16,0)	7 (18)
Umírnění (Möödukad)	7,0 (15,2)	6 (17)

* Zpracováno podle: *Estonian National Election Committee*. In: <http://www.vvk.ee> (7. 3. 2005).

Vítězem voleb se stala Estonská strana středu vedená Edgarem Savisaarem,⁵ která se však o své prvenství musela podělit se zcela novou stranou Svaz pro republiku, jež vnikla pouhý rok před konáním posledních voleb. Ta, ačkoliv získala asi o 4 000 hlasů méně, v přepočtu na mandáty dosáhla stejného výsledku jako EKe. Již z předvolební kampaně této především mladými lidmi založené strany pravého středu bylo zřejmé, že její volební úspěch výrazným způsobem ohrozí pozici Savisaarovy EKe, včetně jejího případného vstupu do vlády. Zosobněním dynamičnosti a mladosti ResP, která voličům slibovala dlouhou požadovanou změnu politického stylu, se stal předseda Svazu pro republiku Juhan Parts.⁶ Jeho liberálně konzervativní ResP svou předvolební kampaň postavil především na slibu boje proti kriminalitě a korupci a zejména kritice Savisaarovy osoby a Estonské strany středu, jež byla dlouhou dobu nejsilnější politickou silou Estonska. ResP měla být její alternativou, přičemž značný podíl na volebním zisku Svazu pro republiku měly „antisavisaarovské“ nálady v estonské společnosti.

⁴ Pro stranu Vlast se v estonském originále užívá obojího označení, přičemž termín *Isamaa* znamená pouze Vlast, zatímco *Isamaaliit* ve volném překladu znamená Unie Vlast.

⁵ Edgar Savisaar se narodil v roce 1950. Na univerzitě v Tartu vystudoval historii. V Komunistické straně Estonska patřil k tzv. reformnímu křídlu. Během svého televizního vystoupení v dubnu 1988 navrhl založení Estonské lidové fronty. Dne 8. května 1990 se stal estonským ministerským předsedou. Tento úřad zastával do 30. ledna 1992. V letech 1992–1995 vykonával funkci místopředsedy Riigikogu. Od dubna 1995 do října téhož roku byl ministrem vnitra. Od roku 2001 je starostou Tallinnu. *Edgar Savisaar – životopis*. In: Tallin – Official Webside, http://tallinn.ee/eng/linna_juhtimine/city_government/edgar_savisaar (3. 3. 2005). Vlastní překlad.

⁶ Juhan Parts se narodil v roce 1966 v Tallinnu. Vystudoval na univerzitě v Tartu práva. V letech 1992–1998 byl tajemníkem na estonském ministerstvu spravedlnosti. V letech 1998–2002 působil na Nejvyšším kontrolním úřadu. Od srpna 2002 je předsedou Svazu pro republiku. Od 10. dubna 2003 do 21. března 2005 zastával úřad estonského ministerského předsedy. *Juhan Parts – životopis*. In: <http://www.respublica.ee/?id=2476> (7. 3. 2005). Vlastní překlad.

Celá předvolební kampaň byla poznamenána velmi silnou personalizací, což je jev pro Estonsko typický. Na druhou stranu šlo také o důsledek absence silných volebních témat, poněvadž estonské hospodářství se v té době vyvíjelo poměrně uspokojivě a vstup Estonska do NATO a EU podporovaly všechny parlamentní strany. Vedle osobností kandidujících stran se pak dalším významným předmětem předvolební kampaně stal problém přemostění tzv. dvojího Estonska, které je na jedné straně tvořeno městským obyvatelstvem s vysokou životní úrovní a na straně druhé lidmi z chudého a zaostalého estonského venkova. Podobně důležitým tématem kampaně byla daňová politika a její reforma. Estonsko je totiž jednou z mála evropských zemí, která má zavedenou rovnou daň z příjmu.⁷ Dalšími tématy se stala rodinná politika⁸ a v neposlední řadě problém korupce.

Ve srovnání s výsledky všech předchozích parlamentních voleb se jako nejstabilnější estonský stranický subjekt jeví Estonská reformní strana, kterou je možné zařadit spíše do pravé části stranického spektra. Po celé předchozí volební období byla stranou vládní a v letech 2002–2003 její předseda Siim Kallas zastával post estonského premiéra. „*Volby potvrdily přítomnost relativně stabilního bloku liberálních voličů podporujících tržní principy, jež zastává ER.*“⁹ Strana ještě v předvolební kampani odmítla další vládní spolupráci s EKe, s níž se v minulém volebním období rozcházela především v otázce daní. Zatímco EKe požadovala, s ohledem na svou voličskou základnu,¹⁰ zavést progresivní zdanění, ER trvala na zdanění rovném, sníženém na 20 %.

Výrazné ztráty ve volbách zaznamenaly dvě další pravicové strany, respektive stranické subjekty pravého středu: Vlast a Umírnění. Pro prvně jmenovanou byl úbytek elektorátu způsoben zřejmě přesunem voličů k podobně profilovanému Svazu pro republiku. Na tom měla svůj podíl krize uvnitř strany Vlast, jež vyvrcholila v roce 2002 pádem vlády Marta Laara a odchodem strany z vládní koalice. V případě Umírněných pak narážíme na problém s jejich identifikací. Jde o případ, který není v pobaltských poměrech výjimečný. Sama strana se označuje za stranu sociálně demokratického typu a programově i ideologicky se snaží být alternativou k EKe. Její program a především její působení v předchozích vládních koalicích však nasvědčují tomu, že jde spíše o stranu pravicovou, či stranu pravého středu. Od roku 1992 se účastnila několika převážně středopravých vládních koalic (naposledy Umírnění utvořili koalici v roce 1999 se stranou Vlast a ERL). Ve všech vládách zastávala politiku rychlé a radikální ekonomické transformace bez ohledu na její sociální dopady, což ve voličích vyvolává asociace s pravicovou ekonomickou politikou. Strana se tak pro ně stává nečitelnou.¹¹

⁷ Její míra činí 26 %.

⁸ Estonsko se v současné době potýká s velmi nízkou porodností, jednou z nejnižších v Evropě vůbec. Roční přírůstek obyvatel činil v roce 2004 - 0,66 %. V tomtéž roce připadlo na 1000 obyvatel 9,79 čerstvě narozených dětí. *The World Factbook - Estonia*. In: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/en.html#People> (7. 3. 2005).

⁹ *A country - by - country update on constitutional politics in Eastern Europe and Ex-USSR*. East European Constitutional Review, 12, 2003, č. 2/3, s. 19. Vlastní překlad.

¹⁰ Elektorát EKe tvoří především chudší vrstvy obyvatelstva a venkov.

¹¹ Zejména z výše nastíněného důvodu nepovažuji za příliš vhodné označit Umírněné za jediného reprezentanta sociálně demokratického proudu v Estonsku tak, jak to učinil Ivo Pospíšil. POSPÍŠIL, Ivo: *Republika Estonsko*. In: *Politické strany ve střední a východní Evropě. Ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. Edd. Petr FIALA - Jan HOLZER - Maxmilián STRMISKA a kol. Brno, MPÚ MU 2002, s. 154–171. Tuto pozici bych přičkl spíše Estonské straně středu.

V únoru 2004 se zřejmě v důsledku volební porážky Umírnění přejmenovali na *Estonskou stranu sociálně demokratickou*, čímž se pokoušejí posílit svůj levicový profil.

Zatímco Vlast i Umírnění ve srovnání s volbami v roce 1999 ztratili shodně po jedenácti poslaneckých křeslech, Estonská lidová strana posílila o šest mandátů. Jde o stranu agrární, spíše levicovou, která ve volbách v roce 1999 vystupovala pod názvem Estonská lidová rolnická strana (*Eesti Maarahva Erakond - EME*). Její voličská základna je tvořena estonskými rolníky a levicově orientovanými voliči, kteří odmítají podporovat Savisaarovu EKe.

Lze tedy konstatovat, že vítězem estonských parlamentních voleb 2003 se staly strany pravice, respektive strany pravého středu, když v nich získaly 60 mandátů, zatímco strany levého středu 41 mandátů.¹² To jen dokazuje velmi silnou pozici pravice v estonském politickém systému. Od roku 1992 se estonské levici podařilo volby s převahou vyhrát, a následně sestavit funkční vládu, pouze jednou, a to v roce 1995.¹³ Je proto možné tvrdit, že pravice v Estonsku hraje po celou dobu politické a ekonomické transformace významnou roli a zcela zásadním způsobem se podílí na dalším vývoji země.

Volební výsledky dávaly parlamentním stranám, zejména pak těm pravicovým, mnoho možností pro sestavení budoucí vládní koalice. Sestavením vlády byl nakonec podle očekávání pověřen prezidentem Arnoldem Rüütelem předseda Svazu pro republiku J. Parts. Dne 2. dubna, tedy téměř přesně měsíc po konání voleb, byla podepsána koaliční dohoda mezi Svazem pro republiku, Estonskou reformní stranou a Estonskou lidovou stranou. Dne 10. dubna prezident A. Rüütel v pořadí jedenáctou estonskou vládu od získání nezávislosti jmenoval do funkce. Vytvoření širší koalice avizoval budoucí premiér J. Parts dopředu. „*Juhan Parts řekl novinářům, že začlenění Lidové strany, navzdory některým politickým rozdílům, může zajistit vládě existenci po celé čtyřleté období...*“¹⁴

Povolební vývoj však nenapovídal tomu, že Partsův kabinet vydrží v úřadě po celé funkční období. To ostatně od roku 1990 nedokázala žádná z estonských vlád. Pro stabilitu Partsovy vlády sice hovořila značná početní převaha v Riigikogu (vládní koalice disponovala většinou 60 křesel ze 101), problematickou se však jevila poněkud zvláštní participace středolevé Estonské lidové strany na jinak spíše pravicovém kabinetě. Koalice prošla několika vládními krizemi. Poprvé se do krize koaliční vláda dostala již v listopadu 2003, když právě nejmenší vládní strana, Estonská lidová strana, odmítla podpořit návrh pravice části vlády na snížení rovné daně z příjmu z 26 na 24 %. Spor byl vyřešen ústupkem ze strany ResP. Jedním z posledních krizových momentů vlády pravého středu J. Partse byla vynucená rezignace estonské ministryně zahraničí

¹² Potvrdily se tak výsledky voleb z roku 1999. V těch sice rovněž zvítězila EKe, většinou středopravou vládu ovšem vytvořily strany Vlast, ER a Umírnění. Ač se tato vláda v posledním roce funkčního období rozpadla, menšinová vláda EKe a ER, která ji nahradila, byla spíše úřednického charakteru a její existence byla poznamenána hlubokými rozpory mezi koaličními partnery pramenícími z jejich ideologické vzdálenosti.

¹³ Čistě levicová vláda sestavená koalici středolevé Koaliční strany a Estonské strany středu však existovala jen šest měsíců. V říjnu 1995 se koalice rozpadla a Koaliční strana vytvořila vládu s pravicovou ER.

¹⁴ *Baltics Worldwide*. In: <http://www.balticsww.com/kcrier/2003-01-12.htm> (7. 3. 2005). Vlastní překlad.

Kristiiny Ojuland za ERL na jaře roku 2005. Ministryně byla odvolána po prokázané ztrátě 91 tajných dokumentů z jejího ministerstva.

Dne 21. března 2005 však vláda J. Partse po necelých dvou letech v úřadě padla. Demisi vlády předcházelo v Riigikogu vyslovení nedůvěry ministrowi spravedlnosti za ResP Ken-Marti Vaherovi, který se v parlamentu snažil prosadit kontroverzní protikorupční zákon. K vyslovení nedůvěry se přitom přiklonila i část poslanců vládní koalice. Premiér, pro něhož byl boj s korupcí v estonské státní správě jedním z hlavních politických úkolů v rámci jeho působení v čele vlády, pochopil rozhodnutí estonského parlamentu jako akt namířený proti celému kabinetu a oznámil svou rezignaci. Ačkoliv jedenáctá estonská vláda padla, nedá se předpokládat konání předčasných parlamentních voleb. Zkušenosti z minulých let spíše napovídají, že vládní krize bude v Estonsku vyřešena sestavením nové vlády, jejíž podoba se však v současné době nedá odhadnout.

2. Vítězné parlamentní strany a program koaliční vlády

Estonská strana středu vznikla jako Lidová strana středu v říjnu 1991 odtržením od Estonské lidové fronty. V roce 1993 se přejmenovala na Stranu středu. O dva roky později získala v parlamentních volbách 14,1 % hlasů, umístila se na druhém místě a zasedla v nové estonské vládě. Poprvé EKe zvítězila ve volbách v roce 1999 se ziskem 28 mandátů. Částečně ovšem ztratila koaliční potenciál a vzhledem k neochotě ostatních parlamentních stran navázat s ní vládní spolupráci nebyla schopna sestavit funkční vládu.¹⁵ Hlavním důvodem této neochoty byla pověst EKe jako „strany jednoho muže“, postava předsedy E. Savisaara a jeho autoritativní styl vedení a jednání. Jeho sklony k autoritativní vládě se projevíly již v lednu 1992. Tehdy jako ministerský předseda se pokusil zavést „vládní režim, vyhlásit výjimečný ekonomický stav a řešit tak tíživou hospodářskou a energetickou krizi, která nastala po ruském přechodu na dodávky energetických surovin a dalších vyvážených produktů ve světových cenách“.¹⁶ V roce 1995 byl nucen rezignovat na post ministra vnitra, jelikož byl podezřelý z nelegálních odposlechů poslanců opozičních stran. Tisk také velmi často spekuluje o Savisaarových finančních poměrech, o jeho údajných daňových podvodech a o zdrojích financování nákladných předvolebních kampaní EKe. V roce 2003 rovněž nechal na kandidátce Estonské strany středu kandidovat svou manželku Vilju a jednadvacetiletou dceru Marii.

EKe je velmi těžko klasifikovatelným a ideologicky zařaditelným stranickým subjektem, což je ovšem problém, na který narážíme u většiny estonských politických

¹⁵ EKe se podílela osmi ministry až na menšinové vládě Siima Kallase v letech 2002–2003, když uzavřela koaliční dohodu s Reformní stranou a po šesti letech vyšla na jeden rok z opozice. Stalo se tak po rozpadu koalice vzešlé z voleb v roce 1999 a tvořené uskupením Vlast (Isamaa), Umírněnými a Estonskou reformní stranou. Vláda EKe a ER však trpěla nestabilitou vládní koalice, způsobené četnými spory mezi koaličními partnery.

¹⁶ ŠVEC, Luboš: *Estonsko*. In: Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Ed. Michal KUBÁT a kol.: Praha, Eurolex Bohemia 2004, s. 123.

stran.¹⁷ Pozorovatelé se převážně shodují na tom, že Savisaarova EKe je především stranou populistickou. Ve svém programu se zaměřuje zejména na chudší a starší část populace, která neprofitovala z ekonomické transformace. Další silnou skupinou, na kterou se EKe obrací, je ruské etnikum.¹⁸ Strana středu usiluje o velmi dobré vztahy s tímto segmentem estonské společnosti. „Savisaar, předseda Strany středu, je mezi ruskou minoritou velmi populární a jen ve svém obvodu nasbíral více hlasů, než proruské strany dokázaly získat po celé zemi.“¹⁹ To se podepsalo na výsledku ruských politických stran v posledních volbách. Ve srovnání s volbami předešlými, ve kterých uspěla jedna proruská strana (Estonská sjednocená lidová strana), se v roce 2003 do parlamentu nedostala žádná z nich.

Ačkoliv ve volbách 2003 získal Svaz pro republiku o 0,8 % hlasů méně než EKe, je ResP faktickým vítězem těchto voleb. Založen byl již v srpnu 1989 spíše na bázi politického hnutí, než skutečné politické strany. Účastnil se pouze voleb do místních zastupitelstev. Statutu strany dosáhl až rozhodnutím ustavujícího sjezdu 8. prosince 2001. V srpnu 2002 byl předsedou Svazu pro republiku zvolen J. Parts. V říjnu 2002 pak zahájila strana svou první předvolební kampaň v rámci voleb do Riigikogu. Jejím sloganem se stalo „Zvolte novou politiku!“ a „Chceme změnu“,²⁰ čímž na sebe chtěla upozornit jako na nový politický subjekt, jenž je schopen nabídnout plnohodnotnou alternativu ke stávajícím politickým stranám. Právě moment změny se stal výrazným rysem volební kampaně ResP.

Ve svém ideologickém profilu odkazuje Svaz pro republiku spíše na pravicové hodnoty. Její ideologie je založena na pěti pilířích: zodpovědnosti, morálce a tradičních hodnotách, důrazu na vzdělání, blahobytu a ohleduplnosti.²¹ Na jedné straně ve svém programu zdůrazňuje, že společnost musí být ohleduplná k těm, kteří nemohou být soběstační, na straně druhé však nevěří v přímou státní podporu a řízení, které činí občany závislými na státu a snižuje míru jejich osobní zodpovědnosti. Úkolem státu je podle Svazu pro republiku nabízet občanům příležitosti k dosažení blahobytu vlastními silami, nikoliv distribuovat do společnosti blahobyt samotný.²² Svoje ideje pak strana označuje originálně jako „ohleduplný konzervatismus“.²³

¹⁷ Ivo Pospíšil tuto stranu charakterizuje jako ideologicky nevyhraněný subjekt, přičemž její program představuje zvláštní směsici sociálnědemokratických a liberálních idejí, kdy strana podporuje budování welfare state a progresivní zdanění, ale také rychlou a radikální privatizaci. POSPÍŠIL, I.: c. d., s. 167-168. Luboš Švec naproti tomu označuje EKe za stranu levého středu, jež podporuje zásahy státu do ekonomiky a vyznačuje se neurčitým postojem k NATO a Evropské unii. ŠVEC, L.: c. d., s. 133.

¹⁸ Národnostní složení Estonska bylo v roce 1998 následující: Estonců žije na území Estonska 65,3 %, Rusů 28,1 %, Ukrajinci tvoří 2,5 % obyvatelstva Estonska, Bělorusové 1,5 %, Finové 1 % a ostatní národy 1,6 %. *The World Factbook - Estonia*: c. d.

¹⁹ POOR, Raimo: Notes from Tallin: *Where Have All Those Russian Parties Gone?* In: Transitions Online, <http://www.tol.cz/look/TOL/article.tpl?IdLanguage=1&IdPublication=4&NrIssue=44&NrSection=17&NrArticle=9125&search=search&SearchKeywords=where+have+all+those+russian+parties+gone&Sear> (7. 3. 2005). Vlastní překlad.

²⁰ History of ResPublica. In: <http://www.respublica.ee/?id=675> (7. 3. 2005). Vlastní překlad.

²¹ ResPublica's Ideology. In: <http://www.respublica.ee/?id=673> (7. 3. 2005). Vlastní překlad.

²² Tamtéž. Vlastní překlad.

²³ What is ResPublica? In: <http://www.respublica.ee/?id=1740> (7. 3. 2005). Vlastní překlad.

Program ResP, schválený na stranickém sjezdu 8. prosince 2001, v sobě tedy kombinuje proklamace sociální solidarity se silně pravicovou ekonomickou politikou. V sociálních věcech je program strany zaměřen mimo jiné na podporu porodnosti: „Společnost musí dát všem možnost uplatnění a pomoci, pokud budou v nouzi [...] překážky vedoucí muže a ženy k rozhodnutí nemít děti musejí být eliminovány nebo kompenzovány [...] starším lidem bude umožněno najít odpovídající práci. Založíme fond na podporu svobodných rodičů. Přehodnotíme omezení ve zdravotní péči, která znevýhodňují potřebné“.²⁴ Naopak v daňové politice zastává ResP zcela jiné priority: „V daňové politice podporujeme efektivitu, jednoduchost, rovnost a předvídatelnost. Větší zisk musí zůstat v rukou jedince. Považujeme za nezbytné vázat nezdanitelné minimum na průměrnou mzdu“.²⁵ Program Svazu pro republiku, jakožto program nejsilnější vládní strany, do značné míry ovlivnil prohlášení Partsovy vlády. To vychází z koaliční dohody uzavřené 30. března 2003 mezi ResP, Estonskou reformní stranou a Lidovou stranou. Pravicová Vlast, s níž byla rovněž vedena jednání, na dohodu nepřistoupila a zůstala v opozici.

Vládní prohlášení reflektovalo zejména témata, která byla předmětem předvolební kampaně. V případě sociální politiky byla vláda ve svém prohlášení ovlivněna zásadami levice, což zapříčinila zejména účast ERL na vládní koalici. V politice ekonomické však hájila již zcela pravicové ideje a principy. V prvním případě kladla vláda důraz na podporu porodnosti, zvýšení úrovně vzdělání a zpřístupnění jeho vyššího stupně i finančně slabším vrstvám společnosti (nehovořila o placeném vysokém školství, ale naopak o posílení grantů, stipendií a státní podpory školství) či zastávala princip solidarity se sociálně slabšími. Obligátně se pak vláda zavázala snížit nezaměstnanost a zvýšit mzdy především ve zdravotnictví a školství.

Na druhou stranu Partsův kabinet počítal se zachováním rovné daně a odmítal progresivní zdanění, přičemž daň z příjmu měla být v následujících letech podstatně snížena²⁶. Vláda chtěla rovněž zcela v duchu liberálních zásad dokončit privatizaci zbylých státních podniků a razantně omezit státní výdaje, čehož mělo být dosaženo snížením počtu úředníků a zefektivněním státního aparátu. Zásadním momentem byla pro ResP, respektive pro estonskou vládu, rovněž decentralizace a přenesení části pravomocí na regionální stupně vlády tak, aby bylo rozhodováno co nejbližše občanům. V zahraniční politice byl prioritou především vstup Estonska do NATO a EU, přičemž vláda odmítala její federalizaci: „Nepodporujeme federalizaci EU. Pro Estonsko považujeme za důležité, aby existence EU byla založena na suverénních a sobě si rovných členských státech, jež budou mít rovný přístup k rozhodování, na transparentnosti rozhodovacího procesu, demokratických zárukách a nezávislosti členských států. Nadřazenost národních vlád musí být zachována“.²⁷ Účast Lidové strany na koaliční dohodě byla patrná zejména v části zabývající se oblastí zemědělské politiky. Zde se vláda zavázala

²⁴ ResPublica - Programme: <http://www.respublica.ee/?id=2363> (7. 3. 2005). Vlastní překlad.

²⁵ Tamtéž. Vlastní překlad.

²⁶ O snížení daně z příjmu usiluje především ResP, která navrhuje její redukci z 26 % na 20 %. Otázka daní je přitom předmětem neustálých debat v estonské politice.

²⁷ *Coalition Agreement between Union for the Republic -- Res Publica, Estonian Reform Party and Estonian Peoples Union for the years 2003-2007*. In: http://www.riik.ee/en/valitsus/3r_kalitsioon_eng.html (7. 3. 2005). Vlastní překlad.

chránit konkurenceschopnost estonských zemědělců v rámci Evropské unie a podporovat růst zemědělského sektoru.

V estonské vládě držel Svaz pro republiku vedle postu předsedy vlády ještě další čtyři ministerstva: ministerstvo školství a výzkumu, ministerstvo sociálních věcí, ministerstvo financí a ministerstvo spravedlnosti. Předsedkyní Riigikogu je stále Ene Ergma, rovněž členka ResP.

3. Estonský stranický systém po volbách 2003

Ke stabilizaci a konsolidaci estonského stranického systému přispěla volební reforma z listopadu 1998, která zakázala vytváření volebních koalic. V roce 2003 proto kandidovaly strany jako samostatné suverénní politické jednotky, což do značné míry činí estonskou stranicko-politickou soustavu přehlednější a lépe vymezenou. Na druhou stranu ve zdejším stranickém systému přetrvávají jisté prvky, které jeho jednoznačnou klasifikaci a typologizaci znesnadňují. Jde především o neschopnost stran ideologicky se vymezit. Lze hovořit o „ideologickém zmatku“,²⁸ který v Estonku přetrvává po několik volebních období. Tento „zmatek“ se naposledy projevil při sestavování vlády J. Partse, ve které zasedla vedle spíše pravicových stran levicová Lidová strana. Právě sestavování vládních koalic napříč pravolevou osou bez ohledu na ideologickou příbuznost a blízkost koaličních stran je jedním ze specifických rysů estonského stranického systému.

V estonském případě navíc není možné hovořit o čistě levicových a zcela pravicových stranách. Existuje zde silná dostředivost stran a v podstatě ke všem stranickým subjektům v současném estonském parlamentu musíme přistupovat jako ke stranám pravého či levého středu. Některé z nich se profilují jako pravicové a poté, v rámci případných vládních koalic, hájí politiku levicovou a naopak. Nejpravicověji je na estonské politické scéně zatím vyprofilovaná nově vzniklá ResP, zatímco prozatím na ne zcela obsazeném levém pólu se snaží pragmaticky usadit EKe a v posledním roce stále výrazněji také Estonská strana sociálně demokratická, bývalí Umírnění. Z výše uvedeného plyne, že je velmi problematické vymezit estonské politické strany na ose pravice – levice. Zařadit je do jednotlivých stranických rodin se zdá potom ještě obtížnějším úkolem.²⁹

Po volbách v roce 1999 byl estonský stranický systém z krátkodobého hlediska typologizován jako umírněně pluralitní.³⁰ Znak umírněného pluralismu vykazuje estonská stranicko-politická soustava i po volbách 2003. Je tedy možno konstatovat, že závěry z roku 1999 platí i z dlouhodobější perspektivy.³¹ V estonském stranickém

²⁸ O „ideologickém zmatku“ jako o rysu estonské stranicko-politické soustavy hovoří Vit Hloušek. HLOUŠEK, Vit: *Stranický systém Estonska*. Středoevropské politické studie, 2, 2000, č. 2. In: <http://www.iips.cz/seps/clanek.php?ID=125> (11. 3. 2005).

²⁹ Jak již bylo zmíněno výše, v souvislosti se stranou Umírnění, pokusil se o to Ivo Pospíšil a vystavil se tak riziku oprávněné kritiky.

³⁰ POSPÍŠIL, I.: c. d., s. 157.

³¹ Umírněným pluralismem přitom chápeme stranický systém, pro nějž jsou charakteristické tyto rysy: (1) absence větší anti-systémové strany, což znamená, že všechny strany jsou schopné participovat na vládě, (2) dostředivost, (3) bipolární vztahovost a (4) ideologická umírněnost. SARTORI, G.: c.d., s. 176–179. Vlastní překlad. Blíže také KLÍMA, Michal: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha, Radix 1998, s. 164–177.

systému neexistuje zatím žádná relevantní anti-systémová strana. EKe se tomu sice po posledních volbách přiblížila, ani ona ovšem zcela neztratila koaliční potenciál. Možnost, že i tato strana je schopna vstoupit do vládní koalice se potvrdila již v roce 2002, kdy EKe sestavila menšinovou vládu s Reformní stranou. Navíc, jak již bylo uvedeno, vlády se v Estonsku sestavují bez ohledu na ideologickou blízkost či vzdálenost mezi potencionálními koaličními partnery. Po každých parlamentních volbách proto nabízí rozložení sil v Riigikogu dostatek možností pro sestavení vlády, přičemž žádná koalice není předem vyloučena. To je také příčinou poměrné nestability estonských vládních kabinetů. Vláda J. Partse byla od roku 1990 v pořadí jedenáctým vládním kabinetem, přičemž průměrná životnost estonských vládních koalic jsou dva roky. V porovnání s ostatními zeměmi Pobaltí však dochází v Estonsku ke střídání vlád nejméně často.

K posouzení povahy stranického systému nám může také dobře posloužit změření jeho fragmentace, respektive roztržitosti. Aplikujeme-li na výsledky voleb z roku 2003 index fragmentace,³² dojdeme k hodnotě 78,62 %, zatímco v roce 1999 byla jeho hodnota 81,83 %.³³ Na základě těchto dvou výsledků tedy lze konstatovat, že stranický systém Estonska v roce 2003 je ve srovnání s rokem 1999 o něco málo méně fragmentovaný a jako systém pluralitní se posunul k větší umírněnosti. Totéž nám dokazuje druhá metoda měření stranické roztržitosti, index efektivního počtu stran.³⁴ Po volbách v roce 1999 měl tento index hodnotu 5,5. Po volbách 2003 však jeho hodnota klesla na 4,67.³⁵ Srovnáme-li tato čísla s hodnotami z posledních a předposledních voleb ve dvou zbylých pobaltských zemích, poté s hodnotami další posttranzitivní demokracie, České republiky, a s hodnotami z týchž voleb v plně konsolidované demokracii Spolkové republiky Německo³⁶ (zde je ovšem nutné přihlídnout k jistým specifickým zdejšího stranického systému), dostaneme výsledek, jenž ilustrují Grafy č. 1. a 2.

Z počtu stran v estonském parlamentu a z indexu fragmentace a indexu efektivního počtu stran lze usuzovat, že estonský stranický systém zůstává stále poměrně dost fragmentovaný. Je možné se domnívat, že žádný výrazný obrat nenastal ani v případě

³² Index fragmentace navrhl v roce 1971 politolog D. W. Rae. Vzorec pro jeho výpočet zní: $F = 1 - \sum_{i=1}^n p_i^2$, přičemž F = index fragmentace, n = počet stran, p_i = procenta mandátů či hlasů získaných stranou i . Zjednodušeně řečeno nám index fragmentace udává, jaká je pravděpodobnost, že dva náhodně vybraní poslanci budou pocházet z různých politických stran. Je-li hodnota indexu fragmentace 0,5 čili 50 %, jedná se o dokonalý bipartismus. Je-li hodnota indexu 0, pak se jedná o jednostranický systém, zatímco hodnota 1,0, čili 100 % značí situaci, kdy každý poslanec náleží jiné parlamentní straně. CABADA, Ladislav - KUBÁT, Michal a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Praha, Eurolex Bohemia 2004, s. 260.

³³ Výpočty jsou vlastní.

³⁴ Index efektivního počtu stran zavedli v roce 1979 M. Laakso a R. Taagepera (mimochodem bývalý předseda ResP). Opět jím měříme velikost stranického systému (na parlamentní či volební úrovni) podle toho, kolik politických stran se v něm nachází, přičemž tyto strany posuzujeme podle jejich velikosti. Vzorec pro jeho výpočet zní:

$$N = 1 / \sum_{i=1}^n p_i^2$$
kde N = index efektivního počtu stran, n = počet stran, p_i = procenta hlasů nebo mandátů získaných stranou i . Bude-li stranický systém přísně dvoustranický a obě stany budou mít v dolní komoře parlamentu 50 % křesel, pak se bude hodnota indexu N rovnat 2,0. Tamtéž, s. 260–161.

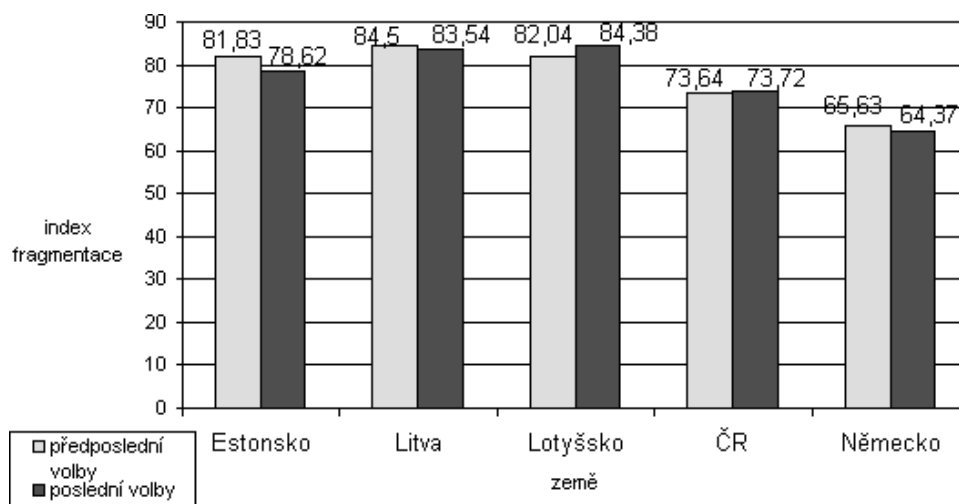
³⁵ Výpočty jsou vlastní.

³⁶ Mým cílem je zde znázornit rozdíly mezi stranickými systémy pobaltských zemí, již konsolidovaným stranickým systémem jiné postkomunistické země (Česká republika) a stranickým systémem vyspělé demokracie (Německo).

jeho polarizace, pokud ji chápeme jako ideologickou vzdálenost mezi stranickými subjekty na ose levice – pravice. Estonský stranický systém zůstává stále nedostatečně polarizovaný, což je způsobeno neschopností stran ideologicky se vymezit, jejich ochotou uzavírat vládní koalice napříč stranickým spektrem a jejich tendencí stavět se do středu tohoto spektra, což má za následek jeho malé ideologické rozpětí. Fragmentace stranického systému v Estonsku je tak způsobena především segmentací, tedy vzdáleností stran vycházející z rozporů ve společnosti. Rozpor mezi „starým“ politickým stylem a kulturou zastávanou především Estonskou stranou středu a alternativou k ní, kterou nabídl Svaz pro republiku, je zřejmě v současném Estonsku dominantní. Stal se příčinou volebního úspěchu ResP a do značné míry ovlivnil také sestavování vládní koalice. Vedle toho zde existují také klasické cleavages: rozpor socioekonomický, kde na jedné straně stojí například Svaz pro republiku a na straně druhé Estonská strana středu, rozpor mezi městem a venkovem, jenž je reprezentovaný zejména Estonskou lidovou stranou, a konfliktní linie kulturně-etnická, odrážející především přítomnost silného ruského etnika v Estonsku.³⁷

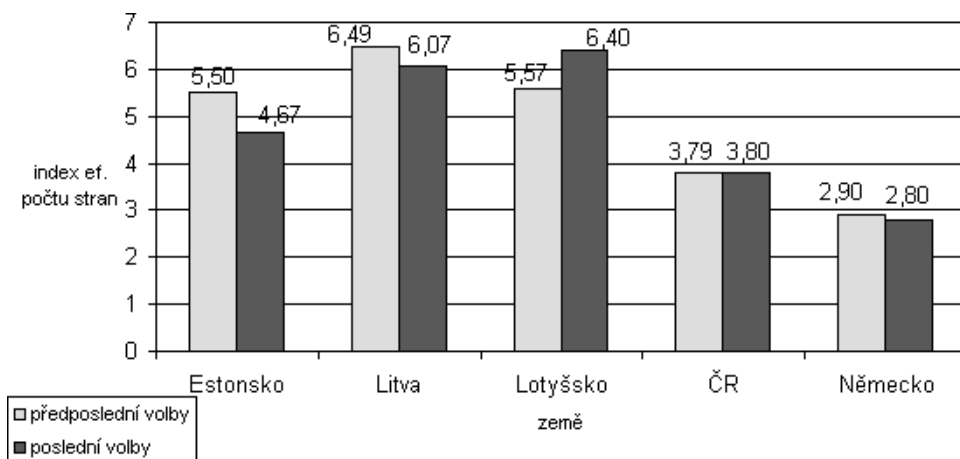
Graf č 1.: Srovnání hodnot indexu fragmentace u zemí Pobaltí, ČR a Německa v posledních a předposledních parlamentních volbách.*

* Hodnoty jsou uváděny v procentech.

³⁷ Rozpor, štěpení či konfliktní linie jsou různé české překlady téhož anglického pojmu – cleavage.

Graf č. 2.: Srovnání hodnot indexu efektivního počtu stran u zemí Pobaltí, ČR a Německa v posledních a předposledních parlamentních volbách.

Závěr

V Estonsku se poslední volby do Riigikogu uskutečnily v roce 2003. Do estonského stranického systému vnesly některé nové prvky (např. nový stranický subjekt či snížení počtu stran v systému) a naopak některé jeho rysy potvrdily (např. ideologická nevyhraněnost stran nebo dominantní postavení pravice). Nejvýznamněji ovlivnil estonskou stranicko-politickou soustavu volební výsledek strany Svaz pro republiku, zcela nového stranického subjektu na zdejší politické scéně. Volební úspěch ResP je třeba přičítat především její schopnosti nabídnout voličům alternativu ke stávajícím a již etablovaným politickým stranám, jejich politice a politickému stylu.

Volební výsledek Estonské strany středu E. Savisaara, která se stala již podruhé volebně nejspěšnější stranou v Estonsku, nepůsobil naopak nijak překvapivě. Potvrdila se ovšem již v minulém volebním období patrná neochota ostatních politických stran s EKe spolupracovat. Do nové vládní koalice pravého středu proto vstoupil Svaz pro republiku, Estonská reformní strana a Estonská lidová strana. Novým estonským premiérem se po volbách stal předseda ResP J. Parts.

Estonský stranický systém, jemuž po volbách v roce 2003 jednoznačně dominují strany pravého středu, vykazuje podobně jako v minulých letech znaky umírněného pluralismu. I nadále zde neexistuje žádná anti-systémová strana a při sestavování vládních koalic je třeba stále počítat se všemi parlamentními stranami. Nadále platná je rovněž i skutečnost, že většina stran je ideologicky nedostatečně vymezená a se svými programy směřuje na ose levice – pravice spíše k jejímu středu. Pro celý estonský stranický systém je tedy typická ideologická umírněnost a dostředivost. Systém je také poměrně fragmentovaný, což dokazuje hodnota indexu fragmentace a indexu efektivního počtu stran. Naopak estonský stranický systém je nedostatečně polarizo-

vaný. Dominantními rozpory v estonské společnosti, jež jsou příčinou fragmentace systému, jsou v současné době klasický rozpor socioekonomický a rozpor mezi politickým stylem plně etablovaných stran a alternativou k němu, kterou nabídl Svaz pro republiku. Vše zatím nasvědčuje tomu, že se estonský stranicko-politický systém ustálí jako umírněně pluralitní. Zda-li tomu bude skutečně tak a zda se tato predikce potvrdí, rozhodnou až parlamentní volby v roce 2007.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

Internet

- Coalition Agreement between Union for the Republic -- Res Publica, Estonian Reform Party and Estonian Peoples Union for the years 2003-2007.* In: e-valitsus - The Government of the Republic of Estonia, http://www.riik.ee/en/valitsus/3r_kalitsioon_eng.html (7. 3. 2005).
- Edgar Savisaar - životopis. In: Tallin - Official Website, http://tallinn.ee/eng/linna_juhtimine/city_government/edgar_savisaar (3. 3. 2005).
- Election Results, 1992 - 2003.* In: Estonian National Electoral Committee, <http://www.vvk.ee/eng/index.html> (6. 1. 2005).
- Estonská strana sociálně demokratická, <http://www.sotsdem.ee> (7. 3. 2005).
- Estonská strana středu, <http://www.keskerakond.ee> (7. 3. 2005).
- Estonská lidová strana, <http://www.erl.ee> (7. 3. 2005).
- Estonská reformní strana, <http://www.reform.ee> (7. 3. 2005).
- Vlast (Isamaa), <http://www.isamaaliit.ee> (7. 3. 2005).
- Svaz pro republiku, <http://www.respublica.ee> (7. 3. 2005).
- The World Factbook - Estonia. In: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/en.html> (7. 3. 2005).

LITERATURA

- A Country - by - country Update on Constitutional Politics in Eastern Europe and the Ex-USSR.* East European Constitutional Review, 11/12, 2002-2003, č. 4/1, s. 2-63.
- A country - by - country update on constitutional politics in Eastern Europe and Ex-USSR.* East European Constitutional Review, 12, 2003, č. 2/3, s. 2-62.
- Baltics Worldwide News Archive.* In: Baltics Worldwide, <http://www.balticsww.com/kcrier/2003-01-12.htm> (7. 3. 2005).
- CABADA, Ladislav - KUBÁT, Michal a kol.: *Úvod do studia politické vědy.* Praha, Eurolex Bohemia 2004.
- DANČÁK, Břetislav: *Pobaltí v transformaci.* Politický vývoj Estonska, Litvy a Lotyšska. Brno, MPÚ MU 1999.
- DAWISHA, Karen - PARROTT, Bruce: *The Consolidation of Democracy in East-Central Europe.* Cambridge, Cambridge University Press 1999.
- FIALA, Petr - HOLZER, Jan - STRMISKA, Maxmilián a kol.: *Politické strany ve střední a východní Evropě. Ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích.* Brno, MPÚ MU 2002.

- HLOUŠEK, Vít: *Stranický systém Estonska*. Středoevropské politické studie, 2, 2000, č. 2. In: <http://www.iips.cz/seps/clanek.php?ID=125> (11. 3. 2005).
- HLOUŠEK, Vít: *Konfliktní linie v „postkomunistických“ systémech politických stran*. Politologický časopis, 7, 2000, č. 4, s. 373–381.
- HUAG, Mel: *Does Estonia Have a Left?* Central Europe Review, 2, 2000, č. 13. In: <http://www.ce-review.org/00/13/amber13.html> (20. 3. 2005).
- „Just Do It“. Interview with Mart Laar. Demokratizatsiya, 11, 2003, č. 4, s. 495–508.
- KLÍMA, Michal: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha, Radix 1998.
- KUBÁT, Michal a kol.: *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha, Eurolex Bohemia 2004.
- KUBÁT, Michal: *Problém výzkumu politických stran a stranických systémů v zemích středovýchodní Evropy – několik poznámek*. Politologický časopis, 10, 2003, č. 3, s. 269–274.
- LANE, Thomas – PABRIKS, Artis – PURS, Aldis – SMITH, David J.: *The Baltic States. Estonia, Latvia and Lithuania*. Londýn a New York, Routledge 2002.
- NOVÁK Miroslav: *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha, Sociologické nakladatelství 1997.
- PACVOŇ, Roman: *Pravice ve stranických systémech postkomunistického Pobaltí. (Její formování, vývoj a současná pozice)*. Olomouc, FF UP 2005. 146 s. Diplomová práce. Vedoucí práce Mgr. Jakub Dürr
- POSPÍŠIL, Ivo: *Utváření stranicko-politického systému v Estonsku*. Středoevropské politické studie, 3, 2001, č. 2. In: <http://www.iips.cz/seps/clanek.php?ID=85> (11. 3. 2005).
- POOR, Raimo: *Notes from Tallin: Where Have All Those Russian Parties Gone?* In: Transitions Online, <http://www.tol.cz/look/TOL/article.tpl?IdLanguage=1&IdPublication=4&NrIssue=44&NrSection=17&NrArticle=9125&search=search&SearchKeywords=where+have+all+tho> (7. 3. 2005).
- PYTLIK, Boguslaw.: *Výkonná moc na Litvě, v Lotyšsku a Estonsku*. Politologický časopis, 9, 2002, č. 1., s. 112–127.
- SARTORI, Giovanni: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. London, Cambridge University Press 1976.
- TALLO, Ivar: *Estonian Government and Politics*. World Affairs, 157, 1995, č. 3, s. 125–130.

Mgr. Roman Pacvoň
 Katedra politologie a evropských studií
 Filozofická fakulta Univerzity Palackého
 Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC
 e-mail: roman.pac@seznam.cz

**STRANA ZELENÝCH NA VZESTUPU?
ANALÝZA KRAJSKÝCH VOLEB V ROCE 2004**

Petra Měšťánková

**IS THE GREEN PARTY ON THE RISE? AN ANALYSIS OF CZECH REGIONAL
ELECTIONS IN 2004**

ABSTRACT: For a long time the Czech Green Party belonged to a group of marginal political subjects. It had a bad reputation, low political support, and it stood outside the main stream of environmental activism. It was considered as an obscure association, whose representatives were linked to “shady” activities. According to some observers, it was just their title that had something in common with “green” politics. At the beginning of the new millennium the Greens were in such a crisis, that they started to cry for a modernisation and innovation. The vital break came with the „resurgence“ congress in March 2002, when environmental groups relinquished their suspicious attitudes toward the Green Party. The environmental initiatives joined an almost defunct party in order to create a new political subject, which would be closer to ecological politics. Since that time the Green Party has step by step regained its lost confidence among the voters and it has slowly become the most important political party outside the House of Representatives of the Czech Parliament. Since the autumn senate elections 2004 the Greens have a representative in the Upper Chamber of the Czech Parliament. The question is whether the Greens have a chance to get into the Lower Chamber. Based on an analysis of the regional elections in autumn 2004 I predict that they are able to enter to the Lower House in the short or medium-term horizon. This prediction is plausible if the Greens extend their programme beyond the ecological and social issues, and if they co-operate with other small political parties.

KEY WORDS: political party, environmental activism, regional elections, electoral campaign, Southern Moravia

---

Úvod

Strana zelených (SZ) v polistopadovém Československu, resp. v České republice, patřila k nevýznamným politickým uskupením, které požívalo nechvalné pověsti, malé důvěryhodnosti, a které stálo mimo hlavní ekologické aktivity. Jednalo se spíše o jakési obskurní sdružení, jehož představitelé byli již od jejího vzniku spojeni s podezřelými aktivitami majícími s ekologickou politikou společný pouze název.

Průlom nastal až na počátku nového tisíciletí, kdy ekologické iniciativy a sdružení, zejména Hnutí Duha, upustily od svého podezřívavého a odtazižitého postoje ke SZ. Naopak se s ní spojily a pokusily se vytvořit na české politické scéně subjekt, který by se více přiblížil skutečné „zelené“ politice. Od té doby SZ postupně obnovila svou důvěryhodnost mezi voliči a stala se nejvýznamnější politickou stranou, která stojí mimo Poslaneckou sněmovnu (PS) Parlamentu ČR (PČR). Na tomto místě je třeba si připomenout, že Jaromír Štětina v listopadových senátních volbách v roce 2004 získal pro SZ zastoupení v horní komoře PČR.

Tato studie si klade za cíl zmapovat působení a výsledky SZ v krajských volbách v roce 2004. Bude probrán postup SZ v jednotlivých krajích, čili kde vytvořila SZ koalice a kde ne, jaké kandidáty nominovala a čím se lišila od jiných politických stran. Dále předvolební kampaň se záměrem postihnout možnosti SZ ve srovnání s velkými politickými stranami, způsob, jakým probíhala, a hlavní předvolební témata. V neposlední řadě budou srovnány druhé krajské volby v roce 2004 s prvními v roce 2000 a krátce analyzována „bašta“ Zelených – Brno. Závěrem se pokusím nastínit perspektivy SZ na celostátní zastoupení, resp. v PS. Hypotézou v tomto směru je tvrzení, že na základě analýzy období po roce 2002 a především krajských voleb v roce 2004 SZ může v blízkém nebo střednědobém výhledu zvýšit své zastoupení na parlamentní úrovni a proniknout do PS. Předpokladem však je vytvoření koalice s jiným(i) blízkým(i) subjektem(temi), tak jak to již učinily některé krajské organizace (KO), a rozšíření programového záběru strany, mimo ekologická a sociální i o ekonomická témata a jiné.

Vývoj SZ po roce 2002 v mnohém odpovídá cestě západoevropských Zelených, kteří museli nejprve proniknout na obecní úroveň, z ní na regionální a teprve pak na celostátní. Důležité pro českou SZ je, aby podporovala činnost zejména na obecní a krajské úrovni, poté může očekávat i průnik do PS.

Ve studii jsem vycházela především z materiálů uveřejněných na webových stránkách SZ a jejich KO a z celostátního a regionálního tisku. Velmi podnětné byly i odpovědi na email, rozeslaný všem KO, týkající se jejich postupu v krajských volbách. Reagovaly bohužel pouze jihočeská, královéhradecká, liberecká, olomoucká, pardubická, plzeňská, středočeská, zlínská a organizace kraje Vysočina. Těmto všem bych chtěla poděkovat.

1. Trocha historie – období do roku 2002

Vznik SZ je obestřen mnohými záhadami a pochybnostmi. Jako první ekologická politická strana se 24. listopadu 1989 ustavila Československá strana zelených (ČSZ), která ale stála mimo předlistopadová ekologická uskupení. Ta ji vnímala s krajním podezřením a viděla jako snahu o ovládnutí Zelených Státní bezpečností. ČSZ sice byla vzápětí rozpuštěna,¹ nicméně tento pokus o založení SZ zanechal výrazné stopy nedůvěry mezi ekologickými aktivisty k prosazování „zelené“ politiky na úrovni politické strany.

Těch, kteří se chtěli spojit s politickým subjektem, bylo málo a většinou jako jednotlivci po rozpadu Občanského fóra (OF) vstoupili či spolupracovali s jinými politickými stranami. Nedokázali však v nich prosadit své názory a přesvědčit o nutnosti tvorby ekologické politiky.² To lze také označit za jeden z důvodů, proč u nás byla ekologie dlouhou dobu odsouvána na okraj politického zájmu a brána jako něco nepotřebného, resp. jako záležitost, na kterou stát nemá peníze a která může počkat.

Dne 6. ledna 1990 došlo k druhému pokusu, již úspěšnému, o založení SZ v karlínské hospodě U Kazdů. Oficiální zakládající sjezd se konal 17. února 1990 v Brně. SZ se ustavila jako strana „nového typu“, která se vymezila vůči západoevropským vzorům.³ I k této SZ ekologičtí aktivisté zaujali odměřený postoj a strana je nepřesvědčila, že se zbavila stínů minulosti. Navíc nedokázala oslovit tradiční voliče Zelených – mladé lidi a ženy. Výsledky prvních svobodných voleb v červnu 1990 byly pro SZ chabé – 3,1 % do Sněmovny lidu (SL) Federálního shromáždění (FS), 3,1 % do Sněmovny národů (SN) FS a 4,1 % do České národní rady (ČNR). Volby do ČNR v červnu roku 1992 dopadly obdobně. I když se SZ stala součástí Liberálně sociální unie (LSU), získala jen 5,8 % a sedm mandátů ve SL FS, 6,1 % a pět mandátů ve SN FS a 6,5 % a 16 mandátů v ČNR, z čehož tři poslanecká místa připadla SZ. V listopadu 1992 z LSU vystoupila.⁴

Strana zelených se od té doby do roku 2002 pohybovala na okraji politického spektra. Ve volbách do PS v roce 1996 vůbec nekandidovala na protest proti požadavku, aby zaplatila volební kauci poté, co na severní Moravě došlo k procedurální chybě při podávání kandidátky. V dalších volbách do PS v roce 1998 získala pouhé 1,12 % hlasů.⁵ Za jeden z mála úspěchů v tomto období se dá považovat přijetí do Evropské

¹ 14. listopadu 1989 byla ČSZ na tiskové konferenci rozpuštěna.

² Bedřich Moldan vstoupil do ODS, Ivan Dejmal do KDS a poté do ODA, Josef Vavroušek do OH-SD, Miloš a Petr Kužvartovi do ČSSD, Martin Bursík do OH-SD a poté do KDU-ČSL. PEČÍNKÁ, Pavel: *Zelená zleva? Historie ekologických stran v Evropě*. Praha 2002, s. 195.

³ Hlavním rozdílem mezi nimi byl postoj k jaderné energii, kterou československá SZ na rozdíl od západoevropských zelených stran považovala za alternativu k tepelné energii. Vypustila témata jako feminismus a práva imigrantů a naopak zdůraznila témata související s bezpečností (rozpuštění vojenských bloků, zničení zbraní hromadného ničení či zákaz vývozu československých zbraní). Rozdílný postoj panoval i ve vztahu ke komunistické straně, s níž SZ spolupráci jednoznačně odmítala. Tamtéž, s. 195-196.

⁴ Tamtéž, s. 195-199. *Volby v ČR 1990-1999*. In: Český statistický úřad, http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/4201-00-1990_1999-cast_i_volby_do_ceske_narodni_rady_a_poslanecke_snemovny_parlamentu_cr; http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/4201-00-1990_1999-cast_v_volby_do_snemovny_lidu_a_snemovny_narodu_federalniho_shromazdeni_csfr

⁵ Výsledky voleb pocházejí z webové stránky Českého statistického úřadu www.volby.cz, pokud není uvedeno jinak.

federace zelených stran v květnu 1997. Na počátku nového tisíciletí tak stále upadající strana začala volat po celkové inovaci a modernizaci. Zlom nastal v březnu 2002, kdy se konal „obrodný“ sjezd SZ.

1.1 „Obnova“ Strany zelených

Sjezd strany byl mezníkem zejména v tom smyslu, že zde došlo k prolomení nedůvěry ekologických aktivistů a hnutí k SZ, zejména u Hnutí Duha. Do strany vstoupilo tzv. Brandýské fórum, platforma ekologických aktivistů a známých politických i nepolitických osobností vedená Jakubem Patočkou. Jejich podmínkou pro setrvání ve SZ bylo, aby strana pro nadcházející parlamentní volby neuzavírala koalici s ODS, část zisku z voleb do PS jim odevzdala a po volbách spolupracovala se Stranou pro otevřenou společnost (OS/SOS). Došlo k částečné obměně vedení strany a předsedou se stal úředník z Ministerstva životního prostředí Miroslav Rokos.⁶

Strana společně s nezávislými z Brandýského fóra vypracovala nový program s názvem „*Vlastní cestou*“ pro volby do PS, ve kterém se přiblížila programům západoevropských Zelených.⁷ Měsíc před volbami ale SZ dostihl problém několikaletého dluhu a neprůhledného financování. Podvýbor pro kontrolu PS shledal finanční výroční zprávu za rok 2001 v nepořádku, a proto požádal vládu, aby podala návrh na pozastavení činnosti SZ k Nejvyššímu soudu. Činnost strany ale nakonec zastavena nebyla.

Výsledky voleb do PS v červnu 2002 byly pro SZ relativně úspěšné a znamenaly konec izolace na české politické scéně. Při volební účasti 58 % oprávněných voličů získala 112 929 hlasů, čili plně 2,36 %. Ve srovnání s volbami do PS v roce 1998, kdy tehdejší „stará“ SZ obdržela 67 143 hlasů, čili 1,12 %, se jednalo o nárůst o celé 1,24 %. S tímto ziskem navíc SZ obdržela státní příspěvek 11 300 000 Kč. Dalo by se říci, že od té doby se SZ zařadila mezi seriózní mimoparlamentní subjekty a začala být vnímána jako potenciální kandidát pro vstup do PČR.

V těchto volbách se již také začaly rýsovat bašty podpory pro Zelené, které se upevnily v následujících volbách. Na prvním místě se jednalo o Karlovarský kraj, kde SZ dosáhla podpory 3,29 %. Mezi tehdy ještě průměrné můžeme zařadit Jihomoravský kraj, kde SZ získala 2,45 % hlasů, a Prahu s 2,51 %.

Po volbách do PS začíná náborová kampaň pod názvem „Tmavozelená“, která směřovala proti některým funkcionářům „staré“ SZ a jejich případné snaze zneužít získaný státní příspěvek. Hlavním úkolem bylo přilákat do strany co nejvíce ekoaktivistů; k tomu měla sloužit i tzv. Zelená 50. Výsledkem úsilí se stalo zvýšení počtu straníků z 250 na 750 členů.

⁶ PEČÍNKA, P.: *Zelená zleva*, s. 204–205.

⁷ Základem se stal koncept trvale udržitelného rozvoje. Program stanovil tři priority – Zelenou demokracii, Zelenou modernizaci a Zelenou vzdělání, čili rozvoj moderních technologií šetrných k životnímu prostředí, zvýšení všeobecné vzdělanosti a v neposlední řadě prohloubení demokracie zapojením občanů do politického rozhodování. SZ také odmítla koalici s ODS a KSČM. ROKOS, Miroslav: *Dáme zelenou demokracii, rozvoji a vzdělání*. MF Dnes, 17. května 2002, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=264888>

Postupné zvyšování kreditu SZ se projevilo i v obecních volbách, které se konaly v listopadu 2002. Celkově 101 obecních zastupitelů vzešlo z kandidátky samotné SZ – na úrovni ČR šlo o 0,16 % všech obecních zastupitelů – a z kandidátní listiny koalice SZ a jiné strany či hnutí postoupilo 80 navržených. Z těchto 181 zvolených zástupců 67 bylo přímo členy SZ, zbylí byli nestraníci, resp. kandidáti bez politické příslušnosti.

Z pohledu krajů byli Zelení nejúspěšnější v Jihomoravském kraji, kde získali úhrnem 3,44 % a 26 mandátů. Oporou se jim stala zejména jihomoravská metropole Brno, kde pro ně hlasovalo 404 810 oprávněných voličů (5,08 %). Úspěchu dosáhli tradičně v Karlovarském kraji, kde obdrželi 70 732 hlasů (4,20 %) a 15 mandátů. Relativně vysoký počet mandátů získali i v kraji Olomouckém (21), Středočeském (20), Jihočeském (16), Moravskoslezském (18) a v Praze (20). Naopak nejméně úspěšní byli v Libereckém a Královéhradeckém kraji (4), na Vysočině (3) a ve Zlínském kraji (1).

SZ měla podporu zejména ve velkých městech. Pronikla do zastupitelstva Prahy, Brna, Karlových Varů, Olomouce, Mladé Boleslavi a Jihlavy. V případě Brna a Karlových Varů je třeba podotknout, že zastupiteli se stali v prvním případě i Ing. Jana Drápalová a RNDr. Mojmír Vlašín a v druhém RNDr. Pavel Žlebek. Všichni kandidovali i v krajských volbách v roce 2004 a kromě P. Žlebka, druhého na společné kandidátce SZ a KDU-ČSL, do krajského zastupitelstva postoupili.

2. Situace ve Straně zelených po roce 2002

Na sjezdu strany v Brně v dubnu 2003 moc přebrali plně tmavozelení. Do čela SZ byl zvolen Jan Beránek. Strana začala pracovat na nové image, což úzce souviselo se sepsáním volebního programu, který byl oficiálně zveřejněn na sjezdu v Táboře na podzim 2003. SZ se v něm výrazně přiblížila západoevropskému pojetí důrazem na lidská práva, ekologickou a sociální politiku. Zelení se představili jako nový pól na české politické scéně, který sleduje místo kvantity především kvalitu. Jejich cílem se stalo vytvoření tzv. ekologické demokracie založené na konceptu trvale udržitelného rozvoje a politickém otevření společnosti. Ideologické zázemí tvoří tzv. neodemokraticismus, kterým se chtějí vymezit proti dosavadním pojetí demokracie českými politickými stranami – zejména proti neoliberálnímu, na kterém staví ODS. Ekologická demokracie má být podle SZ otevřená občanům, kteří se aktivně podílejí na společenském rozhodování a odpovědně se chovají k životnímu prostředí.⁸

Přes tento obrat se objevily ve straně hlasy, které měly jinou představu o tom, jaká by měla „nová“ SZ být. Odmítaly některé pasáže programu, především neodemokraticismus, ale hlavně se vymezovaly vůči novému vedení strany, které obviňovaly z autoritářství a sektářství. Tato skupina, k níž patřili mezi jinými Petr Uhl, Ivan Dejmal nebo Pavel Pečinka, v únoru 2004 vytvořila tzv. Otevřenou platformu⁹ uvnitř SZ, která

⁸ Neodemokraticismus navazuje a rozvíjí tezi T. G. Masaryka o „nové demokracii“ jako alternativně k tehdejšímu konceptům – liberální, konzervativní a socialistické. *Vize ekologické demokracie. Politický program Strany zelených*. Brno a Praha 2003, s. 10–11.

⁹ Otevřeně se k ní hlásilo zhruba 70 členů SZ. Mezi členy OP byla i Dana Kuchtová, předsedkyně občanského sdružení Jihočeské matky, Dalibor Stráský, Ondřej Liška nebo Martin Mach. PEČINKA, Pavel: *Analýza Strany zelených. Beránek versus Štěpánek - ochočená revoluce?* Britské listy, 7. ledna 2005, <http://www.blisty.cz/2005/1/7/art21432.html>

začala ostře útočit na vedení J. Beránka a na ideologa strany J. Patočku. Karel Jech, člen platformy, se vůči vedení strany vyjádřil těmito slovy: „*Není ochotno k žádným ústupkům, neexistuje vnitrostranická demokracie, diskuse*“.¹⁰

Obě křídla se střetla v debatě nad podobou kandidátky SZ do Evropského parlamentu (EP) a o jejím lídrovi. Za možnou jedničku byl považován Martin Bursík, přijatelný pro obě křídla. Ten se ale nedohodl s J. Patočkou, který nakonec vyhrál souboj o prvenství s Janem Jařabem, podporovaným Otevřenou platformou. M. Bursík k tomu uvedl, že nechtěl přistoupit na „neodemokratické“ části programu a chtěl projít primárními volbami. K tomu se přidala i neúspěšná jednání se SOS ohledně společného postupu ve volbách, kde hlavním důvodem sporu se stalo odsunování kandidátů SOS na nižší místa kandidátky.¹¹

Za vyvrcholení vnitrostranických sporů lze označit vyloučení Milana Horáčka ze základní organizace (ZO) SZ v Praze 1 na konci dubna 2004. Důvodem bylo prý nepravdivé informování M. Horáčka o SZ v zahraničí. M. Horáček, zástupce Nadace Heinricha Bölla v ČR, odmítl poskytnout finanční podporu cca jeden milion Kč SZ ve volbách do EP právě kvůli nedemokratickým praktikám vedení.¹² Krajská revizní komise toto vyloučení zrušila kvůli procedurálním chybám na začátku května 2004. Paradoxně M. Horáček postoupil na rozdíl od českých kandidátů do EP za německé Zelené.¹³

Negativní obraz o straně a jejích metodách se ale dostal na veřejnost a do zahraničí, se kterým SZ narušila základní pouta důvěry, což v konečném důsledku stranu poškodilo. Již v březnu 2004 kritizoval vedení SZ spolupředseda klubu Zelených v EP Daniel Cohn-Bendit, který odřekl plánovanou návštěvu ČR na podporu SZ ve volbách do EP. V květnu 2004 podobně učinil i europoslanec a slavný horolezec Reinhold Messner. Hlavním důvodem byly zprávy o nedemokratickém řízení strany a veřejném pokárání sedmi představitelů OP.¹⁴

Nicméně volby do EP prokázaly trvalý, i když pomalý, růst podpory pro SZ. Strana obdržela 73 932 hlasů, čili 3,16 %, při volební účasti 28,32 % oprávněných voličů. Pro srovnání, ve volbách do PS v roce 2002 SZ obdržela 112 929 hlasů (2,36 %) při volební účasti 58 %. Jako strategická chyba vedení SZ se ukázalo rozhodnutí kandidovat do voleb samostatně. Ambiciózně očekávali, že strana konečně prolomí 5% hranici nutnou pro vstup. Nereálnost tohoto plánu ukazovaly předvolební průzkumy – například podle Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) podpora pro Zelené činila před volbami pouhých 2,5 %.¹⁵

¹⁰ BAROCH, Pavel: „*Zelení chtějí do Evropy, ale bojují sami se sebou*“. IHNED, 7. dubna 2004, http://ihned.cz/3-14199430-Zelen%ED-000000_d-ec

¹¹ PEČÍNKA, P.: *Analýza*.

¹² Tamtéž.

¹³ UHL, Petr: *Vyloučení Milana Horáčka bylo zrušeno*. Britské listy, 17. května 2004, <http://www.blisty.cz/2004/5/17/art18149.html>

¹⁴ *Zelení přicházejí o podporu zahraničních kolegů*. IHNED, 11. května 2004, http://ihned.cz/3-14357110-Zelen%ED-000000_d-8c

¹⁵ KUNŠTÁT, Daniel: *Stranické preference v květnu 2004*. In: Centrum pro výzkum veřejného mínění, tiskové zprávy, <http://www.cvvm.cz/index.php?disp=zpravy&lang=0&r=1&s=1&offset=101&shw=100360>

Zelení stejně jako i jiné malé politické strany doplatili na špatný odhad situace a zejména na neschopnost přiznat si, že strana ještě nemá takové zázemí ve společnosti, aby mohla 5% práh překročit sama. Neochota dohodnout se a uzavřít kompromis opět potvrdila rozdrobenost české politické scény, což se malým stranám nevyplatilo a voliči, kteří hledali alternativní, ale volitelný subjekt, byli zklamáni. SZ doplatila i na ventilaci svých vnitřních sporů na veřejnost a do zahraničí.

Z hlediska krajů SZ uspěla především tam, kde předtím dosáhla výraznější zastoupení v obecních volbách 2002. Toto zjištění se potvrdilo zejména v Jihomoravském kraji (3,81 %), v Praze (4,38 %) a Jihočeském kraji (3,00 %), méně již v Olomouckém kraji (2,86 %). Rozporuplný je i Karlovarský kraj, kde Zelení mají vysokou podporu a poměrně silné zastoupení na obecní úrovni (15 mandátů). Ve srovnání s volbami do PS zde však podpora klesla o 0,14 % z 3,29 % na 3,15 %. Přesto patří tento výsledek k těm nejvyšším v celorepublikovém měřítku.

3. Krajské volby 2004

Vzájemné obviňování mezi vedením strany a zástupci vnitřní opozice ohledně neúspěchu ve volbách do EP vedlo nakonec ke svolání mimořádného sjezdu, jehož cílem bylo stranu opětovně sjednotit. Otevřená platforma učinila krok ke smíru tím, že se sama rozpustila dva týdny před konáním sjezdu, který se uskutečnil 13. a 14. září 2004 v Olomouci. Hlavní jednání se soustředila spíše na personální obsazení nejvyšších postů ve straně, než na směřování Zelených do budoucnosti či programové změny. Zásadní souboj proběhl o obsazení místa předsedy, kdy proti sobě stáli zástupce „stávajícího vedení“ J. Beránek a Petr Štěpánek, podporovaný Otevřenou platformou, a zastánci smíření ve straně. J. Beránek nakonec zvítězil těsným rozdílem devíti hlasů (101:92). Konflikt ve straně se podařilo utlumit volbou jednotlivých osobností z řad opozice do sedmičlenného předsednictva strany. Poražený P. Štěpánek byl zvolen členem předsednictva pro zahraniční styky, D. Kuchtová se stala první místopředsedkyní a M. Bursík členem předsednictva pro odborné sekce. Z příznivců stávajícího vedení strany se do předsednictva dostala Jana Ulbrychová jako místopředsedkyně pro média. Poslední dva členové předsednictva, Pavel Brzobohatý, místopředseda pro hospodaření, a Jan Korytář, člen předsednictva pro regionální rozvoj a neziskový sektor, patří spíše k neutrálním stojícím nad oběma proudy.

Zastoupení obou křídel v předsednictvu strany do značné míry zmírnilo vnitřní konflikt ve straně. Sjezd byl proto hodnocen i samotnými kritiky Beránkova vedení jako uklidňující a sjednocující. Staronový předseda strany učinil krok ke smíření vyjádřením, že bude pozornější k vnitřní politické kultuře a pokusí se spolupracovat se zástupci opozice. Dále uvedl, že chce rozšířit záběr strany o další společenské problémy než jen stav životního prostředí tak, aby přestala být vnímána pouze jako úzkoprofilová strana.¹⁶ Necelé dva měsíce po sjezdu přišla další výzva pro Zelené v podobě krajských

¹⁶ *Zelení si do čela opět zvolili Beránka.* Olomoucký den, 13. září 2004, http://okresy.mojenoviny.cz/olomouc/zpravodajstvi_wo/WO20040913000002.html

voleb, které se konaly na začátku listopadu 2004. V nich si mohli znovu ověřit, jaké zázemí a podporu mají ve skutečně v české společnosti.

3.1 Postup krajských organizací – vytváření koalic a kandidátů

SZ dokázala postavit kandidátku ve všech 13 krajích. V sedmi krajích – Ústeckém, Libereckém, Královéhradeckém, Pardubickém, Olomouckém, Zlínském a Moravskoslezském – postupovala sama. Ve zbylých vytvořila koalice, nejčastěji se SOS, se kterou spolupracovala celkem třikrát – ve Středočeském, Plzeňském, kde koalici podporovala ještě Strana za životní jistoty (SZJ), a v Jihočeském kraji spolu občanským sdružením Tábor 2002. Na Vysočině SZ sestavila společnou kandidátku s US-DEU, v Karlovarském s KDU-ČSL a v Jihomoravském s Liberálně reformní stranou (LiRA). V následující kapitole se pokusím přiblížit, jak tyto koalice vypadaly, proč v některých krajích nevznikly a jaké kandidáty KO do voleb postavily.

V Jihočeském kraji se ustavila koalice Zelení a otevřená společnost, jejímiž členy jsou SZ, SOS a občanské hnutí Tábor 2002. Spolupráce mezi danými subjekty se datuje již od obecních voleb v roce 2002, kdy v Táboře SZ a politické hnutí Tábor 2002 vytvořily společnou kandidátku. Lídr koalice do voleb Dalibor Stráský, poradce ministra pro životní prostředí a předseda jihočeské KO SZ, mezi důvody, které vedly k vytvoření koalice, uvedl snahu o sjednocení politické scény a podobné programové názory – důraz na trvale udržitelný rozvoj a demokratizaci společnosti.¹⁷ Klíčem k sestavení kandidátky se stal volební potenciál daných uskupení, na druhém místě kandidátky se tudíž objevil předseda místní pobočky SOS a ekologický právník JUDr. Svatomír Mlčoch, laureát Ceny Josefa Vavrouška, a na třetím tábořský radní Ing. Jiří Fišer za Tábor 2002. Ze známých osobností na čtvrtém místě kandidovala první místopředsdkyně SZ a předsdkyně občanského sdružení Jihočeské matky D. Kuchtová.¹⁸

Na jižní Moravě se na společném postupu v krajských volbách dohodla místní organizace SZ a LiRA. Koalice dostala název Zelená pro Moravu (ZpM). Lídrem kandidátky byl jednomyslně zvolen zástupce LiRA Ing. Jiří Löw, kandidát téže strany v doplňovacích senátních volbách v roce 2003. Podle šéfa volební kampaně Milana Hamerského se koalice snažila o to, aby kandidátní listina byla vyvážená a aby v ní měly zastoupení všechny oblasti kraje.¹⁹ Na její volební listině se proto objevila řada osobností z komunální politiky a uznávané regionální osobnosti. Mezi ty nejvýznamnější se zařadili předseda Svazu vinařů ČR Jiří Sedlo a prorektorka Masarykovy univerzity Zuzana Brázdová. Dvojkou kandidátky se stala MUDr. Věra Jelínková, pracovnice linky důvěry a zastupitelka Brna-střed, a trojkou Zdeňka Dohnálková, zastupitelka Tišnova a ředitelka knihovny Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Mezi

¹⁷ *Tisková konference koalice Zelení a otevřená společnost.* In: Zelení a otevřená společnost pro zdravé jižní Čechy, <http://zeleniaotevreni.info/dokumenty.htm>

¹⁸ Celkově byla kandidátka sestavena v poměru 36 (SZ):14 (SOS):5 (Tábor 2002). Email od Dalibora Stráského, předsedy jihočeské KO SZ, z 22. května 2005. *Kandidáti.* In: Zelení a otevřená společnost pro zdravé jižní Čechy, <http://zeleniaotevreni.info/kandidati.htm>

¹⁹ *Zelená koalice má kandidátku.* MF Dnes, 27. srpna 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=981624>

dalšími můžeme jmenovat místostarostu Rosic Ing. Jaroslava Dytrycha (4. místo), starostku obce Terezín Miroslavu Vykydalovou (5. místo), brněnského zastupitele a ekologu M. Vlašína (16. místo) a starostku Nového Lískovce a rovněž brněnskou zastupitelku J. Drápalovou (22. místo).²⁰

V Plzni se utvořila koalice SZ a SOS podporovaná SŽJ. Lídrem kandidátky se stal zástupce SOS Ing. Pavel Stelzer, radní Plzeňského kraje pro dopravu a životní prostředí. Za ním následoval ekolog Alois Mach a první místostarostka Rokycan Marie Hlávková. Z místních osobností se na kandidátce koalice objevila MUDr. Hana Havlíková, bývalá zastupitelka města Plzně (1998–2002) a vedoucí rubriky ČRO Plzeň „Životní styl“. V Karlovarském kraji vznikla koalice SZ a KDU-ČSL s názvem Koalice pro Karlovarský kraj. Lídrem kandidátky se stala výtvarnice Olga Haláková za KDU-ČSL. Druhým v pořadí byl ekolog P. Žlebek (SZ) a třetím Ing. Josef Malý (KDU-ČSL). Z komunálních politiků kandidoval za koalici starosta Horního Slavkova Petr Hanzík.²¹

Ve Středočeském kraji SZ vytvořila koalici se SOS a jedničkou kandidátky se stal Ing. Jiří Čejka. Na Vysočině byl lídrem společné kandidátky SZ a US-DEU radní kraje Vysočina Ing. Tomáš Hermann za US-DEU, dvojkou se stal jihlavský podnikatel Jiří Žáček za SZ. Z regionálních osobností se na kandidátce objevil například starosta Telče Roman Fabeš.²²

Komplikovanější situace nastala v Olomouckém kraji, kde se nejprve místní SZ dohodla na vytvoření koalice s občanským sdružením Šance a SOS, která má v Olomouckém kraji poměrně silné zázemí. Všechny subjekty dokonce podepsaly koaliční smlouvu a rozdělily si místa krajské kandidátní listiny. Na rozpadu koalice měla jednoznačný podíl právě SZ, protože dohodu neschválila členská základna. Pavel Andrš, (staro)nový předseda olomoucké KO SZ a olomoucký zastupitel, objasnil důvody, které vedly k odmítnutí spolupráce. „*Vzhledem k výsledkům evropských voleb členové Strany zelených chtěli větší zastoupení na předních místech kandidátky. Na to však Strana pro otevřenou společnost nepřistoupila.*“²³ Sám P. Andrš na rozbití koalice reagoval tím, že odstoupil z pozice lídra krajské kandidátky, protože podle něj v SZ zvítězila úplně jiná koncepce směřování a náplně činnosti SZ.

Místo něj se do čela SZ postavil bývalý starosta Bludova, právník Josef Sedláček. K rozpadu koalice se SOS J. Sedláček uvedl: „*Dohoda byla podepsána omylem... Důvod byl ten, že krajská konference požadovala mírně, zcela nepatrně, větší účast našich kandidátů na společné kandidátce, což SOS odmítla. Vycházeli jsme přitom z výsledků evropských voleb, kde jsme získali mnohonásobně více hlasů než SOS... Já si myslím, že*

²⁰ Kandidátní listina pro volby do zastupitelstva Jihomoravského kraje. In: Strana zelených, <http://www.zeleni.cz/page-type1b.php?x=699>

²¹ Seznam kandidátů. In: Ing. Pavel Stelzer, <http://www.stelzer.cz/kandidatka.php>; Kandidátka. In: Krajské stránky Karlovarského kraje, <http://kraj-vary.kdu.cz/>

²² Kandidátní listina koalice Strany zelených a Strany pro otevřenou společnost pro volby do zastupitelstva Středočeského kraje. In: Strana zelených – Středočeská krajská organizace, <http://stc.zeleni.cz/>; Kandidátní listina pro volby do zastupitelstva kraje Vysočina. In: Strana zelených, <http://www.zeleni.cz/page-type1b.php?x=697>

²³ Vytváření kandidátek do krajských voleb. MF Dnes, 17. srpna 2004, <http://mf dnes.newtonit.cz/default.asp?cache=576580>

*Zelení mají vystupovat samostatně.*²⁴ Rozbití koalice ale mělo negativní vliv na sestavování kandidátky, kterou tvořili převážně členové SZ a příznivci. Část osobností v Olomouckém kraji byla přetažena SOS, na kandidátce SZ se objevil pouze doc. Bořivoj Šarapatka. Také neúčast P. Andrše odradila část voličů od hlasování pro SZ v kraji.²⁵

O vytvoření koalice uvažovala SZ v Pardubickém kraji, ale krajská konference nakonec rozhodla o samostatném postupu. Podobně tomu bylo i v Libereckém kraji, kde Zelení zamýšleli vytvořit koalici s tamní organizací SOS, která má v kraji a zejména v Liberci silnou podporu. Jednání ale nakonec ztroskotala z hlediska Zelených proto, že SOS se jim zdála být příliš programově nevyhraněná. Dalším důvodem byla spolupráce SOS a ODS v krajském zastupitelstvu. Libereckou kandidátku vedl předseda občanského sdružení Společnost přátel přírody J. Korytář. Kandidovali na ní zejména lidé spojení s ekologickými iniciativami a neziskovým sektorem. Na Pardubicku se lídrem do voleb stal předseda Klubu přátel Pardubicka Jan Linhart. Klíčem pro obsazení kandidátní listiny byly okresy.²⁶

Naopak o předvolební koalici neuvažovali ve Zlínském kraji kvůli negativní zkušenosti z předešlých krajských voleb, i přes nabídky od Zlínského hnutí nezávislých a SZJ. Po poradě s představiteli ekologických organizací, jejichž členové byli na kandidátce SZ, se rozhodli na tyto nabídky nepřistoupit. V čele zlínské kandidátky stanul ekolog Miroslav Janík a dvojkou se stal místostarosta Rožnova pod Radhoštěm Ing. František Šulgan. Za zlínskou SZ se do voleb postavila i známá cimbalistka a zpěvačka Zuzana Lapčíková a ekolog a vedoucí přírodovědného oddělení Muzea regionu Valašsko RNDr. Karel Pavelka.²⁷

V Ústeckém kraji se jedničkou do voleb stal vydavatel a předseda základní organizace SZ v Teplicích Petr Benda a dvojkou tehdejší předseda KO Ing. Vladimír Vlk. Jako sedmá kandidovala v krajských volbách současná předsedkyně KO MUDr. Džamila Stehlíková. V Královéhradeckém kraji se lídrem stal Jaroslav Čihák. Na třetím místě kandidátky se objevil známý písničkář Pavel Dobeš. V Moravskoslezském kraji v čele kandidátky stanula RNDr. Eva Holubová.

Typické pro kandidátní listiny jednotlivých KO a „zelených“ koalic byla vysoká účast žen. V průměru ženy tvořily cca 34 % kandidátů. Nejvíce žen nacházíme na kandidátce liberecké SZ (51 %), jihomoravské (46 %) a zlínské (42 %). Naopak nejméně na kandidátce koalice SZ a US-DEU na Vysočině (14 %). Pro srovnání ČSSD, známá voláním po větším zastoupení žen v politice, měla na svých krajských kandidátkách v průměru 20 % žen a ODS pouhých 16 %.²⁸

²⁴ SEDLÁČEK, Josef: *Sedláček: Zelení chtějí lépe platit učitele a vytvořit plán opatření proti povodním*. MF Dnes, 19. října 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=457622>

²⁵ Email od Pavla Andrše, předsedy olomoucké KO SZ, z 20. března 2005.

²⁶ Rozhovor s Janem Korytářem, předsedou občanského sdružení Společnost přátel přírody a liberecké KO SZ, ze 16. března 2005; Email od Jana Linharta, předsedy pardubické KO SZ, z 10. března 2005.

²⁷ Email od Karla Pavelky, předsedy zlínské KO SZ, ze 16. března 2005; *Naši kandidáti pro krajské volby*. In: Krajská organizace Zlínského kraje, <http://zlinisko.zeleni.cz/kandidati-2004.html>

²⁸ Spočítáno autorkou. Nebyla zahrnuta kandidátní listina v Karlovarském kraji, jelikož nebyla v plném znění dostupná. Pokud jde o kandidáty navržené SZ, ženy tvořily 34 %.

3.2 Předvolební kampaň

Volební kampaň SZ byla skromná vzhledem k finančním prostředkům strany a KO. Její možnosti ovlivnit občany tak byly nesrovnatelně menší než v případě velkých politických stran. Ve volební kampani SZ nenacházíme billboardy, koncerty hvězd, představení bavičů či módní přehlídky. Volební témata se vztahovala zejména k otázkám dopravy a energetiky, které zároveň patřily k nejpropracovanějším pasážím jednotlivých krajských programů.

Rozpočet KO SZ byl velmi nízký, z centra jim přišlo pouhých 60 000 Kč. Jednotlivé KO tak musely hledat jiné zdroje, což se ukázalo jako problém. Z dostupných informací vyplynulo, že v Olomouckém a Libereckém kraji pobočky SZ si mohly dovolit vynaložit na předvolební kampaň cca 100 000 Kč, resp. 80 000 Kč, v Pardubickém pouze 60 000 Kč, ve Středočeském 140 000 Kč a v Jihočeském 160 000 Kč. Větší částku vynaložila například koalice SZ a US-DEU na Vysočině, a to 550 000 Kč. V porovnání s velkými stranami je to ale stále minimum.²⁹ Handicapem pro některé KO bylo, že vznikly teprve nedávno a tudíž neměly dostatek času připravit se na volby dříve. K těmto KO se řadí zlínská pobočka, která vznikla na podzim roku 2003, a liberecká, která se obnovila až na jaře roku 2004.

Obecně se tak kampaň SZ omezila na rozdávání letáků a volebních novin, vylepování plakátů, pořádání tiskových konferencí a besed s voliči. Lídr SZ ve Zlínském kraji M. Janík řekl: „*My nemáme prostředky na billboardy. Sázíme na propojení našich kandidátů s občany. Těžiště není v plakátech. Tím opravdu velkým stranám konkurovat nemůžeme.*“³⁰ Pravděpodobně pouze jihočeská koalice a ústecká KO byly jediné, které měly svůj billboard. V případě jižních Čech se však jednalo pouze o jeden velký billboard vylepený v Českých Budějovicích a dva malé billboardy využívané při besedách a osobních akcích s voliči.³¹

Mnohdy nebylo dostatek finančních prostředků ani na to, aby bylo vytištěno dostatečné množství letáků či volebních plakátů. V Olomouckém kraji měli k dispozici pouze 60 000 letáků, přitom počet poštovních schránek v kraji je čtyřnásobný. Letáky se tak dostaly pouze do rukou 20–25 % občanů. V jižních Čechách bylo vyrobeno 173 000 letáků, které pokryly 55 % voličů kraje, zejména ve větších městech.³² Rozdávaly se i upomínkové předměty – v jižních Čechách to byly zelené zápalky a sypané čaje s logem SZ či pistáciiová zmrzlina a na Vysočině zase reklamní tužky. Propagace

²⁹ ČSSD a ODS věnovaly na předvolební kampaň cca 30 milionů Kč, KDU-ČSL zhruba 20 milionů a KSČM asi 8 milionů Kč. DRCHAL, Vit: *Strany chystají dražší kampaň než v minulosti*. Lidové noviny, 27. září 2004, <http://lidovky.centrum.cz/volby/clanek.phtml?id=296063>; KOBERA, Lukáš - PROKOPOVÁ, Milada: *Volby: strany se na mítinky nehrnou*. MF Dnes, 16. září 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=950954>; Rozhovor s Janem Korytářem, předsedou občanského sdružení Společnost přátel přírody a liberecké KO SZ, ze 16. března 2005; Email od Jiřího Čejky, předsedy středočeské KO SZ, z 18. března 2005; Email od Jana Linhart, předsedy pardubické KO SZ, z 10. března 2005; Email od Marie Hronové, předsedkyně KO SZ Vysočiny, z 11. března 2005; Email od Dalibora Stráského, předsedy jihočeské KO SZ, z 22. května 2005.

³⁰ *Zlínská nezávislí: lidé nás u dobře znají, sázíme na jistotu*. MF Dnes, 2. listopadu 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=530468>

³¹ Email od Dalibora Stráského, předsedy jihočeské KO SZ, z 22. května 2005.

³² Email od Pavla Andře, předsedy olomoucké KO, z 20. března 2005; Email od Dalibora Stráského, předsedy jihočeské KO SZ, z 22. května 2005.

strany závisela především na aktivistech, ochotných pracovat pro stranu zdarma a ve svém volném čase.

SZ se snažila zapůsobit jako alternativa k již etablovaným stranám. Podle J. Beřánka strana nabízí „[...] voličům jiný politický styl. Chceme v jejich prospěch řešit nejen ekologické problémy, ale nabídnout jim ucelenou moderní politiku [...]“³³ V předvolební kampani se tak jednotlivé KO a koalice především pokoušely přimět voliče, aby vůbec k volbám šli. Plakáty v Liberci vyzývaly „Přijďte k volbám“ nebo naopak „Nechodte k volbám - umožněte rozvoj korupce“. V jižních Čechách billboard Zelených a otevřené společnosti hlásal „Nebojte se změny a volte netradičně“. Často byla zdůrazňována „otevřenost“ a „transparentnost“ strany či koalice. J. Fišer z hnutí Tábor 2002 uvedl: „Počítáme se zveřejněním majetkových příznání zvolených zastupitelů, financování volební kampaně nebo odměn za práci v orgánech kraje.“³⁴

Využívaným médiem propagace byl Internet. Například v Pardubickém kraji SZ rozesílala emaily známým a představitelům občanských iniciativ, spolků a sdružení. Podobně ve Zlínském kraji, kde volební program kvůli finančnímu limitu nemohl být vytištěn a tudíž byl dostupný pouze na Internetu. Zmínky o kampani SZ v krajských volbách občas pronikly i do médií, zejména tištěných. Zástupci Zelených své názory prezentovali, případně si zaplatili inzerci (například v jižních Čechách), v regionálním tisku a v celostátním pouze v regionálních přílohách MF Dnes. Sporadicky se Zelení objevili v masmédiích typu rozhlasu či televize. Ve Středočeském kraji se koalice prezentovala v rozhlasové besedě ČR-Rádio Regina, v Jihočeském kraji se D. Stráský zúčastnil debaty v Čro1 a J. Sedláček besedy v Českém rozhlase Olomouc. Zlínská a jihočeská organizace uspořádaly tiskové konference s prezentací svých kandidátů a programu ve volbách. O koalici Zelená a otevřená společnost pak referovaly ČTK a Právo, její zástupci také poskytli zvláštní rozhovory Českému rozhlasu 1, Rádiu Faktor a ČTK. V průběhu předvolební kampaně Zelení v jižních Čechách vydali celkem pět tiskových zpráv, které však nenašly v tisku žádný ohlas.³⁵ Obecně se média více zaměřila na kampaně velkých politických stran a malé přehlížela.

Pokud se podíváme na ústřední body jednotlivých kampaní, často byly volební materiály, plakáty a letáky obecné a v podstatě v kostce shrnovaly volební program. Výjimku tvořila kampaň koalice ve středních Čechách, která brojila především proti tranzitní kamionové dopravě krajem a výstavbě dálnice D 3 mezi Prahou a jižními Čechami, jež by vedla přes přírodně cenné území v Posázaví. V Pardubicích mezi preferované téma patřil protest proti výstavbě spalovny v Opatovicích a podpora jižní varianty R 35. SZ zde uspořádala i jeden předvolební mítink spojený s rozdáváním předvolebního guláše.³⁶

³³ *Volební program politických stran*. Moravskoslezský deník, 3. listopadu 2004, http://okresy.mojenoviny.cz/ostava/zpravodajstvi_wd/WD20041103000029.html

³⁴ *Volby*. In: Zelení a otevřená společnost pro zdravé jižní Čechy, <http://zeleniaotevreni.info/volby.htm>; Rozhovor s Janem Korytářem, předsedou občanského sdružení Společnost přátel přírody a liberecké KO, ze 16. března 2004; Sdružení představují své kandidáty. MF Dnes, 8. října 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=15896>

³⁵ Email od Karla Pavelky, předsedy zlínské KO, ze 16. března 2005; Email od Pavla Andrše, předsedy olomoucké KO SZ, z 20. března 2005; Email od Jiřího Čejky, předsedy středočeské KO SZ, z 18. března 2005; Email od Dalibora Stráského, předsedy jihočeské KO SZ, z 22. května 2005.

³⁶ Email od Jana Linharta, předsedy pardubické KO SZ, z 10. března 2005.

Ústřední téma dále tvořila propagace veřejné dopravy, v Liberci zejména městské hromadné. V Plzeňském kraji byl hlavní atrakcí ekologický a bezbariérový vlak „Desiro“ zapůjčený z Německa. Plzeňská koalice slibovala, že pokud vstoupí do krajského zastupitelstva, tento vlak bude jezdit na místních tratích. Dopravní infrastrukturou se zabývala i kampaň ústecké KO, která na toto téma uspořádala předvolební besedu s občany v Ústí nad Labem. V rámci předvolební kampaně uspořádali i výstup na Milešovku. V jižních Čechách byla kampaň zakončena cyklovýjezdem v Českých Budějovicích den před volbami. Na Olomoucku se soustředili na zvýšení investic do školství, rozvoj Olomouce jako „moravského Oxfordu“ a vytvoření krajského plánu protipovodňových opatření.

SZ mohla na sebe upozornit i konáním protestních demonstrací. V polovině října 2004 v České Lípě ekologičtí aktivisté a místní Zelení protestovali proti plánu pokácet stovky zdravých stromů v povodí řeky Ploučnice, což je součástí protipovodňových opatření navržených Povodím Ohře. Taková úprava by podle nich narušila místní faunu.³⁷

Poměrně rozsáhlou volební kampaň realizovala koalice ZpM v Jihomoravském kraji. Ústředním bodem se stalo zachování brněnského nádraží v centru města. ZpM vylepovala plakáty s nápisem „Červená odsunu nádraží – peníze vydané na zbytečné megalomanské stavby budou chybět jinde. Krajské volby jsou Vaše referendum“. Zelení iniciovali také lidové hlasování, které se konalo dne 9. října 2004 a ve kterém se občané měli vyslovit pro nebo proti zachování nádraží v centru města. Většina respondentů se vyslovila proti přesunu (viz Specifický případ jižní Moravy). Zástupci ZpM se aktivně účastnili kampaně rozdáváním letáků a perníčků s nápisem „ANO“. Proti přesunu, a nepřímo i za „Zelené“, se postavily známé a populární osobnosti jako Bolek Polívka, Robert Křesťan nebo Arnošt Goldflam. ZpM na závěr své předvolební kampaně vypravila elektrovlak, který dokázal, že občané mohou zajíždět až do centra města – na náměstí Svobody. Otázkou přesunu nádraží chtěla oslovit i mimobrněnské voliče. Zástupci koalice jezdili do menších měst a obcí, kde se snažili přesvědčit občany o nutnosti zachování nádraží v centru. Martin Náwrath o krajských volbách řekl: „Do jisté míry budeme tyto volby považovat za druhé referendum o nádraží.“³⁸ K tomu lze jen dodat, že referendum a s ním spojené aktivity do značné míry ovlivnily výsledky krajských voleb na jižní Moravě.

Každý z oblastních kandidátů ZpM měl svůj plakát, kde představil své volební motto a program. Koalice také uspořádala historický happening, který měl symbolizovat vůli SZ dobýt krajský úřad. Zástupci ZpM byli oblečeni do historických kostýmů a vojenských uniforem a společně vystřelili z děla volební lístky z předchozích krajských voleb směrem ke krajskému úřadu. Bojový pokřik zněl „za Boha, za císaře a za Zelenou pro Moravu“.³⁹

³⁷ POLÁK, Michal: *Ochránci bojují proti kácení stovek stromů*. MF Dnes, 15. října 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=952724>

³⁸ *Média o podání kandidátky ZpM*. In: Zelená pro Moravu, www.zelenapromoravu.cz

³⁹ *S kuráží do kraje*. Tisková zpráva kandidátky Zelená pro Moravu, 21. října 2004. In: Zelená pro Moravu, www.zelenapromoravu.cz

Dalším tahákem mohla být pro voliče účast nezávislých osobností na kandidátkách KO a koalic a poměrně hojné zastoupení žen. SZ vsadila především na regionální a místní osobnosti, ale i na všeobecně známé. Můžeme jen zopakovat jméno písničkáře P. Dobeše, trojky královéhradecké kandidátky, nebo cimbalistky a zpěvačky Z. Lapčíkové, navržené zlínskou KO.

A koho se snažili Zelení oslovit? Lídr kandidátky v Libereckém kraji J. Korytář k tomu uvedl: „*Musíme se snažit zaujmout lidi i bez drahé reklamy a velkých mítinků, sázíme hodně na mladé lidi.*“⁴⁰ Mezi občany, které chtěli upoutat, byli pro něj na prvním místě nevoliči a prvovoliči a obecně lidé, kteří vyznávají alternativní styl života. Podle J. Linharta Zelení chtěli oslovit všechny aktivní občany, kteří jsou zapojeni v občanských aktivitách či ekologických sdruženích.⁴¹

3.3 Analýza výsledků voleb

Ve volbách do krajských zastupitelstev v listopadu 2004 zůstaly výsledky SZ za očekáváním. Regionální lídři uváděli, že Zelení mohou dosáhnout zisku nad 5 %. Ve Zlínském kraji M. Janík předpokládal zisk až 7 % hlasů, stejně jako J. Sedláček v Olomouckém.⁴² Jihomoravská koalice ZpM doufala v zisk 10 % hlasů nebo podle J. Drápalové alespoň čtyř míst v krajském zastupitelstvu.⁴³ Z čeho čerpal optimismus Zelených není jasné kromě Jihomoravského kraje, kde má SZ trvale nejvyšší podporu z celé republiky. V celostátním předvolebním průzkumu CVVM před listopadovými volbami do krajů vyslovila podporu SZ 2 % respondentů.⁴⁴

SZ získala celkem 59 185 hlasů, čili pouhých 2,67 % všech odevzdaných hlasů při volební účasti 29,62 % (viz Tabulka 1). Nicméně i přesto se krajské volby staly pro SZ přelomovým okamžikem tím, že strana dokázala postoupit z obecní úrovně na krajskou. To odpovídá zejména Jihomoravskému kraji, kde se do krajského zastupitelstva dostali přímo dva zástupci SZ.

Z níže uvedených výsledků je patrné, že větší podporu měla SZ v koalici. Toto tvrzení platí zejména pro Jihomoravský a Karlovarský kraj, kde dané koalice dokázaly překročit 5% hranici nutnou pro vstup do krajského zastupitelstva. ZpM získala tři mandáty, z toho dva připadly kandidátům SZ a jeden LiRA. Koalice pro Karlovarský kraj obdržela dva mandáty, avšak oba připadly kandidátům navrženým KDU-ČSL. Je třeba ale podotknout, že daný výsledek je úspěchem koalice jako celku.

⁴⁰ KOBERA, Lukáš - PROKOPOVÁ, Milada: *Volby: strany se na mítinky nehrnou*. MF Dnes, 16. září 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=950954>

⁴¹ Email od Jana Linharta, předsedy pardubické KO, z 10. března 2005.

⁴² Volby na krku: čtrnáct stran se snaží přesvědčit voliče, aby jim dali hlas. Zlínské noviny, 3.11.2004, http://okresy.mojenoviny.cz/zlin/zpravodajstvi_wz/WZ20041103000013.html; SEDLÁČEK, J.: c. d.

⁴³ DVOŘÁČKOVÁ, Lucie - USTOHALOVÁ, Jana: *Boj o kraj vyhráli lidovci o 1 025 hlasů*. MF Dnes, 8. listopadu 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=106777>

⁴⁴ KUNŠTÁT, Daniel: *Stranické preference v říjnu 2004*. In: Centrum pro výzkum veřejného mínění, tiskové zprávy, <http://www.cvvm.cz/index.php?disp=zpravy&lang=0&r=1&s=1&offset=101&shw=100406>

Tabulka 1: Podpora pro Stranu zelených v krajských volbách v roce 2004

Kraj	Kandidující strana/ koalice	Celkový počet hlasů	Počet získaných hlasů v %	Počet získaných mandátů
Středočeský kraj	SZ+SOS	5 692	2,05	0
Jihočeský	SZ+SOS+T	4 802	3,22	0
Plzeňský kraj	SZ+SOS+SŽJ	3 707	2,67	0
Karlovarský kraj	Koalice pro Karlovarský kraj (KDU-ČSL+SZ)	3 003	5,12	2
Ústecký	SZ	3 290	2,01	0
Liberecký kraj	SZ	3 057	2,93	0
Královéhradecký	SZ	3 564	2,50	0
Pardubický	SZ	2 795	2,16	0
Vysočina	SZ+US-DEU	3 398	2,67	0
Jihomoravský	Zelená pro Moravu (SZ+LiRA)	13 699	5,08	3
Olomoucký	SZ	4 055	2,80	0
Zlínský	SZ	3 902	2,69	0
Moravskoslezský	SZ	4 221	1,56	0
Celkem		59 185	2,69	

V obou případech sehrály nezastupitelnou roli preferenční hlasy, které vytáhly kandidáty z nižších míst do zastupitelských postů. Markantní je to zejména v případě ZpM, kdy se mimo lídra kandidátky J. Löwa do zastupitelstva kraje dostali i M. Vlašín, který obdržel nejvíce preferenčních hlasů 1 921 (14,02 %) a postoupil z 16. místa kandidátky na první místo, a J. Drápalová, kterou preferovalo 1 842 voličů (13,44 %), a proto dokázala postoupit až z 22. místa kandidátky na druhé místo. Pro srovnání J. Löw získal 1 703 hlasů (12,43 %) a klesl z prvního místa kandidátky na třetí. Podobný byl i osud navrženého SZ P. Žlebka, který byl druhý na kandidátce Koalice pro Karlovarský kraj. Získal méně preferenčních hlasů, celkově 228 (7,59 %), než třetí v pořadí J. Malý za KDU-ČSL, který obdržel 421 preferenčních hlasů (14,01 %).

Výsledky obou koalic prokázaly další fakt, a to že SZ získává tam, kde si vybudovala solidní a stabilní zázemí. V Karlovarském kraji již v krajských volbách v roce 2000 patřil zisk 2,42 % hlasů k těm nadprůměrným a od voleb do PS v roce 2002 podpora přesahuje 3 %. I v obecních volbách v roce 2002 zde SZ dosáhla poměrně dobrého výsledku, a to 15 obecních zastupitelů. Podobný je i případ Jihomoravského kraje. Odlišnost spočívá v tom, že SZ zde začala nabývat na váze až od obecních voleb v roce 2002, kdy získala 26 obecních zastupitelů. Čtyři pronikli i do zastupitelstva statutárního města Brna - mezi nimi byli i M. Vlašín a J. Drápalová. Jejich úspěch v krajských volbách v roce 2004 je oceněním jejich aktivní politiky v Brně a zejména zapojení v kampani proti přesunu brněnského nádraží. Je ale třeba podotknout, že úspěch SZ se omezuje pouze na okres Brno-město, relativně na Brno-venkov a Hodonínsko. V ostatních okresech jižní Moravy zatím SZ dosahuje průměrných výsledků, jak si ukážeme níže.

Po volbách se obě koalice nepodílely na formování krajské vlády a začlenily se do opozice. V Karlovarském kraji se Koalice pro Karlovarský kraj nejprve účastnila jednání o vládní koalici s ODS a ČSSD. Nakonec však k dohodnutému paktu nepřistoupila pro nesouhlas s jeho podmínkami. Hlavním předmětem sporu bylo to, že by koalice získala pouze uvolněného člena zastupitelstva, který by se mohl účastnit jednání krajské rady, ale bez práva hlasování. Součástí nabídky ODS a ČSSD se stal post šefa kontrolního výboru a jedné z krajských komisí, ale to lidovci považovali za nedostatečné. „Podle názoru krajského výboru, kdybychom už měli podepsat koaliční smlouvu, tak bychom se měli aktivně podílet na vládě v kraji. To znamená, že bychom měli mít svého radního s právem hlasovat“⁴⁵ uvedla O. Haláková. ZpM již po skončení voleb nepředpokládala, že bude sestavovat koalici v kraji a v současnosti je v opozici spolu s ČSSD a KSCM.⁴⁶

Nadprůměrného zisku dosáhla i koalice Zelení a otevřená společnost v Jihočeském kraji, kde jí podporu vyslovilo 3,22 % voličů. Koalice SZ a US-DEU na Vysočině a SZ s SOS a SŽJ v Plzeňském kraji podpořilo průměrné procento voličů, čili 2,67 % (celostátní průměr byl 2,69 %). Nadprůměrného voličského zájmu se dočkala samostatně kandidující SZ pouze v Libereckém (2,93 %) a Olomouckém (2,80 %) kraji. Průměrného pak ve Zlínském a Královéhradeckém kraji s 2,69 %, resp. 2,50 %. Podprůměrnou podporu dali voliči koalici SZ a SOS ve Středočeském kraji (2,05 %), SZ v Pardubickém (2,16 %) a Ústeckém (2,01 %) kraji. Nejhoršího zisku a jediného pod hranicí 2 % dosáhli Zelení v Moravskoslezském kraji, kde pro ně hlasovalo 1,56 % voličů. I když se ve většině krajů pohybovaly zisky hluboko pod hranicí 5 %, výsledky v okresech dávají naději, že SZ může v budoucnu uspět na krajské úrovni. V tomto směru se jedná především o Jihočeský, Liberecký, Zlínský kraj a Vysočinu, kde v některých okresech podpora pro Zelené překročila 4 % (viz Tabulka 2).

Tabulka 2: „Zelené“ okresy v krajských volbách 2004

Okres	Počet odevzdaných hlasů v %
Brno-město	8,73
Cheb	5,34
Karlovy Vary	5,26
Tábor	4,84
Rokycany	4,44
Vsetín	4,41
Česká Lípa	4,37
Hodonín	4,11
Jihlava	4,10

⁴⁵ VOLEMAN, Rudolf: *Koalice nakonec jen ODS a ČSSD, ale bez lidovců*. MF Dnes, 25. listopad 2004, s. 10.

⁴⁶ DVORÁČKOVÁ, Lucie - USTOHALOVÁ, Jana: *Boj o kraj vyhráli lidovci o 1 025 hlasů*. MF Dnes, 8. listopadu 2004, <http://mfdenes.newtonit.cz/default.asp?cache=106777>

4. Srovnání výsledků krajských voleb v letech 2000 a 2004

Pokud srovnáme výsledky krajských voleb v letech 2000 a 2004, je zřetelný vzestup SZ v některých krajích i na celostátní úrovni. První změnou je, že SZ dokázala v posledních krajských volbách postavit kandidátku ve všech 13 krajích, zatímco v roce 2000 ji sestavila pouze v 10 – chyběl Jihlavský (Vysočina), Královéhradecký a Liberecký kraj (viz Tabulka 3).

Tabulka 3: Podpora pro SZ v krajských volbách v roce 2000

Kraj	Strana/Koalice/ Sdružení	Počty hlasů	Počet hlasů v %	Počet mandátů
Středočeský	SZ	5 427	1,9	0
Budějovický	SZ	1 723	1,04	0
Plzeňský	UPE-SZ	1 791	1,17	0
Karlovarský	SZ	1 597	2,42	0
Ústecký	SŽJ+SZ	4 963	2,68	0
Liberecký	0	0	0	0
Královéhradecký	0	0	0	0
Pardubický	Sdružení pro Pardubický kraj (SZ+OS)	7 948	5,6 %	2
Jihlavský	0	0	0	0
Brněnský	SZ	4 830	1,55	0
Olomoucký	Náš kraj 21 (SZ+OS)	4 324	2,57	0
Zlínský	Koalice neparlamentních stran (SZ+SŽJ)	2 115	1,30	0
Moravskoslezský	Koalice neparlamentních stran (SZ+SŽJ)	3 117	1,01	0
Celkem		37 835	1,63 %	

V roce 2000 častěji vytvářela koalice, a to v šesti z deseti případů, zatímco v roce 2004 pouze v šesti ze 13 případů. Na druhou stranu ve volbách v roce 2004 SZ více spolupracovala se subjekty, které jsou jí programově blízké jako je například SOS, liberální strany LiRA a US-DEU či středová KDU-ČSL. Pouze v jednom případě SZ vytvořila koalici se vzdáleným a okrajovým subjektem, a to v Plzeňském kraji, kde se spojila mimo SOS i se SŽJ. Pro srovnání v roce 2000 SZ pouze dvakrát, v Olomouckém a Pardubickém kraji, spolupracovala se SOS. Naopak třikrát se spojila se SŽJ, a to v Moravskoslezském, Zlínském a Ústeckém kraji. V Plzeňském kraji sestavila koalici s Unii pro Evropu.

Když srovnáme dosažené výsledky, v roce 2004 Zelení obdrželi o 21 350 hlasů více a v průměru vzrostla podpora o cca 1,25 % (viz Tabulka 4).⁴⁷ Zisk pro SZ vzrostl zejména tam, kde SZ v krajských volbách v roce 2000 nekandidovala, čili v Královéhradeckém, Libereckém kraji a na Vysočině. Největší nárůst však zaznamenala v Jihomoravském kraji, kde podpora stoupla o plných 3,53 %. Za ním následoval Karlovarský a Jihočeský kraj s nárůstem o 2,70 %, resp. o 2,18 %. Naopak k poklesu podpory došlo v Pardubickém a Ústeckém kraji, a to o 3,44 % a 0,67 %. Rozhodně ale byla v roce 2004 podpora pro SZ rovnoměrněji rozdělená mezi regiony a s výjimkou Moravskoslezského kraje všude překročila 2 % hlasů. V roce 2000 to bylo jen ve čtyřech krajích – Olomouckém, Pardubickém, Karlovarském a Ústeckém.

Důvodem pro růst či pokles podpory se ukazuje být formování či rozpad koalice. Stejně jako ve volbách v roce 2000 i v roce 2004 dosáhla SZ lepšího výsledku v koalici. V roce 2000 s 5,6 % hlasů překročilo tehdejší Sdružení pro Pardubický kraj (SZ a OS) 5% hranici a vstoupilo se dvěma mandáty do krajského zastupitelstva. Podobně jako v případě Koalice pro Karlovarský kraj v roce 2004 oba dva mandáty připadly kandidátům navrženým druhou koaliční stranou, čili OS, resp. KDU-ČSL. Nicméně i to dokazuje, že malé politické subjekty mají větší naději na překonání 5% hranice v koalici s jinými stranami. Toto tvrzení podporují i obě tabulky s volebními výsledky za rok 2000 a 2004, čili Tabulka 1 a Tabulka 3.

Tabulka 4: Rozdíl v podpoře SZ (SZ a koalice) v krajských volbách 2000 a 2004

Kraj	Rozdíl v počtu odevzdaných hlasů	Rozdíl v počtu odevzdaných hlasů v %
Středočeský	+ 265	+0,15
Budějovický/Jihočeský	+ 3 079	+ 2,18
Plzeňský	+ 1 916	+ 1,50
Karlovarský	+ 1 406	+ 2,70
Ústecký	- 1 673	-0,67
Liberecký	+ 3 057	+2,93
Královéhradecký	+ 3 564	+ 2,50
Pardubický	- 5 153	-3,44
Jihlavský/Vysočina	+ 3 398	+ 2,67
Brněnský/Jihomoravský	+ 8 869	+ 3,53
Olomoucký	- 269	+ 0,23
Zlínský	+ 1 787	+ 1,39
Moravskoslezský	+ 1 104	+ 0,55
Celkem	+ 21 350	+ 1,25

⁴⁷ Jedná se o průměr přibližný.

Největší propad o 3,44 % hlasů zaznamenala SZ právě v Pardubickém kraji kvůli rozpadu koalice SZ a OS. K poklesu došlo i v Ústeckém kraji, kde se rozpadla koalice SZ a SŽJ. Naopak nejvýraznější nárůst podpory vidíme opět u „zelených“ koalic. Oproti roku 2000, kdy SZ kandidovala sama, v koalici získala na jižní Moravě +3,53 % hlasů v roce 2004. Podobně je tomu i v Jihočeském kraji, kde v roce 2000 SZ také kandidovala sama a získala jen 1,04 % hlasů, zatímco v roce 2004 v koalici se SOS a Tábořem 2002 již 3,22 % nebo v Karlovarském kraji, kde koalice SZ a KDU-ČSL obdržela podporu 5,16 % voličů oproti roku 2000, kdy samotná SZ získala pouhých, i když tehdy nadprůměrných, 2,42 % hlasů.

Samozřejmě, že daný vzestup či pád podpory pro SZ není dán pouze vytvořením koalice. Výraznou roli hrála samotná proměna SZ a regionální problémy, kolem kterých se dané KO vyprofilovaly. Ne všude platí, že koalice by vedla k nárůstu přízné voličů. Pokud se podíváme na příklad Zlínského a Moravskoslezského kraje, v roce 2004 dosáhla SZ lepšího výsledku sama – 2,69 %, resp. 1,56 %. V roce 2000, kdy utvořila koalici v obou krajích se SŽJ, získala 1,30 %, resp. 1,01 %. Otázka ale také může znít, zda SŽJ patřila mezi vhodné koalici subjekty.

Podobný dotaz může zaznít i v případě voleb v roce 2004. Avšak více než po vhodnosti koaličních partnerů – SZ od roku 2000 výrazně změnila výběr potenciálního koaličního partnera či partnerů – si můžeme klást otázku, proč jen v šesti krajích formovala koalici a proč vsadila na samostatný postup. V mnoha krajích bylo dopředu zřejmé, že malá mimoparlamentní strana, která navíc kandiduje sama, stěží překročí 5% hranici nutnou pro vstup do krajského zastupitelstva. Toto však není případ pouze Zelených, ale i jiných menších mimoparlamentních politických stran jako jsou Evropští demokraté či SOS, jejichž výsledky se často pohybují mezi 0 a 3 %. Obdobné je to i u menších parlamentních stran jako je KDU-ČSL nebo US-DEU, jejichž zisk není na území ČR rovnoměrně rozprostřen, a proto by měly volit koalice tam, kde je jejich voličská podpora nižší.

Při pohledu na Tabulku 5 je patrné, že SZ v koalici s některou uvedenou stranou měla naději na vstup do krajského zastupitelstva. Mezi vybrané subjekty byly zařazeny programově blízká SOS, dále menší liberální strany jako jsou Evropští demokraté nebo Naděje a parlamentní strany s nízkou podporou voličů (US-DEU) a s nerovnoměrně rozprostřenou voličskou podporou v krajích (KDU-ČSL). Dále potom koalice, jichž mohla být SZ členem – například Volba pro kraj v Královéhradeckém kraji.

Z níže uvedené tabulky vyplývá, že SZ měla naději na vstup do krajského zastupitelstva téměř ve všech uvedených krajích s výjimkou Moravskoslezského a Pardubického kraje, pokud by postupovala v koalici. Zvláště zřetelné je to v případě Olomouckého kraje, kde zisky pro SZ a SOS byly prakticky shodné – 2,80 % a 2,35 % – a kde již v minulosti byla navázána mezi oběma subjekty spolupráce. Zastupitelé za SZ mohli zasedat například i ve Zlínském kraji, pokud by se stali členy koalice Evropských demokratů (ED) a Nezávislých starostů pro kraj (NSK) již před krajskými volbami a ne až v únoru 2005, či v Královéhradeckém kraji, kdyby se stali součástí koalice Volba pro kraj.

Není ale možné jednoznačně říci, že by SZ v koalici byla úspěšnější než sama. V případě Jihočeského, Plzeňského, Středočeského a kraje Vysočiny SZ postupovala

v koalici, ale do krajského zastupitelstva se nedostala. Je tak evidentní, že úspěch malé strany nezávisí pouze na utvoření koalice, ale musí se započítat i jiné faktory jako například vedení předvolební kampaně, kandidatura osobností za stranu či vyprofilování se kolem problému regionálního významu, jak to dokázala například ZpM kolem přesunu brněnského nádraží. Nicméně vzhledem k tomu, že SZ stále patří k malým politickým stranám, měla by o koalici uvažovat tam, kde je to možné.

Tabulka 5: Podpora pro vybrané politické subjekty v krajských volbách v roce 2004

Kraj	Strana/Koalice	Počet získaných hlasů	Počet získaných hlasů v %
Ústecký	Koalice SOS a HNMRM	879	0,53
	KDU-ČSL	4 588	2,81
	US-DEU	1 319	0,80
	ED	2 375	1,45
Liberecký	SOS	13 128	12,62
	KDU-ČSL	4 499	4,32
	US-DEU	2 509	2,41
	ED	1 250	1,20
Královéhradecký	Volba pro kraj (SOS+ ED+Volba pro město)	7 108	5,00
Pardubický	Naděje	1 108	0,80
Olomoucký	SOS	3 408	2,35
	ED	2 944	2,03
	US-DEU	1 064	0,73
Zlínský	ED a NSK	8 117	5,61
	US-DEU	1 782	1,23
Moravskoslezský	SOS	203	0,07
	US-DEU	4 728	1,75
	ED	3 084	1,14

5. Specifický případ jižní Moravy

Jak již bylo zmíněno výše, nejlepšího výsledku dosáhli Zelení na jižní Moravě. Proč je právě v tomto kraji SZ úspěšná, kdo má na tom největší zásluhu a které faktory k tomu přispěly, na to se bude snažit odpovědět tato krátká kapitola.

Úspěch SZ rozhodně není náhodou či náhlým popudem občanů zvolit nějakou alternativu ke stávajícím politickým subjektům. Naopak SZ si začala budovat pozice na jižní Moravě již před několika lety. Když srovnáme podporu SZ v krajských volbách 2000 a nynější, je patrný značný vzestup, a to z 1,55 % v roce 2000 na 5,08 % v roce 2004. Zlomovou událostí v tomto směru se ukázaly být komunální volby v roce 2002, kdy právě na jižní Moravě SZ získala nejvíce obecních zastupitelů z celé republiky – 26. Tehdy se také vyprofilovala hlavní „zelená“ bašta podpory, kterou je regionální metropole Brno; zde je vzestup Zelených ještě markantnější.

To je dáno zejména kontinuitou osobností, které se zasloužily o rozvoj ekologických aktivit právě v Brně. M. Vlašín byl lídrem kandidátky SZ již v krajských volbách v roce 2000, J. Drápalová vstoupila do SZ až v roce 2002, ale již jako nezávislá úzce spolupracovala s ekologickými aktivisty, zejména jako starostka brněnské čtvrti Nový Lískovec. Oba dva spolu s M. Návratem a tehdejšími předsedou SZ M. Rokosem postoupili v obecních volbách v roce 2002 až do zastupitelstva statutárního města Brno. V Brně se mimo ně stalo zastupiteli v některých městských obvodech dalších 12 kandidátů SZ (viz Tabulka 6). Souhrnně strana obdržela v okrese Brno-město 404 810 hlasů (5,08 %). Tehdy SZ získala, sama a v koalici s Nezávislými kandidáty (NK), i čtyři obecní zastupitele v okrese Brno-venkov, pět v okrese Blansko a jednoho v okrese Vyškov.

V krajských volbách v roce 2004 podpora pro Zelené v samotném Brně vzrostla ještě více. Koalici ZpM dalo svůj hlas 8 657 občanů, čili 8,73 % všech voličů. V jednotlivých volebních obvodech v Brně-městě vidíme nárůst i tam, kde SZ ještě v obecních volbách neměla silnou podporu (viz Tabulka 7). Kromě Brna-Žebětína a Brna-Útěchova překročila ZpM 5% hranici ve všech brněnských čtvrtích. Největší zisk zaznamenala v Brně-Kníníčky (21,25 %), Brně-Nový Lískovec (14,72 %) a Brně-Ořešín (13,95 %). V ostatních městských obvodech se podpora pohybovala od 7 do 9 %. Při srovnání výsledků krajských voleb v letech 2000 a 2004 v okrese Brno-město vzrostla podpora pro Zelené o celých 6,47 % - z 2,26 % (2000) na 8,73 % (2004).

Tabulka 6: Jihomoravský kraj v obecních volbách 2002

Kandidující strana/ koalice	Okres	Obvod	Počet získaných hlasů	Počet získaných hlasů v %	Počet získaných mandátů
SZ	Brno-město	Statutární město	306 208	5,80	4
SZ	Brno-město	Brno-střed	54 707	7,95	4
SZ	Brno-město	Brno-Královo Pole	12 762	6,08	2
SZ	Brno-město	Brno-Žabovřesky	17 276	9,36	2
SZ	Brno-město	Brno-Bystrc	13 695	8,76	3
SZ	Brno-město	Brno-Ořešín	162	13,65	1
SZ+NK	Brno-venkov	Tišnov	3 458	8,29	1
SZ+NK	Brno-venkov	Nová Ves	386	10,80	1
SZ	Brno-venkov	Modřice	2 957	15,31	2
SZ	Blansko	Petrovice	1 023	48,41	5
SZ+NK	Vyškov	Otnice	1 020	14,93	1

Tabulka 7: Podpora pro ZpM v okrese Brno-město v krajských volbách v roce 2004

Okres	Obvod	Počet získaných hlasů	Počet získaných hlasů v %
Brno-město	Brno-střed	1 777	10,16
	Brno-Královo Pole	721	9,24
	Brno-Žabovřesky	564	7,31
	Brno-Bystrc	556	9,69
	Brno-Ořešín	24	13,95
	Brno-sever	1 072	8,17
	Brno-Židenice	429	7,45
	Brno-Černovice	152	8,30
	Brno-jih	114	7,14
	Brno-Bohunice	269	7,70
	Brno-Starý Liskovec	217	6,31
	Brno-Nový Liskovec	356	14,72
	Brno-Kohutovice	359	9,50
	Brno-Jundrov	95	7,31
	Brno-Kniničky	44	21,25
	Brno-Komín	199	8,73
	Brno-Medlánky	68	6,98
	Brno-Řečkovice a M. Hora	393	8,52
	Brno-Maloměřice a Obřany	80	7,02
	Brno-Vinohrady	286	8,90
	Brno-Líšeň	444	8,53
	Brno-Slatina	155	8,17
	Brno-Tuřany	86	7,45
	Brno-Chrlice	45	7,92
	Brno-Bosonohy	44	7,30
	Brno-Žebětín	29	4,30
	Brno-Ivanovice	35	9,04
	Brno-Jehnice	28	8,80
	Brno-Útěchov	6	2,85

V žádném jiném okrese ZpM již nepřekročila 5% hranici. Pouze se jí přiblížila, a to v okrese Hodonín a Brno-venkov s 4,11 %, resp. 3,87 % hlasů. Ostatní okresy v Jihomoravském kraji odpovídaly průměrným ziskům SZ v jiných okresech ČR - na Blanensku 2,1 %, na Břeclavsku 2,08 %, na Vyškovsku 2,31 % a na Znojemsku 1,75 %. V regionálním průměru vzrostla podpora pro Zelené o 3,53 %, nejvíce mimo Brno-město v okrese Hodonín o 2,82 % a Brno-venkov o 2,52 %. Mimo městské části Brna v krajských volbách v roce 2004 ZpM překročila 5% hranici ještě obci Terezín na Hodonínsku, kde ji volilo 65,29 % voličů. Hlavním důvodem zřejmě bylo, že za ZpM kandidovala na pátém místě starostka této obce M. Vykydalová. K dalším úspěšným obcím se řadí obec Krásensko (26,36 %) na Vyškovsku, Sobůlky (21,54 %) a Mutěnice (14,01 %) na Hodonínsku, Kratochvilka (17,82 %) v okrese Brno-venkov nebo Olbramkostel (13,88 %) na Znojemsku.

5.1 Faktory podpory v Jihomoravském kraji

Důležitým rozhodnutím, které přispělo k postupu do krajského zastupitelstva, bylo vytvoření koalice mezi SZ a menší LiRA. LiRA nepůsobí dlouho na krajské úrovni, ale zviditelnila se v roce 2002, kdy podporovala Jiřího Zlatušku v senátních volbách v Brně-městě a o rok později lídra krajské kandidátky J. Löwa v doplňovacích volbách do Senátu (neúspěšně).

Dále sehrálo významnou roli to, že Zelení v Jihomoravském kraji, resp. v Brně, se dokázali vyprofilovat kolem výrazného tématu, kterým je otázka přesunu brněnského nádraží. V roce 2002 tehdejší brněnská radnice rozhodla o přesunu stávajícího nádraží asi o 800 m jižním směrem tak, aby povzbudila rozvoj zaostalé a zchátralé jižní části města, kde by v budoucnu měla vzniknout nová čtvrť Jižní centrum. Celý projekt by se měl realizovat nejpozději do roku 2020 a měl by stát minimálně 22 mld. Kč.⁴⁸ Pro uskutečnění záměru jsou zejména představitelé ODS a KDU-ČSL a stavební lobby, nicméně v květnu 2002 projekt podpořila i vláda. Zastupitelé za SZ v zastupitelstvu města Brna nejprve kritizovali vedení města zato, že prakticky neinformuje občany o svých rozhodnutích. Později se již spolu se zástupci občanských iniciativ, neziskových organizací a některých nezávislých architektů a dopravních odborníků postavili do čela odpůrců přesunu.

Společně v březnu roku 2004 založili občanské sdružení Nádraží v centru, kde se spojilo cca dvacet různých organizací a iniciativ a jehož hlavním cílem bylo vyvolat referendum o přesunu nádraží. Hlavními argumenty ZpM a Nádraží v centru pro zachování nádraží ve středu města byla tvrzení: místo jižním směrem je lépe rozvíjet město směrem východním, což již připravil a naznačil areál IBC; způsobí to komplikace cesty do centra pro mimobrněnské občany, kteří budou muset použít městskou hromadnou dopravu a to možná povede k odlivu cestujících vlakem; město bude stát miliardy korun výkup pozemků, stavba tramvajových tratí a dalších komunikací, takže dlouhodobě nebude mít finanční prostředky na realizaci jiných projektů.⁴⁹

Jako dobrý předvolební tah můžeme hodnotit uspořádání referenda, které podpořilo v petici 24 686 Brňanů. Petici aktivisté odevzdali magistrátu 19. července 2004 a zastupitelé byli nuceni referendum vyhlásit. ZpM a ČSSD prosazovaly, aby se lidové hlasování uskutečnilo společně s volbami do krajských zastupitelstev, nicméně nakonec zvítězil návrh z dílny ODS, který stanovil datum na 9. října proto, aby se otázka přesunu nádraží nepojila s dalšími politickými problémy.⁵⁰ Do kampaně se na straně proti přesunu zapojily osobnosti jako B. Polívka, R. Křesťan nebo A. Goldflam. Naopak proti nim se postavili Zdena Herfortová, Ladislav Kerndl a Jef Kratochvíl.⁵¹

⁴⁸ KLOS, Robert: *Mají aktivisté pravdu?* MF Dnes, 6. října 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=324718>

⁴⁹ KLOS, Robert: *Moderní stavba pomůže Brnu.* MF Dnes, 6. října 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=773327>

⁵⁰ Otázka v referendu: Souhlasíte s tím, aby město Brno ve své samostatné působnosti podniklo všechny kroky k modernizaci železniční stanice „Brno- hlavní nádraží“ ve stávající poloze podél ulice Nádražní? GAJDOŠÍKOVÁ, Vlasta: *Referendum o poloze nádraží bude 9. října.* Rovnost, 8. září 2004, http://okresy.mojenoviny.cz/rovnost/zpravodajstvi_wb/Wb20040908000003.html; USTOHALOVÁ, Jana: *Brňané sami řeknou, jaké chtějí město.* MF Dnes, 6. října 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=566280>

⁵¹ USTOHALOVÁ, Jana: *Brňané sami řeknou, jaké chtějí město.* MF Dnes, 6. října 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=566280>

Referenda se zúčastnilo pouze 78 617 oprávněných voličů (24,9 %), proto bylo vyhlášeno za neplatné. I přesto se jednalo o zatím největší místní referendum na území ČR. Jednoznačně v něm zvítězili odpůrci přesunu – 67 440 Brňanů, čili cca 86 % účastníků.⁵² V předvolebním průzkumu, který se konal týden po referendu, ZpM podpořilo 13 % respondentů.⁵³ Je proto velmi pravděpodobné, že kdyby se lidové hlasování konalo ve stejný den jako krajské volby, byl by zisk ZpM ještě vyšší. Aktivní zapojení Zelených a pozitivní výsledky referenda koalici zviditelnily a zároveň prokázaly, že ZpM může být alternativou ke stávajícím politickým stranám. Voliči ji začali rozhodně brát jako seriózní politický subjekt.

Druhým regionálním sporným tématem, do kterého se ZpM zapojila, je stavba rychlostní silnice R 43 z Brna do Svitav. ZpM prosazuje „nulovou“ variantu R 43 proto, neboť se domnívá, že kraj nepotřebuje žádné další megastavby, které by narušily ráz krajiny. ZpM naopak zdůrazňovala nutnost rekonstrukce a rozšíření stávajících silnic a dostavbu obchvatů kolem obcí a vnitřního brněnského okruhu.⁵⁴

Menší pozornost budila před krajskými volbami otázka trasy dálnice, která by spojovala Brno s Vídní. Hlavní spory se vedou o to, zda by se měla rozšířit stávající rychlostní silnice Brno – Pohořelice až do Mikulova nebo vybudovat nová komunikace přes Brod nad Dyjí do Nového Přerova. Zatímco mikulovští radní by chtěli prosadit variantu přes Mikulov a rozšířit stávající dopravní tah na Vídeň, ekologové se vyslovili proti. Postoj ZpM můžeme označit tehdy ještě za nevyhraněný. M. Hamerský prohlásil: „*Stavba jakékoliv varianty silnice z Pohořelic do Mikulova má čas, stejně na ni nejsou peníze. Nejdřív bychom se navíc měli na společném řešení a propojení komunikací dohodnout s rakouskou stranou...Raději chceme stávající silnici narovnat a udělat obchvaty, než dělat megastavbu s mimoúrovňovými křižovatkami, která navíc rozdělí Pálavu.*“⁵⁵ Rakouská strana ale rozhodla postavit dálnici k Drasenhofenu (přechod s Mikulovem) do roku 2009, která by pokračovala přes Mikulov do Brna. Podle nedávných výroků ZpM tuto variantu odmítá. Považuje dálnici Brno – Mikulov za duplicitní k již existující dálnici Brno – Břeclav, která navíc sevře oblast Pálavy a Lednicko-valtického areálu. ZpM proto preferuje využití stávající dálnice D 2 Brno – Břeclav.⁵⁶ Řešení stavby dálnice se může stát dalším krajským tématem, kolem kterého se koalice bude snažit zviditelnit.

Dalším dobrým tahem ZpM se ukázalo být i personální složení kandidátky, kde se objevily místní a regionální osobnosti a lidé známí z komunální politiky (viz Postup

⁵² Americký politolog Michael Smith s 10 studenty provedl výzkum u volebních místností a získal odpověď 665 oslovených. Mezi hlavní argumenty proti odsunu bylo, že přesun bude stát hodně peněz (73 %), 70 % dotázaných se nelíbilo způsob, jakým radnice o projektu rozhodla, 37 % uvedlo, že by jim přesun zkomplikoval cestování a pouze 18 % dotázaných se domnívalo, že dojde ke snížení počtu cestujících vlakem. KLOS, Robert: *Rozdělené Brno je riziko pro mocné*. Jak podle amerického politologa Smitha ovlivní referendum o nádraží rozhodování voličů. MF Dnes, 23. října 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=592067>; *Výsledky referenda*. In: Jižní centrum Brno, http://www.jcbrno.cz/rjb_referendum.php

⁵³ *Voliči: Hlasování mění pozice politických stran*. Rovnost, 18. října 2004, http://okresy.mojenoviny.cz/rovnost/zpravodajstvi_wb/Wb20041018000012.html

⁵⁴ *ZPM a R43 = nulová (šetrná) varianta*. In: Zelená pro Moravu, <http://www.zelenapromoravu.cz/>

⁵⁵ *Silnice se stala volebním tématem*. MF Dnes, 18. října 2004, <http://mfdnes.newtonit.cz/default.asp?cache=956340>

⁵⁶ DRÁPALOVÁ, Jana: *Zelení: „Otázka silničního spojení Brna s Vídní ještě není rozhodnuta!“* In: Strana zelených, tisková zpráva, <http://www.zeleni.cz/page-type1b.php?x=1437>

krajských organizací – vytváření koalic a kandidáti). Na rozdíl od jiných kandidujících subjektů ZpM dala prostor výraznému počtu žen – 31 žen ze 70 kandidátů. Tolik kandidátek neměla žádná jiná politická strana v kraji.

ZpM je v současnosti v opozici spolu s ČSSD a KSČM proti koalici KDU-ČSL a ODS v krajském zastupitelstvu. Ohledně přesunu nádraží byli doposud neúspěšní a nedošlo ke změně územních plánů. Zelené v Jihomoravském kraji může potenciálně poškodit aféra kolem vůdce koalice J. Löwa, jehož firma spolupracuje na změně územního plánu železničního uzlu Brno, který počítá s odsunem současného nádraží. Samotný J. Löw to nechápe jako problém na rozdíl od kolegů v koalici.⁵⁷

Místo závěru – je možný vstup SZ na parlamentní, resp. poslaneckou půdu?

Z výše uvedeného vyplývá, že vstup Zelených do Parlamentu ČR je reálný, resp. v Senátu již zastoupení mají. Je ale možné, aby SZ postoupila i do PS? Pokud vezmeme v potaz současné složení PS, pak prostor pro Zelené vzniká poté, co US-DEU prakticky vyklidila pozice a je velmi nepravděpodobné, že ve volbách do PS v roce 2006 uspěje. Nicméně překonání 5% hranice vyžaduje mimo dobrou vůli a aspirace i konkrétní kroky a změny v samotné SZ. Příklad krajských voleb prokázal, že SZ musí začít uvažovat reálně a uvědomit si, že stále patří k malým politickým stranám, které mají v porovnání s již etablovanými politickými subjekty užší prostor pro sebezviditelnění. Pokud zpětně rekapitulujeme předvolební kampaň Zelených v krajských volbách, ta se především z finančních důvodů nemohla rovnat vystoupením velkých politických stran. Navíc je stále médií brána spíše jako okrajový subjekt, a proto v nich nemá dostatečný prostor. SZ by se proto měla vyprofilovat kolem jasných konkrétních témat, jako to dokázala například její jihomoravská organizace v případě brněnského nádraží, a rozšířit svůj programový obzor za ekologická a sociální témata.

SZ by také měla vystupovat jako strana koherentní, vzdálená pŕetek a rozmíšek, jejichž doba snad již skončila, schopná řešit své vnitřní problémy jako je např. její dluh z dob minulých. SZ sice tento problém naoko vyřešila, de facto ho však přesunula až do období po volbách do PS v roce 2006. Také by měla v případě voleb jakéhokoliv druhu uvažovat o formování koalice s jí podobným subjektem. Mimo zvýšení naděje na překročení 5% hranice by se SZ podílela i na ukončení drobení české politické scény. Kroky z nedávných měsíců ukazují, že některé KO SZ si uvědomily, že za propad v krajských volbách si ve skutečnosti mohou samy a podnikly kroky k vytvoření koalice na úrovni kraje. Týká se to konkrétně zlínské KO, která na začátku února 2005 podepsala „Prohlášení o společném postupu“ s Evropskými demokraty, Nezávislými starosty pro kraj a Zlínským hnutím nezávislých, čili dohodu o sestavení společných kandidátek v obecních a krajských volbách. Podobně liberecká KO uvažuje o formování koalice s KDU-ČSL, Evropskými demokraty, Sdružením nezávislých kandidátů a nezávislými kandidáty pro nadcházející obecní volby. Rozumný přístup zaujala i ZpM,

⁵⁷ Např. M. Vlašin se vyjádřil, že „Pokud byl konfrontován s tím, že řeší jen odsunutou polohu, s níž nesouhlasíme a on se s tím také ztotožnil, tak takovou zakázku neměl brát nebo ji měl vrátit. Pokud ji nevrátil, tak pochybil“. USTOHALOVÁ, Jana: *Odsun nádraží? Zakázka nevdáí*. MF Dnes, 11. listopadu 2004, <http://mf dnes.newtonit.cz/default.asp?cache=21251>

kteřá sice v krajských volbách uspěla, nicméně je si vědoma zbytečné roztržštěnosti české politické scény, kde vedle sebe občas působí prakticky totožné subjekty. Menší koaliční strana LiRA proto přišla v únoru 2005 s projektem spolupřáce menších liberálních stran, které ale mají blízko k ekologické politice.⁵⁸ Tímto projektem by se mohla inspirovat i celostátní organizace SZ. Pro liberální ekologickou politiku je na české politické scéně v současnosti místo.

Z dané analýzy vyplývá, že SZ musí pokračovat ve svém úsilí o proniknutí na českou politickou scénu především zdola. Pokusy dostat se do PS či EP bez ještě plně etablovaného zázemí v krajích a jednotlivých okresech se ukázaly jako neúčinné. Naopak postup z komunální úrovně na krajskou se prokázal být mnohem efektivnější jako například v Brně, ale i v jiných krajích, kde sice SZ nezískala zastupitele, ale výsledky v některých okresech daly naději, že v příštích volbách by již mohla vstoupit do krajského zastupitelstva – například v jižních Čechách nebo na Liberecku. Česká SZ tak podstupuje podobnou cestu, jakou již prošly její rakouské a německé protějšky.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

Interview

Email od Pavla Andrše, předsedy olomoucké KO SZ, z 20. března 2005.

Email od Jiřiho Čejky, předsedy střeđočeské KO SZ, z 18. března 2005.

Email od Jaroslava Čiháka, předsedy královéhradecké KO SZ, z 21. května 2005.

Email od Marie Hronové, předsedkyně KO SZ Vysočiny, z 11. března 2005.

Email od Zdeňka Legáta, předsedy ZO SZ v Plzni, z 10. března 2005.

Email od Jana Linhart, předsedy pardubické KO SZ, z 10. března 2005.

Email od Karla Pavelky, předsedy zlínské KO SZ, ze 16. března 2005.

Email od Dalibora Stráského, předsedy jihočeské KO SZ, z 22. května 2005.

Rozhovor s Janem Korytářem, předsedou občanského sdružení Společnost přátel přírody a liberecké KO SZ, ze 16. března 2005.

Tištěné

Vize ekologické demokracie. Politický program Strany zelených. Praha a Brno, 2003.

Volební program koalice Strany zelených a Unie svobody – Demokratické unie pro volby do Zastupitelstva kraje Vysočina. Jihlava 2004 (elektronická verze).

Volby v ČR 1990–1999. Praha 2001.

⁵⁸ Jedná se například o Cestu změny, ODA, SOS, ale i US-DEU. TOMANDL, Jan: *Brněnští liberálové volají po spolupřáci.* Rovnost, 3. února 2005, http://okresy.mojenoviny.cz/rovnost/zpravodajstvi_wb/Wb20050203000086.html; Email od Karla Pavelky, předsedy zlínské KO SZ, ze 16. března 2005; Rozhovor s Janem Korytářem, předsedou občanského sdružení Společnost přátel přírody a liberecké KO SZ, ze 16. března 2005.

Internetové zdroje

www.cvvm.cz; www.ekolist.cz; www.fmseznam.cz/zeleni; www.ihned.cz;
www.jcbrno.cz; kraj-vary.kdu.cz; kralovehradecko.zeleni.cz; lidovky.centrum.cz;
www.literarky.cz; mfdnes.newtonit.cz; okresy.mojenoviny.cz; olomoucko.zeleni.cz;
pardubicko.zeleni.cz; plzensko.zeleni.cz; stc.zeleni.cz; ustecko.zeleni.cz; www.stelzer.cz;
www.volby.cz; www.zelenapromoravu.cz; www.zeleni.cz; zeleniaotevreni.info; zlinsko.zeleni.cz

LITERATURA

- PEČÍŇKA, Pavel: *Analýza Strany zelených. Beránek versus Štěpánek - ohočená revoluce?* Britské listy, 7. ledna 2005, <http://www.blisty.cz/2005/1/7/art21432.html>
- PEČÍŇKA, Pavel: *Boj o moc, pro změnu v zeleném.* Listy, 2004, 34, č. 2, s. 17–20.
- PEČÍŇKA, Pavel: *Zelená zleva? Historie ekologických stran v Evropě.* Praha 2002.
- ŠARADÍN, Pavel: *Spor u zelených?* Listy, 2004, 34, č. 2, s. 21–22.
- UHL, Petr: *Vyloučení Milana Horáčka bylo zrušeno.* Britské listy, 17. května 2004, <http://www.blisty.cz/2004/5/17/art18149.html>

Mgr. Petra Měšťánková
Katedra politologie a evropských studií
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC

4. Recenze

KNIHA O NEDEMOKRATICKÝCH REŽIMECH

Pavla Dočekalová

BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal: *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha, Dokořán 2004. 167 s. ISBN 80-86569-89-6

„V českém veřejném diskurzu [...] se totiž stalo až jakousi módou šmahem označovat všechny nedemokracie za totalitní. Znehodnocení termínu totalitarismus dosáhlo nebývalé míry a inflační spirála se roztáčí stále dál.“ (s. 9–10). Těmito slovy autoři Stanislav Balík a Michal Kubát zdůvodňují potřebu vydání publikace o nedemokratických režimech, již v loňském roce vydalo nakladatelství Dokořán. Autory jsou politologové ze dvou (resp. tří) pracovišť: S. Balík z brněnské Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity a M. Kubát působící na pražské Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a zároveň na Západočeské univerzitě v Plzni. S. Balík s M. Kubátem doufají, že přispějí k tomu, aby se do užívání jednotlivých termínů, které jsou s vymezenou problematikou spjaty, vnesl pořádek (s. 10).

Podle autorů je jejich kniha „první českou publikací, jež v dané struktuře a rozsahu zprostředkovává výsledky politologického výzkumu moderních nedemokratických režimů“ (s. 9). Reagují na skutečnost, že obdobná shrnující publikace v českém prostředí dosud chyběla a jejich snahu je v tomto smyslu potřeba ocenit. Nedemokratické režimy patří k nosným tématům politologického výzkumu a dosavadní bádání bylo především doménou historiků. Autoři objasňují, že se v jejich případě jedná o publikaci politologickou, nikoli historiografickou (s. 9).

Cíl knihy, vymezený v předmluvě (která slouží místo úvodu), je zřetelně formulován. Co však již příliš jasně formulováno není, je charakter publikace a cílová skupina čtenářů, které je kniha určena. Sami autoři uvádějí: „*Jelikož chceme zkoumanou problematiku přiblížit pokud možno co nejširšímu spektru čtenářů, není styl celé práce přísně vědecký. Na druhou stranu není také tzv. populární – nepracujeme sice s citacemi, ale uvádíme seznam použité literatury.*“ (s. 9). Jelikož autoři – bez jakéhokoli bližšího vysvětlení – neuvádějí citace a poznámkový aparát, rezignují na jednu ze základních podmínek akademického psaní, a nejedná se tudíž nejen o „přísně vědecký“ styl, ale stěží bychom ho mohli označit za vědecký. Na druhou stranu – dle autorů samotných – není ani populární, považují knihu za politologickou, tedy naznačují vědecké ambice předkládaného textu.

Určitou „schizofrenii“ mezi odbornými a popularizačními rysy předkládané knihy odráží i jazykové podání. Objevují se totiž lehce srozumitelná (a místy bohužel zjednodušující a argumenty nepodložená) tvrzení typu: „*Zejména v českém prostředí, kde je míra sebevědomí novinářů a publicistů velmi vysoká a úroveň jejich vzdělání naopak značně nízká, je to palčivý problém.*“ (s. 11), „*Pokud tomu čtenář nerozumí, není sám. Nelze totiž zcela přesně říct, co ve skutečnosti dialektika je.*“ (s. 106), „*V žádném případě nebyl fašistou, krutým nebo zkorumpovaným tyranem. Takové hodnocení je zlomyslné, nespravedlivé a neodpovídá skutečnosti.*“ (s. 121–122).

Zároveň však čtenář narazí i na některé věty, slova či sousloví, která bychom těžko označili za přístupné co největšímu počtu čtenářů. Jako příklad uveďme: „*subverzivní nástroj mnohem destruktivnější*“ (s. 26), „*ideologické a programové postuláty jsou antitezí*“ (s. 15), „*exekvuje*“ (s. 89), „*s edukací*“ (s. 86), „*kognice*“ (s. 87), „*organicko-etatistické autoritativní režimy - přesahující předechozí typ pomocí kontrolované participace a mobilizace...*“ (s. 57), „*limitovaný pluralismus autoritativních režimů vede ke vzniku semiopozice...*“ (s. 53) či „*Islamistická ideologie (nikoli náboženství, ale politická ideologie, která je na jeho základě postavena!) je považována za teistickou variantu historicistní ideologie (jakými byla nacistické i komunistické učení).*“ (s. 45).

Z obsahového hlediska je kniha rozdělena do osmi kapitol, respektive sedmi kapitol a závěru. V kapitole první se autoři věnují pojmosloví a upozorňují na nejednotnost, která se s používáním termínů spojených s antidemokratiem spjata a vede k „terminologickému chaosu“ (s. 11). V této části textu se zabývají jednak rozlišením forem vlády (oligarchie, plutokracie, diktatura, autarchie, despocie apod.), stejně jako pojmy extremismus, extrémnost, extrémní, extremistický, radikalismus či fundamentalismus. Zatímco s autory lze bez výhrad souhlasit v tom, že k „terminologickému chaosu“ opravdu dochází, nelze zcela potvrdit, že se sami tomuto problému stoprocentně vyhnuli. Klasifikace forem vlády – částečně shodná s tím, jak ji M. Kubát postihнул v publikaci *Úvod do studia politické vědy*¹ – sice problémy nepůsobí, ovšem pojmy spjaté s charakteristikou politických aktérů (extremismus, radikalismus, fundamentalismus) již tak zcela přesně definované nejsou. Na s. 14 sice autoři pojednávají o rozdílu extremismus – extrémnost, avšak absentuje „uspokojivá“ definice extremismu a pojmy extrémní a extremistický jsou na některých místech implicitně brány jako synonyma (např. „*V současné evropské politice jsou extrémní/extremistické politické strany...*“, s. 14), což je nepřesné a sami autoři se v tomto případě „terminologického chaosu“ nevyvarovali.

Ve druhé kapitole se S. Balík s M. Kubátem věnují definici totalitarismu – kapitola se skládá z následujících částí: Vznik a rozšíření pojmů totalitní a totalitarismus, Modernita či primordialita totalitarismu?, Totalitarismus jako politické náboženství, Definice totalitarismu, Literární zpracování totalitarismu, Charakteristické rysy totalitarismu a Vnitřní klasifikace totalitarismu. Vycházejí z děl řady renomovaných badatelů (jako jsou mimo jiné Vladimír Čermák, Rio Preisner, Giovanni Sartori či

¹ KUBÁT, Michal: *Autoritativní a totalitní politické systémy*. In: CABADA, Ladislav – KUBÁT, Michal a kol: *Úvod do studia politické vědy*. 2. rozšířené a doplněné vydání. Praha, Eurolex Bohemia 2004, s. 364 an.

Juan José Linz) a přinášejí celou řadu relevantních informací. Sekce Literární zpracování totalitarismu je sice velmi zajímavá, pojednává zejména (nikoli však výhradně) o Orwellově knize 1984 a její zařazení do publikace je na místě, problémy však trochu působí její vsazení do textu mezi definice a charakteristické rysy totalitarismu, které se může jevit poněkud umělé a částečně jakoby přetrhávalo nit teoretické části. Možná mohli autoři tuto část v textu umístit jinam.

Třetí kapitola se věnuje zevrubně autoritativním režimům – definuje je, vysvětluje jejich klíčové znaky, uvádí jednotlivé typy těchto režimů, velmi krátce se zabývá i srovnáním totalitních a autoritativních režimů a stručně zmiňuje i sultanistické režimy. Publikaci by patrně detailnější komparace nedemokratických režimů neuškodila, neboť by tím byl znovu podtrhnut rozdíl mezi totalitními a autoritativními režimy, čímž by se autoři ještě více přiblížili naplnění svého cíle.

Ve čtvrté kapitole S. Balík a M. Kubát vysvětlují problém legitimacy v autoritarismu a totalitarismu. Uvádějí několik typů legitimacy (např. pro autoritativní režimy je to legitimita charismatická, tradicionalistická, národní, strukturální, legalistická, geopolitická, idealistická, technokratická, negativistická, efektivní, sociálně ideová a společenská smlouva jako legitimita). Jednotlivé typy legitimacy vysvětlují a uvádějí k nim místy i konkrétní příklady.

V páté kapitole S. Balík s M. Kubátem nahlíží do politické psychologie a vysvětlují základní rysy autoritářské osobnosti a politického vůdcovství, šestá kapitola se zabývá totalitní ideologií a autoritativní mentalitou. V této části již docházíme k prvním konkrétním příkladům, kdy autoři uvádějí jako příklad ideologií nacismus, komunismus (v této části píše téměř výhradně o marxismu), maoismus a severokorejskou filozofii čučche. V části Konkrétní příklady mentalit sice autoři píše: „*Představme si ve stručnosti čtyři konkrétní příklady mentalit – na příkladu Frankova Španělska, Pinochetova Chile, Salazarova Portugalska a Dolfussova a Schusniggova Rakouska*“ (s. 116), ve skutečnosti však jako příklad uvádějí ještě Kaddáfího Libyi.

V sedmé kapitole se S. Balík s M. Kubátem plně zabývali praktickým fungováním totalitních a autoritativních režimů, přičemž může být pro čtenáře, který sahá po knize s názvem „*Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*“ zklamáním, že ona slibovaná praxe je předmětem pouze jediné kapitoly o rozsahu cca 30 stran² a nepoměrně rozsáhlejší část knihy je věnována teoriím. Na omezeném prostoru navíc autoři „stihli“ vysvětlit fungování komunistického Ruska (ač přesnější by byl název Sovětského svazu), nacistické Třetí říše, Albánie, Pol Potovy Kambodže (jakožto režimy totalitní) a frankistického Španělska, Estado Novo v Portugalsku, italské provincie Carnaro, „lidového“ Polska a kádárovského Maďarska (příklady autoritativních režimů), takže na detailní analýzy praktického fungování neměli dostatečný prostor.

Balík a Kubát nikterak nevysvětlují, proč byly vybrány právě tyto příklady a proč některé další (např. fašistická Itálie či komunistické Československo) byly ponechány stranou. Na konkrétní příklady autoři jen velmi částečně vztahují teoretické poznatky představené v předchozích kapitolách knihy a v některých případech se soustředí spíše

² Avšak – jak již bylo uvedeno – částečně i předchozí kapitola o mentalitách a ideologiích uvádí praktické příklady, takže čtenář zajímající se o praktické fungování režimů má k dispozici informaci více.

na vývoj režimů či líčí hrůzy, které tyto režimy napáchaly. Hodnocení režimů – pokud se objevuje – místy sklouzává k povrchnosti či zjednodušení.

Například u Frankova Španělska autoři píší, že: „*Na druhou stranu však nelze přimnout označování Franka jako ‚krvavého psa‘, vnucované komunistickou publicistikou*“ (s. 142.) Nelze. Proč ale autoři zmiňují hodnocení vycházející z krajně levicové publicistiky? Proč se raději neopírají o v předcházejících částech uváděné teoretiky autoritarismu? K této kapitole se ještě váže jedna výhrada: bez vysvětlení či teoretického zakotvení je představen hybridní režim Lee Kuan Yewa v Singapuru, což působí poněkud nekoherentně, neboť charakteristika hybridních režimů se v předchozích částech neobjevila. Zato se vyskytla, byť v rozsahu přibližně půl stránky, definice režimu sultanistického. S. Balík s M. Kubátem tedy mohli pojednat o případné návaznosti Singapuru na sultanistický režim (z textu není zřejmé, jestli nějakou návaznost spatřují či nikoli), a v teoretických kapitolách mohli definovat hybridní systémy.

Závěr (s názvem Závěr – srovnání vybraných aspektů některých autoritativních a totalitních režimů) je velmi stručný. Sestává z jediné stránky textu, za níž následuje třístránková tabulka, ve které autoři srovnávají vybrané aspekty autoritativních a totalitních režimů v praxi. Tabulka se věnuje následujícím režimům: Německo (1933–1945), SSSR (1922–1953), Čína (1949–1976), Itálie (1922–1946) a Španělsko (1936–1975). Proč byly do tabulky zahrnuty právě tyto režimy autoři opět nikterak nevysvětlují – zejména chybí vysvětlení, proč doplňují Čínu a Itálii, kterými se v kapitole o praktickém fungování režimů nezabývali, a proč z představených režimů vybírají právě výše uvedené. Nebo lze za odpověď považovat stranu 160, kde se objevuje poznámka „*zpracováno podle publikace*“ a odkaz na knihu B. Szmulika a M. Żmigrodzkeho? Závěr publikace si zasloužil podrobnější zpracování.

Ke knize je potřeba vznést ještě jednu, poměrně závažnou výhradu. Místy se totiž čtenář – obeznámený s některými zdroji uvedenými v seznamu literatury – nemůže zbavit dojmu, že někde již něco podobného četl. Ponecháme-li stranou předchozí Balíkova a Kubátova díla, zjistíme, že si autoři na některých místech „vypůjčují“ sousloví, nebo dokonce i části vět či celé věty (respektive s minimálními modifikacemi) z jiných publikací, aniž by tuto skutečnost uvedli. Zde se citelně projevuje absence odkazů na literaturu. V díle S. Balík a M. Kubát mnohdy neodkazují na autory, od nichž poznatky převzali, na některé sice ano, avšak někdy „zapomínají“ u doslovných citací uvozovky. Uveďme alespoň několik konkrétních příkladů.

Část věnovaná severokorejské ideologii čučche uvádí některé informace velmi podobné těm, jako se objevují v knize Marka Bankowicze *Demokraté a diktátoři*.³ Porovná-li čtenář strany 223–224 Bankowiczova textu a stranu 113–114 Balíkova a Kubátovy publikace, zjistí, že text opravdu místy nese stopy Bankowiczova díla.

Zůstaneme-li ještě na s. 114 Balíkova a Kubátovy knihy, můžeme se dočíst. „*Mimo samozřejmou kontrolu veškerých komunikačních kanálů je jednou týdně každý občan vyzván k účasti na kurzu politické výchovy a taktéž jednou týdně se každý zúčastňuje hodin kritiky a sebekritiky, kterým se v Severní Koreji říká ‚životní bilancování‘. Každý je povinen sám sebe obvinít alespoň z jedné politické chyby a formulovat nejméně dvě výtky*

³ BANKOWICZ, Marek: *Demokraté a diktátoři*. Praha, Eurolex Bohemia 2002, s. 211–228.

na adresu těch, se kterými se pravidelně stýká.“ Vezmeme-li Černou knihu komunismu,⁴ pak na straně 103 můžeme číst: „Jednou týdně je každý občan vyzván k účasti na kurzu politické výchovy a taktéž jednou týdně se každý zúčastňuje hodin kritiky a sebekritiky, kterým se v Severní Koreji říká ‚životní bilancování‘. Každý je povinen sám sebe obvinít alespoň z jedné politické chyby a formulovat nejméně dvě výtky na adresu těch, se kterými se pravidelně stýká.“ U S. Balíka a M. Kubáta chybí nejen zmínka o Černé knize komunismu, ale i uvozovky.

Obdobných nedostatků by se bohužel dalo najít více, uvedme alespoň jeden argument pro další výše zmíněnou výtku. Přestože pisatelé odkazují na autory, u doslovných citací místy chybí uvozovky. Například M. Kubát a S. Balík píší: „*R. Preisner se domnívá, že by bylo mylné si myslet, že Osvětím náleží pouze ke ‚zhovadilostem nacismu‘. Do Osvětími prý míří a ústí logicky všechen totalitarismus, jemuž vždycky nakonec jde o anihilaci banální, Bohem stvořené a vykoupené reality. Takto banální byl ‚méněcenný‘ Žid zrovna tak jako kulak. I bolševický totalitarismus musí mít zákonitě svou Osvětím, jako ji měl totalitarismus nacistický.*“ (s. 29–30). Uvozovky jsou pouze u slov „zhovadilostem nacismu“ a „méněcenný“. Text Ria Preisnera⁵ zní: „*Bylo by mylné myslet, že Osvětím náleží pouze ke zhovadilostem nacismu, do Osvětími míří a ústí logicky všechen totalitarismus, jemuž vždycky nakonec jde o anihilaci banální, Bohem stvořené a vykoupené reality. Takto banální byl ‚méněcenný žid‘ zrovna tak jako ‚kulak‘. I bolševický totalitarismus musí mít zákonitě svou Osvětím, jako ji měl totalitarismus nacistický.*“ (s. 288).

Celkový dojem z této knihy je tedy poněkud rozpačitý. Nejvýraznějším nedostatkem jsou právě chybějící odkazy na literaturu a poznámkový aparát, a proto nemůžeme publikaci jednoznačně označit za odborný text. Na knize lze ocenit zevrubné shrnutí a představení dosavadních teorií. V případě praktického fungování režimů se do jisté míry jedná o syntézu poznatků z již existujících textů, které jsou či nejsou v ČR dostupné (seznam literatury uvádí i zdroje psané v anglickém, německém a polském jazyce). Publikace sice zaplňuje mezeru ve výzkumu moderních nedemokratických režimů, avšak stále zanechává prostor pro další studii, která by se obsírněji a detailněji zabývala analýzou praktického fungování nedemokratických režimů a aplikací teoretických východisek na konkrétní příklady.

Mgr. Pavla Dočekalová
oddělení politologie
Ústav filozofie, politických a společenských věd
Fakulta humanitních studií, Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62, 500 03 HRADEC KRÁLOVÉ
e-mail: pavla.docekalova@uhk.cz

⁴ RIGOULOT, Pierre: Severní Korea, Vietnam, Laos: *Dračí sémě*. In: COURTOIS, Stéphane – WERTH, Nicolas – PANNÉ, Jean-Louis – PACZKOWSKI, Andrzej – BARTOŠEK, Karel – MARGOLIN, Jean-Louis: *Černá kniha komunismu*. Zločiny, teror, represe, 2. Praha a Litomyšl, Paseka 1999.

⁵ PREISNER, Rio: *Kritika totalitarismu*. Fragmety, I. Sázka o člověka. Řím, Křesťanská akademie 1973.

5. Zprávy

ŽIVOTNÍ JUBILEUM
prof. PhDr. MILOŠE TRAPLA, CSc.

Pavel Marek

V polovině ledna roku 2005 oslavil své 70. narozeniny přední český historik prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc., člen akademické obce Univerzity Palackého v Olomouci. Přestože jeho kmenovým pracovištěm je katedra historie filozofické fakulty, v období, kdy vznikala a postupně se formovala katedra politologie a evropských studií, si vytvořil pevné vazby také k ní a k jejím pracovníkům. Jen namátkou uvedme, že spolupráce obou kateder stála u zrodu Centra pro exilová studia, jehož je prof. Trapl nyní ředitelem, ale neméně významný byl a je i v současné době jeho příspěvek k doktorandskému studiu na katedře – už několik let totiž stojí v čele oborové rady pro politologii. Domníváme se proto, že životní jubileum prof. Trapla je i pro katedru politologie a evropských studií vhodnou příležitostí k tomu, aby na stránkách sborníku *Politologica* mu vzdala dík a projevila úctu alespoň touto formou.

Prof. Miloš Trapl má svými kořeny blízko k Brnu a jeho okolí: 15. ledna 1935 se narodil v Hustopečích, kde jeho otec působil jako středoškolský profesor na gymnáziu. Hned v roce 1936 se celá rodina přestěhovala do moravské metropole, která se stala městem jeho mládí: zde chodil do obecné školy a absolvoval reálné gymnázium – maturoval v roce 1953. Odtud pak vedla jeho cesta do Olomouce, kde v letech 1953–1957 vystudoval obory čeština a dějepis na Vysoké škole pedagogické. Tato druhá metropole Moravy, kam rodina následovala svou hlavu, prof. dr. Miloslava Trapla, jenž po obnovení univerzity na Hanou několik let dojížděl s úkolem vybudovat katedru a studium sociologie, se stala městem Traplova života: po promoci nastoupil jako referent na Krajskou archivní správu MV, v letech 1960–1964 působil v muzeu v oddělení kapitalismu a 1. září 1964 začal pracovat na Univerzitě Palackého, v Kabinetu regionálních dějin při katedře historie filozofické fakulty UP (v letech 1995–1999 byl jeho vedoucím), a jako odborný asistent na katedře historie. Zahájil tak dosud 40 let trvající dráhu vysokoškolského učitele, která je po okraj naplněná pedagogickou a vědeckou prací zahrnující vedení přednášek a seminářů v oblasti českých a československých dějin 19. a 20. století, regionálních dějin, muzejnictví a archivnictví pro historiky a bádání o českých dějinách předbělohorského období (zhruba do roku 1961), potom novodo-

bých českých a československých dějin, českého politického katolicismu, regionálních dějin a novodobého českého a československého exilu; její žej je vložena do asi 500 publikovaných příspěvků (monografie, studie a články ve sbornících a časopisech), více než 450 veřejných přednášek, televizních a rozhlasových pořadů, expertních posudků atd. Výrazně se podílel také na výchově mladých odborníků a vědců, což dokazuje jak množstvím diplomových prací nesoucích jeho jméno vedoucího, tak asi 50 posudků habilitačních, kandidátských a doktorských spisů.

Práce vysokoškolského pedagoga je provázána neustálým studiem, zdokonalováním a prohlubováním vědomostí, což z vnějšího pohledu odráží nárůst počtu titulů a promítá se také do různých funkcí v rámci pracoviště i vědecko-pedagogické komunity. Nejinak tomu bylo i v případě M. Trapla. V roce 1966 obhájil kandidátskou práci s názvem *Československá strana lidová na Moravě v letech 1918–1938* (knižně vyšla o dva roky později v řadě Act UP), souběžně získal titul PhDr. V roce 1977 se habilitoval na Masarykově univerzitě v Brně prací *Československá strana lidová v ČSR 1918–1938*, která byla vydána nejprve u nás v roce 1990 a o pět let později v překladu v USA. Po 20 letech docentského působení, v roce 1997 dr. M. Trapl předstoupil před vědeckou radu Masarykovy univerzity, která jej doporučila ke jmenování univerzitním profesorem. Přes 30 let (v letech 1965–1998 a opět od roku 2003) osvědčoval své diplomatické schopnosti ve funkci zástupce vedoucího katedry historie, krátce v letech 1998–1999 toto pracoviště také řídil. Od počátku 90. let je ředitelem Centra pro čs. exilová studia na FF UP, předsedá oborovým radám historie a politologie na FF UP, účastní se prací komisi pro doktorská, habilitační a profesorská řízení, jezdí na zasedání redakčních rad Slezského sborníku (od roku 1980 dosud) a Jižní Moravy (od roku 1967 dosud), je členem vědeckých rad FF UP v Olomouci a FPF SU v Opavě, místopředsedou Masarykovy společnosti v Olomouci atd.

Historická obec oceňuje u prof. Trapla jeho široký rozhled a mimořádnou odbornou erudici, která je podložena nevšední pamětí a obrazností myšlení. Jeho historické práce se vyznačují schopností skloubit postižení obecných tendencí se zkonkrétnující a ilustrující detailní drobnokresbou, což mu umožňuje vytvářet plastický a nečernobílý obraz minulosti. Jako historik je schopen na vysoké profesionální úrovni předkládat jak široké syntézy látky ve středoevropském rozměru, tak současně analyzovat situaci a historické jevy odehrávající se v mikroregionu města nebo vesnice. Konkrétním důkazem této teze jsou na jedné straně jeho práce týkající se politického katolicismu a na druhé straně podíl na mnohasvazkové ojedinělé edici *Historického místopisu Moravy a Slezska v letech 1848–1960* (společně s Josefem Bartošem a Jindřichem Schulzem) a zejména dějiny moravských měst a vesnic. Zatímco Traplovy analýzy dějin Československé strany lidové v letech 1918–1948, k nimž se organicky přimykají v mnohém průkopnické monografie a studie o Janu Šrámkovi (např. *Monsignore Jan Šrámek*, 1995) nebo Františku Světlíkovi (2001) a sondy do dějin katolické církve (např. kapitola o církevních poměrech v letech 1848–1938 v pražském arcibiskupství, 1994; studie *Vývoj římskokatolické církve na Moravě v letech 1918–1938*, 2002), jsou odborné veřejnosti známy jako práce, s nimiž se budou vyrovnávat všichni badatelé jdoucí v jeho šlépějích, evokace lokální historie stojí zcela neprávem jakoby na okraji: a právě na toto pole je prof. M. Trapl organizátory a historiky zván jako uznávaný expert, jako

autor a redaktor, disponující zmíněným citem pro syntézu obecného s regionálním. Jen výčet monografií zhruba 25 měst a vesnic, v jejichž tiráži je uvedeno Traplovo jméno, je obdivuhodný a figurují tu např. Olomouc, Prostějov, Uherské Hradiště, Hodonín, Břeclav, Uherský Brod atd. Jestliže mu bylo nabídnuto autorství 4. svazku dějin Moravy (společně s J. Bartošem, práce vyšla v roce 2004), považují tuto skutečnost za logické vyústění a svým způsobem i završení mnohaleté badatelské práce v této oblasti.

V roce 1966 se M. Trapl vlastně poprvé v 1. sv. Historického místopisu představil širší veřejnosti jako autor prací o politických stranách a politickém stranictví. Toto téma dodnes sleduje a do velké míry jej jako historika i profiluje, přičemž v 90. letech 20. století se rozšířilo o studium dějin československého exilu. Zdá se, jakoby právě toto téma začalo vytlačovat ostatní a v současnosti zaujalo v Traplově badatelské práci dominantní postavení. Mnohé naznačují jeho poslední monografie *Exilová politika* v letech 1948–1956 (se Zdeňkem Jiráskem, 1997) a *Československý exil a krajanské hnutí ve Švýcarsku* v letech 1945–1989 (s Arnoštem Skoupým a Milošem Kouřilem, 2004). Domnívám se však, že při autorově všestrannosti jde pouze o optický dojem, neboť paralelně vznikají příspěvky do Biografického slovníku Slezska a severní Moravy, medailony historiků a kolegů (L. Hosák, Z. Kristen, J. Bartoš, J. Schulz, S. Sedláček, M. Kouřil atd.) i studie k dějinám olomoucké univerzity nebo letům normalizace.

Nakonec jsme si nechali lidský profil prof. M. Trapla. Když jsme s ním nedávno hovořili, přiznal, že velký vliv na něj měl jeho otec, byť se odborně rozdílně profilovali a rozcházeli se v politickém vidění reality. Zdá se nám, že M. Trapl je pokračovatelem rodinné tradice svou mimořádnou vstřícností, ochotou a laskavostí. Vnímám jej jako člověka, který neumí říci ne, snaží se pomoci, hledá konsensus, mír a klid. Neznáme učitele, za nímž přichází takové množství studentů a žádá, aby vedl jejich diplomové či jiné písemné práce. Přitom je pedagogem náročným, který umí vytknout chyby a nedostatky. Je však ve svém chování noblesní, společenský, nevyhýbá se ani večírkům nebo posezením v soukromí. Ne náhodou jsme s prof. Jiřím Malířem zvolili titul sborníku vydávaného Univerzitou Palackého a Maticí moravskou v Brně k počtě Traplových 70. narozenin *Andros Probabilis – muž hodný chvály*.

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE PRACÍ prof. PhDr. MILOŠE TRAPLA, CSc., ZA LÉTA 1958–2004 SE VZTAHEM K POLITICKÉMU STRANICTVÍ

Rok 1960

1. *Perzekuce komunistického tisku za první republiky v číslech*. [S Václavem Burianem]. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1960, č. 90, s. 144–145.
2. *Přehled dějin dělnického hnutí na střední a severní Moravě do roku 1890*. [S Vladimírem Lesákem]. In: Sborník Vlastivědného muzea v Olomouci, ř. B, 6/1960, s. 41–101.
3. *Stráž lidu v letech 1924–1929*. [S Josefem Špičákem]. In: Z dějin Stráže lidu. Sborník k 40. výročí Stráže lidu. Red. Rudolf Stuna. Olomouc 1960, s. 56–92.

Rok 1961

4. *Vznik KSČ v Hranicích a okolí.* In: *Minulostí Přerovska*, 3. Red. Gustav Vožda. Přerov 1961, s. 53–61.

Rok 1963

5. *Politické strany a jejich vliv na orientaci obyvatelstva v Olomouci za předmnichovské republiky.* [S Josefem Bieberlem]. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1963, č. 111, s. 23–27. [K 80. narozeninám prof. Václava Nešpora].
6. *Vývoj organizační struktury KSČ.* In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica, Historica* 4. Red. Dimitrij Krandžalov. Praha, SPN 1963, s. 235–250.

Rok 1966

7. *Boj lidu a KSČ na Královédvorskú počátkem okupace.* In: *Krkonoše a Podkrkonoší*, 2. Red. Vladimír Wolf. Hradec Králové, Východočeské nakladatelství 1966, s. 128–131.
8. *Politické strany* [Celá kapitola VIII]. *Reformistické a ostatní odborové organizace.* [V kapitole Odborové organizace, podkapitola 3]. In: *Historický místopis Moravy a Slezska 1848–1960*, sv. 1. Územně správní vývoj státních a společenských institucí a organizací na Moravě a ve Slezsku v letech 1848–1960. Red. Josef Bartoš. Ostrava, Profil 1966, s. 164–223 a 229–334.

Rok 1967

9. *Katolické odborové hnutí v českých zemích, zvláště na Moravě, v druhé polovině 30. let.* In: *Za jednotu odborového hnutí.* Red. Vladimír Dubský. Praha 1967, s. 205–219.
10. *Olomoucký „rudý prelát“ František Světlík.* *Střední Morava*, 1967, č. 1, s. 64–68.

Rok 1968

11. *Politika českého katolicismu na Moravě 1918–1938.* *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica* 13. Supl. Praha, SPN 1968. 88 s.

Rok 1969

12. *Pravicoví socialisté.* In: *Navrátil Jan a kol.: Dějepisectví.* Olomouc, UP 1969, s. 219–224.

Rok 1971

13. *Dělnické hnutí a politika KSČ na Litovelsku ve 20. letech.* In: 50 let bojů KSČ za socialismus v Severomoravském kraji. Olomoucko. Sborník statí, vzpomínek a dokumentů. Red. Jan Hříbek. Ostrava, Profil 1971, s. 73–84.

Rok 1976

14. *Volby za buržoazní republiky 1918–1938.* In: Z historie voleb. Red. Jiří Talpa. Ostrava, KKS 1976, s. 15–24.
15. *Výsledky voleb do poslanecké sněmovny 1920–1946.* In: K metodickým otázkám regionálních dějin dělnického a komunistického hnutí. Red. Josef Bartoš. Ostrava, Profil 1976, s. 143–187.

Rok 1978

16. *Politický katolicismus za buržoazní ČSR 1918–1938.* In: Ateistický sborník. Red. Jiří Talpa. Olomouc, KPÚ 1978, s. 5–45.

Rok 1979

17. *Obrana demokracie a český politický katolicismus v letech 1935–1938.* In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 20. Red. Josef Bartoš. Praha, SPN 1979, s. 89–112.
18. *Památky revolučního hnutí a KSČ na Olomoucku.* In: Sborník památkové péče v Severomoravském kraji, 4. Red. Jan Machač. Ostrava, Profil 1979, s. 29–42.

Rok 1981

19. *Krise českého politického katolicismu v první polovině třicátých let 20. století.* In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 21. Red. Josef Bartoš. Praha, SPN 1981, s. 59–80.

Rok 1982

20. *Ke stavu státního plánu výzkumu VIII-7-1/6 Zemědělská politika KSČ v období budování socialismu v Československu - v českých zemích.* In: Sborník prací z regionální konference ke státnímu plánu výzkumu VIII-7-1/6 v Uherském Hradišti. Red. Lubomír Slezák. Brno, Blok 1982, s. 17–22.

Rok 1983

21. *Český politický katolicismus v letech 1921-1929*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 22. Red. Josef Bartoš. Praha, SPN 1983, s. 63-92.

Rok 1984

22. *Odborové hnutí v období bojů na obranu republiky a demokracie a proti fašismu (1933-1938)*. Přehled dějin československého odborového hnutí. Red. Vladimír Dubský. Praha, Práce 1984, s. 237-286.
23. *Odborové hnutie v období boja na obranu republiky a demokracie proti fašizmu (1933-1938)*. In: Prehľad dejín československého odborového hnutia. Bratislava, Práca 1984, s. 212-240.

Rok 1986

24. *Odraz vlivu politických stran ve výsledcích parlamentních voleb na býv. okrese Boskovice v letech 1907-1946*. In: Regionální sborník okresu Blansko '86. Blansko 1986, s. 3-16.
25. *Problémy spracovania dejín jednotných roľníckych družstiev*. [S Josefem Bartošem]. Historický časopis, 34, 1986, č. 2, s. 253-261.
26. *Realizace rolnické politiky KSČ při združstevňování zemědělské malovýroby horských a podhorských oblastech Českomoravské vrchoviny v letech 1949-1960*. [S Františkem Kraváčkem a Miloslavem Pospíchálem]. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 23-1986. Red. Josef Bartoš. Praha, SPN 1986, s. 117-142.

Rok 1988

27. *Československá strana lidová na Slovensku*. Historický časopis, 36, 1988, č. 3, s. 480-484.
28. *Dějiny dělnického hnutí na Olomoucku a jeho památky*. In: Památky dělnického hnutí a KSČ okresu Olomouc. Red. Leoš Mlčák. Olomouc, OSPPPOP 1988, s. 7-9.
29. *Integrace JZD v olomouckém okrese*. [S Miloslavem Pospíchálem]. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 24-1988. Red. Josef Bartoš. Praha, SPN 1988, s. 153-173.
30. *Konference polské antifašistické opozice v Palkovicích v roce 1936*. Těšínsko, 31, 1988, č. 3-4, s. 19-21.
31. *Vliv politického katolicismu v průmyslových oblastech českých zemí v letech 1918-1938*. Slezský sborník, 86, 1988, č. 2, s. 165-169.

Rok 1990

32. *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu 1918–1938*. Praha, SPN 1990. 71 s. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica. Suppl. 30.
33. *Politický systém první Československé republiky*. Ostrava, KPU 1990. 62 s.
34. *Studijní materiály k novodobým dějinám. Politický systém první Československé republiky*. [S Karlem Konečným]. Olomouc 1990. 52 s.

Rok 1991

35. *Internace vedoucích politiků Československé strany lidové Jana Šrámka a Františka Hály - po únoru 1948*. [Se Zdeňkem Jiráskem]. In: *Tábory nucené práce a další projevy perzekuce 1948–1954*. Sborník z konference SÚ ČSAV a KH FPF SU Opava. Ed. Mečislav Borák. SU 1991, s. 83–93.
36. *Místo Slezska v kontaktech polské emigrace s domácí opozicí ve 30. letech*. In: *Slezsko v česko-polských vztazích 1918–1947*. Ed. Dan Gawrecki. Opava, Slezský ústav 1991, s. 29–32.
37. *Monsignore František Hála, rodák z Dražovic na Vyškovsku*. In: *Václavu Burianovi k 17. 7. 1991*. Olomouc 1991, s. 102–107. [Rukopis].
38. *O inwigilacji przez czechosłowackie urzędy Wincentygo Witosa w czasie jego pobytu w Czechosłowacji (1935–1939)*. In: *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin, Polonia, Sectio F – Historia, Vd. XLVI/XLVII, 1991/1992*, s. 471–484.
39. *Sté výročí narození německého demokratického politika z Jižní Moravy Erwina Zajicka*. In: *20. Mikulovské sympózium 1990. Kulturně historické styky jižní Moravy*. Ed. Emil Kordiovský. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 1991, s. 131–134.
40. *Wincenty Witos v Československu (1933–1939)*. *Těšínsko*, 34, 1991, č. 1, s. 21–25.

Rok 1992

41. *Polští političtí emigranti v lázních Gräfenberku ve třicátých letech 20. století*. *Severní Morava*, 63, 1992, s. 43–45.
42. *Velké Opatovice v pamětech polského premiéra W. Witose*. *Vlastivědný věstník moravský*, 44, 1992, č. 2, s. 244–246.
43. *Vztahy mezi českým a slovenským katolicismem v letech 1918–1938*. In: *Slovensko v politickom systéme Československa*. Materiály z vedeckého sympózia. Časť 11.–13. novembra 1991. Ed. Dušan Kováč a Vladimír Bistrický. Bratislava, SNR a HÚ SAV 1992, s. 45–59.

Rok 1993

44. *Jan Šrámek*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 1. Ed. Milan Myška a Lumír Dokoupil. Ostrava, Ostravská univerzita 1993, s. 103–104.
45. *Masarykova pedagogická činnost*. In: Tomáš Garrigue Masaryk, filozof a pedagog. In: Sborník příspěvků z 1. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 19. listopadu 1992. Ed. Taťána Martonová a Jiří Šimeček. Hodonín, Masarykovo muzeum 1993, s. 6–16.
46. *Moravský exil polského premiéra W. Witose*. Vlastivědný věstník moravský, 45, 1993, č. 4, s. 383–395.
47. *Němečtí poslanci a senátoři ze severní Moravy (1920–1938) v publikaci dánského historika*. Severní Morava (Šumperk), 66, 1993, s. 66–68.
48. *Politické strany*. In: Sborník z 22. Mikulovského sympózia 1992. Ed. Emil Kordiovský. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 1993, s. 35–57.
49. *Svržení Masarykova pomníku a demonstrace v Prostějově v dubnu 1953*. Štafeta (Prostějov), 24, 1993, s. 2–7.
50. *Vzpomínka na poslance Rudolfa Malíka ze Žarošic*. In: Od Hradské cesty. Mimořádné vydání k 80. narozeninám Jaroslava Vlacha. Red. Jaroslav Vlach. Olomouc-Šternberk-Žarošice, Vlastivědný kroužek v Žarošicích 1993, s. 81–86.
51. *Vztahy mezi českým a německým katolicismem v Československu v letech 1918–1938*. In: Procházka staletími. Sborník příspěvků k padesátinám PhDr. Vladimíra Wolfa. Dissertationes historicae 1 – 1993. Ed. Vladimír Lesák. Hradec Králové – VŠ Pedagogická 1993, s. 185–195.

Rok 1994

52. *25 let od úmrtí politika Rudolfa Malíka*. Jižní Morava, 30, 1994, sv. 33, s. 208–210.
53. *Hála, František. Světlík, František. Tučný, Alois*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 2. Ed. Milan Myška a Lumír Dokoupil. Ostrava, Ostravská univerzita 1994, s. 41, 116, 124–125.
54. *Vznik a vývoj Dělnické akademie*. In: Pohledy do minulosti. Sborník příspěvků k šedesátinám doc. PhDr. Vladimíra Lesáka. Dissertationes Historicae, 2/1994. Ed. Vladimír Wolf. Hradec Králové, VŠP 1994, s. 305–311.

Rok 1995

55. *Die Stellung der römisch-katholischen Kirche in der Tschechoslowakei 1918–1938*. In: Die Stellung der römisch-katholischen Kirche und der politische Katholizismus in Österreich und in den Nachfolgestaaten 1918–1938. Ed. Maxmilian Jan Liebmann. Graz, Karl-Franzens Universität 1996, s. 85–88.
56. *Dostál-Lutinov, Karel. Gottwald, Klement. Kadlčák, Josef. Mnohoslav. Stojan, Antonín. Cyril*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 3. Ed. Milan Myška a Lumír Dokoupil. Ostrava, Ostravská univerzita 1995, s. 34–35, 40, 61–62, 108–109.

57. *Monsignore Jan Šrámek*. Olomouc, Danal 1995. 110 s.
58. *Nezdařený pokus Msgr. Jana Šrámka a Františka Hály o útek do emigrace po únoru 1948*. Zpravodaj Centra pro exilovou politiku (Olomouc), 1, 1995, č. 1, s. 12–16.
59. *Political Catholicism and the Czechoslovak People's Party in Czechoslovakia, 1918–1938*. Social Science Monographs. Boudler, New York, Columbia University Press 1995. 151 s.

Rok 1996

60. *Exil po únoru 1948. Počátky politické organizovanosti a činnosti poúnorové emigrace a vznik Rady svobodného Československa*. Olomouc, Centrum 1996. 67 s.
61. *Exil po únoru 1948*. Zpravodaj Centra pro exilová studia (Olomouc), 1, 1996, č. 2, s. 1–12.
62. *Fritscher, Karl. Masaryk, Tomáš Garrigue. Rýpar, Jan*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 6. Ed. Milan Myška a Lumír Dokoupil. Ostrava, Ostravská univerzita 1996, s. 35–36, 88–90, 108.
63. *Mocenské elity v Československé straně lidové po roce 1945*. In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. Ed. Vladimír Goněc. Brno, MU Brno 1996, s. 119–127.
64. *P. Jan Šrámek a Nový Jičín*. [S Karlem Chobotem]. In: Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 50, Nový Jičín, Vlastivědné muzeum 1996, s. 41–44.
65. *Reformní hnutí a normalizace v závodech MILO Olomouc v letech 1968–1971*. In: Počátky normalizace na severní a střední Moravě. Praha, ÚSD 1996, s. 83–92. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 24.

Rok 1997

66. *Exilová politika v letech 1948–1956*. [Se Zdeňkem Jiráskem]. Olomouc, Centrum 1997. 112 s.
67. *Internace vedoucích politiků Čs. strany lidové – Jana Šrámka a Františka Hály – po únoru 1948*. [Se Zdeňkem Jiráskem]. In: Vždy proti totalitě... Zdeňku Flajzarovi k 85. narozeninám. Red. Josef Bieberle. Olomouc, vl. nákladem (Miloslav Čermák), 1997, s. 38–47.
68. *Schälzky, Robert*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 8. Ed. Milan Myška, a Lumír Dokoupil. Ostrava, Ostravská univerzita 1997, s. 99–100.
69. *Úloha T. G. Masaryka v demokratickém systému Československa*. In: Masarykova filozofie pojetí demokracie a existence pluralitního politického systému 1. republiky. Sborník příspěvků ze 4. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 1996. Ed. Taťána Martonová a Jiří Šimeček. Hodonín, Masarykovo muzeum 1997, s. 3–8.

Rok 1998

70. Prostějovský černý pátek 10. dubna 1953. Prostějov, město 1998, 23 s.
71. *Spolky a politické strany v Kloboukách*. Klobouky u Brna. Město, dějiny, krajina a lidé. Ed. Emil Kordiovský. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost 1998, s. 109–112.
72. *Jak se chudý chlapec stal členem panské sněmovny*. In: Palackého cesta. Ed. Milošlav Pospíchal. Olomouc, UP 1998, s. 125–128.
73. *Názory představitelů českého a slovenského poúnorového exilu na budoucí uspořádání státu*. In: Česko-slovenská historická ročenka 1998. Ed. Vladimír Goněc. Brno, MU Brno 1998, s. 31–38.
74. *Přednášková činnost P. Jana Šrámka na Zábřežsku*. Severní Morava (Šumperk), 1998, č. 74, s. 59–60.
75. *Předpoklady a možnosti československé demokracie z hlediska občanského a národnostního principu*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 27–1996. Sborník prací historických 15. Ed. Jindřich Schulz. Olomouc, UP 1998, s. 153–158.
76. *Přístup Československé strany lidové k zemědělské problematice*. In: Zemědělství na rozcestí 1945–1948. Ed. Blanka Rašticová. Uherské Hradiště, Slováké muzeum 1998, s. 110–117. Studie Slováké muzea v Uherském Hradišti 3–1998.
77. *Životní osudy PhDr. Petra Zenkla* (úvodní slovo). In: Petr Zenkl: Mozaika vzpomínek. Ed. Miloš Kouřil. Olomouc, Centrum 1998, s. 5–13.

Rok 1999

78. *Adolf Klímek*. [Se Zdeňkem Filipem]. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 12. Ed. Milan Myška a Lumír Dokoupil. Ostrava, Ostravská univerzita 1999, s. 27–28.
79. *Beneš a Šrámek v zahraniční činnosti 1939–1945*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 28–1998. Ed. Milošlav Pospíchal. Olomouc, UP 1999, s. 113–120.
80. *Začlenění římskokatolické církve do české společnosti po roce 1918*. In: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Ed. Jaroslav Valenta, Emil Voráček a Josef Harna. Praha, HÚ AV ČR 1999, s. 140–147.

Rok 2000

81. *Český politický katolicismus za první republiky a Morava*. In: Dějiny Moravy a Matice moravské. Ed. Libor Jan. Brno, Matice moravská 2000, s. 213–221.
82. *Česká politická emigrace ve 20. století (1914–1989)*. In: Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století. Sympóziium o českém vystěholectví, exulantství a vztazích k domovu. Ed. Stanislav Brouček. Praha, Karolinum, Etnologický ústav AV ČR 2000, s. 36–45.

83. *Československá strana lidová v letech 1945–1948*. In: Marek, Pavel a kol.: Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998. Olomouc, UP 2000, s. 305–308.
84. *Josef Tomášek*. [Se Zdeňkem Filipem]. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada. Sešit 1 (12). Ed. Milan Myška a Lumír Dokoupil. Ostrava, Ostravská univerzita 2000, s. 103–104.
85. *Katolické strany do roku 1938*. In: Marek, Pavel a kol.: Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998. Olomouc, UP 2000, s. 151–159.
86. *Náboženství a politika*. In: Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000. Ed. Eva Broklová. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2000, s. 135–143.
87. *Politické strany v exilu*. In: Marek, Pavel a kol.: Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998. Olomouc, UP 2000, s. 347–358.
88. *Poslanci lidové strany z let 1946–1948 ze Zábřežska*. [Se Zdeňkem Filipem]. In: Osobnost v politické straně. Ed. Pavel Marek. Olomouc, UP 2000, s. 454–459.
89. *Postavení katolické církve a politický katolicismus ve střední Evropě v letech 1918–1938*. In: Moderní dějiny, 8. Ed. Josef Harna. Praha 2000, s. 169–179.
90. Slovo úvodem. In: *Viktor Miroslav Fic: Československá strana národně sociální v exilu*. Prameny a studia k dějinám čsl. exilu 1948–1989 (řídí Jiří Pernes), svazek 5. Red. Kateřina Mikšová. Brno, Prius 2000, s. 9–18.
91. *Tisk Československé strany lidové v letech 1918–1938*. In: Tisk a politické strany. Ed. Pavel Marek. Olomouc, UP 2001, s. 89–95.
92. *Tschechische politische Emigration in den Jahren 1938, 1939, 1948 und 1968*. In: Exile im 20. Jahrhundert. Ed. Robert Luft. München, Collegium Karolinum 2000, s. 77–97. Exil Forschung, Bd. 18.

Rok 2001

93. *Břeclavské spolky a politické strany*. [S Kateřinou Kouřilovou]. In: Město Břeclav. Ed. Emil Kordiovský. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 2001, s. 514–520.
94. *Mons. František Světlík (1875–1949)*. Nástin života a díla katolického politika a novináře. [S Pavlem Markem]. Olomouc-Rosice, Gloria 2001. 131 s.
95. *Politici bývalé agrární (republikánské) strany v Československé straně lidové v letech 1945–1948*. In: K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách. Ed. Jiří Šouša. Praha, Karolinum 2001, s. 153–158.

Rok 2002

96. *Družstevnictví Československé strany lidové*. In: Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Studie Slovákého muzea v Uherském Hradišti, 7. Ed. Blanka Rašticová, Uherské Hradiště, Slováké muzeum 2002, s. 73–77.

97. *Spolky a politické strany ve Velkých Pavlovicích*. [S Kateřinou Kouřilovou]. Město Velké Pavlovice. Ed. Emil Kordiovský. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost 2002, s. 335–443.

Rok 2003

98. *Profesor Franz Spina, vědec, politik, ministr*. In: Moravskotřebovské vlastivědné listy, 14, 2003, s. 28–30.
99. *Snahy komunistického režimu o získání krajanů ve Šývcarsku ke spolupráci*. [S Arnoštem Skoupým]. In: Slezský sborník, 101, 2003, č. 3, s. 361–370. Sborník příspěvků k 80. narozeninám Dr. Bořivoje Čelovského.

Rok 2004

100. *Přehled života a díla Monsignore ThDr. h.c. Jana Šrámka*. In: Jan Šrámek, kněz, státník, politik. Ed. Pavel Marek. Olomouc, UP 2004, s. 29–38.

Prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.
Katedra politologie a evropských studií
Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Křížkovského 12, 771 80 OLOMOUC
e-mail: marekpa@tiscali.cz

KATEDRA POLITOLOGIE A EVROPSKÝCH STUDIÍ FF UP V ROCE 2004

V roce 2004 zůstalo složení vedení katedry stejné jako v předchozím roce: ve funkci vedoucího katedry působil prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr., jeho zástupcem byl Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A., a jako tajemník pracoval Mgr. Jiří Lach, Ph.D., M.A. Pokud jde o složení kolegia učitelů, k 30. 6. 2004 definitivně z katedry odešel Kevin Capuder, M.A., a doc. PhDr. Pavel Barša, Ph.D. (úvazek 0,5), k 1. 9. 2004 přešla na Katedru aplikované lingvistiky FF UP PhDr. Ivana Mrozková. Novou členkou se k tomuto datu naopak stala doktorandka Mgr. Lucie Tunkrová, M.A., na úvazek 0,7. Dalšími členy katedry v roce 2004 byli prof. PhDr. Michal Klíma, CSc. (na úvazek 0,5), Gaudenz Assenza, M.P.A., D. Phil. (Oxon), Mgr. Jakub Dürr, Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D., a Mgr. Markéta Šuštková. Externí výuku na katedře letním semestrem ukončili PhDr. Margot Keprtová, K. Capuder, M.A., a Mgr. Jana Hamplová. V roce 2004 jako externisté na katedře vyučovali Mgr. Martin Fafejta, Ph.D., a Mgr. Miloš Fňukal, Ph.D. (letní semestr), Ing. Jaroslava Kubátová, Ph.D., PhDr. Jan Outlý (letní semestr) a David Young, Ph.D., M.A. (zimní semestr).

Na sekretariátu katedry ukončily k 30. 6. 2004 svou činnost Mgr. Pavla Dočekalová a Mgr. Lenka Strnadová, které od 1. 9. 2004 nahradily Mgr. Petra Měšťánková a Mgr. et Mgr. Pavlína Springerová; v čele sekretariátu stála nadále (jako zástup za mateřskou dovolenou) Hana Krylová, sekretářka katedry filozofie.

V akademickém roce 2003–2004 ukončilo studium na KPES FF UP v prvním ročníku 32, ve druhém 21, ve třetím 22, ve čtvrtém 21 a v pátém osm posluchačů.

1. ZAHRANIČNÍ AKTIVITY KATEDRY

V oblasti zahraniční spolupráce a mezinárodních kontaktů si katedra politologie a evropských studií UP v roce 2004 nejen uchovala, nýbrž dále aktivně rozvíjela svůj dlouhodobě budovaný profil. Udržela si v tomto ohledu nezpochybnitelnou pozici jednoho z nejsilnějších aktérů jak na filozofické fakultě, tak na celé Univerzitě Palackého. Dokonce v porovnání s ostatními politologickými pracovišti v ČR a na Slovensku se

stále jedná o profilaci unikátní. Kromě stávajících čtených smluv, jež má buď přímo KPES, nebo univerzita skrze naši katedru podepsaných a naplňovaných s partnerskými institucemi zejména v západní, jižní, severní a střední Evropě a USA, jsme rozšířili tento počet o další univerzity. KPES byla rovněž významným hybatelem v rozpracování a dokončování aktivit v rámci magisterského programu Euroculture a CEEPUS, jež navrhla, zaštiťovala a vedla proděkanka FF UP dr. Radmila Slabáková. Úzce a každodenně byla katedra prostřednictvím odpovědných pracovníků (z katederního týmu zahraniční agendu i nadále měli na starosti Jakub Dürr, Dan Marek a Markéta Šústková) v kontaktu jak s Kanceláří zahraničních styků UP a prorektorkou či proděkany pro zahraniční záležitosti, tak s partnery v zahraničí, kteří KPES také hojně navštěvovali. V nejrůznějších evaluacích, písemných i ústních vyjádřeních byla katedra velmi pozitivně hodnocena za aktivní rozvoj mezinárodní dimenze olomoucké akademie.

Program SOCRATES-ERASMUS

Nejvýznamnější zahraniční aktivitou byl i nadále program Erasmus. V jeho rámci na katedru ze zahraničí v roce 2004 přijelo 35 studentů, kteří v Olomouci strávili celkem 157 měsíců (část z nich byli studenti z univerzit, se kterými mají navázanou spolupráci jiná pracoviště v rámci UP). Na zahraniční studijní programy vyjelo 30 studentů politologie, z toho na partnerské univerzity katedry 27 studentů (viz Tabulka 1 níže). Studentům jsme navíc ve spolupráci s ostatními katedrami nabídli i studijní místa ve Francii (dva semestrální pobyty). Kromě stávajícího vysokého počtu erasmovských partnerů ve všech částech Evropy byla nově podepsána smlouva s Jozef Tischner University v Krakově. Našimi partnery nadále jsou Haag (Nizozemí), Lovaň (Belgie), Portsmouth (Velká Británie), Queen Mary College, University of London (Velká Británie), Limerick (Irsko), Helsinky (Finsko), Madrid - Complutense (Španělsko), Madrid - Francisco Vittoria (Španělsko), Jena (Německo), Lipsko (Německo).

Tabulka 1: Počty studentů a destinace jejich studia v rámci programu Erasmus (2004)

ERASMUS kód instituce	Název instituce	Země	SM	
			studentů	měsíců
B LEUVEN01	Katholieke Universiteit Leuven	BE	2	10
D JENA01	Universität Jena	DE	2	20
D LEIPZIG01	Universität Leipzig	DE	1	10
E MADRID03	Universidad Complutense de Madrid	ES	4	20
IRL LIMERICK01	University of Limerick	IE	2	18
NL S-GRAVE13	Haagse Hogeschool	NL	4	20
PL KRAKOW20	Wyższa Szkoła Europejska im. Ks. Józefa Tischnera	PL	1	5
SF HELSINK01	Helsingin Yliopisto	FI	2	20
UK LONDON031	Queen Mary College	GB	2	10
UK LOUGHBO01	Loughborough University	GB	4	20
UK PORTSMO01	University of Portsmouth	GB	3	20
			27	173

V roce 2004 se neuskutečnily žádné monitorovací návštěvy ani mobility pedagogů, ty byly předběžně naplánovány na rok 2005.

Jiné programy

Pokračovaly studentské výměny s Valdosta State University z americké Georgie. Olomouc navštívil jeden jejich student a Valdostu dva čeští. Další dva olomoučtí studenti se účastnili bakalářského a magisterského programu na partnerské Miami University v Ohiu. Podařilo se nám ke studiu získat devět zahraničních platících studentů, z toho dva z Juanita College, šest z Michigan State University, jeden pro magisterský program z Holandska.

I nadále odpovědní pracovníci katedry intenzivně komunikovali s kolegy z Michigan State University a prohlubovali kontakty s Georgia College & State University. Nově se rozvíjela spolupráce s Juanita College v Pennsylvánii.

Úspěšně byla zakončena práce na grantu vlámské vlády vedoucí k vytvoření školičího střediska v záležitostech EU.

Krátkodobé studijní programy pro zahraniční studenty

Také v tomto bodě katedra pokračovala v tradici organizování kratších zahraničních studijních programů pro naše americké partnery. Katedra připravila studijní program pro Antioch College, Ohio, USA, která k nám vyslala v rámci *Olomouc Study Abroad Program* v březnu 2004 12 studentů. Skupina vedená dr. Dale Gardnerem absolvovala několik přednášek, navštívila také místní podnikatelská a průmyslová zařízení, romské neziskové organizace a radnici. V polovině května na tři týdny přijela skupina 25 účastníků programu Valdosta University v rámci jejich *Maymester Study Abroad*. Skupinu vedli James LaPlant a Carol Glenn. Byly pro ně připraveny přednášky, poznávací výlety do Krakova, Budapešti, Prahy a jiných míst v ČR.

Katedra se prostřednictvím J. Dürra a kurzu *Society and Politics* podílela na zajištění programu *Associated Colleges of Midwest* (září až prosinec 2004). Také napomohla akademicky zajistit program University of Nebraska, který organizovala katedra historie.

Zahraníční hosté

Dva britští odborníci rozšířili na katedře počet anglicky vyučovaných kurzů, když politický filozof dr. Robert Brecher z University of Brighton v letním semestru připravil intenzivní kurz *What is Liberalism?*, v zimním semestru pak studenti vysoce cenili jeho předmět o feminizmu. Kurz *British Political System* nabídl dr. David Young. Na KPES dále přednášeli dr. Carol Glenn, dr. James LaPlant, dr. Dwight Call a dr. Dale Gardner z USA.

Zahraníční pracovní cesty

Řada členů katedry v rámci různých projektů uskutečnila pracovní cesty do zahraničí. Gaudenz Assenza po celý rok spolupracoval s univerzitou v Jeně a s organizací DAAD (Německá akademická výměnná služba). Dan Marek a Lucie Tunkrová absolvovali v rámci katederního projektu, jenž byl zaměřen na rozvoj katederního akademického programu výzkumný pobyt v institucích EU v Bruselu. Pavel Šaradín a Jiří Lach v rámci řešení svých vědeckých úkolů Grantové agentury ČR uskutečnili několik cest do Londýna, Jiří Lach navíc navštívil na podzim americký Westpoint, kde se zúčastnil mezinárodní konference. Jakub Dürr absolvoval výzkumné pobyty na univerzitách v Římě a Berlíně. Markéta Šústková absolvovala tříměsíční pobyt na univerzitě v Římě.

Mezinárodní konference

Katedra ve spolupráci s NATO uspořádala konferenci *NATO a jeho budoucnost*, která se uskutečnila 5. října 2004. Mezi jinými se jí zúčastnil velvyslanec ČR při NATO J. E. Karel Kovanda.

2. PEDAGOGICKÉ ZÁLEŽITOSTI KATEDRY

V roce 2004 pokračovalo tříступňové členění studijního programu, proto byli uchazeči přijímáni do tříletého bakalářského programu, který bude ukončen zkouškou a udělením bakalářského diplomu. Absolventi se budou moci ucházet o studium akreditovaného navazujícího dvouletého magisterského programu, nebo pokračovat ve studiu na jiné škole podobného zaměření. Přijímací řízení pro magisterské studium prozatím nebylo vypisováno – KPES zde respektovala kolektivní strategii FF UP. V současné době pokračuje pětiletý magisterský program, přičemž naposled do něj vstupovali studenti ve školním roce 2002–2003. Z akreditovaných programů je třeba uvést ještě stávající bakalářský stupeň, jehož první absolventi budou graduovat v následujícím roce, dále pak program doktorský.

V organizaci výuky oproti minulému akademickému roku nedošlo k zásadním změnám: pro 1. ročník tedy i nadále platí, že je ukončen pouze komplexní písemnou zkouškou z úvodu do mezinárodních vztahů, úvodu do problematiky EU a úvodu do politologie. Také po 3. ročníku zůstává pravidlem, že studenti skládají písemný test jako předpoklad pro postup k ústní části zkoušky. Tímto krokem se nesporně zvýšila náročnost ukončení 3. ročníku, ale katedra zhodnotila kombinaci písemné a ústní zkoušky jako vhodný nástroj pro zajištění kvalitních absolventů prvních třech let studia na KPES.

Úmyslem KPES v tomto akademickém roce bylo přijat do 1. ročníku studia 50 posluchačů. Procedura přijímání studentů, kdy absolventi přijímacího řízení nejsou povinni informovat univerzitu, zda skutečně zahájí studium, vedla spolu s některými dalšími faktory k tomu, že skutečný počet posluchačů 1. ročníku byl v září 2004 jen 37.

Pro následující rok se KPES rozhodla pro jednokolový písemný přijímací test a přijetí 80 studentů do 1. ročníku.

Obhájené diplomové práce

V roce 2004 byly na KPES FF UP obhájeny tyto diplomové práce:

1. ČERMÁKOVÁ, Kateřina
The Securitization of Migration Policy in the European Union. Olomouc 2004. 94 s.
Vedoucí diplomové práce: Gaudenz B. Assenza, M.P.A., D. Phil (Oxon)
Oponent: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.
2. FLUXA, Jan
Regionální politika EU v ČR v programovacím období 2004–2006 a možnosti města Plzně. Olomouc 2004. 76 s.
Vedoucí diplomové práce: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.
Oponent: Mgr. Markéta Šústková
3. HLAVÁČEK, Petr
Vývoj, struktura a postavení opozice v běloruském politickém systému v letech 1989–2002. Olomouc 2004. 145 s.
Vedoucí práce: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.
Oponent: Doc. PhDr. Jan Holzer, Ph.D.
4. HUTAŘ, David
Rozhodovací proces Evropské unie po Mezivládní konferenci v roce 2004. Olomouc 2004. 85 s.
Vedoucí diplomové práce: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.
Oponent: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.
5. KARÁSEK, Pavel
Teorie elit a jejich cirkulace: komparace obměny politických elit v dolních komorách parlamentů ve střední a západní Evropě v letech 1993–2003. Olomouc 2004. 77 s.
Vedoucí práce: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.
Oponent: Mgr. Lucie Tunkrová, M.A.
6. KŘÍŽOVÁ, Kateřina
The European Union Climate Change Policy: A SWOT Analysis. Olomouc 2004. 73 s.+ příl.
Vedoucí diplomové práce: Gaudenz Assenza, M.P.A., D. Phil (Oxon)
Oponent: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.

7. MĚŠTÁNKOVÁ, Petra
Přechod Mexika k demokracii. Olomouc 2004. 118 s.
Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jakub Dürr
Oponent: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.
8. MOHLEROVÁ, Marie
Imigrační politika Evropské unie. Olomouc 2004. 94 s.
Vedoucí práce: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.
Oponent: Mgr. Jakub Dürr
9. PARRÁKOVÁ, Barbora
Reforma veřejné správy a analýza postojov slovenských politických strán k reforme veřejné správy. Olomouc 2004. 89 s. + příl.
Vedoucí práce: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.
Oponent: Mgr. Jakub Dürr
10. PŘIKRYL, Jiří
Slovinská zahraniční politika s důrazem na vztahy k sousedním zemím. Olomouc 2004. 120 s.
Vedoucí práce: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.
Oponent: Mgr. Jakub Dürr
11. SPRINGEROVÁ, Pavlína
Hnutí za samosprávnou demokracii - Společnost pro Moravu a Slezsko ve fázi konstituování a stabilizace stranického systému. (Analýza vývoje a činnosti HSD-SMS od prosince 1989 do června 1996). Olomouc 2004. 155 s.+ příl.
Vedoucí práce: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.
Oponent: Mgr. Jiří Lach, Ph.D., M.A.
12. STRUNA, Milan
Proměny v zahraniční a bezpečnostní politice Německa v letech 1990-2003. Olomouc 2004. 82 s.
Vedoucí práce: prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.
Oponent: PhDr. Šárka Waisová, Ph.D.
13. ŠTOLL, Martin
Volby do Evropského parlamentu v roce 2004 v České republice. Olomouc 2004. 128 s. + příl.
Vedoucí práce: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.
Oponent: Mgr. Lucie Tunkrová, M.A.

14. ZBÍRAL, Robert

Role of Multilateral Institutions in Promoting Clean Energy in Kazakhstan. Olomouc 2004. 117 s.

Vedoucí práce: Gaudenz B. Assenza, M.P.A., D. Phil (Oxon)

Oponent: Mgr. Jakub Dürr

15. ŽOUŽELKOVÁ, Marcela

Vliv národnostní politiky na bezpečnost Litvy, Lotyšska a Estonska. Olomouc 2004. 90 s.

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.

Oponent: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M. A.

3. PUBLIKAČNÍ A VĚDECKÉ AKTIVITY

V roce 2004 pracovníci katedry publikovali tyto práce:

Gaudenz B. Assenza

Monografie

Mobilizing Private Finance for Sustainable Development: Realistic Policy or Wishful Thinking? Olomouc, Periplum 2004. 384 s. ISBN 80-86624-21-8.

Using Markets for the Environment: An Outline of 21st Century Environmental Policy. Olomouc, Periplum 2004. 174 s. ISBN 80-86624-20-X.

Výzkumné práce zadané mezinárodními organizacemi

With Oksana Nyshta: 'Framework Conditions for the Promotion of Energy Efficiency in Ukraine'. In: Economic Commission for Europe, *Experience of International Organizations in Promoting Energy Efficiency: Ukraine*. ECE Energy Series No. 26. New York, NY and Geneva, Switzerland: United Nations, s. 3-25. ISBN 92-1-101091-8.

With Oksana Nyshta: 'International Organizations and Energy Efficiency: Lessons of Experience in Ukraine'. In: Economic Commission for Europe, *Experience of International Organizations in Promoting Energy Efficiency: Ukraine*. ECE Energy Series No. 26. New York, NY and Geneva, Switzerland: United Nations, s. 27-48. ISBN 92-1-101091-8.

With Milka Janakieva: 'Framework Conditions for the Promotion of Energy Efficiency in Bulgaria'. In: Economic Commission for Europe, *Experience of International Organizations in Promoting Energy Efficiency: Bulgaria*. ECE Energy Series No. 23. New York, NY and Geneva, Switzerland: United Nations, s. 3-41. ISBN 92-1-101086-1.

With Milka Janakieva: 'International Organizations and Energy Efficiency: Lessons of Experience in Bulgaria'. In: Economic Commission for Europe, *Experience of International Organizations in Promoting Energy Efficiency: Bulgaria*. ECE Energy

Series No. 23. New York, NY and Geneva, Switzerland: United Nations, s. 43–67. ISBN 92-1-101086-1.

Studie a články

'Climate Policy: A Review of the Debate'. AUPO, Politologica 3. Ed. Pavel MAREK. Olomouc, UP 2004, s. 29–44. ISBN 80-900965-1-4.

Jakub Dürr

Studie a články

Is Theory of Europeanization Relevant for Central European Countries? In: CABADA, Ladislav – KRAŠOVEC, Alenka (edd.): *Europeanization of National Political Parties*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2004, s. 35–42. ISBN 80-86473-78-3. (Spoluautoři: Dan Marek a Pavel Šaradín).

Regionální politika EU: vývoj, principy, cíle a nástroje. In: MAREK, Dan (ed.): *Příprava na strukturální politiku Evropské unie*. Ostrava, Repronis 2004, s. 15–31. ISBN 80-7329-065-2.

Europeizace české politické scény: politické strany a referendum o přistoupení k EU. Mezinárodní vztahy, 39, 2004, č. 1, s. 27–49. ISSN 0323-1844. (Spoluautoři Dan Marek a Pavel Šaradín).

Jiří Lach

Studie a články

Decentralization in the Czech Republic: The European Union, Political Parties, and the Creation of Regional Assemblies. Publius – Journal of Federalism, 34, 2004, č. 1, s. 35–51. ISSN 0048-5950. (Spoluautoři: Michael Baun, James LaPlant a Dan Marek).

Decentralizace v České republice: EU, politické strany a vznik krajské samosprávy. In: AUPO, Politologica 3. Ed. Pavel MAREK. Olomouc, UP 2004, s. 129–144. ISBN 80-244-0886-4. (Spoluautoři: Michael Baun, James LaPlant a Dan Marek).

Historik Josef Borovička a československá společnost po roce 1945. In: AUPO, Politologica 3. Ed. Pavel MAREK. Olomouc, UP 2004, s. 181–189. ISBN 80-244-0886-4.

Jaroslav Werstadt: strážce Šustova odkazu v letech 1945–1970. In: *Andros Probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc., k jeho 70. narozeninám*. Edd. Jiří MALÍŘ a Pavel MAREK. Brno-Olomouc, Matice moravská a UP 2005, s. 567–584. ISBN 80-86488-16-0. ISBN 80-244-0943-7.

Josef Borovička na univerzitách v Bratislavě a v Brně. Časopis Matice moravské, 23, 2004, č. 2, s. 395–420. ISSN 0323-052X.

Mezinárodní historické kongresy a československá historiografie před druhou světovou válkou (Se zřetelem k roli Josefa Šusty). In: AUPO, Historica 32. Ed. Miloslav POSPÍCHAL. Olomouc, UP 2004, s. 29–44. ISBN 80-244-09-72-2.

Životní osudy Josefa Borovičky. In: *Moderní dějiny*, 12, 2004, s. 213–246. ISBN 80-7286-065-8.

Další texty

Maďarské kulaté stoly před 15 lety. Listy, 34, 2004, č. 5, s. 41–44.

Korespondence: František Laichter – Bedřich Fučík. Listy, 34, 2004, č. 1, s. 58–64. (edice s úvodem; autorské strany /a. s./ 58–59)

Listy úcty a respektu. Alois Musil a Josef Šusta ve vzájemné korespondenci. Listy, 34, 2004, č. 2, s. 52–62. (edice s úvodem; a. s. 52–53).

Zápisky buchenwaldské. Svědectví Jaroslava Werstadta z let 1939 až 1945. Listy, 34, 2004, č. 5, s. 59–66. (edice s úvodem; a. s. 59–60).

JIROUŠEK, Bohumil: *Josef Macek. Mezi historií a politikou.* Práce z dějin vědy, sv. 19. Řídí Antonín Kostlán. Praha, Výzkumné centrum pro dějiny vědy 2004, 240 s. ČMM, 123, 2004, č. 2, s. 493–494. ISSN 0323-052X. (recenze)

MAREK, Pavel: *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1942.* Brno. L. Marek 2004, 423 s. ČMM, 123, 2004, č. 2, s. 560. ISSN 0323-052X. (recenze)

Badatelské granty v roce 2004

(1. poskytovatel; 2. název; 3. doba trvání; 4. hlavní výstup – jen uzavřené granty)

1. Grantová agentura České republiky; 2. *Vědecký a lidský profil historika Josefa Šusty 1874–1945* (GAČR POST-DOC, 409/01/D038); 3. od 2001–2004; 4. monografie: *Josef Šusta: osudy českého historika.* Praha, Argo 2005 (v tisku).

1. Grantová agentura Akademie věd České republiky; 2. *Mezinárodní historické kongresy a československá historiografie 1918–1938* (GAAV, Juniorský grant, KJB8138402); 3. 2004–2006.

1. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR; 2. *Josef Borovička: Osudy českého historika ve 20. století* (Rozvojový grant MŠMT); 3. 2004; 4. zahájení habilitace.

Další kvalifikační postup v roce 2004

Zahájeno habilitační řízení pro obor historie na FFUP v Olomouci: 8. prosince 2004 (reference: Vědecké oddělení FFUP – vvz@ffnw.upol.cz; tel. 00420–58 563 3013).

Účast na konferencích

Název: Student Conference on United States Affairs 56. Téma: *Beyond Hegemony: The Goals and Consequences of American Action at Home and Abroad*

Pořadatel: United States Military Academy, West Point. Místo a datum konání: USMA, West Point, NY, USA, 10. – 13. listopadu 2004

Forma účasti: předsedající panelu Central and Eastern Europe.

Dan Marek

Edice

Příprava na strukturální politiku Evropské unie. Ostrava, Repronis 2004. 124 s. ISBN 80-7329-065-2. (Editor a spoluautor s Jakubem Dürrem, Evou Bradovou, Pavlou Dočekalovou a Lenkou Strnadovou).

Studie a články

- Decentralization in the Czech Republic: The European Union, Political Parties and the Creation of Regional Assemblies.* Publius – The Journal of Federalism, 34, 2004, č. 1, s. 35–51. ISSN 0048-5950. (Spoluautoři: Michael Baun, James LaPlant, Jiří Lach).
- Decentralizace v České republice: EU, politické strany a vznik krajské samosprávy.* AUPO, Politologica 3. Ed. Pavel MAREK. Olomouc, UP 2004, s. 129–144. ISBN 80-244-0886-4. (Spoluautoři: Michael Baun, James LaPlant a Jiří Lach.)
- Is Theory of Europeanisation relevant for Central European Countries?* In: CABADA, Ladislav – KRAŠOVEC, Alenka (edd.): Europeanisation of National Political Parties. Dobrá Voda, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2004, s. 43–48. ISBN 80-86473-78-3. (Spoluautoři: Jakub Dürr a Pavel Šaradín).
- Europeizace české politické scény: politické strany a referendum o přistoupení k EU.* Mezinárodní vztahy, 39, 2004, č. 1, s. 27–49. ISSN 0323-1844. (Spoluautoři: Jakub Dürr a Pavel Šaradín).

Pavel Marek

Monografie

- Pravoslavní v Československu v letech 1918–1942.* Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku. Brno, L. Marek 2004. 424 s. ISBN 80-86263-52-5.

Studie a články

- Jan Šrámek a jeho vztah k ideám politického stranictví v letech před první světovou válkou.* In: Jan Šrámek. Kněz-státník-politik. Ed. Pavel MAREK. Olomouc, KPES FF UP 2004, s. 75–88. ISBN 80-900965-1-4.
- Josef Dobrovský a problematika celibátu v historii Katolické moderny.* AUPO, Moravica 1. Studia Moravica, 1. Edd. Jiří FIALA, Jana KOLÁŘOVÁ a Jana VRAJOVÁ. Olomouc, UP 2004, s. 345–352. ISBN 80-244-0845-7.
- K Dositejově československé misi v letech 1920–1925/6.* In: O exilu, šlechtě, Jihoslovanech a jiných otázkách dějin moderní doby. Sborník k narozeninám Arnošta Skoupého. Ed. Radmila SLABÁKOVÁ. Olomouc, UP 2004, s. 181–205. ISBN 80-244-0781-7.
- K některým aspektům církevní krize na počátku první Československé republiky.* AUPO, Politologica 3. Ed. Pavel MAREK. Olomouc, UP 2004, s. 161–179. ISBN 80-900965-1-4.
- Kočovní herec. Příklad rodiny Štanderů.* In: Člověk na Moravě 19. století. Edd. Lukáš FASSORA, Jiří HANUŠ, Jiří MALÍŘ. Brno, CDK 2004, s. 417–430. ISBN 80-7325-038-1.
- Životní jubileum prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc.* Časopis Matice moravské, 123, 2004, č. 2, s. 603–606. ISSN 0323-052X.

Edice

AUPO, Politologica 3. Olomouc, UP 2004. 283 s. ISBN 80-900965-1-4.

Jan Šrámek. *Kněz-státník-politik*. Olomouc, KPES 2004. 417 s. ISBN 80-900965-1-4.

(Sborník ze stejnojmenné konference KPES FF UP v Olomouci konané v roce 2003). Referáty o konferenci.

Alena Bartlová – Martin Holak: Mezinárodní konferenci venovaná Janovi Šrámkovi v Olomouci. *Historický časopis* (Bratislava), 2004, č. 1, s. 223–224.

Aleš Vyskočil: Olomoucká konference o monsignoru Janu Šrámkovi. *Český časopis historický*, 101, 2003, č. 4, s. 1017–1019.

Pavel Cibulka: Olomoucká konference o Janu Šrámkovi. *Časopis Matice moravské*, 123, 2004, č. 1, s. 264–265.

Grant GAČR

Český katolicismus na počátku první republiky (1917–1924), č. 409/02/1140 na léta 2002–2004.

Konference

Olomouc – *Mars Moravicus*, pořádala Univerzita Palackého v Olomouci, přednáška: Předválečný a poválečný český katolicismus.

Olomouc – *Morava viděná z vnějšku*, pořádala Univerzita Palackého v Olomouci, přednáška: Živnostenská strana na Moravě 1918–1938.

Praha – *Moderna, postmoderna a globalizace v teologii a církvi*, pořádala Husitská teologická fakulta UK v Praze, přednáška: Cesta modernistů od katolicismu k pravosláví.

Brno – *Český katolicismus ve 20. století*, pořádala Filozofická fakulta MU v Brně, přednáška: Katolická moderna a směry dalšího výzkumu.

Pavel Šaradín

Edice

Volby do Evropského parlamentu v České republice. Olomouc, Periplum 2004. ISBN 80-86624-22-6. (Editor a spoluautor).

Studie o volbách do zastupitelstev v obcích. Olomouc, UP 2004. 232 s. ISBN 80-244-0798-1. (Editor a spoluautor).

Studie a články

Analýza volebních výsledků. In: ŠARADÍN, Pavel a kol.: *Volby do Evropského parlamentu v České republice*. Olomouc, Periplum 2004, s. 237–265. ISBN 80-86624-22-6.

Europeizace české politické scény: politické strany a referendum o přistoupení k EU. *Mezinárodní vztahy*, 37, 2004, č.1, s. 27–49. ISSN 0323-1844. (Spoluautoři Jakub Dürr a Dan Marek).

Is Theory of Europeanisation Relevant for Central European Countries? In: CABADA, Ladislav – KRAŠOVEC, Alenka (ed.): *Europeanisation of National Political Par-*

- ties. Dobrá Voda, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2004, s. 43–48. ISBN 80-86473-78-3. (Spoluautoři Jakub Dürr a Dan Marek).
- Meze demokracie v procesu transformace politického systému ČR.* In: *Demokracija i panstvo.* Katowice, Uniwersytet Slazski 2004, s. 262–269. ISBN 83-226-1361-X. ISSN 0208-6336.
- Neparlamentní subjekty ve volbách do obecních zastupitelstev.* *Politologický časopis*, 11, 2004, č. 1, s. 109–120.
- Olomouc (případová studie).* In: ŠARADÍN, Pavel – OUTLÝ, Jan: *Studie o volbách do zastupitelstev v obcích.* Olomouc, UP 2004, s. 133–160. ISBN 80-244-0798-1.
- Parlamentní strany ve volbách do obecních zastupitelstev.* In: ŠARADÍN, Pavel – OUTLÝ, Jan (ed.): *Studie o volbách do zastupitelstev v obcích.* Olomouc, UP 2004, s. 47–64. ISBN 80-244-0798-1.
- Quince anos de la democracia: desde del comunismo hasta los comunistas.* Lamusa Facultad de Humanidades de Albacete (Universidad de Castilla – La Mancha, 2004, č. 5 (dostupné na http://www.uclm.es/lamusa/lista_articulos_mono.asp?lenguage=es&numero=5))
- Slovinsko.* In: KUBÁT, Michal: *Ústavní a politické systémy zemí střední a východní Evropy.* Praha, Eurolex Bohemia, 2004, s. 385–401.
- Územní podpora Občanské demokratické strany ve volbách.* AUPO, *Politologica* 3. Ed. Pavel MAREK. Olomouc, UP 2004, s. 145–157. ISBN 80-244-0886-4.
- Volební geografie Československé strany lidové a KDU-ČSL.* In: Jan Šrámek. Kněz – státník – politik. Ed. Pavel MAREK. Olomouc, KPES 2004, s. 385–404. ISBN 80-900965-1-4.
- Volební kampaň.* In: ŠARADÍN, Pavel a kol.: *Volby do Evropského parlamentu v České republice.* Olomouc, Periplum 2004, s. 179–207. ISBN 80-86624-22-6. (Spoluautorka Eva Bradová).
- Volební účast ve volbách do obecních zastupitelstev v ČR.* *Středoevropské politické studie*, 6, 2004, č. 2–3.

Recenze

- Stanislav Balík (ed.): *Komunální volby v České republice v roce 2002.* *Středoevropské politické studie*, 6, 2004, č. 1.
- Miroslav Mareš (ed.), *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989.* *Středoevropské politické studie*, 6, 2004, č. 2–3.

Lucie Tunkrová

Studie a články

Evropský parlament: vývoj, funkce, struktura a politické skupiny. In: ŠARADÍN, Pavel (ed.): Volby do Evropského parlamentu v České republice. Olomouc, Periplum 2004, s. 11–78. ISBN 80-86624-22-6. (Spoluautorka Pavla Dočekalová).

How 'europeanised' are the Social Democratic Parties in the Czech Republic, Finland and Sweden? Application of the Ladrech's Model. In: CABADA, Ladislav – KRAŠOVEC, Alenka (ed.): Europeanisation of National Political Parties. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2004, s. 95–118. ISBN 80-86473-78-3.

Human Rights in External Policies of the European Union: A Double Standards' Approach? AUPŮ, Politologica 3. Ed. Pavel MAREK. Olomouc, UP 2004, s. 75–92. ISBN 80-244-0886-4.

Reforma českého zemědělského sektoru v rámci přípravy implementace společné zemědělské politiky. Příspěvek na mezinárodní konferenci Od samostatnosti k integrácii: Slovensko a Česká republika pred vstupom do EU, Bratislava, 21.–22. listopadu 2003, elektronický sborník, http://www.fes.sk/02_archiv_2004.html.

Vliv asociční strategie EU na demokratizaci politických institucí zemí Střední Evropy. In: Perspektivy štúdia a výskumu v spoločenských vedách. Sborník z mezinárodní konference doktorandů a mladých vědeckých pracovníků, konané 14. listopadu 2003 v Trnavě, Trnava 2004, s. 71–79. ISBN 80-89034-51-9.

Oborová rada pro politologii

Oborová rada pro politologii, která garantuje vědeckou výchovu v postgraduálním doktorandském studiu, v roce 2004 pracovala v tomto složení:

Předseda:	prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc. (FF UP)
Organizační tajemník:	Mgr. Jiří Lach, Ph.D., M.A. (FF UP)
Členové:	prof. PhDr. Vladimíra Dvořáková, CSc. (Vysoká škola ekonomická, Praha)
	prof. PhDr. Petr Fiala, Ph.D. (Fakulta sociálních studií MU, Brno)
	doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc. – od 30. 6. 2003 (PF UP)
	prof. PhDr. Michal Klíma, CSc. (Vysoká škola ekonomická, Praha)
	doc. PhDr. Miloš Kouřil (FF UP)
	prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr. (FF UP)

Doktorandi

V roce 2004 ukončily studium a titul Ph.D. v oboru politologie získaly Ing. Ivana Nepožitková (pracuje v soukromém sektoru) a PhDr. et Mgr. Šárka Waisová (Západočeská univerzita Plzeň).

V roce 2004 studovali na katedře v kombinovaném studiu:

Hynek Böhm, Kevin Capuder, David Hampl, Kateřina Hejdová, Pavlína Holancová, Renáta Jaňovková, Zuzana Jánská, Hana Kusalová, Jiří Lenfeld, Jan Muška, Jan Němec, David Ondráčka, PhDr. Jan Outlý, Dagmar Přidalová, Dušan Ryban, Annette Luise Schulten, Michal Sontodinomo, Antonín Staněk, Jan Vlkovský, Věra Zátopková a Markéta Žídková.

V interním doktorandském studiu byli tito posluchači:

Mgr. Oldřich Bureš (dlouhodobý studijní pobyt v USA), Mgr. Pavla Dočekalová, Mgr. Jan Němeček (studium přerušeno v důsledku studijního pobytu v zahraničí), Mgr. Lenka Strnadová, Mgr. Lucie Tunkrová, M.A. (do 1. 9. 2004) a PhDr. Šárka Waisová. Od 1. 9. 2004 byli jako noví interní doktorandi přijati: mgr Agnieszka Kusz, Beatrice Maaloufová, M.A., Mgr. Petra Měšťánková a Mgr. et Mgr. Pavlína Springeřová. Z kmenových učitelů katedry pokračovali v doktorandském studiu Mgr. Jakub Dürr, Mgr. Markéta Šůstková a Mgr. Lucie Tunkrová, M.A.

Kolegium pro sociologii a politologii na UP

Kolegium pro sociologii a politologii na UP v roce 2004 pracovalo v tomto složení:

doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.
prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.
doc. PhDr. Anna Petřková, CSc.
doc. PhDr. Dušan Šimek
prof. Dr. Phil. Gerlinda Šmausová
prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.

Přehled aktivit katedry sestavil ve spolupráci s J. Dürrem, J. Lachem, D. Markem a P. Šaradinem

Pavel Marek

**ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS PHILOSOPHICA
POLITOLOGICA 4**

Redakční rada:

doc. Gaudenz Assenza, M.P.A., D. Phil. (Oxon), Mgr. Jakub Dürr,
PhDr. et Mgr. Jiří Lach, Ph.D., M.A., Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.,
prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr. (předseda), Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.,
Mgr. Markéta Šústková, Ph.D., Mgr. Lucie Tunkrová, M.A.

Výkonný redaktor: prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.

Hlavní redaktor: prof. PhDr. RNDr. Jan Štěpán, CSc.

Odpovědná redaktorka: Mgr. Jana Kreiselová

Technická redaktorka: RNDr. Helena Hladišová

Tato publikace neprošla ve vydavatelství jazykovou korekturou
Za jazykovou a věcnou správnost odpovídají autoři jednotlivých studií

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci,
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
Olomouc 2005
www.upol.cz/vup
e-mail: vup@upol.cz

1. vydání

ISBN 80-244-1063-X
ISSN 1214-3251